

ISSN (Print) 2616-6844
ISSN (Online) 2663-1318

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева

BULLETIN

of L.N. Gumilyov
Eurasian National University

ҚҰҚЫҚ сериясы
LAW Series
Серия ПРАВО

№ 4(141)/2022

1995 жылдан бастап шығады

Founded in 1995

Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады

Published 4 times a year

Выходит 4 раза в год

Астана, 2022

Astana, 2022

Астана, 2022

Төраға

Сматлаев Б.М. - з.ғ.д., Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан

Редакциялық кеңестің құрамы:

Баймаханов М.Т. (ҰҒА Академигі, Алматы, Қазақстан), **Букалерова Л.А.** (з.ғ.д., РУДН, Мәскеу, Ресей), **Бұсұрманов Ж.Д.** (з.ғ.д., Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жанындағы Сот төрелігі академиясы, Астана, Қазақстан), **Винниченко О.Ю.** (з.ғ.д., ТюмГУ, Тюмень, Ресей), **Глушаченко С.Б.** (з.ғ.д., Ресей Федерациясы Президенті жанындағы Ресей халық шаруашылығы және мемлекеттік басқару академиясы Солтүстік-Батыс басқару институты, А.И. Герцен атындағы РМПУ, Мурманск Арктика мемлекеттік университеті, Ресей), **Головина С.Ю.** (з.ғ.д., УрГЮА, Екатеринбург, Ресей), **Жұмағұлов Б.Т.** (з.ғ.к., Қазақстан Республикасы Жоғары Сот Кеңесінің Мүшесі, Астана, Қазақстан), **Давулис Т.** (з.ғ.д., Vilnius University, Вильнюс, Литва), **Исполинов А.С.** (з.ғ.д., М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, Мәскеу, Ресей), **Қаудыров Т.Е.** (з.ғ.д., М.С.Нәрікбаев атындағы ҚазГЗУ, Астана, Қазақстан), **Коняхин В.П.** (з.ғ.д., И.Т. Трубилин атындағы Кубан мемлекеттік аграрлық университеті, Краснодар, Ресей), **Коробеев А.И.** (з.ғ.д., Қыыр Шығыс федералдық университетінің Заң мектебі, Владивосток, Ресей), **Сабікенов С.Н.** (ҰҒА Академигі, Алматы, Қазақстан), **Раимбаев С.И.** (з.ғ.к., Қазақстан Республикасы Жоғары сотының жанындағы Ғылыми-консультативтік кеңестің мүшесі), **Рогов И.И.** (Қазақстан Республикасы Бірінші Президент Қорының Атқару директорының орынбасары, Астана, Қазақстан), **Тлепина Ш.В.** (з.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан), **Томашевский К.Л.** (з.ғ.д., Халықаралық университеті «МИТСО», Минск, Беларусь), **Трунк А.** (құқық докторы, Киль университетінің Шығыс Еуропалық құқық институты, Киль, Германия), **Турлуковский Я.** (з.ғ.д., Варшава университеті, Варшава, Польша), **Цоль Ф.** (құқық докторы, Оснабрюк университеті, Германия).

Бас редакторы

Нұрмағамбетов А.М. - з.ғ.д., Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан

Бас редактордың орынбасары

Дәурембеков Е.К. - PhD, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан

Жауапты редактор

Сембекова Б.Р. - з.ғ.к Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан

Редакция алқасы

Әбжанов Д.К. (з.ғ.к., АҚ «Қазақстан Халық Банкісі», Алматы, Қазақстан), **Абайдельдинов Т.М.** (з.ғ.к., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан), **Амандықова С.К.** (з.ғ.д., Астана халықаралық университеті, Астана, Қазақстан), **Ахпанов А.Н.** (з.ғ.д., Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан), **Балғынтаев А.О.** (PhD, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан), **Балтабаев К.Ж.** (з.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан), **Бейбітов М.С.** (з.ғ.д., Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан), **Ғалиақбарова Ғ.Ғ.** (PhD, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан), **Жаркенова С.Б.** (з.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан), **Жұмағұлов М.И.** (з.ғ.д., Қазақстан Республикасы Президентінің қасындағы стратегия зерттеу Институт директорының орынбасары), **Искакова Ж.Т.** (PhD, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан), **Ким К.В.** (з.ғ.к., М.С.Нәрікбаев атындағы ҚазГЗУ, Астана, Қазақстан), **Құсайынова А.К.** (з.ғ.к., Астана халықаралық университеті, Астана, Қазақстан), **Мәуленов К.С.** (з.ғ.д., Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Алматы, Қазақстан), **Мұқашева А.А.** (з.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан), **Нұрғалиева Е.Н.** (з.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан), **Сәрсембаев М.А.** (з.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан), **Сабиров К.К.** (PhD, Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институты, Астана, Қазақстан), **Сауден Н.** (PhD, Парламентаризм институты, Астана, Қазақстан), **Чех Е.** (Dr.habil., Белосток университеті, Белосток, Польша)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қ.Сәтбаев к-сі, 2, 402 б.

Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-410)

E-mail: vest_law@enu.kz

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Құқық сериясы

Меншіктенуші: «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» Коммерциялық емес акционерлік қоғам

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен тіркелген. 19.02.2021 ж. № KZ10VPY00032635 қайта есепке қою туралы куәлігі.

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі,13/1,

тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-410).

The Head

Smatlavey B.M. Doctor of Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Composition of the Editorial Board

Baimakhanov M.T-M. (Academician of the NAS of the RK, Almaty, Kazakhstan), **Bukalerova L.A.** (Doctor of Juridical Sciences, Peoples' Friendship University of Russia (RUDN University), Moscow, Russia), **Busurmanov J.D.** (Doctor of Juridical Sciences, Academy of Justice of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan), **Vinnichenko O.Y.** (Doctor of Juridical Sciences, Tyumen State University, Tyumen, Russia), **Glushachenko S.B.** (Doctor of Juridical Sciences, North-West Institute of Management RANHIGS, Russian State Pedagogical University named after A.I. Herzen, Murmansk Arctic State University, Russia), **Golovin S.Yu.** (Doctor of Juridical Sciences, USLA, Yekaterinburg, Russia), **Zhumagulov B.T.** (Candidate of Juridical Sciences, Member of the Supreme Judicial Council of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan), **Davulis T.** (Doctor of Juridical Sciences, Vilnius University, Vilnius, Lithuania), **Ispolinov A.S.** (Doctor of Juridical Sciences, M.V. Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia), **Kaudyrov I.E.** (Doctor of Juridical Sciences, M.S. Narikbaev KAZGUU University, Astana, Kazakhstan), **Konyakhin V.P.** (Doctor of Juridical Sciences, I.T. Trubilin Kuban State Agrarian University, Krasnodar, Russia), **Korobeev A.I.** (Doctor of Juridical Sciences, Law School of Far Eastern Federal University, Vladivostok, Russia), **Sabikenov S.N.** (Academician of the NAS of the RK, Almaty, Kazakhstan), **Raimbayev S.I.** (Candidate of Juridical Sciences, Scientific Advisory Council to the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan), **Rogov I.I.** (Deputy Executive Director of the Foundation of the First President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan), **Tlepina S.V.** (Doctor of Juridical Sciences, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan), **Tomashevsky K.L.** (Doctor of Juridical Sciences, MITSO International University, Minsk, Belarus), **Trunk A.** (Doctor of Law, Institute of the right of countries of Eastern Europe of the Kiel university, Kiel, Germany), **Turlukovsky Y.** (Doctor of Juridical Sciences, Warsaw university, Warsaw, Poland), **Tsol F.** (Doctor of Law, Universität Osnabrück, Germany).

Chief Editor

Nurmagambetov A.M. - Doctor of Juridical Sciences, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan

Deputy Chief Editor

Daurembekov E.K. - PhD, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan

Executive editor

Sembekova B.R. - Candidate of Juridical Sciences, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan

Editorial board

Abzhanov D.K. (Candidate of Juridical Sciences, Halyk Bank of Kazakhstan JSC, Astana, Kazakhstan), **Abaideldinov T.M.** (Candidate of Juridical Sciences, al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan), **Amandykova S.K.** (Doctor of Juridical Sciences, Astana International University, Astana, Kazakhstan), **Akhanov A.N.** (Doctor of Juridical Sciences, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan), **Balgynyaev A.O.** (Candidate of Juridical Sciences, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan), **Baltabaev K. Zh.** (Doctor of Juridical Sciences, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan), **Beybitov M.S.** (Doctor of Juridical Sciences, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan), **Galiakbarova G.G.** (PhD, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan), **Zharkenova S.B.** (Candidate of Juridical Sciences, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan), **Zhumagulov M.I.** (Doctor of Juridical Sciences, Deputy Director of the Institute of Strategic Studies under the President of Kazakhstan), **Iskakova Zh.T.** (PhD, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan), **Kim K.V.** (Candidate of Juridical Sciences, M.S. Narikbaev KAZGUU University, Astana, Kazakhstan), **Kusainova A.K.** (Candidate of Juridical Sciences, Astana International University, Astana, Kazakhstan), **Maulenov K.S.** (Doctor of Juridical Sciences, International University of Information Technology, Almaty, Kazakhstan), **Mukasheva A.A.** (Doctor of Juridical Sciences, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan), **Nurgaliyeva E.N.** (Doctor of Juridical Sciences, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan), **Sarsembayev M.A.** (Doctor of Juridical Sciences, L.N. Gumilev ENU, Astana, Kazakhstan), **Sabirov K.K.** (PhD, Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan), **Saulen N.** (PhD, Institute of Parliamentarism, Astana, Kazakhstan), **Czech E.** (Dr.habil., Białystok University, Białystok, Poland).

Address of the editorial office: 010008, Kazakhstan, Astana, K. Satpayev St., 2, 402 off.

Tel.: +7(7172) 709-500 (in. 31-410)

E-mail: vest_law@enu.kz

Bulletin of the L.N. Gumilev Eurasian National University. Law Series

Owner: Non-profit joint-stock company « L.N. Gumilev Eurasian National University»

Registered by the Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan. Certificate of placement for re-registration № KZ10VPY00032635 dated 19.02.2021

Frequency: 4 times a year.

Printing House Address: 010008, Kazakhstan, Astana, Kazhymukana str., 13/1, tel.: +7 (7172) 709-500 (in.31-410)

Председатель

Сматлаев Б.М. д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

Состав Редакционного совета

Баймаханов М.Т.-М. (Академик НАН РК Алматы, Казахстан), **Букалерова Л.А.** (д.ю.н., Московский Университет дружбы народов (РУДН), Москва, Россия), **Бусурманов Ж.Д.** (д.ю.н., Академия правосудия РК, Нур-Султан, Казахстан), **Винниченко О.Ю.** (д.ю.н., ТюмГУ, Тюмень, Россия), **Глушаченко С.Б.** (д.ю.н., Северо-Западный институт управления РАНХИГС, РГПУ им. А.И. Герцена, Мурманский арктический государственный университет, Россия), **Головина С.Ю.** (д.ю.н., УрГЮА, Екатеринбург, Россия), **Жумагулов Б.Т.** (к.ю.н., член Высшего Судебного Совета Республики Казахстан, Астана, Казахстан), **Давулис Т.** (д.ю.н., Vilnius University, Вильнус, Литва), **Исполинов А.С.** (д.ю.н., МГУ им. М.В. Ломоносова, Москва, Россия), **Каудыров Т.Е.** (д.ю.н., Университет КАЗГЮУ имени М.С.Нарикбаева, Астана, Казахстан), **Коняхин В.П.** (д.ю.н., Кубанский государственный аграрный университет имени И.Т. Трубилина, Краснодар, Россия), **Коробеев А.И.** (д.ю.н., Юридическая школа Дальневосточного федерального университета, Владивосток, Россия), **Сабикенов С.Н.** (Академик НАН РК, Алматы, Казахстан), **Раимбаев С.И.** (к.ю.н., Научно-консультативный совет при Верховном Суде Республики Казахстан), **Рогов И.И.** (Заместитель Исполнительного директора Фонда Первого Президента Республики Казахстан, Астана, Казахстан), **Тлепина Ш.В.** (д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан), **Томашевский К.Л.** (д.ю.н., Международный университет «МИТ-СО», Минск, Беларусь), **Трунк А.** (доктор права, Институт права стран Восточной Европы Кильского университета, Киль, Германия), **Турдуковский Я.** (д.ю.н., Варшавский университет, Варшава, Польша), **Цоль Ф.** (доктор права, Universität Osnabrück, Германия).

Главный редактор

Нурмагамбетов А.М. - д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Зам. главного редактора

Даурембеков Е.К. - PhD, ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

Ответственный редактор

Сембекова Б.Р. - к.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

Редакционная коллегия

Абжанов Д.К. (к.ю.н., АО «Народный Банк Казахстана», Астана, Казахстан), **Абайдельдинов Т.М.** (к.ю.н., КазНУ имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан), **Амандыкова С.К.** (д.ю.н., Международный университет Астана, Астана, Казахстан), **Ахпанов А.Н.** (д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан), **Балгынтаев А.О.** (PhD, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан), **Балтабаев К.Ж.** (д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан), **Бейбитов М.С.** (д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан), **Галиакбарова Г.Г.** (PhD, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан), **Жаркенова С.Б.** (к.ю.н., ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан), **Жумагулов М.И.** (д.ю.н., Заместитель директора Института стратегических исследований при Президенте РК), **Искакова Ж.Т.** (PhD, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан), **Ким К.В.** (к.ю.н., Университет КАЗГЮУ имени М.С.Нарикбаева, Астана, Казахстан), **Кусаинова А.К.** (к.ю.н., Международный университет Астана, Астана, Казахстан), **Мауленов К.С.** (д.ю.н., Международный университет информационных технологии, Алматы, Казахстан), **Мукашева А.А.** (д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан), **Нурғалиева Е.Н.** (д.ю.н., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан), **Сарсембаев М.А.** (д.ю.н., ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан), **Сабиров К.К.** (PhD, Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан, Астана, Казахстан), **Саулен Н.** (PhD, Институт парламентаризма, Астана, Казахстан), **Чех Е.** (Dr.habil., Университет Белосток, Белосток, Польша).

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. К.Сатпаева, 2, каб. 402

Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-410)

E-mail: vest_law@enu.kz

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия: Право

Собственник: Некоммерческое акционерное общество «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева»

Зарегистрировано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан. Свидетельство о постановке на переучет № KZ10VPY00032635 от 19.02.2021 г.

Периодичность: 4 раза в год.

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1,

тел.: +7 (7172) 709-500 (вн.31-410)

Мазмұны

Мемлекет және құқық теориясы мен тарихы

- Аблаева Э.Б.* Сот билігінің заң көмегі және делдалдық институттарымен өзара әрекеттесуі 8
- Нұрыш З.З., Исибаева Е.И.* Құқықтық саясат тұжырымдамасын іске асыру контексіндегі «Жаңа Қазақстанның» құқықтық жүйесінің даму перспективалары: тарихи-құқықтық аспект 21

Халықаралық құқық

- Айтмағанбетов Д.Д., Айдарбаев С.Ж.* Қазақстан Республикасы мен Америка Құрама Штаттары арасындағы қылмыстық істер бойынша өзара құқықтық көмек туралы шарт: мәселелер мен перспективалар 34
- Искакова Ж.Т., Қадыржанова Т.С.* Қазақстан Республикасының дербес деректерді қорғау жөніндегі заңнамасындағы проблемалар мен сын-қатерлерді талдау және халықаралық-құқықтық реттеу 48

Халықаралық жеке құқық

- Әбиірбек С.Т.* Халықаралық жеке құқықтағы аннексияланған аумақтар заңдарын қолдану аспектілері 61

Азаматтық құқық

- Амангелді А.А.* Қазақстан Республикасының зияткерлік меншік саласындағы заңнамасындағы өзекті өзгерістер және оны қолдану практикасы 70

Азаматтық процесс. Арбитраждық құқық

- Крецу В.А.* Молдова Республикасының заңнамасы бойынша бала асырап алуды белгілеу туралы сот шешімінің құрылымы мен мазмұнының ерекшеліктері туралы 89
- Яковлева И.* Инвестициялық дауларды реттеу жөніндегі халықаралық орталықтың (ИДР-ХО) төрелігіндегі юрисдикцияға байланысты мәселелері 97

Еңбек құқығы

- Нурғалиева Е.Н.* Еңбек заңнамаларын экологияландыру: қазіргі жағдайы және келешегі 105
- Нурмагамбетов А.М., Жумабаева А.Б.* Жасанды интеллекттің еңбек қатынастарына әсері 114

Қылмыстық құқық

- Сматлаев Б.М., Баймолдина С.М., Нагорнов К.И.* Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасындағы тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолдану тәртібін реттеу мәселелері 123
- Рақымбаева М.Қ.* Өзіне-өзі қол жұмсауға жеткізу қылмысының алдын алу мәселелері 136

Қылмыстық процесс

- Головко Л.В.* Айыптау және қорғау тараптарының бәсекеге қабілеттілігі: итальяндық тәжірибені қабылдаудың қолайлылығы 147

- Нурмагамбетов А.М.* Адамның еңбек құқықтарын қорғау туралы (профессор Нұрғалиева Еңлік Нұрғалиевнаның мерейтойы күніне орай) 154

- Нурмагамбетов А.М.* Қазақстан Республикасының халықаралық құқығының қалыптасу негізінде (профессор Сарсембаев Марат Алдангоровичтің 75 жылдығына орай) 156

Contents

Theory and history of state and law

- Ablaeva E.B.* Interaction of the judiciary with the institutions of legal assistance and mediation 8
- Nurysh Z.Z., Isibayeva E.I.* Prospects for the development of the legal system of "New Kazakhstan" in the context of the implementation of the concept of legal policy 21

International law

- Aitmaganbetov D.D., Aidarbayev S.Zh.* Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on mutual legal assistance in criminal matters: problems and perspectives 34
- Iskakova Zh.T., Kadyrzhanova T.S.* Analysis of problems and challenges in the legislation of the Republic of Kazakhstan on personal data protection and international legal regulation 48

International private law

- Abirbek S.* Aspects of application of the law of annexed territories in private international law 61

Civil law

- Amangeldy A.A.* Relevant changes in the legislation of the Republic of Kazakhstan in the field of intellectual property and practice of its application 70

Civil process. Arbitration law

- Kretsu V.A.* The structure and specifics of the content of the court decision on the establishment of adoption under the legislation of the Republic of Moldova 89
- Yakovleva I.* Problems related to jurisdiction in the arbitration of the International Center for the Settlement of Investment Disputes (ICSID) 97

Labor law

- Nurgalieva Y.N.* Ecologization of labor legislation: status and prospects 105
- Nurmagambetov A.M., Zhumabaeva A.B.* The impact of artificial intelligence on labor relations 114

Criminal law

- Smatlaev B.M., Baimoldina S.M., Nagornov K.I.* Problems of regulation of the procedure for the application of compulsory measures of educational influence in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan 123
- Rakymbaeva M.K.* Measures to prevent suicidal behavior 136

Criminal process

- Golovko L.V.* Competitiveness of the prosecution and defense parties: acceptability of the reception of the Italian experience 147

Nurmagambetov A.M. Protecting a man of labour rights (to the anniversary date of Professor Nurgalieva Enlik Nurgalieвна) 154

Nurmagambetov A.M. At the origins of the Republic of Kazakhstan international law evolution (to the 75th anniversary of Professor Sarsembaev Marat Aldangorovich) 156

Содержание

Теория и история государства и права

- Аблаева Э.Б.* Взаимодействие судебной власти с институтами юридической помощи и посредничества 8
- Нурыйи З.З., Исibaева Е.И.* Перспективы развития правовой системы «Нового Казахстана» в контексте реализации концепции правовой политики 21

Международное право

- Айтмаганбетов Д.Д., Айдарбаев С.Ж.* Договор между Республикой Казахстан и Соединенными Штатами Америки о взаимной правовой помощи по уголовным делам: проблемы и перспективы 34
- Искакова Ж.Т., Қадыржанова Т.С.* Анализ проблем и вызовов в законодательстве Республики Казахстан по защите персональных данных и международно-правовое регулирование 48

Международное частное право

- Абирбек С.Т.* Аспекты применения права аннексированных территорий в международном частном праве 61

Гражданское право

- Амангельды А.А.* Актуальные изменения в законодательстве Республики Казахстан в сфере интеллектуальной собственности и практика его применения 70

Гражданский процесс. Арбитражное право

- Крецу В.А.* О структуре и особенностях содержания судебного решения об установлении усыновления (удочерения) по законодательству Республики Молдова 89
- Яковлева И.* Проблемы, связанные с юрисдикцией в арбитраже Международного центра по урегулированию инвестиционных споров (МЦУИС) 97

Трудовое право

- Нурғалиева Е.Н.* Экологизация трудового законодательства: состояние и перспективы 105
- Нурмагамбетов А.М., Жумабаева А.Б.* Влияние искусственного интеллекта на трудовые отношения 114

Уголовное право

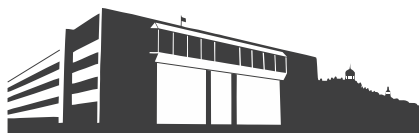
- Сматлаев Б.М., Баймолдина С.М., Нагорнов К.И.* Проблемы регламентации порядка применения принудительных мер воспитательного воздействия в уголовном законодательстве Республики Казахстан 123
- Рақымбаева М.К.* Меры предупреждения доведения до суицидального поведения 136

Уголовный процесс

- Головко Л.В.* Состязательность сторон обвинения и защиты: приемлемость рецепции итальянского опыта 147

- Нурмагамбетов А.М.* На страже защиты прав человека труда (к юбилейной дате профессора Нурғалиевой Енлик Нурғалиевны) 154

- Нурмагамбетов А.М.* У истоков становления международного права Республики Казахстан (к 75-летию профессора Сарсембаева Марата Алдангоровича) 156

Ә.Б. Аблаева

Евразийский технологический университет, Алматы, Казахстан
(E-mail: eablayeva@inbox.ru)

Взаимодействие судебной власти с институтами юридической помощи и посредничества

Аннотация. В статье проведен анализ взаимоотношения судебной власти с такими институтами правовой помощи и посредничества, как адвокатура, юридическая консультация, нотариат, медиация. Определена актуальность обозначенной темы, которая возрастает с развитием идей концепции восстановительного и превентивного правосудия, характеризующихся применением внесудебных способов разрешения дел и споров, а также предупредительных мер по пресечению незаконных действий. Указано, что эти способы служат дополнением к традиционному правосудию, осуществляемых судами, вовлекая в процесс урегулирования дел и споров адвокатов, юридических консультантов, медиаторов, нотариусов, способствуя повышению уровня правовой культуры населения и эффективности правосудия. Изучены формы взаимодействия судебной власти с институтами правовой помощи и посредничества. Раскрыты сферы осуществления взаимодействия судов с внесудебными органами. Отмечены положительные стороны взаимного сотрудничества судебных и внесудебных органов в деле защиты прав, свобод и законных интересов граждан и организаций. По итогам исследования сделаны выводы и даны рекомендации.

Ключевые слова: разделение власти, сдержки и противовесы, взаимодействие властей, судебная власть, адвокатура, нотариат, медиация.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-141-4-8-20>

Введение

Исторический аспект развития и становления теории разделения власти определил для нас сдерживающую, уравновешивающую, контролирующую роль судебной власти в системе сдержек и противовесов, что является весьма важным в обеспечении единства госу-

дарственной власти РК и самостоятельности каждой из ее ветвей¹. Ярким свидетельством тому служат продолжающиеся в РК конституционные реформы, направленные на укрепле-

¹ Аблаева Ә.Б. История развития теории разделения властей: определение роли судебной системы. // «Вестник Поволжского института управления». – Саратов: Изд-во Поволжского ин-та управления им. П.А. Столыпина. - 2018. - Том 18. - № 4. – С. 61. DOI 10.22394/1682-2358-2018-4-52-62

ние роли судебной власти в системе сдержек и противовесов. Особо следует подчеркнуть, что сегодня изменилась роль судебной власти, ее социальное предназначение, кроющееся в судебной защите граждан и организаций, обеспечении исполнения законов РК, не является основным и единственным. Отныне казахстанские суды в действительности выступают конституционной гарантией в судебной защите граждан и организаций от незаконных решений, действий, бездействий административных органов, должностных лиц, государственных служащих, а также в обеспечении исполнения законодательной и исполнительной властями законов РК. Следовательно, судебная власть есть конституционно-правовое средство ограждения государственной власти от узурпации или концентрации власти.

«В правовой культуре развитого демократического общества, - справедливо пишет известный российский ученый Н.М. Чепурнова, – судебная власть – это не третья сила, как традиционно считается (первые две – законодательная и исполнительная власти), а первая власть, обеспечивающая не только разрешение различных споров, но и управление многими сферами государственной, общественной и личной жизни»². Безусловно, в конституционной модели разделения единой государственной власти на три известные ветви каждая из них занимает свое место, имеет свое социальное предназначение, выполняет свойственные только ей полномочия. Соответственно, недопустимо признавать или отрицать ту или иную власть в качестве первой. К тому же все ветви государственной власти гармонично взаимодействуют между собой и взаимозависимы друг от друга в различных сферах. Взаимодействия судебной и законодательной власти наблюдаются в следующих сферах: «организация судостроительства и порядка судопроизводства, законотворческой деятельности, осуществление полномочий депутата и обеспечения его неприкосновенности, реализация уголовной политики, фор-

мирование судейского корпуса, обеспечение гарантий независимости судебной власти и неприкосновенности судей, обеспечение основ конституционного строя и безопасности государства»³. Судебная власть взаимодействует также с исполнительной властью в таких вопросах, как: «формирование судейского корпуса, подготовка кадров, исполнительное производство, публичные правоотношения, уголовно-процессуальная и уголовно-исполнительная деятельность, социальная реабилитация и предупреждение преступности, противодействие коррупции»⁴.

Все же одно из преимуществ судебной власти перед другими властями состоит в ее юрисдикционной подведомственности, под которую подпадают все дела и споры, в том числе разрешаемые органами государственного управления и местного самоуправления. Следующее преимущество судебной власти состоит в ее конституционных полномочиях по признанию неконституционными, незаконными, недействующими правовых актов, принятых законодательной и исполнительной властями. Другое преимущество судебной власти состоит еще и в том, что судебные акты не могут быть отменены или пересмотрены никакой другой властью, кроме как самой судебной властью, представленной вышестоящими судебными инстанциями.

В настоящей работе предстоит рассмотреть взаимодействие судебной власти с такими институтами, как: адвокатура, юридические консультанты, нотариат и медиация. Отметим, что перечисленные институты не признаются законодательной или исполнительной властью как таковой. Тем не менее существуют спорные мнения относительно принадлежности адвокатуры, нотариата и прокуратуры к той или иной ветви власти, а также особые мнения о разделении президентской, надзор-

² Чепурнова Н.М. Конституционные основы судебной власти / В кн. Конституционные основы, формы и методы государственного управления: науч. изд. / под общ. ред. Н.М. Чепурновой. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – С. 31.

³ Аблаева Э.Б. Основные направления взаимодействия судебной власти Республики Казахстан с законодательной властью // «Пробелы в российском законодательстве». – М.: Изд-во «ЮрВАК». – 2017. – № 5. – С. 162.

⁴ Аблаева Э.Б. Взаимодействие судебной власти с исполнительной властью и другими государственными органами // «Пробелы в российском законодательстве». – М.: Изд-во «ЮрВАК». – 2017. – № 5. – С. 154.

ной, контрольной и иных ветвей власти⁵. Адвокатура, юридические консультанты, нотариат – как правовые институты по оказанию квалифицированной юридической помощи – находятся в ведении Министерства Юстиции РК – центрального исполнительного органа, осуществляющего государственное управление в сфере правового обеспечения деятельности государства и правовой защиты прав и законных интересов граждан и организаций. Медиация как институт оказания посредничества в примирении также не состоит в структуре той или иной ветви государственной власти.

Обсуждение

Одной из форм взаимосвязи судебной и исполнительной ветвей государственной власти является деятельность исполнительной власти по оказанию квалифицированной юридической помощи, обеспечивающей каждому реализацию его конституционного права на судебную защиту своих прав и свобод, в том числе с использованием специальных юридических знаний и навыков, совершением нотариальных действий. В правовом государстве немислимо наличие судебной ветви власти в отсутствие правового института адвокатуры и юридической консультации. Соотношение между ними состоит в принципах самостоятельности и независимости судей при отправлении правосудия и адвокатов при оказании квалифицированной юридической помощи, а также в их социальном назначении, указанных в ст. 2 Конституционного закона РК «О судебной системе и статусе судей РК» и ст. 31 закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи». Судебная власть имеет своим назначением судебную защиту прав, свобод и законных интересов граждан и организаций, а адвокатура – содействие в их реализации. В этом плане суд и адвокатура соотносятся

между собой как способ правовой защиты и средства обеспечения правовой защиты. Фундаментальным началом уголовного, гражданского, административного процесса является конституционный принцип обеспечения каждому права на квалифицированную юридическую помощь. Тесное взаимодействие суда и адвокатуры особенно проявляется в ходе уголовного судопроизводства, так как по уголовным делам функцию правовой защиты на профессиональной основе осуществляют только адвокаты.

Институт адвокатуры имеет еще одно предназначение, заключающееся в содействии мирному урегулированию спора, которое для судебной власти представляется одной из задач гражданского судопроизводства. Таким образом, соотношение форм взаимодействия суда с адвокатами и юридическими консультантами состоит в правомочиях по проведению ими примирительных процедур. Содействие мирному урегулированию спора признано одной из задач гражданского судопроизводства, указанной в ст. 4 Гражданского процессуального кодекса РК. В соответствии с этой задачей на стадии подготовки гражданского дела к судебному разбирательству, а также в ходе предварительного заседания судья содействует примирению сторон (статьи 163 и 172 ГПК РК). До передачи дела для рассмотрения и разрешения по существу действует процессуальная фигура – судья-примиритель. Согласно положениям ст. 174 ГПК РК и ст. 120 Административного процессуально-процессуального кодекса РК суд (судья) принимает меры для примирения сторон, содействует им в урегулировании спора на всех стадиях гражданского и административного процесса. Для решения этой задачи судья-примиритель на стадии подготовки дела к судебному разбирательству выясняет обстоятельства, способствующие примирению, разъясняет его преимущество, направляет спорящим сторонам приглашение/уведомление о принятии участия в примирительной процедуре с составлением досудебного протокола.

Однако существуют некоторые особенности в примирительных процедурах по пу-

⁵ Теория современной конституции / Т.Я. Хабриева, В.Е. Чиркин - М.: Норма, 2007. – С. 240. См. также: Чиркин В. Е. Конституционное право: Россия и зарубежный опыт. М.: Зерцало, 1998. - С. 246; Андриянов В.Н. Контрольная власть в системе разделения властей и её реализация в современной России // Известия ИГЭА. - 2011. - № 1 (75). - С. 149.

блично-правовым спорам, где одной из сторон является административный орган или должностное лицо, на которых считаем нужным остановиться. Так, по административным делам, вытекающим из публичных правоотношений, примирение административного органа или должностного лица с участниками административных процедур или судопроизводства допустимо только при наличии у них административного усмотрения. Поэтому в ходе осуществления административного судопроизводства суд выясняет, имеется ли у административного органа или должностного лица административное усмотрение. Судья-примиритель также участвует в административных делах именно с целью оказания содействия проведению примирительных процедур. АППК РК обозначает понятие административного усмотрения как полномочие административного органа или должностного лица по принятию решения в установленных законом целях и пределах. Как правило, полномочие включает в себя права и обязанности административного органа или должностного лица. Законодательство, регулирующее деятельность административного органа или должностного лица, наделяет их полномочием по принятию или отмене акта, совершению или несовершению действия (бездействия), которые обеспечивают справедливый баланс частных и публичных интересов. Именно такие полномочия признаются законными и соразмерными. Административное усмотрение должно осуществляться с соблюдением данных условий, в том числе при примирительных процедурах.

Адвокаты содействуют мирному урегулированию спора, вытекающего из частноправовых и публичных правоотношений, проведением партисипативных процедур. Ранее данная процедура не применялась к публично-правовым спорам. Со вступлением в силу 1 июля 2021 г. АППК РК расширена сфера правоотношений, регулируемых партисипативными процедурами. Более того, ГПК РК в 2020 г. претерпел изменения и дополнения в части возможности урегулирования спора в порядке партисипативной процедуры с участием

юридических консультантов, но без участия судьи. Законодательство РК не дает определения понятию «партисипативные процедуры». Адвокатским сообществом с учетом положений ГПК, действовавших до последних изменений и дополнений, были разработаны и одобрены от 11 марта 2016 г. «Методические рекомендации по проведению партисипативной процедуры адвокатами». Безусловно, эти методические рекомендации являются важным документом, тем не менее они устарели и требуют обновления. Поэтому остановимся лишь на понятии и целях партисипативных процедур, определяемых адвокатами. Под партисипативными процедурами ими понимаются переговоры по урегулированию спора между сторонами, проводимые с обязательным участием только адвокатов для достижения ими взаимоприемлемого соглашения⁶. Среди всех целей проведения данной процедуры отметим две ее тесно связанные цели: 1) снижение уровня конфликтности сторон и 2) снижение нагрузки на судебную систему. Очевидно, здесь имеются в виду перспективы, ожидаемые от оптимизации примирительных процедур, которые позволят уменьшить количество обращений в суды.

Общим для судебной системы и института адвокатуры является верховенство закона, его обеспечение является обязанностью судей, на нем основывается деятельность адвокатов и юридических консультантов. Так, в соответствии со ст. 3 Закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» оказание юридической помощи базируется на принципе верховенства закона. Абзац 4 п. 12 Нормативного постановления Верховного суда РК от 14 мая 1998 г. № 1 «О некоторых вопросах применения законодательства о судебной власти в Республике Казахстан» гласит: «Каждый судья всей своей деятельностью обязан обеспечивать верховенство закона, торжество права

⁶ Методические рекомендации по проведению партисипативной процедуры адвокатами. [Электронный ресурс]: Решение Президиума Республиканской коллегии адвокатов от 11 марта 2016 г. (протокол № 12). Доступ предоставлен Республиканской коллегией адвокатов РК. Режим доступа: свободный. URL: <https://advokatura.kz/ru/intervu/aetodiceskie-rekomendacii-po-provedeniu-partisipativnoj-procedury-advokatami>

и справедливости, осуществлять защиту прав и свобод граждан, конституционного строя, государственных и общественных интересов, являться гарантом законности, демократии и противостоять произволу»⁷. Комментируемое нормативное постановление в соответствии с п. 1 ст. 4 Конституции РК является действующим правом в РК. Таким образом, судебная и адвокатская деятельность основана на обеспечении верховенства закона.

Обеспечение верховенства закона судами – это институциональное направление развития судебной системы РК. Вспомним, что 11 марта 2015 г., выступая на XVI съезде партии «Нур Отан» (ныне – «Аманат»), первый Президент РК под эгидой «Современное государство для всех» выдвинул 5 институциональных реформ, необходимых для укрепления государственности и отвечающих всем происходящим в мире глобальным вызовам. В последующем, 20 мая 2015 г., была принята Президентская Программа «План нации - 100 конкретных шагов», объявившая вторую институциональную реформу по обеспечению верховенства закона новым этапом развития судостроительства и совершенствования судопроизводства. Шаги в этом направлении позволили обеспечить баланс между государственным обвинением и юридической защитой в судах путем сокращения участия прокурора в судах и расширения участия в судах адвокатов. В частности, в 2018 г. был принят новый Закон РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи», который впервые закрепил верховенство закона одним из принципов оказания юридической помощи. В уголовном процессе появилась процессуальная фигура – следственный судья, в полномочия которого ныне передано санкционирование всех гласных и негласных следственных действий, ограничивающих конституционные права и свободы человека, ранее принадлежащие государственному обвинителю.

⁷ «О некоторых вопросах применения законодательства о судебной власти в Республике Казахстан». [Электронный ресурс]: Нормативное постановление Верховного суда РК от 14 мая 1998 г. № 1. Доступ предоставлен Информационно-правовой системой нормативных правовых актов РК «Әділет». Режим доступа: свободный. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P98000001S_

Наряду с этим, в гражданском и административном судопроизводстве в целях строгого соблюдения принципа состязательности и равноправия сторон, предоставления квалифицированной юридической помощи, обеспечивающей каждому реализацию его конституционного права на судебную защиту своих прав и свобод, внедрена профессионализация судебного представительства. С принятием в 2018 г. нового Закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи», наряду с адвокатами, судебное представительство в гражданском судопроизводстве стали осуществлять лица, являющиеся членами палаты юридических консультантов. С того дня для осуществления лицом судебного представительства по частноправовым и публично-правовым делам является обязательным его членство в палате юридических консультантов. Как правило, условием для вступления лица в палату юридических консультантов является наличие у него высшего юридического образования и 2-летнего стажа, отсутствие судимости, а также прохождение им аттестации.

В этой части следует затронуть статьи 36 и 77 нового закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи», выдвинувшие для адвокатов и юридических консультантов обязательное условие страхования их профессиональной ответственности на случай допущения ими профессиональных ошибок при оказании ими юридической помощи. Примечательность нового закона состоит в том, что введение профессиональной ответственности адвокатов и юридических консультантов является конституционной гарантией обеспечения государством каждому гражданину права на получение им именно квалифицированной юридической помощи. Так, клиенты которым не была оказана квалифицированная юридическая помощь имеют право на возмещение причиненного им имущественным интересам вреда в случаях, когда адвокат или юридический консультант пропустил процессуальные сроки, неправильно оформил документы, не известил его о последствиях совершаемых им юридических действий, повлекших причине-

ние ему вреда, утратил или испортил его документы, неправомерно разгласил сведения о нем.

Соотношение судебной власти с институтом адвокатуры не ограничиваются вышеперечисленными. Адвокатура активно участвует в формировании профессионального судебного корпуса и качественного укомплектования кадрового резерва судей, в обеспечении гарантий независимости и их неприкосновенности, определении уровня их знаний и способностей применять их на практике, рассмотрении дисциплинарных дел в отношении судей. Кроме того, представители адвокатуры осуществляют научное консультирование Верховного Суда РК, функционируют в межведомственных и рабочих группах по развитию судебной системы и совершенствованию судопроизводства. На данный момент адвокаты состоят в составе Высшего Судебного Совета РК, Квалификационной комиссии и Судебном жюри при данном Совете, Научно-консультативном Совете при Верховном Суде РК, Межведомственной рабочей группе с Верховным Судом РК, Рабочей группе Комиссии по реформе правоохранительной и судебной систем при Администрации Президента РК.

Как видим, институт адвокатуры глубоко и широко проник в сферу судебной власти, содействует осуществлению судебной деятельности и воздействует дальнейшему развитию судебной системы и совершенствованию судопроизводства. Тем не менее носители судебной власти не состоят ни в одном органе коллегии адвокатов, за исключением двух судей в отставке, состоящих в Дисциплинарной комиссии адвокатуры. Между тем лица, прошедшие процедуры отбора в должности судей или прекратившие полномочия судей, могут претендовать на занятие адвокатской деятельности без прохождения ими аттестации. Отсутствие действующих судей в составе этих органов является справедливым ввиду того, что институт адвокатуры признан важным и неотъемлемым институтом гражданского общества. Организация, созданная адвокатами – Коллегия адвокатов - обладает

всеми признаками и элементами, присущими гражданскому обществу. Однако вызывает недоумение то обстоятельство, что законодательство РК, регулирующее адвокатскую деятельность и юридическую помощь, не содержит упоминание адвокатуры в качестве института гражданского общества. В отличие от казахстанского законодательства, российское законодательство об адвокатской деятельности и адвокатуре статьей 3 официально признало адвокатуру институтом гражданского общества, а также указало на то, что она не входит в систему органов государственной власти и органов местного самоуправления⁸. Умалчивает об этом еще Концепция развития гражданского общества в РК, рассчитанная на 2006-2011 годы. Концептуальный документ определяет понятие гражданского общества и включает в его структуру такие институты, как: политические партии, местные сообщества, профсоюзы, религиозные объединения, творческие, общественные и научные союзы и объединения, СМИ, а также неправительственные организации (негосударственные фонды, некоммерческие учреждения, союзы (ассоциации) юридических лиц, другие организации и инициативные группы⁹. Нет признания адвокатуры в качестве института гражданского общества в Концепции развития гражданского общества в РК, рассчитанной на 2020-2030 годы¹⁰. Возможно, по этой причине в теории и на практике не полыхают дискуссии относительно принадлежности адвокатуры к

⁸ «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации». [Электронный ресурс]: Федеральный закон от 31.05.2002 N 63-ФЗ (последняя редакция). Доступ предоставлен справочной правовой системой КонсультантПлюс. Режим доступа: свободный. URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_36945/fd43b85fe3eabc97ca739a7f1859e26adf152a84/

⁹ «О Концепции развития гражданского общества в Республике Казахстан на 2006-2011 годы». [Электронный ресурс]: Указ Президента РК от 25 июля 2006 г. N 154. Доступ предоставлен Информационно-правовой системой нормативных правовых актов РК «Әділет». Режим доступа: свободный. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U060000154_

¹⁰ «Об утверждении Концепции развития гражданского общества в Республике Казахстан». [Электронный ресурс]: Указ Президента РК от 27 августа 2020 г. № 390. Доступ предоставлен Информационно-правовой системой нормативных правовых актов РК «Әділет». Режим доступа: свободный. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000390>

гражданскому обществу, поскольку адвокатура представляет собой не простое сообщество граждан, а профессиональное сообщество лиц, имеющих высшее юридическое образование, прошедших специальную стажировку и аттестацию.

Среди конституционных принципов правосудия, которыми должны руководствоваться судьи при применении того или иного закона, указан принцип, в соответствии с которым не имеют юридической силы доказательства, полученные незаконным способом. Законодательство РК о гражданском и уголовном судопроизводстве, а также о нотариате наделяет нотариусов полномочиями по обеспечению доказательств. Обеспечение доказательств до возбуждения гражданского дела в суде производится нотариусами (ч. 3 ст. 69 ГПК РК). В соответствии с положениями Закона РК «О нотариате» нотариусы обеспечивают фактические данные, допустимые в качестве доказательств, свидетельствованием по просьбе сторон и заинтересованных лиц копии верности передаваемых документов (ст. 98). Соотношение полномочий нотариусов и судов состоит в том, что действия нотариуса по обеспечению доказательств аналогичны действиям суда по обеспечению следующих доказательств, указанных в ст. 69 ГПК РК: опрос граждан, допрос свидетелей, осмотр доказательств, назначение экспертизы, извещение о времени и месте обеспечения доказательств.

Не случайно в юридической литературе последних лет отмечается высокая роль нотариата как института превентивного правосудия в осуществлении досудебного урегулирования конфликта, в предупреждении спорных ситуаций, обеспечении защиты прав граждан или их объединений без обращения к суду, упрощении и ускорении процесса разрешения дел судами¹¹.

Другое соотношение состоит в совершаемых нотариусом и судом действий по взысканию денег или истребованию движимого

имущества от должника по бесспорным требованиям. Возобновление исполнительной надписи нотариусов связано с совершенствованием системы отправления правосудия, усилением защиты права собственности, оптимизацией судебной нагрузки. Так, суды в порядке приказного производства выносят судебный приказ по 17 бесспорным требованиям, перечень которых указан в ст. 135 ГПК РК. Аналогичным образом нотариус во внесудебном порядке совершает исполнительную надпись по 10 бесспорным требованиям, перечень которых указан в ст. 92-1 закона РК «О нотариате».

Сходство приказного производства и исполнительной надписи заключается в том, что, во-первых, они представляют собой упрощенный порядок взыскания денег или истребования движимого имущества. Во-вторых, представляют собой порядок урегулирования спора: судебный и внесудебный. В-третьих, судебный приказ и исполнительная надпись – это есть единоличные распоряжения судьи или нотариуса, имеющие силу исполнительного документа, выдаваемые ими взыскателям или направляемые судебным исполнителям. В-четвертых, взыскание или истребование по этим двум исполнительным документам, выданных судом или нотариусом, осуществляется в порядке, установленном законодательством РК об исполнительном производстве и судебных исполнителях. В-пятых, определение суда об отмене судебного приказа или постановление нотариуса об отмене исполнительной надписи оспариванию и обжалованию не подлежат.

Помимо этих наблюдается еще одно из соотношений полномочий судей и нотариусов, заключающихся в проведении ими примирительных процедур, которыми они наделены с 1 января 2016 г. вступлением в силу нового, по счету второго ГПК РК, внесением изменений и дополнений в закон РК о нотариате по вопросам совершенствования системы отправления правосудия. Тем не менее в законе РК о нотариате не указаны цели, порядок и способы, время и место, язык, условия проведения нотариусами примирительных процедур, а

¹¹ Миронов А.Л. Вестник Московского университета МВД России, - 2008. - № 12. – С. 143; Ярошенко Т.В. Превентивная функция нотариата: актуальные вопросы // Вестник Балтийского федерального ун-та им. И. Канта. Сер.: Гуманитарные и общественные науки, 2021. - № 4. – С. 7-9.

также основания прекращения примирительной процедуры и связанное с ней возмещение расходов по аналогии с теми, которые проводятся в порядке медиации, партисипативных процедур и мирового соглашения.

Согласимся с мнением О.С. Скачкова, Т.В. Чугурова, Ю.В. Шевченко о том, что реформы, проводимые в сфере нотариата, предоставили нотариусам возможность осуществлять функции по оказанию квалифицированной юридической помощи, а также по предупреждению и разрешению споров в досудебном порядке, которые в последующем повлияли на повышение эффективности правосудия¹².

Последнее, что нужно сказать в этой части – это совершение судом и нотариусом действий по утверждению или удостоверению мирового, медиативного, партисипативного соглашения. По общим правилам, соглашения об урегулировании спора в порядке осуществления тех или иных примирительных процедур подлежат утверждению судом или нотариальному удостоверению. Следовательно, только суд и нотариус могут утвердить или удостоверить соглашения об урегулировании спора, в чем и проявляется их сходство.

Следующая форма взаимосвязи судебной и исполнительной властей проявляется в сфере медиации. Первый президент РК, выступая на V съезде судей, прошедшей 18 ноября 2009 г., поставил пять приоритетных задач по реализации концептуальных идей развития судебной системы и совершенствования судопроизводства в период с 2010 по 2020 г. Одна из задач в этом направлении состоит в создании упрощенного порядка рассмотрения и разрешения судами дел и споров, основанного на процессуальной экономии средств и времени, обеспечивающей удобный и скорый механизм защиты прав граждан и их объединений, повышающий эффективность правосудия и профессионализм судей. Несомненно, в таких условиях карательный характер правосудия теряет свою значимость и, соответственно, приобретает важность восста-

новительный характер правосудия. Имелись предположения о том, что внедрение альтернативных способов разрешения и рассмотрения дел и споров приведет к сокращению дел и споров, подлежащих юрисдикции судов, разгрузит суды (судей)¹³.

Как правильно отметила М.И. Дячук, рост количества дел, поступающих в суды, создает колоссальную нагрузку на судей, что, в свою очередь, негативно сказывается на качественном и своевременном рассмотрении и разрешении ими дел. Решение этой проблемы видится в развитии внесудебных альтернативных или обязательных досудебных способов урегулирования дел и споров¹⁴.

Спустя год последовал президентский указ, направленный на повышение эффективности сфер деятельности правоохранительных и судебных органов. Президент РК остановил внимание на порядке уголовного и гражданского судопроизводства. Среди эффективных мер в рассматриваемых сферах правоотношений указано распространение примирительных процедур на уголовные дела, расширение уголовных дел, преследуемых в порядке частного и частно-публичного обвинения, в том числе посредством медиации, а также предусмотрение досудебного порядка урегулирования гражданско-правовых споров, в том числе посредством альтернативных способов их урегулирования¹⁵.

Во исполнение этого президентского указа План законопроектных работ Правительства РК на 2010 год предусмотрел мероприятия по разработке проекта закона о медиации и внесению изменением в нормативные правовые

¹³ Выступление Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева на V съезде судей. [Электронный ресурс]: V съезд судей, Астана, 18 ноября 2009 г. Доступ предоставлен Информационной системой «Юрист». Режим доступа: свободный. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30510310

¹⁴ Дячук М.И. Примирительные процедуры в гражданском судопроизводстве // Вестник Института законодательства и правовой информации РК, 2019. - №2 (56). – С. 142.

¹⁵ «О мерах по повышению эффективности правоохранительной деятельности и судебной системы в Республике Казахстан» [Электронный ресурс]: Указ Президента РК от 17 августа 2010 г. № 1039. Доступ предоставлен Информационно-правовой системой нормативных правовых актов РК «Әділет». Режим доступа: свободный. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U100001039_

¹² Скачкова О.С., Чугурова Т.В., Шевченко Ю.В. Современное развитие нотариата как действенного института превентивного правосудия // Вопросы экономики и права, 2020. - № 6 (144). – С. 21.

акты по вопросам медиации¹⁶. 28 января 2011 г. впервые был принят новый закон РК о медиации. Закон вступил в силу с 29 июля 2011 г. Разработчиком законопроекта о медиации выступил Верховный Суд РК.

27 января 2012 г. президент РК обратился к казахстанскому народу со стратегическим документом, определившим новый политический курс РК до 2050 г. Одной из первоочередных целей государства РК является дальнейшее развитие и укрепление государственности, в достижении которой необходимо продолжить реформу правоохранительных, судебных органов и спецслужб. В этой части Н.А. Назарбаев акцентировал взгляд на возможностях реализации каждым своего конституционного права на защиту своих прав и свобод в суде. Представляется, что упрощение порядка отправления правосудия и избавление ее от ненужных формальных процедур, посредством внедрения внесудебного механизма рассмотрения и разрешения споров, в том числе развитием институтов внесудебного урегулирования спора, в последующем разгрузит суды¹⁷.

Вслед за посланием, летом 2012 г., вышла в свет статья первого президента РК, посвященная социальной модернизации РК, в которой Н.А. Назарбаев изложил свою идею Общества Всеобщего Труда. Учитывая, что в условиях глобальной конкуренции существуют возможные вызовы и риски социальной и экономической модернизации, Н.А. Назарбаев наметил 20 шагов на пути Общества Всеобщего Труда. Первый президент отметил, что недостатком закона о медиации является отсутствие правовой регламентации в нем

¹⁶ «О внесении изменения и дополнений в постановление Правительства Республики Казахстан от 2 марта 2010 года № 162». [Электронный ресурс]: Постановление Правительства РК от 28 августа 2010 г. № 845. Доступ предоставлен Информационно-правовой системой нормативных правовых актов РК «Әділет». Режим доступа: свободный. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P100000845_

¹⁷ «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». [Электронный ресурс]: Послание Президента РК - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 14 декабря 2012 г. Доступ предоставлен Информационно-правовой системой нормативных правовых актов РК «Әділет». Режим доступа: свободный. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050>

отдельных сфер правоотношений, например, трудовых и социальных. В этой связи 7-й президентский шаг предусматривает развитие медиации в качестве внесудебного альтернативного института разрешения споров и конфликтов, возникающих в сфере трудовых и социальных отношений. Соответственно, 8-й президентский шаг направлен на разработку подзаконных актов в сфере медиации и проведение Национальной конференции медиаторов¹⁸.

Другим недостатком закона о медиации, на взгляд представителей юстиции, является отсутствие в институте медиации совета старейшин, существовавших при суде биев, которые были знакомы с родословной спорящих сторон и могли примирить их¹⁹. На наш взгляд, указанное замечание весьма оправданно, в особенности по делам, вытекающим из брачно-семейных отношений, где наличествует спор между супругами, сожителями и остальными членами семьи. При этом нужно учесть исторический факт, констатирующий о том, что суд биев вовсе не является чуждым для современного Казахстана, так как он представляет собой прообраз восстановительного правосудия, которое в наше время широко пронизывается в систему традиционного правосудия.

Итак, в соответствии с п. 5-2) ст. 2 закона РК о медиации уполномоченным органом в сфере медиации является центральный исполнительный орган, осуществляющий реализацию государственной политики и государственное регулирование деятельности в сфере медиации. Постановлением Правительства РК от 26 марта 2019 г. № 142 уполномоченным органом

¹⁸ «Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда». [Электронный ресурс]: Программная статья Президента РК от 12 июля 2012. Доступ предоставлен Международным информационным агентством «Kazinform». Режим доступа: свободный. URL: https://www.inform.kz/ru/social-naya-modernizaciya-kazahstana-dvadcat-shagov-k-obschestvu-vseobschego-truda_a2478336

¹⁹ О проекте Закона «О медиации». [Электронный ресурс]: Комментарий Шаяхметовой А. к проекту Закона «О медиации». Доступ предоставлен Информационно-правовой системой нормативных правовых актов РК «Әділет». Режим доступа: свободный. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T1000001108>

утверждено Министерство информации и общественного развития РК. В пределах своей компетенции министерство участвует в правовом мониторинге и правотворчестве правовых актов в сфере медиации, упорядочивает деятельность организаций медиаторов, информирует население об их деятельности, ведет реестр организаций медиаторов и судей в отставке, а также содействует развитию медиации.

Соотношение судебной власти и института медиации состоит в том, что судопроизводство и медиативная процедура представляют собой определенный юрисдикционный порядок или способ разрешения дел и споров. Такой порядок или способ разрешения дел и споров осуществляется профессиональными лицами – судьями или медиаторами, различаемыми между собой тем, что судьи – это должностные лица государства и единственные носители судебной власти, а медиаторы – это физические лица, избранные сторонами и действующие в их же интересах. Судей и медиаторов объединяет общая задача, заключающаяся в оказании содействия мирному урегулированию спору, а также принципе осуществления медиативных процедур и судопроизводства на основе независимости и беспристрастности как медиаторов, так и судей, недопустимости какого-либо вмешательства в их деятельность. Поэтому медиаторы и судьи выступают между конфликтующими сторонами в роли посредников. Безусловно, статус и полномочия судей в отличие от медиаторов выше и шире, так как только судьи могут выносить суждение о праве и лишь на основании закона. Между тем медиаторы достигают вариантов альтернативного разрешения спора, полностью удовлетворяющих интересы сторон медиации, которые могут быть как предусмотрены законом, так и не предусмотрены им. Кроме того, осуществляемому судьями судопроизводству присущ официальный публичный характер, а проводимым медиаторами процедурам – частный конфиденциальный.

Помимо общности задач, стоящих перед судьями и медиаторами, их еще объединяет профессиональная медиативная деятель-

ность. Профессиональными медиаторами признаются только судьи в отставке и медиаторы. Вместе с тем действующие судьи, которые выступают в лице судей-примирителей при проведении ими примирительных процедур, как и медиаторы, руководствуются порядком, установленным ГПК и АППК РК, а также Законом РК о медиации.

Говоря о задаче гражданского судопроизводства по содействию мирному урегулированию спора, являющейся общей для суда, адвокатуры, юридической помощи, нотариата и медиации, стоит взглянуть на судебную статистику за период с 2015 по 2021 год по гражданским делам, оконченным за примирением сторон. Так, по данным Верховного Суда РК, доля примирений к оконченным делам в 2015 г. составила 2%, 2016 г. – 11%, 2017 г. – 14%, 2018 г. – 11%, 2019 г. – 15%, 2020 г. – 32% и в 2021 г. – 34%²⁰. Как заметно, с 2016 г. эти данные резко улучшаются со дня вступления в силу нового ГПК РК, которым содействие мирному урегулированию спора впервые указано в качестве одной из задач гражданского судопроизводства. Рейтинг судов по прекращению дел за примирением сторон отмечается в 2016-2017 гг. Однако с 2018 г. данные судов меняются в сторону снижения до 11%. Полагаем, что этому повлиял новый Закон РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» от 2018 г., позволяющий юридическим консультантам наряду с адвокатами урегулировать спор в порядке партисипативных процедур. Изменение количественных и качественных показателей судов с 2019 г. в сторону возрастания завершенных ими примирением сторон дел можно связать с реализацией пилотных проектов Верховного Суда РК, именуемой «Примирение: до суда, в суде», внедрением процессуальной фигуры судья-примиритель. В конечном счете статистические данные последних трех лет свидетельствуют об активной роли судов в примирении сторон и укреплении доверия населения судам.

²⁰ Правосудие Казахстана: реалии, тренды, перспективы [Электронный ресурс]: Сборник Верховного Суда РК за 12 месяцев 2021 г. Доступ предоставлен интернет-ресурсом Верховного Суда РК. Режим доступа: свободный. URL: <https://sud.kz/rus/node/274032>

Результаты

Анализ взаимодействия судебной власти с исполнительной властью показал, что они согласованно взаимодействуют в сферах оказания услуг в виде юридической помощи, содействия в посредничестве и совершения юридически значимых действий. При этом суд осуществляет правосудие и судебный контроль над законностью их действий или бездействий. Так, совершенные нотариусом нотариальные действия или отказ в их совершении, которые затрагивают субъективные права, по жалобе заинтересованных лиц могут быть в порядке особого производства рассмотрены судами. Действия либо бездействия адвоката, юридического консультанта, оказывающих юридическую помощь в соответствии с договорами по оказанию услуг, по иску клиента, в том числе о возмещении вреда, могут быть в порядке искового производства рассмотрены судами. Особенно это касается лиц, приравненных в соответствии с законодательством РК к лицам, нуждающимся в гарантированной государством юридической помощи, которые также вправе обжаловать в суд действия или бездействия адвоката, юридического консультанта.

Как видно из использованных в работе документов, институт нотариата представляется в качестве элемента превентивного правосудия, а институт медиации элементом восстановительного правосудия. Основной замысел их организации и функционирования кроется в разработке и внедрении механизма, альтернативного судебному рассмотрению и разрешению дел и споров. Необходимость в развитии института медиации связана со множеством обстоятельств, как:

- разгрузка судов (судей);
- обеспечение принципа невмешательства кого-либо в частные дела;
- снижение уровня конфликтности между гражданами и их организациями;
- развитие восстановительного правосудия;
- повышение уровня правовой культуры населения;

- социально-психологическое оздоровление населения;
- формирование деловой этики в гражданско-правовом обороте и мн. др.

Аналогичное можно сказать и в отношении действий, осуществляемых нотариусами, а также партисипативных процедур, проводимых профессиональными адвокатами и юридическими консультантами.

Результаты исследования подтверждают, что институты юридической помощи и посредничества направлены на обеспечение конституционного права каждого на защиту своих прав и свобод в суде, а также на получение квалифицированной юридической помощи.

Выводы

В завершение хотелось сделать вывод о том, что в развитии института медиации представляется важным допуск в качестве общественных медиаторов иных категорий лиц, например, близких родственников или друзей спорящих сторон, которым вполне удалось бы наладить коммуникацию между спорящими сторонами. Наличие такой фигуры особенно важно в сфере брачно-семейных отношений, где речь идет о прекращении брака и связанных с ним спорах о разделе имущества, нажитых во время совместного брака, об определении места жительства общего ребенка, о размерах, условиях и порядке выплат на содержание несовершеннолетних детей или нетрудоспособных супругов, а также распределении долгов между супругами, образовавшихся во время совместного брака. К тому же предпосылки для этого имеются в законе. Как известно, в соответствии с абзацем 2 ч. 2 ст. 179 ГПК РК суд на срок не более 10 рабочих дней может отложить процедуру медиации с привлечением к нему других лиц, участие которых поспособствует урегулированию спора (конфликта), если об этом будет заявлено ходатайство сторон. Предложение вызывает интерес, но не исключена вероятность постановки вопроса о его соответствии принципам проведения медиативных процедур, таким как независимость и беспристрастность медиатора, разумеющие собой отсутствие его личной заинтересованности в конфликте.

Список литературы

- 1 Аблаева Э.Б. История развития теории разделения властей: определение роли судебной системы. // «Вестник Поволжского института управления». – Саратов: Изд-во Поволжского ин-та управления им. П.А. Столыпина. - 2018. - Том 18. - № 4. – С. 52-62. DOI 10.22394/1682-2358-2018-4-52-62
- 2 Аблаева Э.Б. Основные направления взаимодействия судебной власти Республики Казахстан с законодательной властью // «Пробелы в российском законодательстве». – М.: Изд-во «ЮрВАК». - 2017.- № 5. – С. 156-163.
- 3 Аблаева Э.Б. Взаимодействие судебной власти с исполнительной властью и другими государственными органами // «Пробелы в российском законодательстве». – М.: Изд-во «ЮрВАК». - 2017. - № 5. – С. 149-155.
- 4 Андриянов В.Н. Контрольная власть в системе разделения властей и её реализация в современной России // Известия ИГЭА. - 2011. - № 1 (75). - С. 146-150.
- 5 Дячук М.И. Примирительные процедуры в гражданском судопроизводстве // Вестник Института законодательства и правовой информации РК, 2019. - №2 (56). – С. 141-147.
- 6 Конституционное право: Россия и зарубежный опыт / Чиркин В. Е. - М.: Зерцало, 1998. – 448 с.
- 7 Миронов А.Л. Нотариат как институт превентивного, предупредительного правосудия // Вестник Московского ун-та МВД России, - 2008. - № 12. – С. 141-144.
- 8 Теория современной конституции / Т.Я. Хабриева, В.Е. Чиркин - М.: Норма, 2007. – 320 с.
- 9 Скачкова О.С., Чугурова Т.В., Шевченко Ю.В. Современное развитие нотариата как действенного института превентивного правосудия // Вопросы экономики и права, 2020. - № 6 (144). – С. 21-27.
- 10 Ярошенко Т.В. Превентивная функция нотариата: актуальные вопросы. Вестник Балтийского федерального ун-та им. И. Канта. Сер.: Гуманитарные и общественные науки, 2021. - № 4. - С. 5-12.
- 11 Чепурнова Н.М. Конституционные основы судебной власти / В кн. Конституционные основы, формы и методы государственного управления: науч. изд. / под общ. ред. Н.М. Чепурновой. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – С. 7-306.

Э.Б. Аблаева

Еуразиялық технологиялық университеті, Алматы, Қазақстан

Сот билігінің заң көмегі және делдалдық институттарымен өзара әрекеттесуі

Аңдатпа. Мақалада сот жүйесінің адвокат, заңгерлік кеңес, нотариат, медиация сияқты құқықтық көмек және делдалдық институттарымен қарым-қатынасы талданады. Белгіленген тақырыптың өзектілігі анықталды, ол істер мен дауларды шешудің соттан тыс әдістерін қолданумен, сондай-ақ құқыққа қайшы әрекеттердің алдын алу шараларымен сипатталатын қалпына келтіру және алдын алу сот төрелігі тұжырымдамасы идеяларының дамуымен артады. Бұл әдістер соттар жүзеге асыратын дәстүрлі сот төрелігін толықтыра отырып, қорғаушыларды, заң кеңесшілерін, медиаторларды, нотариустарды істер мен дауларды шешу процесіне тарта отырып, халықтың құқықтық мәдениетінің деңгейін және сот төрелігінің тиімділігін арттыруға ықпал ететіні көрсетілген. Сот жүйесі мен құқықтық көмек және медиация институттарының өзара әрекеттесу нысандары зерттеледі. Соттар мен соттан тыс органдардың өзара әрекеттесу салалары айқындалды. Азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғауда сот және соттан тыс органдардың өзара ынтымақтастығының оң жақтары атап өтілді. Зерттеу нәтижелері бойынша қорытындылар жасалып, ұсыныстар беріледі.

Түйін сөздер: биліктің бөлінуі, тежемелік және тепе-теңдік, билік органдарының өзара іс-қимылы, сот, адвокаттық қызмет, нотариат, медиация.

E.B. Ablaeva

Eurasian Technological University, Almaty Kazakhstan

Interaction of the judiciary with the institutions of legal assistance and mediation

Abstract. The article analyzes the relationship of the judiciary with the institutions of legal assistance and mediation, such as advocacy, legal advice, notaries, and mediation. The relevance of the study increases with the development of the ideas of the concept of restorative and preventive justice, characterized by the use of extrajudicial methods of resolving cases and disputes, as well as preventive measures to prevent illegal actions. It is indicated that these methods serve as a supplement to the traditional justice administered by the courts, involving lawyers, legal consultants, mediators, and notaries in the process of settling cases and disputes, contributing to an increase in the level of legal culture of the population and the effectiveness of justice. The author studied forms of interaction between the judiciary and the institutions of legal assistance and mediation. The article reveals spheres of interaction between courts and extrajudicial bodies. It also notes positive aspects of mutual cooperation of judicial and non-judicial bodies in the protection of the rights, freedoms, and legitimate interests of citizens and organizations. Based on the results of the study, the author gives conclusions and recommendations.

Keywords: separation of powers, checks, and balances, the interaction of authorities, judiciary, advocacy, notaries, mediation.

References

- 1 Ablaeva E.B. Istoriya razvitiya teorii razdeleniya vlastej: opredelenie roli sudebnoj sistemy. // «Vestnik Povolzhskogo instituta upravleniya». – Saratov: Izd-vo Povolzhskogo in-ta upravleniya im. P.A. Stolypina. - 2018. - Tom 18. - № 4. – S. 52-62. DOI 10.22394/1682-2358-2018-4-52-62
- 2 Ablaeva E.B. Osnovnye napravleniya vzaimodejstviya sudebnoj vlasti Respubliki Kazahstan s zakonodatel'noj vlast'yu // «Probely v rossijskom zakonodatel'stve». – M.: Izd-vo «YUrVAK». - 2017.- № 5. – S. 156-163.
- 3 Ablaeva E.B. Vzaimodejstvie sudebnoj vlasti s ispolnitel'noj vlast'yu i drugimi gosudarstvennymi organami // «Probely v rossijskom zakonodatel'stve». – M.: Izd-vo «YUrVAK». - 2017. - № 5. – S. 149-155.
- 4 Andriyanov V.N. Kontrol'naya vlast' v sisteme razdeleniya vlastej i eyo realizaciya v sovremennoj Rossii // Izvestiya IGEA. - 2011. - № 1 (75). - S. 146-150.
- 5 Dyachuk M.I. Primiritel'nye procedury v grazhdanskom sudoproizvodstve // Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii RK, 2019. - №2 (56). – S. 141-147.
- 6 Konstitucionnoe pravo: Rossiya i zarubezhnyj opyt / CHirkin V. E. - M.: Zercalo, 1998. – 448 s.
- 7 Mironov A.L. Notariat kak institut preventivnogo, predupreditel'nogo pravosudiya // Vestnik Moskovskogo un-ta MVD Rossii, - 2008. - № 12. – S. 141-144.
- 8 Teoriya sovremennoj konstitucii / T.YA. Habrieva, V.E. CHirkin - M.: Norma, 2007. – 320 s.
- 9 Skachkova O.S., CHugurova T.V., SHEvchenko YU.V. Sovremennoe razvitie notariata kak dejstvennogo instituta preventivnogo pravosudiya // Voprosy ekonomiki i prava, 2020. - № 6 (144). – S. 21-27.
- 10 YAroshenko T.V. Preventivnaya funkciya notariata: aktual'nye voprosy // Vestnik Baltijskogo federal'nogo un-ta im. I. Kanta. Ser.: Gumanitarnye i obshchestvennye nauki, 2021. - № 4. - S. 5-12.
- 11 CHepurnova N.M. Konstitucionnye osnovy sudebnoj vlasti / V kn. Konstitucionnye osnovy, formy i metody gosudarstvennogo upravleniya: nauch. izd. / pod obshch. red. N.M. CHepurnovoj. – M.: YUNITI-DANA, 2012. – S. 7-306.

Сведения об авторе:

Аблаева Э.Б. – кандидат юридических наук, ассоциированный профессор факультета «Право» Евразийского технологического университета, ул. Толе би, 109, Алматы, Казахстан.

Ablaeva E.B. – Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Faculty of Law, Eurasian University of Technology, 109 Tole bi str., Almaty, Kazakhstan.

3.3. Нұрыш¹
Е.И. Исибаева²

¹Қазақстан Республикасы ПМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Ақтөбе қ., Қазақстан

²Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан
(E-mail: isibaeva liza @mail.ru)

Құқықтық саясат тұжырымдамасын іске асыру контексіндегі «Жаңа Қазақстанның» құқықтық жүйесінің даму перспективалары: тарихи-құқықтық аспект

Аңдатпа. Мақала «Жаңа Қазақстанның» құқықтық жүйесінің даму перспективаларын тарихи құқықтық аспект негізінде қарастырылған. Құқықтық мемлекеттегі құқықтық жүйенің барлық аспектілерін модернизациялау жағдайында өсіп келе жатқан ұйымдастырушылық және шығармашылық рөлі әлеуметтік процестерді басқарудың оңтайлы құралдарының бірі ретінде қарастырылады. Сонымен бірге қазіргі заманғы құқықтың мазмұны мен мәнін, құқық функцияларын, оның әлеуметтік құндылығын, құқықтық реттеу тетігі мен оның тиімділігін, ішкі құқықтың даму заңдылықтары мен үрдістерін, құқықтық нысанның реттелетін қоғамдық қатынастардың мазмұнымен арақатынасын тереңірек ашуға мүмкіндік беретін құқықтың қолданылуы мен іске асырылуын зерттеуге байланысты жаңа шешімдерін талап етеді.

Бұл мемлекеттің құқықтық саясаты саласындағы тиісті бағдарламаларды, заңнамалық жұмыстың ұзақ мерзімді және жылдық жоспарларын және елдің нормативтік құқықтық актілерін әзірлеу үшін негіз болып табылады. Оның мемлекеттік құқықтық міндеттерге қол жеткізудің маңызды құралы болып табылатын мемлекеттік билік институттарының тиімді жұмысын қамтамасыз етуге бағытталуы өзекті мәселе. Сондықтан, елдің құқықтық саласында тексерілген саясат, стратегия және тактика болмаса, қоғамдық өмірдің кез-келген саласында мақсатты, жоспарланған қызмет болуы мүмкін емес. Еліміздің алдағы жылдардағы құқықтық саясатының негізгі басымдықтарын айқындайтын тұжырымдама құқық салаларын белсенді жетілдіруге және қазақстандық заңнаманың жаңа буынын қалыптастыруға ғана емес, сонымен бірге азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын нақты қорғаудағы сот және құқық қорғау органдарының тиімді жұмысына бағытталуы керек деген ойдамыз.

Түйін сөздер: мемлекет, қоғам, құқықтық саяси тұжырымдама, мемлекеттік лауазымды тұлға, құқық шығармашылық, құқықтық даму, заңдылық, әлеуметтік-экономикалық даму.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-141-4-21-33>

Кіріспе

Қазақстан Республикасын құқықтық дамыту мәселелері бойынша іргелі мемлекеттік

жобаларды кезең-кезеңімен әзірлеу және іске асыру қуатты, бірегей, көп жағдайда алмастырылмайтын әлеуметтік реттеуші ретінде қолданыстағы құқықтың мызғымас маңызын

көрсетеді. Өйткені, құқықтық нысанда, қолданыстағы құқықтың реттеуші қасиеттерінің көмегімен, құқықтық құралдардың бүкіл жүйесі жаңа Қазақстанның қазіргі заманғы дамуы жағдайында қоғамның тыныс-тіршілігі шешіледі.

Ресейлік құқық теоретигі С. Алексеев қоғамның қазіргі өміріндегі құқықтың ерекше орны « адам құқығы бұл өркениеттің негізгі тарихи миссиясын адамзат баласының дамуының жоғары деңгейлерінде жүзеге асыра алады ол -адамдардың бостандығын қамтамасыз ету, адамның белсенділігі мен ақыл-ойдың бұрын-соңды болмаған күшін босату, демек, қоғамның, адам өмірінің барлық аспектілерінің жан-жақты және терең модернизациясына, қоғамның жоғары деңгейіне жетуге әкелу мүмкіндігін көрсетеді[1,580]. Сондықтан, өзінің бірегей әлеуметтік мүмкіндіктеріне (қабілеттеріне) байланысты, баламалы емес құқық функцияларын іс жүзінде жүзеге асырған кезде, құқық құбылысының өзі, оны ұзақ дайындалған, маңыздылығы жоғары әлеуметтік институт ретінде түсінуде әсер етуі мүмкін.

Сондай - ақ құқықтық реттеудің әлеуметтік реттеу жүйесінің басқа элементтерімен-қоғамдық қатынастар саласының саяси, әлеуметтік, экономикалық, рухани және басқа компоненттерімен ажырамас байланысына назар аудару керек. Шынында да, әлеуметтік реттеудің жүйелілігін барынша ескере отырып, құқықтық реттеудің оңтайлы нысанын таңдауға, қоғамдық қатынастардың әр нақты саласын кеңейту немесе тарылту қажеттілігін анықтауға болады.

Тәжірибелік тұрғыдан алғанда, заңды дамыту және көбінесе нақты қолдану үшін заңгерлер ықтимал шешімдерді табу, түсіндіру және енгізу үшін жалпы құқық теориясына жүгінуге мәжбүр. Заңды байланыс орнату, мүдделерді қорғау, дауды шешу, сондай-ақ бірқатар құқықтық жағдайларды анықтау үшін іске қатысты нормалар мен мүдделерді түгендеу, оларды егжей-тегжейлі ұсыну, әртүрлі институттарды, құқықтық құралдарды енгізу, нақты және құқықтық материалды жақындастыру, мүмкін болатын жағдайларды бағалау нәтижелерін құқықтық, эконо-

микалық, саяси, әлеуметтік жүйеге біріктіру талап етіледі. Құқықтық жағдайларды саралау, олардың әртүрлі аспектілерін айқындау, олар үшін қолданылатын сот тәжірибесінің мәтіндері мен материалдарын іздестіру және олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау, жаңа пайдалану нұсқаларын сипаттау, нормалар арасында орын алатын қайшылықтарды бейтараптандыру, олардың маңыздылығын салыстыру, қолдану аясын бекіту қажет. Осы жұмыстың бәрін орындау үшін құқықтың жалпы теориясына, мәтіндердің рухына, құқықтық терминологияға, ұғымдарды анықтауға, құқықтық категорияларға, мәтіндердің иерархиясына, пайымдаудың әртүрлі әдістеріне, заңды түсіндіру принциптеріне, тетіктерге сүйену қажеттілігі туындайды[2, 29-30].

Құқықтық ғылымның теориялық проблемаларының арасында қоғам мен мемлекет дамуының қазіргі заманғы үрдістеріне сүйене отырып, Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесін дамыту перспективаларын болжау, ғылыми болжау мәселелері де бірінші кезекте орын алады.

Қазақстан Республикасында құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасын (1994-2001 ж.ж.) және Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасын (2002-2009 ж.ж.) жүзеге асыру мемлекет пен қоғам дамуының құқықтық болжамдарының қажеттілігін, тәжірибелік құндылығын нақты анықтады. Осылайша, құқықтық реформаның мемлекеттік белгілерін айқындаған 1995 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясын қабылдау болды [3].

Ең алдымен, Негізгі Заңның нормаларын дамыту үшін еліміздің заңдарын және қазіргі заманғы отандық заңнаманың негізін құраған басқа да заңнамалық актілерді басшылыққа алынады.

Зерттеу әдістері

Осы мақалада ең алдымен диалектикалық және формальды логикалық әдіс, диалектикалық әдіс қолданылды. Ал мақаланың мән мағынасын ашуда формальды логикалық әдіс қолданылды, ол мақаланы зерттеу барысын-

да ғылыми нәтижелер мен қорытындыларды тұжырымдау кезінде қолданылды.

Талқылау

Құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасының болжамды ережелерінің негізінде қолданыстағы құқықтың конституциялық және азаматтық құқық сияқты жетекші салалары одан әрі дамыды, ел заңдары ең маңызды түрде өзгертілді, қазіргі уақытта әлемдік қоғамдастықта қалыптасқан қазіргі заманғы құқықтық қағидаттарға сәйкес иерархиясы ерекшеленді.

Елдің 2002 - 2010 жылға дейінгі кезеңге арналған заңи жүйесінің дамуындағы негізгі ұсыныстар Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасында қолданып отырған заңдылықтардың негізгі салаларын елеулі түрде жаңартуға негізделеді. Осының нәтижесінде тұжырымдаманың ережелеріне сәйкес жаңа кодификациялық актілер әзірленіп, құқықтың барлық салаларын өзінің нормаларымен қамтамасыз ететін кодекстер қабылданды.

Қазақстан Республикасының 2010 жылдан бастап 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат Тұжырымдамасында көрсетілген мемлекет пен қоғамның дамуына үлес қосатын мәселелердің мемлекеттің дамуына, сонымен қатар болашақтың қажеттілігіне негізделген құқықтық болжамдарды уақтылы әзірлеуге мемлекет басшысының тарапынан қабылданып отырған шешімдер де оң септігін тигізуде[4]. Бұл бағдарламалық құжат мемлекеттің алдағы онжылдыққа арналған құқықтық саясатының негізгі бағымдықтарын айқындайды. Тұжырымдама ұлттық құқықтық жүйені оны дамытудың қазіргі заманғы үрдістері, жинақталған отандық және халықаралық тәжірибе, қазақстандық мемлекет пен құқықтың даму перспективалары туралы ғылыми негізделген идеялар негізінде жетілдірудің негізгі бағыттарын тұжырымдайды. Осы негізде құқық саласы жетілдіріледі және елімізді одан әрі жаңғырту үшін құқықтық негіз ретінде қазақстандық заңнаманың жаңа буыны қалыптастырылады.

Құжатта Қазақстанның заңға негізделген құқықтық мемлекет ретінде адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сенімді қорғауды қамтамасыз ету мүдделеріне жауап беретін құқық қорғау және сот жүйелерін дамыту перспективалары айқындалған.

Көрсетілген міндеттерге сүйене отырып, тұжырымдаманың құрылымы мен мазмұны қалыптасты, олар елдің құқықтық саясатын, ең алдымен, біздің ұлттық мүдделерімізді негізге ала отырып айқындайды. Сонымен бірге, бұл құжат тұтастай алғанда құқықты дамытудың жаһандық үрдістеріне және жалпыға танылған халықаралық стандарттарға сәйкес келеді.

Мәселен, ұлттық құқықты дамыту жоспарында тұжырымдамада бір жағынан, елдегі заңдылық режимі мен құқықтық жүйенің тұрақтылығын, ал екінші жағынан, мемлекеттің жалпы даму Стратегиясы контекстінде заңнаманы дәйекті жаңғыртуды қамтамасыз ететін жүйелі шаралар қабылдау қажеттігіне баса назар аударылған.

Құқықтық жүйе азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін нәтижелілік, ашықтық және есептілік принциптерінде мемлекеттік басқару моделін құру үшін негіз болады.

Тұжырымдама Конституцияның принциптері мен нормаларын, ең алдымен, мемлекеттік билік органдары мен оның лауазымды адамдарының қызметінде толыққанды іске асыруды, Конституцияның тікелей қолданылуын қамтамасыз етуді, сондай-ақ ағымдағы заңнама мен құқық қолдану арқылы оның әлеуетін іске асыруды көздейді.

Әлемдік қаржы дағдарысы мемлекет үшін экономикалық процестерден алшақтамау және ұлттық экономиканы реттеудің тиімді тетіктерінің болуы қаншалықты маңызды екенін көрсетті.

Осыған байланысты мұндай реттеуді қамтамасыз ететін құқық салаларын жетілдіру мәселелері маңызды мәнге ие болады. Оларға әкімшілік реформаның құқықтық негізі болып табылатын әкімшілік құқық жатады.

Осыған байланысты, әкімшілік құқықты дамыту жөніндегі шаралар шеңберінде тұжырымдама мемлекеттік органдар арасындағы ұтымды және нақты бөлуді, мемлекеттік реттеу шектерін айқындауды, оның ішінде нарықтық экономика жағдайында артық мемлекеттік ретсіздікті болдырмауды, мемлекеттік басқару органдарының азаматтармен және ұйымдармен тиімді өзара іс-қимылын қамтамасыз етуді көздейді.

Тұжырымдама сондай-ақ экономиканы реттеу үшін әкімшілік құқықтан туынды болып табылатын салық, кеден сияқты заңнаманың маңызды салаларын дамыту векторларын айқындайды.

Тұжырымдамада алғаш рет әкімшілік істер бойынша сот төрелігін іске асыру мәселелерімен және тиісінше, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғаумен тығыз байланысты әкімшілік-процестік құқықты дамыту мәселелері жария етілді.

Жеке меншік пен нарықтық қатынастардың құқықтық негізі болып табылатын құқықтың маңызды саласы-азаматтық құқық. Құқықтың осы саласының негізгі мазмұны жеке-құқықтық қатынастарды реттеу болып табылады.

Осыған байланысты тұжырымдама азаматтық құқық институттарын дамытуды қамтамасыз ететін, нарықтық қатынастардың басты құқықтық реттеушісі ретінде оның тиімділігін арттыратын шаралардың тұтас кешенін айқындайды.

Сонымен бірге, мемлекет экономикалық қатынастардың белсенді қатысушысы болғандықтан, осы қатынастарды реттеудің жариялы-құқықтық және жекеше-құқықтық әдістерінің арақатынасы проблемалары бірінші орынға шығады.

Тұжырымдамада көрсетілген ұстанымдардан жеке құқық және құқықтың басқа да қоғамдық салалары сияқты азаматтық құқық арасындағы қатынасты оңтайландыру міндеті қойылады[5].

Тұжырымдамада сот төрелігінің қолжетімділігін, азаматтық сот ісін жүргізуге қатысушылардың құқықтарын барынша іске асыруды қамтамасыз етуге, жеке адамның

бұзылған құқықтары мен бостандықтарын, қоғам мен мемлекет мүдделерін уақтылы қорғау мен қалпына келтіруге, сондай-ақ мүмкіндікті азайтуға және құқықтық жанжалдардың алдын алуға арналған азаматтық-процестік құқықты дамыту жоспарында маңызды міндеттер қойылады.

Мемлекеттің қылмыстық саясаты-бұл азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың, қоғамдық қауіпсіздік пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудің ең қатаң құралы. Әлемдік дағдарыс күрделі экономикалық жағдайларда болашақ экономикалық өрлеу үшін барлық факторларды сақтау, оның ішінде қылмыстың өсуіне жол бермеу қаншалықты маңызды екенін көрсетті.

Қалыптасқан жағдайлар мен олардан туындайтын міндеттер қылмыстық құқықты одан әрі дамыту, бұрынғыдай, мемлекеттің қылмыстық саясатының екі векторлығын ескере отырып жүзеге асырылады деп айтуға негіз береді. Осылайша, ізгілендіру ең бастысы, алғаш рет онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар жасаған адамдарға, сондай - ақ халықтың әлеуметтік осал топтары-жүкті және асырауында кәмелетке толмаған балалары бар жалғызбасты әйелдерге, қарт адамдарға қатысты болуға тиіс.

Сонымен қатар ауыр және аса ауыр қылмыстар жасауға кінәлі, қылмыстық қудалаудан жасырынып жүрген адамдарға қатысты, сондай-ақ қылмыстар кәнігілігі кезінде қатаң қылмыстық саясат алдағы уақытта да жүргізілетін болады.

Дәл осы тәсіл құқықтық саясат тұжырымдамасында көрініс тапты. Осы тұрғыда қажетті жағдайларда құқық бұзушылықтардың жекелеген түрлерінің криминализациясы жүргізілетіні, сондай-ақ заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығы енгізілетіні және қолданылатыны туралы тұжырымдаманы белгілеу де маңызды болып табылады.

Сотқа дейінгі іс жүргізудегі сот бақылауының шегін кезең-кезеңімен кеңейту жоспарында сот жүйесін дамыту да перспективалы болып көрінеді, бұл тұжырымдамада да көрініс тапты.

Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғаумен байланы-

сты мамандандырылған институттарды одан әрі жетілдіру жоспарында тұжырымдама адам құқықтары жөніндегі уәкіл қызметінің тиімділігін арттырудың маңыздылығын, азаматтардың білікті заң көмегін алуға конституциялық құқығын іске асыру тетіктерін, сондай-ақ адвокаттардың процестік құқықтарын іске асыру тетіктерін және адвокаттық көмектің қолжетімділігін жетілдіру қажеттігін мойындайды.

Құқықтық саясат тұжырымдамасы мемлекеттің ресми бағдарламалық құжаты бола отырып, енді толыққанды және мақсатты іске асыруды талап етеді. Осыған байланысты тұжырымдаманы іске асыру жөніндегі нақты шаралар мемлекеттік органдардың стратегиялық даму жоспарларында, оны іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарларында, жеке-леген салалық бағдарламаларда көрініс табатын болады.

Алайда тұжырымдаманы іске асыру-мемлекеттік институттардың ғана емес, азаматтық қоғам институттарының және, ең алдымен, заң жұртшылығының міндеті.

Бірлескен күш - жігермен құқықтық саясат тұжырымдамасын кезең-кезеңімен іске асыру нәтижесінде біз нақты қадамымызбен Қазақстанда құрылған құқықтық мемлекеттің дамыған мемлекеттермен бірге алғы шепте бой көрсетуге жақындап келеміз.

Мемлекеттілік басқару жүйесін дамыту үшін тиімді және тиянақты үкіметтік аппарат құруға, жаңашыл басқарушылық аппараттарын енгізу, оңтайлы рәсімдерді жетілдіруге негізделген реформаларды қамтамасыз етумен байланысты жасалды. Азаматтардың қажеттілік талаптарына сай мемлекеттік органдарға және өкілетті лауазымды тұлғалармен қарым-қатынас, басқарушылық қатысымының нысандары аясын ұлғайту керек[6].

«Электронды үкімет» инфрақұрылымының құрамдас бөліктерін жаңдандыру арқылы Батыс Еуропа елдерінде табысты цифрлық жүйе элементтерін меңгеру өкіметтік органдар мен құқықтық қызмет көрсететін мекемелерге жүгіну процестерін қағазбастылықтан біртіндеп арылтуға электронды құжат айналымына өтуге бағыт болады.

Үкіметтік емес ұйымдарға жеке тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерінің қорғалу, яғни өтініштерді есепке алу мерзімдерінің сақталуы, олардың лауазымды тұлғаларының өз қызметтік міндеттерін жауапкершілікпен қарауды белгілеу мәселелері бойынша қатынастарды реттеу тиімді.

Мемлекеттің құқықтық саясатының дереу дамуына кедергі келтіретін қоғамдағы негізгі проблемалардың бірі-қоғамдағы құқықбұзушылықпен күресу болып табылады.

Әлемдік деңгейде елдегі болып жатырған осы тұстағы өзгерістер мен жаңашылдықтардың ағымдағы жай-күйін көрсете отырып, тұтастай алғанда оның қарышты дамуы жетілді деген негіз бар. Қолданыстағы қылмыстық заңдылық нормалары – құқық бұзушылықпен күресте, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының, ұлттық, үкіметтік емес ұйымдардың мүдделерін қылмыстық-құқықтық қорғаудың құралы.

«Әлемдік экономика бойынша іргелі өзгерістер, жаһандық процесстер, елдің ішкі даму серпіні құқықтық саясат тұжырымдамасында қол жеткізілген жетістіктермен тоқтап қалуға мүмкіндік бермейді.

Осылайша, қолданыстағы саясат тұжырымдамасы елдің құқықтық жүйесінің, құқықтық қатынастардың және мемлекеттің құқықтық саясатының дамуының ұзақ мерзімді перспективасын айқындаған, әлеуметтік-құқықтық болжамдар мен әлеуметтік-құқықтық болжау әдістеріне негізделген жүйелі құжат болып табылады. Қоғамның құқықтық саласында мұндай болжамды құжаттарды қабылдаудың өзектілігі елдің қолданыстағы құқығын жетілдірудің тәжірбиелік қажеттіліктері тұрғысынан айқын көрінеді.

Құқықтық болжау-бұл жақын тарихи перспективада елдің құқықтық жүйесінің дамуының негізгі бағыттары мен тенденциялары туралы ықтималды ғылыми ақпарат алудың жүйелі процесі. Ол қолданыстағы құқық салаларының, олардың негізгі нормалар институттарының, құқықтық реттеу тетігінің, қоғам мен түрлі әлеуметтік топтардың құқықтық санасының, қоғамның демократиялық құқықтық идеологиясының дамуы мен

нығаюының, халықты құқықтық ағарту мен құқықтық тәрбиелеу жүйесін жетілдірудің ғылыми болжамды бағасын қамтуға тиіс.

Сондықтан құқықтық саясат тұжырымдамасында құқық шығармашылығы қызметін құқық тармақтары мен құқықтық жүйелердің даму үрдістеріне мониторинг жүргізуге, заңдық құжаттарды қолдану тәжірибесін зерделеуге негізделетін болжамды-талдамалық қамтамасыз етуге ерекше назар аудару қажет екендігі атап өтілді. Құқық шығармашылығы қызметін болжамды-талдамалық қамтамасыз ету әрбір құқықтық актінің барлық кезеңдерін - оны әзірлеуді, қабылдауды, қолдануды, енгізуді, заңдық күші жойылды деп тануды немесе құқықтық актіні әзірлеуді көрнекі түрде көрсететін, реттеудің мазмұны мен әдістері бойынша осы заманғы жүйе құруға мүмкіндік береді.

Қоғамдық бақылаудың заңнамалық базасын жетілдіру проблемаларын қарау кезінде коммерциялық емес ұйымдар мен саяси партиялардың мақсаттарын регламенттейтін заңнамада бар қайшылықтар, «қоғамдық бақылау туралы» заң жобасында қоғамдық бақылаудың мақсаттары, субъектілері, олардың құқықтары, оны жүргізу негіздері туралы мәселелерді толық реттемеу мәселелері көтеріледі. Осы негізде нақты ұсыныстар енгізілді. Адам құқықтарының сақталуын бағалаудың ұлттық индикаторларын әзірлеу кезінде халықаралық құқық нормаларына, халықаралық ұйымдардың ұсынымдарына, құқық қорғау ұйымдарынан алынған ақпаратты және өзге де көздерді пайдалану қажеттілігі атап өтіледі. Жергілікті өзін-өзі басқарудың 2025 жылға дейінгі жаңа тұжырымдамасының қабылдануына байланысты мақалада аталған институттың Қазақстандағы даму мәселелері зерттеледі.

Құқықтық саясат тұжырымдамасының маңызды мәні оның мемлекеттік органдардың құқық шығармашылығы қызметінің жоспарларын әзірлеудің, құқықтық жүйе мен оның салаларының, кешенді құқықтық институттардың даму үрдістерін одан әрі зерделеудің, құқықтық және олармен байланысты саяси, экономикалық, әлеуметтік және өзге де процестердің объективті даму заңдылықтарын

неғұрлым егжей-тегжейлі талдаудың негізі.

Құқықты зерттеудің мұндай тәсілі құқықтың жүйе ретінде жұмыс істеуінің негізгі шарттарының бірін - оның элементтерінің ішкі үйлесімділігін қамтамасыз ету шараларын белгілеуге мүмкіндік береді - құқықтық реттеудің тиімділігін арттыру жөніндегі шараларды әзірлеу үшін елеулі маңызы бар.

Болашақтағы құқық жүйесін дамытудың жалпы заңдылықтары мен ерекшеліктерін анықтау, құқық жүйесі мен тұтастай және жекелеген салалар бойынша заңнама жүйесінің арақатынасы, жаңа күрделі құқықтық институттардың іргелі теориялық дамуын талап етеді.

Екінші жағынан, құқық жүйесі мен заңнама жүйесі арасындағы ажырамас ішкі байланысқа назар аудару қажет. Мысалы, заңның әртүрлі салаларының нормаларын бір нормативтік құқықтық актіде біріктіре отырып, заң шығарушы әр саланың құқықтық құралдарының ерекшелігін, олардың қатынасы мен өзара әрекеттесуін ескеруі керек. Демек, құқық жүйесінің проблемаларын дамыту заңнаманы жетілдірумен тығыз байланысты.

Атап айтқанда, құқық жүйесін құру қағида-аттары, құрылымдық бөліктері мен элементтерінің өзара байланысы, өзара іс-қимыл тәсілдері, құқықтық жүйе мен заңнама жүйесін дамытудың негізгі үрдістері мен бағыттары сияқты мәселелерді табысты шешу, құқық жүйесі мен заңнама жүйесінің ғылыми негізделген моделін, олардың оңтайлы арақатынасын құруды қамтамасыз етеді.

Осыған байланысты құқықтық саясат тұжырымдамасында құқық-шығармашылық салалар бөлінісінде заңнаманы топтастыру арқылы көнерген және қайталанатын нормадан босату, заңдық реттеудегі қателіктердің орнын толтыру, қайшылықты жою жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет; заңдардағы сілтеме нормаларын барынша азайту, Конституцияға сәйкес заңнамалық актілер қабылдануы мүмкін проблемалар шеңбері заңдар қабылдау тәжірибесін ұлғайтуда маңызды шешім болар еді.

Нормативтік құқықтық актілерді бағалаудың халықаралық стандарттарын енгізу туралы құқықтық саясат Тұжырымдамасының

ережесі де қағидатты түрде маңызды болып табылады.

Актілердің ғылыми сараптамаларының барлық түрлерін олардың критерийлерін, айқындау нормативтік бекітудің маңызы зор. Жалпы құқық шығармашылығы құқықтық актілерді қабылдаудың экономикалық, әлеуметтік-саяси салдарларын толыққанды назарға алуды қамтамасыз етеді.

Сондықтан құқықтық саясат тұжырымдамасында заңнаманы жүйелеудің басқа да құралдарын, шоғырландыруды пайдалану керектігі көрсетіледі. Заңнамалық актілер, әдетте, жаңа нормалардың елеулі санын қамтымаса да, бұрын әртүрлі нормативтік құқықтық актілерде пашыраңқы болған нормаларды заңнаманың белгілі бір кіші саласы, институты, субинституты шеңберінде біріктіреді.

Осылайша, құқықтық реттеудің ішкі келісімділігі артады, бұрын қолданылған құқықтық актілерді қолдану барысында анықталған олқылықтар мен қайшылықтар жойылады. Мұның бәрі құқықтық реттеудің тиімділігін арттыруға ықпал етеді[5, 138-144].

Қазіргі кезде отандық құқықтану теориясында демократиялық саяси жүйенің объективті құбылысы, экономикалық және саяси плюрализмді өмір сүру нормасы ретінде қабылдауға мүмкіндік беретін қоғамның сөзсіз байланысы деген жалпыға ортақ пікір бар. Кез-келген қоғамда іс жүзінде бар лобби институтының даму деңгейі, оның өркениеті мен қарқындылығы саяси режимнің сипатына, саяси жүйенің құрылымына, саяси мәдениетке, тарихи дәстүрлерге және әр нақты елдің басқа ерекшеліктеріне байланысты.

Қазіргі қоғамда, өкінішке орай, лоббизм - бұл сыбайлас жемқорлық деген пікір кең таралған [6, 313-315]. Алайда, біздің ойымызша, лоббизм кең, жан-жақты құбылыс бола отырып, бастапқыда заңсыз нәрсе емес. Лоббистік қызмет, демократиялық елдердегі заң шығару процесінің тәжірибесі көрсеткендей, табиғи саяси және құқықтық құбылыс, өйткені табиғи түрде құрылымдалған қоғамның болуы және әртүрлі әлеуметтік топтардың мүдделерінің болуы. Заң аясында немесе құқықтық нормалардан тыс лоббистік қызмет кез-келген

мемлекетте жүзеге асырылады. Лоббизмді заңнамалық реттеу лобби институтын қазіргі мемлекеттің қоғамдық - саяси өміріндегі маңызды құбылыс етеді.

Құқықтық саясат тұжырымдамасында сондай-ақ «жеке кәсіпкерліктің мүдделерін білдіретін жұртшылық өкілдерін, үкіметтік емес ұйымдар мен бірлестіктерді норма шығармашылық қызметке кеңінен және тұрақты негізде тарту» қажеттігі атап көрсетіледі. Мұндай практика құқықтық жүйеде нормативтік алғышарттарды азаматтық қоғам институттарының қызметімен интеграциялауға мүмкіндік береді. Осы институттарды тартудың нәтижесінде заңдық жүйе әлеуметтік кезеңдерге, азаматтық қоғамның үміттерін орнату, бағдарлауда әсер ете алады.

Тұжырымдамада құқықтық актілердің сапасын мемлекеттік аппараттағы жетілу деңгейін арттыруға ерекше мән береді. Заңдардың қоғамда жүргізіліп жатқан өзгерістерге тепе-тең мазмұндық сапасы - құқықтық саясат тұжырымдамасында атап өтілген, - мемлекеттік билік институттарының тиімді жұмысы нәтижесінде, мемлекеттік аппараттың заң шығарушылық және атқарушылық тармақтарының сындарлы және серпінді қимылымен бағдарланатын белгілер санатына жатқызылады.

Осылайша, құқықтың қоғамдық қатынастарға әсері құқықтық реттеудің барлық құралдарын пайдалануды, мемлекеттік органдар қызметкерлерінің құқықтық мәдениеті деңгейін едәуір арттыруды талап етеді.

Құқықтық саясат тұжырымдамасында құқықтық білім беруді және құқықтық насихатты, яғни құқықтық мәдениетті жетілдіру мәселелеріне ерекше назар аударылған. Бұл құқықтық тәрбиенің жаңа ғылыми негізделген жүйесін қалыптастыру.

Құқықтық тәрбие теориясы мен тәжірибесінің негізі бола алатын ғылыми-практикалық ұсыныстарды әзірлеу үшін халықтың әртүрлі топтарының құқықтық нормалар мен құндылықтарды игеруін, жеке тұлғаның заңды мінез-құлқын анықтайтын құқықтық көзқарастарды, сенімдерді қалыптастырудың әлеуметтік-психологиялық тетіктерін толық қанды талдау қажет[7, 28-33].

Мемлекет үшін құқықтық нормалардың реттеуші әрекетінің нәтижесі азаматтардың заңды мінез-құлқы болып табылады. Осыған байланысты «Академик М.Т. Баймахановтың пікірінше, «құқықтық талаптарды барынша орындайтын заңды мінез - құлық түрлерін бағалау керек». Заң қолданылатын бағытта әрекет ете отырып, адам бастапқы және жақын кезеңдерде тоқтамайды, бірақ барлық кезеңдерден өтуге тырысады. Ол құқықтық мақсаттарға қол жеткізуге жоғары қызығушылық танытады және оны қажетті бастамамен нығайтады. Бұл ұмтылысты қолдау, ынталандыру және заңмен көтермелеу керек, өйткені мұнда ол адамдардың заңды мінез-құлқының жоғары формаларымен айналысады [8, 4-7].

Құқықтық тәрбие жұмысындағы әлеуметтік-психологиялық факторларды есепке алу құқықтық реттеудің тиімділігін арттыруға, құқықтық заңдылықты нығайтуға, әлеуметтік топтар мен әрбір азаматтың құқыққа құрметпен қарауы үшін тиісті психологиялық ахуал қалыптастыруға, құқық бұзушылықтар мен өзге де аномалдық құбылыстардың себептерін анықтауға ықпал етуі мүмкін.

Осыған байланысты заңгерлік сауаттылықты арттыру жұмысы жоспарлы негізде жүргізілуге тиіс, әлеуметтік желілерді қоса алғанда, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы халық арасында құқықтық агитацияның көлемін кеңейту және бір жүйеге келтіруді талап етеді.

Заңнама мен құқық қолданудың өзекті проблемалары, әсіресе, адамдардың тұрмыстық деңгейінде неғұрлым талап етілетін құқық салаларында ғылыми зерттеулерді жаңдандыру, өз кезегінде, тәрбиенің тиімділігін арттыру мәселелері бойынша жоспарлы жұмыс жүргізілетін мемлекеттік органдар мен жоғары заң мекемелерінің күш-жігерін шоғырландырусыз мүмкін емес.

Бұл ретте мемлекеттік және саяси институттарды кезең-кезеңімен жаңғырту кезінде ашықтандыру процестеріне сай келетін қоғамның құқықтық мәдениетінің бір мезгілде өзгеруі маңызды. Сонымен бірге, қоғамның құқықтық жүйесінің ұдайы жақсаруына, оның мазмұны мен мәнінің түбегейлі өзгеруіне қарамастан, Қазақстанда демократиялық қайта

құрулар басталғаннан халықтың құқықтық мәдениеті іс жүзінде өзгермегенін атап өту қажет. Ескі құқықтық ойлау шеңберінде қала отырып, ХХІ ғасырдың жаһандық сын-қатерлеріне сәйкес келетін қазіргі заманғы құқықтық жүйені қалыптастыру міндеттерін шешу тиімсіз.

Құқықтық мемлекеттіліктің қалыптасуы жағдайында олардың әлеуметтік қажеттілігіне, маңыздылығына, әділеттілігіне деген терең ішкі сенімге байланысты орындалуы маңызды. Құқықтың болуы қоғамның рухани мәдениетінің белгісі ретінде, жалпы мәдениетте ерекше орын алатын факторға назар аудару. Құқықтық саясат Тұжырымдамасының талаптары контексінде дүниежүзілік қайта құруды талап ететін құқықтық білім беру жүйесінің негізінде нақ осындай тәсіл жатуға тиіс.

Осындай тұжырымдаманы іске асыру және тиісінше халықтық құқықтың тұрақтылығы, тұтастығы мемлекеттік билік тармақтарының бірлесіп қабылдаған шешімдердің сапасына және билік өкілдерінің жауаптылығына әсерін тигізеді[9, 138-144].

Еліміздің заңнамасын кешенді дамыту және оны құқықтық саясаттың белгіленген тұжырымдамасына сәйкес тиімді қолдану еліміздің құқықтық саясатының бағыттары заңдылық режимін бекітуге, жаңа бағдарламалардың елігілігі үшін қабылданып, дамуына үлес қосатындай нәтижеде болуы тиіс.

Соңғы жылдары заңгер ғалымдар үлкен жұмыс жүргізді, оның маңызды нәтижесі заң шығару және құқық қолдану қызметінің ғылыми негізін қалыптастыру, құқықтық мемлекеттілікті қалыптастыру болды. Сонымен бірге, құқықтық саясат тұжырымдамасында отандық заң ғылымының алдына қойылған міндеттер құқық теориясы мен басқа да салалық құқықтық ғылымдардың дамуына жоғары талаптар қояды[10, 56].

Нәтижелер

Сонымен, ғылыми пікірлерді саралай келе зерттеудің нәтижесі ретінде құқықтық саясат тұжырымдамасы іске асыру контексіндегі «Жаңа Қазақстанның» құқықтық тұжырымда-

маның іс шараларын іске асыруда мыналарға қол жеткізуге мүмкіндік береді:

Азаматтардың құқықтық ақпаратқа қол жетімділігін кеңейту;

азаматтардың қоғам институттарының, мемлекеттің құқықтық білімдерін насихаттау;

халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарына құқықтық көмек көрсету бойынша рөлін арттыру;

азаматтардың құқық шығармашылығы үрдісіне белсенді қатысуына қол жеткізу.

Қорытынды

Жаңа Қазақстанда демократиялық мемлекеттіліктің қалыптасуы жағдайындағы заң ғылымының негізгі бағыты құқықтың мазмұны мен мәнін, оның генетикалық табиғатын, құқықтың әлеуметтік тағайындалуының барлық аспектілеріндегі қасиеттері мен белгілерін, оның әлеуметтік шарттылығын, құқықтың қолданылуының әлеуметтік тетігінің тиімділігін, құқықтың әлеуметтік құндылығын және оны құрайтын элементтерді талдау болып табылады.

Атап айтқанда, олардың динамикалық қасиеттері көрінетін құқық принциптерінің функционалды аспектілерін талдауға назар аудару керек. Құқық принциптері құқықтық құбылыстар мен процестерді олардың сапалы өсуін қамтамасыз етуге, құқықтық жүйенің элементтері арасындағы қатынастарды нығайтуға, оның тиімді жұмыс істеуіне бағытталған.

Осыған байланысты заңның даму заңдылықтарын, күрделі әлеуметтік құбылыс ретінде заңның құрылымы мен функцияларын, қоғамның рухани мәдениетінің ажырамас элементі ретінде заңның мазмұнын зерттеу ерекше мәнге ие.

Шынында да, құқықтық дамудың алдыңғы кезеңдерінің жетістіктерін, оларды байытуды, әлеуметтік өмірдің қазіргі заманғы шындықтарын ескере отырып, тек органикалық түрде жүзеге асыруда ғана құқық теориясы заңда бекітілген әлеуметтік ерік-жігердің шарттылығын, мазмұны мен бағытын ашып, ондағы таптық және жалпы әлеуметтік принциптердің үйлесімін көрсете алады, оның теңдік принциптерін бекітуге бағытталған-

дығын әділеттілік пен адамгершілік ережелерін жүзеге асыруға кепілдік береді.

Мұндай интеграция заңның біртұтас тұжырымдамасы мен анықтамасын іздеуден емес, құқықтық ойдың әртүрлі бағыттарының органикалық үйлесімінен және олардың әрқайсысының рөлі мен орнын анықтаудан тұруы керек [11, 78-80].

Сондай-ақ құқықтық нормалар мен құқықтық институттарды, құқықтық қатынастар мен олардың мазмұнын, құқық субъектілерінің құқықтық мәртебесін ғылыми зерттеулерді тереңдету талап етіледі.

Құқықтың іске асырылуы мен іс-әрекеті мәселелеріне назар аудару және түбегейлі зерделеу маңыздылығы ғылым саласын қалыптастыру қажеттілігіне байланысты мемлекеттің, құқық пен экономиканың арақатынасының заңдылықтарын анықтау, экономикалық қатынастардың неғұрлым тиімді құқықтық нысандарын іздеу саласындағы ғылыми зерттеулерді жандандыру мақсатында қажет болып көрінеді.

Қазіргі уақытта елде құқықтық саясат тұжырымдамасында айқындалған, заң ғылымының өзін де, оның норма шығару және құқық қолдану практикасына әсерін де жетілдіру үшін маңызды мәні бар заңдық жүйені дамытудың жылжымалы ғылыми проблемаларын қоюға шешуге байланысты барлық мүмкіндіктер жасалып отыр.

Құқықтық саясат тұжырымдамасын толық іске асыру отандық құқықтық жүйенің қазіргі заманғы теориясын әзірлеуді талап етеді. Осыған байланысты құқық теориясы мен тұжырымдаманы іске асыру практикасының өзара іс-қимылы мен өзара алмасуы бір-бірін үздіксіз және өзара байытатын процесс болуы керек. Құқық теориясы заң практикасының қажеттіліктерінен басталуы, құқық теориясының дамуын тамақтандыратын құқықтық жүйенің нақты тәжірибесіне сүйенуі керек [12, 313-315].

Заң ғылымының даму жолы-құқықтық саясат тұжырымдамасының ережелеріне негізделген оның шығармашылық әлеуетін толық пайдалану нәтижесінде жаңа Қазақстандағы құқықтық мемлекет құрылысының жаңа кезеңінің мән мәтінінде іске асыруды көздейді.

Жаңа Қазақстандағы заңдылықтарды кешенді дамыту және оны республиканың құқықтық саясатының негізгі бастамашыларына сәйкес тиімді қолдану заңдылық режимін нығайтуға, адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарының сақталуына, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына қолайлы жағдай жасауға, қазақстандық мемлекеттілікті нығайтуға септігін тиізетін болады.

Қарастырылып отырған құжатты қабылдаудың маңыздылығы келесі негізгі факторларға байланысты. Ең алдымен, 2019 жылғы наурызда болған Қазақстан басшылығының ауысуы жақын және алыс шетелдердің ресми және іскер топтары арасында үлкен резонанс тудырды.

Республиканың жетекші шетелдік серіктестері жаңа мемлекет басшысының өз алдындағы адамның сыртқы саяси бағытының негіздерін сақтауына және Қазақстанның тиісті шарттар мен келісімдерде көрсетілген міндеттемелерін орындауына қатысты алаңдаушылық туындаған еді.

Осындай алаңдаушылықтың болуын жақсы түсінген мемлекет басшысы өзінің ҚР Президенті ретіндегі саяси мансабын дамытудың басынан бастап Қазақстанның ресми саяси бағытын жүзеге асырудағы сабақтастықты нақты белгілеп берді.

Осыған байланысты оның сайлауалды бағдарламасының негізгі ережелерін іске асыру жөніндегі шаралар арасында көпвекторлы, теңдестірілген сыртқы саясатты қамтамасыз ету жөніндегі бағытты жалғастыруға бағытталған Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының жаңа тұжырымдамасын қабылдау атап өтілді. Бұл шараны кейіннен іске асыру Қазақстанның жетекші сыртқы саяси әріптестермен өзара қарым-қатынасының оң серпінін сақтауға және одан әрі дамытуға ықпал етеді.

Осылайша, ел басшылықтың өзгеруіне қарамастан, әлемдік державалардың қайшылықтары мен қақтығыстарына қатысты өзінің алыстығы мен барынша бейтараптығын сақтауға мүдделі. Сондықтан оның басқа елдермен және халықаралық ұйымдармен өз мүдделеріне сәйкес және тең құқылы және

сындарлы негізде қатынастар құруына мүмкіндік беретін көп векторлы және прагматизм оның сыртқы саясатының түйінді қағидаттары болып қала береді.

Тұжырымдама тұрақты, әділ және демократиялық әлемдік тәртіпті құруға жәрдемдесуді, мемлекеттің сыртқы ашықтығын ілгерілетуді және халықаралық қатынастардың барлық деңгейлеріндегі қауіпсіздік пен дамуның ажырамас байланысын қоса алғанда, елдің сыртқы саясатының жаңа қағидаттарымен толықтырылды.

Әлемнің барлық мемлекеттерінің теңдігі әлемдік саяси, экономикалық және гуманитарлық кеңістікке тең құқықты интеграция ретінде ұсынылды. Халықаралық проблемалар мен жанжалдарды ұжымдық шешу «көпжақты консультациялар мен келісімдер негізінде жаһандық және өңірлік проблемалардың кең ауқымын шешуге халықаралық қоғамдастықтың ұжымдық пайымы мен тиімді тәсілдерін қалыптастыруға бағытталған» мультилатерализм ретінде қарастырылады.

Сондай-ақ, жаңа құжатта адам факторының айтарлықтай көрінісі мемлекетке ғана емес, қоғамға және азаматтарға да бағдарланғанын көрсетеді. Бұл тәсілдің іс жүзінде жүзеге асырылу нәтижесін Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына алғашқы Жолдауында айтылған «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасымен ұсынылды.

Бұл жағдайда біз билік пен қоғамның тұрақты диалогын қамтамасыз етудің сапалы жаңа тетігін құру, сондай-ақ азаматтардың барлық сұраныстарына жедел және тиімді жауап беру туралы айта аламыз[14].

Сыртқы саяси қызмет мән-мәтінінде бұл Қазақстан азаматтары мен ұлттық бизнестің практикалық мүдделерінің саяси бағытын көтеруден көрінді.

Осыған байланысты, этникалық қазақтар қатарындағы қазақстандықтардың және шетелде тұратын отандастардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғауды жүзеге асыру тек мақсаттар мен міндеттерде ғана емес, сондай-ақ елдің сыртқы саясатының негізгі қағидаттарында да көрініс тапты [15].

Әдебиеттер тізімі:

1. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения. - М.: Издательство НОРМА, 2001. - 752 с.
2. Бертельс Ж.-Л. Общая теория права / Под общ. ред. В.И. Даниленко / Пер. с фр. - М.: Издательский дом NOTABENE, 2000. - 576 с.
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (өзгертулер мен толықтырулар 08.06.2022 ж.), //«Әділет» ҚР нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. (қаралған күні: 02.09.2022 ж.).
4. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы. 2009 жылғы 24 тамыздағы №858 Жарлығы. //«Әділет» ҚР нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі Жарияланды 28.04.2009ж. (қаралған күні: 02.09.2022 ж.).
5. Аналитический доклад «Казахстан в новых политических реалиях: тренды и перспективы» (7.09.2019г.) //Веб-сайт Казахстанского Центра аналитических исследований «Евразийский мониторинг» (<http://ea-monitor.kz/novosti-evraziyskogo-soyuza/analiticheskiy-doklad-kazahstan-v-novyh-politicheskikh-realiyah-trendy-i-perspektivy>). (қаралған күні: 02.09.2022 ж.).
6. «Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының тұжырымдамасы туралы «Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 10 желтоқсандағы № 913 Қаулысы. //«Әділет» ҚР нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. Жарияланды: 10.12.2019ж. (қаралған күні: 02.09.2022 ж.).
7. Каудыров Т.Е. Концепция правовой политики Республики Казахстан о дальнейшем развитии гражданского законодательства //Вестник Института законодательства РК. - 2010. - № 2(18). - С. 28-33.
8. Назаркулова Л.Т. Правотворчество и правотворческая политика Республики Казахстан: постановка проблемы //Правовая политика и правовая жизнь. - 2016. - № 4-7.
9. Баймаханов М.Т. Право, сознание, поведение //Избранные труды по теории государства и права. - Алматы: АЮ-ВШП «Әділет», 2003. - С.138-144.
10. Малько А. В., Затонский В. А. Правовая политика. Основы теории и практики: учебно-методический комплекс. - М., Проспект, 2015. - 352 с.
11. Ю. М. Горячковская. Правовая политика: учебное пособие /Ю. М.Горячковская. — Белгород: Изд-во Белгородского ун-та кооперации, экономики и права, 2016. - 156 с.
12. Киселев К. Лоббизм: некоторые исследовательские парадигмы //Науч. ежегодник Ин-та философии и права Урал. отд-ния Рос. акад. наук. 2006. Вып. 6. с. 313-315.
13. Баймаханов М.Т. О некоторых подходах к решению проблем правопонимания //Баймаханов М.Т. Избранные труды по теории государства и права. - Алматы: АЮ-ВШП «Әділет», 2003. - С.153-162.
14. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына 02 қыркүйек 2019 жылғы «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Жолдауы. (қаралған күні: 02.09.2022 ж.).
15. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы. //«Әділет» ҚР нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. (қаралған күні: 02.09.2022 ж.).

3.3. Нұрыш¹, Е.И. Исибаева²¹Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М.Букенбаева, Актюбе, Казахстан²Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, Актюбе, Казахстан**Перспективы развития правовой системы «Нового Казахстана»
в контексте реализации концепции правовой политики**

Аннотация. В статье рассматриваются перспективы развития правовой системы «Нового Казахстана» на основе исторического правового аспекта. В условиях модернизации всех аспектов правовой системы в правовом государстве растущая организационно-творческая роль рассматривается как один из

оптимальных инструментов управления социальными процессами. В то же время это требует новых решений, связанных с изучением содержания и сущности современного права, функций права, его социальной ценности, механизма правового регулирования и его эффективности, законов и тенденций развития внутреннего права, применения и реализации права, позволяющих глубже раскрыть взаимосвязь правовой формы с содержанием регулируемых общественных отношений.

Это является основой для разработки соответствующих программ в области правовой политики государства, долгосрочных и годовых планов законодательной работы и нормативных правовых актов страны. Актуальным является его направленность на обеспечение эффективной работы институтов государственной власти как важнейших инструментов достижения государственно-правовых задач. Поэтому без проверенной политики, стратегии и тактики в правовой сфере страны не может быть целенаправленной, планируемой деятельности ни в одной сфере общественной жизни. Мы считаем, что концепция, определяющая основные приоритеты правовой политики страны на ближайшие годы, должна быть направлена не только на активное совершенствование отраслей права и формирование нового поколения казахстанского законодательства, но и на эффективную работу судебных и правоохранительных органов в реальной защите прав и свобод граждан.

Ключевые слова: государство, общество, правовая политическая концепция, государственное должностное лицо, правотворчество, правовое развитие, законность, социально-экономическое развитие.

Z.Z. Nurysh¹, E.I. Isibayeva²

¹*Aktobe Law Institute named after M. Bukembayev of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan, Aktobe, Kazakhstan*

²*Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan*

Prospects for the development of the legal system of «New Kazakhstan» in the context of the implementation of the concept of legal policy

Abstract. The article discusses the prospects for the development of the legal system of «New Kazakhstan» based on the historical legal aspect. In the context of the modernization of all aspects of the legal system, the organizational and creative role in the rule of law is considered as one of the optimal tools for managing social processes. At the same time, it requires new solutions related to the study of the content and essence of modern law, its functions, social value, the mechanism of Legal Regulation and its effectiveness, the laws, and trends in the development of domestic law, the application and implementation of the law, allowing to more deeply reveal the relationship of the legal form with the content of regulated public relations.

It is the basis for the development of relevant programs in the field of legal policy of the state, long-term and annual plans for legislative work, and regulatory legal acts of the country. The article focuses on ensuring the effective functioning of institutions of state power, which are the most important means of achieving state-legal tasks. Therefore, without a proven policy, strategy, and tactics in the legal field of the country, there can be no purposeful, planned activity in any area of public life. We believe that the concept, which determines the main priorities of the country's legal policy for the coming years, should be aimed not only at the active improvement of branches of law and the formation of a new generation of Kazakhstan's legislation but also at the effective work of judicial and law enforcement agencies on the real protection of citizens' rights and freedoms.

Keywords: state, society, legal political concept, public official, lawmaking, legal development, legality, socio-economic development.

References

1. Alekseev S.S. Voskhozhdenie k pravu. Poiski i resheniya. - M.: Izdatel'stvo NORMA, 2001. - 752 s. [in Russian]
2. Berzhel' ZH.L. Obshchaya teoriya prava / Pod obshch. red. V.I. Danilenko / Per. s fr. - M.: Izdatel'ski dom NOTABENE, 2000. - 576 s. [in Russian]
3. Qazaqstan Respublikasynyn Konstituciyasy 30.08. 1995 zh. (Accessed: 02.09.2022).

4. Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin Qazaqstan Respublikasynyn 2010 zhyldan 2020 zhyfra dingi kezeңge arналған қуқықтық саясат тызhyrymdamasy. 2009 zhylygy 24 тамыздағы №858 Zharlygy. (Accessed: 02.09.2022).
5. Analiticheski doklad «Kazahstan v novyh politicheskikh realiyah: trendy i perspektivy» (7.09.2019g.) //Veb-sajt Kazhastanskogo Centra analiticheskikh issledovaniy «Evrazijskij monitoring» (<http://ea-monitor.kz/novosti-evraziyskogo-soyuza/analiticheskij-doklad-kazahstan-v-novyh-politicheskikh-realiyah-trendy-i-perspektivy>). [in Russian]. (Accessed: 02.09.2022).
6. «Qazaqstan Respublikasynyn syrtqy sayasatynyn tyzhyrymdamasy turaly «Qazaqstan Respublikasynyn Prezidenti Zharlygynyn zhobasy turaly» Qazaqstan Respublikasy Ykimetinin 2019 zhylygy 10 zheltoqsandagy № 913 Qaulysy //«Adilet» aqparattyq-qyqyqyq zhyiesi («Adilet») <http://www.alternativakz.com/index.php?nid=399>). (Accessed: 02.09.2022).
7. Kaudyrov T.E. Konceptsiya pravovoj politiki Respubliki Kazahstan o dal'nejshe razvitiy grazhdanskogo zakonodatel'stva //Vestnik Instituta zakonodatel'stva RK. - 2010. - № 2(18). - S. 28-33. [in Russian]
8. Nazarkulova L.T. Pravotvorchestvo i pravotvorcheskaya politika Respubliki Kazahstan: postanovka problemy //Pravovaya politika i pravovaya zhizn'. - 2016. - № 4-7. [in Russian]
9. Bajmahanov M.T. Pravo, soznanie, povedenie //Izbrannye trudy po teorii gosudarstva i prava. - Almaty: AYU-VSHP «Adilet», 2003. - S.138-144. [in Russian]
10. Mal'ko A. V., Zatonskij V. A. Pravovaya politika. Osnovy teorii i praktiki: uchebno-metodicheskij kompleks. - M., Prospekt, 2015. - 352 s. [in Russian]
11. YU.M.Goryachkovskaya. Pravovaya politika: uchebnoe posobie /YU.M.Goryachkovskaya. — Belgorod: Izd-vo Belgorodskogo un-ta kooperacii, ekonomiki i prava, 2016. - 156 s. [in Russian]
12. Kiselev K. Lobbizm: nekotorye issledovatel'skie paradigmy //Nauch. ezhegodnik In-ta filosofii i prava Ural. otd-niya Ros. akad. nauk. 2006. Vyp. 6. s. 313-315. [in Russian]
13. Baimahanov M.T. O nekotoryh podhodah k resheniyu problem pravoponimaniya //Baimahanov M.T. Izbrannye trudy po teorii gosudarstva i prava. - Almaty: AYU-VSHP «Adilet», 2003. - S.153-162. [in Russian]
14. Memleket basshysy Qasym-Zhomart Toqayevtyн Qazaqstan halqyna 02.09.2019 zh. «Syndarly qogamdyq dialog – Qazaqstannyn tyraqtylygy men orkendeuinin negizi» atty Zholdauy. (Accessed: 02.09.2022).
15. Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin Qazaqstan Respublikasynyn qyqyqyq sayasatynyn 2030 zhyлга deingi tyzhyrymdamasyн bekitu turaly 15.10. 2021 zh. № 674 Zharlyhy. (Accessed: 02.09.2022).

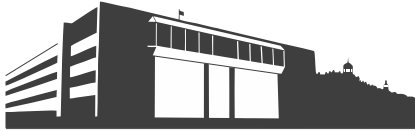
Авторлар туралы мәліметтер:

Нұрыш З.З. – Жалпы заң пәндері кафедрасының доценті, құқық магистрі., полиция подполковнигі, Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Ақтөбе қ., Қазақстан.

Исбаева Е.И. – Құқықтану кафедрасының доценті, тарих ғылымдарының кандидаты, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан.

Nurysh Z.Z. – Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines, Master of Law, Police Lieutenant Colonel, Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Aktobe, Kazakhstan.

Isibayeva E.I. – Associate Professor of the Department of Jurisprudence, Candidate of Historical Sciences Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan.

IRSTI 10.87.79

D.D. Aitmaganbetov
S.Zh. Aidarbayev

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
(E-mail: sagingali.aidarbayev@kaznu.kz; daitmaganbetov@law.gwu.edu)

Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on mutual legal assistance in criminal matters: problems and perspectives

Abstract. *The formation of an international legal framework in the field of combating crime through the conclusion of bilateral agreements with the authorities of foreign states is a priority activity of law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan in the fight against crime.*

Signing of the Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on mutual legal assistance is a logical continuation of the work of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan to expand international cooperation in combating international crime.

In this article, the authors tried to consider in detail the procedural and legal norms of the signed Treaty, because since almost six years have passed since its ratification, and the parties have not demonstrated any serious achievements of interaction based on this document.

This article also highlights some historical and factual aspects of the formation and development of international legal cooperation of Kazakhstan and its strategy of interaction with the competent authorities of foreign states in the XXI century.

Keywords: *MLAT, contract, legal assistance, international legal cooperation, international crime, transnational organized crime, stolen asset recovery, international law, memorandum of understanding, Federal Bureau of Investigation, Constitution of the Republic of Kazakhstan, Amendment to the United States Constitution.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-141-4-34-47>

Introduction

Interstate treaties on mutual legal assistance in criminal matters are the foundation of legal interaction between law enforcement agencies of

different states to combat transnational types of crime in the 21st century.

The Republic of Kazakhstan, as a young state, takes all possible measures to establish close cooperation with foreign counter-partners

not only in the field of international economy, politics, and other spheres, but also deep legal relations based on the fundamental principles of international law, the fulfillment of legal obligations assumed.

The objects of this article are the subjects of international law - the Republic of Kazakhstan and the United States of America and their interaction.

The subject of the article is the legal relations between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on mutual legal assistance in criminal matters, existing problems, and results.

The purpose of the article is an attempt to conduct a comprehensive analysis of the main norms of the ratified treaty, to identify its problematic areas and possible prospects, as well as to prepare proposals for improving such international treaties, especially in the light of the events of modern Kazakhstan, where the problem of stolen assets recovery from abroad is a fundamental component of the new Kazakhstan.

Research methods

In the course of writing this article, there were used both materials from open sources and data from state databases, speeches and interviews of respected statesmen, historical facts, and fundamental documents of both states.

Discussion

The Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on mutual legal assistance in criminal matters was signed by the both Parties on February 20, 2015 in Washington, DC.

In accordance with Article 20, the Treaty had to enter into force upon the exchange of instruments of ratification.¹ The Republic of Kazakhstan ratified the Treaty on July 16, 2015 by the Law №331-V. The United States of America ratified the Treaty on November 14, 2016.

¹ Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on mutual legal assistance in criminal matters, art. 20.

According to the Constitution of the Republic of Kazakhstan, international agreements ratified by the Republic have primacy over its laws.²

The Treaty has been made possible due to close interstate cooperation on the highest level and has gained the concrete traits at the dawn of the 25th anniversary of the Independence of the Republic of Kazakhstan. The most important historical and legal aspect of this document is the fact that the Republic of Kazakhstan became the first state in the Central Asia region with which the United States has signed such an agreement.³

The adoption by the both state's of such an important procedural document must be based on the deep understanding that an effective combat against international crime can be carried out only with the active interaction of the competent authorities on both sides, through cooperation and mutual legal assistance in criminal matters.

In accordance with the provisions of this Treaty, the Parties shall provide mutual assistance in connection with the investigation, prosecution and prevention of criminal offenses, and in proceedings related to criminal matters.⁴

Despite the specific framework established by the Treaty, it functions within much broader perspectives through which the Parties will be able to communicate effectively in order to achieve common goals. The possibility of a wide scope of maneuverability has been provided by sub-clause «h», section 3 of the Article 1 of the Treaty, which stipulates that legal assistance shall include any other form of assistance not prohibited by the laws of the Requested State.⁵

Along with this, the latitude scope of the application of norms is characterized by section 4 of Article 1 of the Treaty, which explicitly stipulates that, except when required by the laws of the Requested State, assistance shall be provided without regard to whether the conduct that is the subject of the investigation,

² Republic of Kazakhstan [Constitution] art. 4, sec. 3, available at [http://www.akorda.kz/en/official_documents/constitution\(KZ\)](http://www.akorda.kz/en/official_documents/constitution(KZ)).

³ Bruce C. Swartz, Deputy Assistant Attorney General and DOJ Counselor for International Affairs, interview, available at <https://www.youtube.com/watch?v=iJQ6Q5p73Es>.

⁴ Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on mutual legal assistance in criminal matters, art.1.

⁵ Id. art.1, sec.3, cl.«h».

prosecution, or proceeding in the territory of the Requesting State would constitute an offense under the laws of the Requested State.⁶

In addition, the seriousness of the intentions of close cooperation between the central authorities approved by the norm of the Article 17 of the Treaty, which states: "This Treaty is not intended to be the sole mechanism for the Parties to provide assistance to each other. A Party may also provide assistance to the other Party through any other available means, including, but not limited to, applicable bilateral and multilateral agreements, the provisions of its own laws, and other arrangements or practices. No request under this Treaty shall be required when one Party wishes to share information or evidence spontaneously with the other Party."⁷

According to the information of the Department of International Cooperation of the Prosecutor General's Office, since 2015, 33 requests for legal assistance have been received from the United States to Kazakhstan, of which 7 are requests from the FBI. At the same time, the Prosecutor General's Office of Kazakhstan has sent 40 requests to the United States for legal assistance in criminal cases.

In accordance with the bilateral agreement, since 2021, international investigative orders are sent to the official e-mail of the US Department of Justice. During the entire period of interaction, there were no problematic issues regarding the execution of requests. Of course, the Treaty on legal assistance signed in 2015 between Kazakhstan and United States gave law enforcement agencies a new impetus in combating crime. Constructive dialogue allows them to improve the ways of interaction. As a result of the 2020 meetings, there was reached an agreement on the direct exchange of information via electronic communication channels, which significantly speeds up the process of sending requests for legal assistance and receiving responses to them.

Despite the absence of bilateral agreements on the extradition and transfer of convicts, Kazakhstan extradited Trent Howard (wanted for crimes related to the possession and distribution

⁶ Id. art.1, sec.4.

⁷ Id. art.17.

of child pornography) to the United States in 2020 and Leonardo Diaz (convicted in Kazakhstan for drug trafficking to 18 years in prison) in 2018.

In turn, in 2017, the American side extradited T. Nauruzbayev to Kazakhstan by deportation (he was wanted for committing fraud on a particularly large scale).

Due to the effective interaction of the Prosecutor General's Office of Kazakhstan with the DHS's Immigration and Customs Enforcement and the Federal Bureau of Investigation of the U.S., T. Nauruzbayev was denied immigration status in the United States, he was deported to Kazakhstan, where he was taken into custody by law enforcement agencies.

Unfortunately, a number of wanted persons who have committed serious crimes while living in the United States remain inaccessible to Kazakh law enforcement agencies to this day.

In general, it should be noted that the Parties mutually expect concrete results from this Treaty. At the same time, it must be assumed that the viability and effectiveness of this Treaty will be severely tested by modern challenges facing both states as the stolen assets recovery.

Thus, only a comprehensive consideration of all above issues will ensure the completeness and objectivity of the issues related to the Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on mutual legal assistance in criminal matters.

The United States was the first country to recognize Kazakhstan's independence and establish diplomatic relations in December 1991.⁸ During the quarter of a century, bilateral cooperation is intensifying in almost all spheres and relationship between the two countries has been firmly established at the level of strategic partnership.⁹

First ten years after independence, the relationship between Kazakhstan and the United States have developed intensively, but most of

⁸ U.S. Department of State, U.S. Relations With Kazakhstan, Bureau of South and Central Asian Affairs, Fact Sheet, Feb.2016, available at <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5487.htm>

⁹ Kairat Umarov, Kazakhstan-U.S. Strategic Partnership on the Rise, The Astana Times, March, 2014, available at <http://astanatimes.com/2014/03/kazakhstan-u-s-strategic-partnership-rise/>

the development were in the economic sphere, especially in the fuel and energy complex. Basically, this strategy on the part of Kazakhstan was made because of collapse of the former Soviet Union and with it the collapse of the country's economy. The young state urgently needed the money to ensure the macro-economic and social stability, payment of wages, pensions, benefits and vital needs of the government. And in this situation, the only true solution was investment money that came from the United States in the fuel and energy sector, together with Chevron company.

However, despite the current positive diplomatic and investment relations between the two countries, there was a serious imbalance, and it is associated with belated contractual relations in joint struggle against criminality. The first steps in this direction were taken only on November 17, 2009 in Astana city, where the Memorandum of understanding between the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan and the Federal Bureau of Investigation, United States Department of Justice was signed. Eventually, in connection with the understanding of both parties, that only through the joint efforts it will be possible to achieve significant results in combating against criminality, the basic principles have been reflected in the second section, of the mentioned memorandum, which clearly stated that: "In order to enhance mutual cooperation and to deal with current issues connected with legal relationships in the field of criminal law, the Participants intend to provide each other with investigative assistance, primarily in the spheres of transnational organized crime fighting and money laundering."¹⁰

The Treaty has its own mission, detailed in its basic norms, which shall undoubtedly be used by both parties as efficiently as possible, not only for the investigation and for prosecution, but mainly for the prevention of criminal offenses that may arise in future.

Considering the nature of the Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States

of America on mutual legal assistance in criminal matters, first of all, it is necessary to give a legal definition of notion «legal assistance» and specify its role in the system of international treaties entered into by and between the countries of the world. Thus, in accordance with the established international legal practice, legal assistance in criminal matters is understood to mean procedural actions taken by law enforcement agencies based on requests of competent authorities of foreign states both under provisions of specific treaties, and under the principle of reciprocity.

Pursuant to paragraph 21 of Article 7 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, legal assistance is defined as «conduct by competent authorities of one State under request (instruction, petition) of competent authorities of another State or international judicial institutions of procedural actions necessary for pre-trial investigations, judicial proceedings or execution of judicial acts».¹¹ In view of a distinctive significance of legal assistance in interstate relations, the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan regulates it in separate Chapter 59 «Legal assistance», which (Articles 565 - 578) sets out the basic requirements to such legal relations of States.

In the United States, this issue is regulated by «The Criminal Resource Manual §276, which in detail outlines the procedural and other acts of authorized agencies on these issues».¹²

Speaking of the role of legal assistance in international relations, it is important to pay special attention to the fact that, in general, rendering legal assistance in criminal matters includes international treaties of States, among which the following types of treaties can be distinguished, as: interstate, intergovernmental and inter-agency ones. In this connection, looking ahead it should be noted that the Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on Mutual Legal Assistance in Criminal Matters is more an inter-agency type, since it was signed between the

¹⁰ Memorandum of Understanding Between the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan and the Federal Bureau of Investigation, U.S. Department of Justice, Nov. 2009.

¹¹ The Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan

¹² David Marshall Nissman, *Proving Federal Crime*, Ch.5.03 (2005)

General Prosecutor's Offices of the Republic of Kazakhstan and the United States.

In order to ensure the completeness and quality of the research under review, each type of the above-mentioned treaties should be considered separately, since they all play a very important role in international relations in various fields.

So, interstate treaties are the most widespread in the contemporary international law. According to the established practice, they may be classified on the one hand as international crimes conventions, and on the other hand as treaties on legal assistance in criminal and civil cases.

Speaking of conventions, it is critical to note that the cooperation of States in combating international crimes is regulated mainly by multilateral agreements (conventions), either of which covers a particular type of crime. They usually provide for such items as: statutory definition of elements of a crime; a participating State's obligation to enshrine (implement) a convention's principle in its national legislation; and obligations of participating States to extend their jurisdiction over relevant crimes. To date, approximately twenty such conventions, including: the Inter-American Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters 1992; the Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft 1970; the Inter-American Convention on Serving Criminal Punishment Abroad 1993; the Convention against the Taking of Hostages, 1979; the Inter-American Convention on Extradition 1933 and others. Many of them have already been joined by the Republic of Kazakhstan for the years of independence; however, as terrorism and other crimes assume international and global nature, the work in this course should be continued.

Along with conventions, a key role in international law is played by treaties on legal assistance in criminal and civil cases. It should be emphasized that to date some of the treaties ceased to have effect for some objective reasons, in particular, treaties with the German Democratic Republic and Yugoslavia. In both cases, termination of treaties was associated with the dissolution of these States as subjects of international law. In addition, it is important

to indicate that the legal assistance in criminal matters is not stipulated by all legal assistance treaties, some of them provide for assistance only in civil cases.

In addition, along with interstate treaties, intergovernmental treaties are also instrumental in the system of international relations. They tend to focus primarily on bilateral agreements to combat certain types of crimes of international character. These types of crimes most often include illegal transactions with drugs, illicit trafficking in cultural values of historical significance, smuggling, violation of tax laws and others. Speaking of the role of intergovernmental treaties, it is worth noting the positive trend of interaction between Kazakhstan and the United States in this field. For example, in recent years, Kazakhstan has managed to make significant progress in the development of international cooperation in the anti-drug field, including with the United States active support. Therefore, over the past years, the government of Kazakhstan jointly with foreign partners took a number of successive steps towards establishing effective drug control. As a result, the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan approved the drug abuse and drug trafficking strategy in Kazakhstan. This strategy is designed to pursue a unified and balanced state policy, which allows establishing effective public and social control over the drug situation in the country, achieving its stabilization and reduction of the negative impact on the health and welfare of the nation. The Strategy is basically focused on strengthening the inter-state cooperation to fight international drug trafficking, improving the efficiency of drug prevention, treatment and rehabilitation of drug addicts. As part of this challenge, Kazakhstan has ratified three principal United Nations Conventions in the anti-drug field, the country has been implementing a long-term gradual strategy to combat drug abuse and drug trafficking, headed by the Special Commission established under the government of Kazakhstan.

Addressing the issues of intergovernmental treaties in the field of drug trafficking control, a special role of the United States in resolving such issues should be emphasized. So, in 2002

, a memorandum was signed between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Government of the United States of America in the field of drug control and law enforcement. The purpose of the memorandum was the United States government's provision of assistance to Kazakhstan's law enforcement agencies in the amount of \$530 thousand, which as grants and machinery supplies were allocated to strengthen the operations of law enforcement agencies and special services of the country, combating the threat of drug trafficking and drug business.¹³ Following the results of the joint fight against drug-related crimes, in 2005 an Additional Protocol to the Memorandum was signed, for which the US allocated additional assistance of \$1,01 million.¹⁴ Due to these intergovernmental treaties, today Kazakhstan's regulatory and legal framework allows to effectively monitor the legal distribution of narcotic drugs, psychotropic substances and prevent their transition into the illegal trade. These large-scale projects made it possible to introduce significant changes into the criminal legislation of Kazakhstan, which prescribed stiffened penalties up to life imprisonment for drug smuggling and trafficking, and involvement of minors in drug trafficking.¹⁵

Together with above-mentioned two types of international treaties, an important role is played by inter-agency treaties as well. In fact, this particular type of treaties is the subject of this study, where the author has taken measures to give a legal evaluation of the provisions of the Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on Mutual Legal Assistance in Criminal Matters. So, according to the prevailing international practice, in the preparation of inter-agency treaties on mutual

legal assistance, parties primarily determine central authorities for intercommunication. This issue has been regulated in Article 2 of the Treaty, which states that «Each Party shall designate a Central Authority to make and receive requests pursuant to this Treaty, to determine whether and how the request should be executed and to execute the request or refer it to other competent authorities for execution»¹⁶

As per Paragraph 2 of this Article, «For the Republic of Kazakhstan, the Central Authority shall be the Prosecutor General's Office. For the United States of America, the Central Authority shall be the Attorney General or a person designated by the Attorney General».¹⁷ Since the Treaty on Mutual Legal Assistance in Criminal Matters between Kazakhstan and the United States has already been signed, «the Central Authorities shall transmit requests and communicate directly with one another for the purposes of this Treaty.»¹⁸ In other words, in the absence of such a treaty between states, they would interact on the principle of reciprocity, through diplomatic channels.

In accordance with paragraph 1 of Article 4 of the Treaty, «a request for assistance, and related communications, shall be in writing and bear the signature of an official of the Central Authority of the Requesting State.»¹⁹ This provision of the Treaty regulates the procedure for submitting requests, as in the case of their non-compliance, the central authority of the Requested State may refuse to provide assistance. At the same time, the efficiency of international legal assistance is becoming increasingly important in the modern world, where almost all available technical means of acceptance and transmission of requests are used. This aspect is regulated by the same provision of the same Article 4, which explicitly states that «A request may be made by expedited means of communications, including facsimile or electronic mail, with the original request to

¹³ Caravan newspaper, Dec.13, 2002, available at: <http://news.caravan.kz/news/podpisan-memorandum-o-vzaimoponimani-mezhdu-pravitelstvami-rk-i-ssha-v-oblasti-kontrolya-nad-narkotikami-i-obespecheniya-pravoporyadka-newsID163379.html>

¹⁴ Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan, July 7, 2005 № 701

¹⁵ The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, Art. 299. «Declination to consumption of narcotics, psychotropic substances, their analogues».

¹⁶ Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on mutual legal assistance in criminal matters, art. 2.

¹⁷ Id. art.2. cl.2.

¹⁸ Id. art.2. cl.3.

¹⁹ Id. art.4. cl.1.

follow if required by the Central Authority of the Requested State. In very urgent situations, the Central Authority of the Requested State may accept a request other than in a written form. In any such urgent case, the request shall be confirmed in writing within ten (10) days thereafter unless the Central Authority of the Requested State agrees otherwise»²⁰

The gained experience of cooperation between Kazakhstan's and the United States' law enforcement agencies in gathering evidences in criminal cases made it possible to define the basic legal and organizational requirements for the preparation and provision of legal assistance requests, which attained clear frames in this Treaty. However, it is necessary to bear in mind that in the preparation of requests for legal assistance in criminal matters, Parties should make a preliminary planning on them. The need for planning is determined by the complexity of this field of activity, a large amount of preparatory work, and the fact that requests shall contain specific data for investigative and procedural actions. Before such requests are processed and sent to a law enforcement authority of the requested Party, their list, execution order and range of issues for resolution should be defined in detail by preliminary investigation agencies.

Thus, pursuant to Article 4 of the Treaty, in the course of interaction of Kazakhstan's and the United States' central authorities, a legal assistance request shall contain the following basic points:

- a) "the name of the authority conducting the investigation, prosecution, or proceeding to which the request relates;
- b) a description of the subject matter and nature of the investigation, prosecution, or proceeding, including a statement of the facts and how they constitute the specific criminal offenses on which the request is based, and the applicable penalties;
- c) a description of the evidence, information, or other assistance sought; and
- d) a statement of the purpose for which the evidence, information, or other assistance is sought."²¹

²⁰ Id. art.4. cl.1.

²¹ Id. art.4. cl.2.

In this case, it is important to note that the same article of the Treaty also regulates additional aspects according to which, to the extent necessary and possible, a request may contain:

- a) "information on the identity and location of any person from whom evidence is sought;
- b) information on the identity and location of a person to be served, that person's relationship to the proceedings, and the manner in which service is to be made;
- c) information on the identity and possible whereabouts of a person to be located;
- d) a precise description of the place or person to be searched and of the articles to be seized;
- e) a description of the manner in which any testimony or statement is to be taken and recorded;
- f) a description of any particular procedure to be followed in executing the request;
- g) a list of questions to be asked of a witness;
- h) information as to the allowances and expenses to which a person asked to appear outside the Requested State will be entitled; and
- i) any other information that may be brought to the attention of the Requested State to facilitate the execution of the request."²²

Now it is difficult to say for sure to that extent this list shall meet the expectations of the Parties. However, pursuant to Article 19 of the Treaty, this list can be expanded or reduced as a result of bilateral negotiations, by mutual written agreement of the Parties.

In addition, this version of the Treaty already contains essential details to which preliminary investigation authorities, prior to sending any request, should pay special attention. In this case referring to a frequent use in Article 4 of the Treaty of the words «any» and "other", which can be interpreted by law enforcement agencies in different ways. Consideration must be given to the fact, that in the first instance we speak about constitutional rights of persons in respect of whom such requests shall be sent. In this case, all actions of prosecution agencies should be performed strictly within the national

²² Id. art.4. cl.2.

legislation and international law, while respecting fundamental rights of persons involved in the orbit of a legal assistance request.

At the same time, the detailed regulation of the content of requests in this Treaty is determined by the need to obtain from abroad all necessary data (evidence) for circumstances, subject to be proven in a criminal case. Therefore, prior to sending a relevant request abroad, law enforcement authorities of the requesting party should thoroughly carry out preliminary investigations and operational search activities aimed at obtaining specific data on such evidence.

Failure to comply with the above list, predetermines that requests to be sent abroad, do not comprise the exact list and scope of investigation and procedural actions to address issues of interests for the preliminary investigation, that entails provision of the requesting party with materials that do not actually have a significant evidential value in the investigation of a criminal case.

Therefore, a legal assistance request shall include as much information and data on evidence findings as necessary and sufficient for its execution. This provision is crucial, because any lack of information provided to the requested party, could result in a delay or even non-execution of a filed request, in full or in part, or entail a poor quality execution. Despite the fact that this issue is regulated by paragraph 4 of Article 4 of the Treaty, provision of additional information necessary for the execution of a request shall require additional efforts, time and money. Consequently, such a scenario could negatively affect the quality of a criminal case under investigation and create other related procedural obstacles.

Since Article 4 is a «core» of the Treaty under review, it requires additional attention to its major aspects. For example, alongside with above, attention should be paid to the fact that Article 4 of the Treaty has not covered the form and content of requests in respect of legal entities related to the request matters. In this case, it means to legal entities' names, locations (headquarters), information on their places of registration, their foreign branches, bank

accounts and financial transactions. Since the whole essence of the Treaty directly involves the fundamental issues that are directly related to constitutional rights of people in respect of which such requests are filed, one of its most important provisions is subparagraph «f» of paragraph 3 of Article 1 of the Treaty, which allows Parties to conduct searches and seizures. This issue shall be considered with extreme caution when filing relevant requests. From the perspective of the protection of constitutional rights of persons, the Parties shall comply with all regulations stipulated by the legislation, especially when it comes to conduct of searches and seizures, as it is this aspect is directly regulated by the Constitutions of both Kazakhstan and the United States.

So, pursuant to paragraph 1 of Article 25 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, «Housing shall be inviolable. Deprivation of housing shall not be permitted unless otherwise stipulated by a court decision. Penetration into housing, its inspection and search shall be permitted only in cases and according to the procedure stipulated by law.»²³ Furthermore, this provision is also regulated by Chapter 31 «Search and seizure» of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. Pursuant to paragraphs of Article 252 «Search» of the Code, «Search shall be made for the purpose of detection and seizure of items or documents relevant to the case, including detection of property to be seized.»²⁴ «The basis for a search shall be the existence of sufficient evidence to believe that specified items or documents may be in a particular premise or other place, or with a particular person.»²⁵ At the same time, Article 253 «Seizure» of the Code states clearly that «Seizure shall be made for the purpose to withdraw certain items and documents relevant to a case, and if it is known exactly where and with whom they are kept, and property to be seized.»²⁶

The Fourth Amendment to the United

²³ Republic of Kazakhstan [Constitution] art. 25, sec. 1, available https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution.

²⁴ The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, Art. 252.

²⁵ Id. art.252.

²⁶ Id. art.253.

States Constitution is part of the Bill of Rights, which protects the rights of citizens against unreasonable searches and seizures. It says: "The right of the people to be secure in their persons, houses, papers, and effects, against unreasonable searches and seizures, shall not be violated, and no warrants shall issue, but upon probable cause, supported by oath or affirmation, and particularly describing the place to be searched, and the persons or things to be seized."²⁷

According to this Amendment, searches and detentions (including seizure) should be limited to the purposes set out in a court order. Such an order may be issued only on the basis of a written testimony under oath, as a rule, of a police officer. We well know from the history, that James Madison proposed the Fourth Amendment in 1789, which prohibits unreasonable searches and seizures, and requires any search warrants to be issued by the court only and supported by probable cause. We also know, that the Amendment was adopted as a response to the abuse of so-called "writ of assistance", a kind of a search warrant, which was issued by the Government of the British Empire. According to the historical sources, these «writs» allowed a government representative to search any premises and any person in pursuance of objectives described in the warrant only in general terms for example, «to prevent the smuggling» or «to prevent the commission of crimes». In such cases, searching persons did not bear any responsibility for damages caused during searches, and could delegate any search to others. The worst thing in this case was that such a writs were of indefinite duration and could be canceled only six months after the death of a monarch, during the reign of whom it was issued. It is worth mentioning, such unreasonable searches had become one of the causes to trigger the American Revolution in the history. Thanks to the wisdom and fidelity of the founders of American democracy and statehood, to their principles, on March 1, 1792 the United States Secretary of State Thomas Jefferson declared the Amendment had been adopted and had become a part of the United States Constitution.

²⁷ U.S. Const. amend. IV

Considering the peculiarities of the Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States on mutual legal assistance in criminal matters, the exceptional role of the Fourth Amendment to the United States Constitution in the modern United States law enforcement operation system should be mentioned. A very important aspect is the fact that, since the second half of the XX century, American courts have come to recognize that the Fourth Amendment protects the whole person's right to privacy, and not only his/her physical integrity. Although over the years, American constitutionalists have elaborated exceptions to the rules for the need for order, as in cases of voluntary consent to a search; a search of a vehicle; a search of a public place; a search at the border; and the presence of exceptional circumstances, evidences received in violation of the Fourth Amendment cannot serve as evidence in courts. A brief overview of the history of the United States Fourth Amendment was not made by chance, because we need not only remember about it, but also to take into account and to apply when performing the procedural actions of the law enforcement agencies of the both states.

Within the framework of cooperation of the prosecution authorities of Kazakhstan and the United States, it is necessary to pay attention to aspects that limit the provision of legal assistance. Thus, in accordance with Article 3 of the Treaty, requests should be strictly within the framework of general crime, that is, they should not apply to the military type of crime.²⁸ At the same time, the restriction on assisting installed by the clause «b» of Article 3 of the Treaty, under which the request would prejudice the sovereignty, security, public order or other essential interests of the Requested State, they are subject to failure in execution.²⁹ In fact, this provision is essential for both parties, however, it is hardly possible argued that highly qualified lawyers of the Parties shall submit requests, deliberately violating the above-mentioned fundamental rights of the sovereign state.

²⁸ Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on mutual legal assistance in criminal matters, art. 3.

²⁹ Id. art.3, cl. "b".

Although there are quite a lot of the basis for denial of the request execution, including for non-compliance with the provisions of the Treaty requests, Article 2 provides for the norm at which the decision to refuse assistance on the basis of aforementioned points, central authorities shall consult with each other on these issues.³⁰ Obviously, all these provisions of the Treaty are primarily aimed to ensure that the Parties could cooperate fully within the legal framework, while respecting both the internal law of the State and international law. Also, in this case, it is fair enough that the reservation, in which the Parties undertake to assistance in such conditions that the Requested State deems necessary, if there is a real threat of refusing to execute the request.³¹

Continuing review of the provisions of Article 3 of the Treaty, it is important to draw attention to paragraph 3 of Article 3, which according to the author's opinion is no less important in the preparation of an international investigative request. Although this clause's requirement directly corresponds with the Criminal Procedure Code of the State, in view of their importance, they were further reflected in this bilateral Treaty. In this case, we are talking about those kinds of crimes, that are punishable by less than one year of imprisonment in the Requesting State, or involves an offense that does not give rise to a significant material loss.³² Speaking of about these things, it should be noted, that these requirements has its own rationality. So, paying attention to the crimes that are punishable by less than one year of imprisonment in the Requesting State, we can immediately understand that in this case we are talking about minor offenses that do not represent a great danger to the public.

The Article 5 of the Treaty also plays a very important role in the performance of requests. According to its regulations, "The Central Authority of the Requested State shall promptly execute the request or, when appropriate, shall transmit it to the authority having jurisdiction to do so."³³ In this article, there are two key words:

«immediately» and «jurisdiction». In this case, they are both very significant. Although the Treaty does not set a specific timeframe requests performance, it is important to keep in mind that during the interaction of the law enforcement agencies, Parties should be directed to each other intermediate information letters «on the receipt / transmitted» request with a summary of accepted decisions on them. These measures will help to monitor the fate of the directed request and, if necessary, use the response in the proceedings, such as for example, the extension of investigation of criminal cases.

Another key word «jurisdiction» also has a direct bearing on the execution of the request. So, since the crimes are divided by types, each corresponding to a law enforcement agency considers them within their competence. Thus, the Central authorities after the decision on the request according to the norms of the Treaty must immediately send them for execution to the competent authorities of their States. For example, in Kazakhstan, general criminal nature of the crimes involved in the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, and crimes related to money laundering, along with the National Security Committee of the country, the Financial Monitoring Agency is also involved.

In the United States, like the distribution of competences between the law enforcement authorities also exist and operate on the same principle, strictly in accordance with their jurisdictions.

At the same time, in accordance with paragraph 1 of Article 5 of the Treaty, "The competent authorities of the Requested State shall do everything in their power to execute the request."³⁴ However, in this case, the prosecuting authorities of the Parties, as the Central organ of interaction must monitor and supervise the timely and quality execution of the request.

In general, the essence of the Article 5 of the Treaty leaves the General Prosecutor's Office both States broad legal framework for effective cooperation and maneuverability in the event of any complications.

³⁰ Id. art.2.

³¹ Id. art.3, cl.2.

³² Id. art.3, cl.3.

³³ Id. art.5, cl.1.

³⁴ Id. art.5, cl.1.

The Article 6 of the Treaty relating to the financial costs should not be considered in detail in the framework of this article, as both States have provided for these purposes the appropriate financial resources. In the event of any unforeseen circumstances, the Parties are determined to address them through appropriate consultation, as provided herein.

Another important norm of the Treaty is Article 7, «Limitations on Use» in which there are aspects of the use of information or evidence obtained during the execution of the request. In this case, in view of the importance of information, “The Central Authority of the Requested State may request that the Requesting State not use any information or evidence obtained under this Treaty in any investigation, prosecution, or proceeding other than that described in the request without the prior consent of the Central Authority of the Requested State.”³⁵ These standards have been incorporated in this article because of the potential negative impact of this information on the progress of the investigation or any other significant moments for the criminal case. In addition, this article provides that “The Central Authority of the Requested State may request that information or evidence furnished under this Treaty be kept confidential or be used only subject to terms and conditions it may specify.”³⁶ In this case, we are talking about the confidentiality of information, illegal or improper use of which can significantly affect the objects and subjects of the investigation.

Along with the above, great importance in the Treaty plays an Article 8, which enshrines procedural norms of testimony or evidence in the Requested State. The most important side of this article is that during the execution of the request, law enforcement authorities should pay particular attention to the presence of immunity or privileges for persons who are required to testify.³⁷ In addition, it should be noted that the evidence obtained on the territory of the requesting State pursuant to this Article, and

authenticated by Form “A” shall be admissible in evidence in the Requesting State.³⁸

In general, other articles of the Treaty are also important in this or that sphere, but many of them are standard requirements imposed on law enforcement authorities, practicing international legal assistance in criminal matters. Therefore, their significance in this article will not be considered in detail. Although, it should be noted, that most bilateral treaties in this sphere, somehow duplicate basic norms, however in spite of this, in practice, we often meet these same requirements are implementing in different ways. Nevertheless, Kazakhstan and the United States prosecuting authorities should take in the framework of this Treaty, all measures aimed to protecting the fundamental rights of the people equally, without any discriminations.

Results

In the Republic of Kazakhstan, the central authority for interaction with foreign States in matters of extradition of wanted persons, providing legal assistance in criminal cases, as well as the transfer of convicted persons, is the Prosecutor General’s Office. Therefore, the Kazakh side is constantly working to expand the international legal framework in the field of combating crime through the conclusion of multilateral and bilateral agreements.

Moving from the analysis of the norms of the treaty between Kazakhstan and the United States to the global legal results of Kazakhstan as a whole, it is important to note that Kazakhstan has become a full participant in almost all the fundamental unified conventions in the field of combating crime, ensuring law and order, as well as protecting the fundamental rights of citizens. Among them are 26 United Nations conventions on combating various types of crime; 6 conventions of the Commonwealth of Independent States; 3 inter-American conventions in the field of criminal justice.

As for bilateral agreements, today Kazakhstan has 69 such international agreements with 33

³⁵ Id. art.7, cl.1.

³⁶ Id. art.7, cl.2.

³⁷ Id. art.8, cl.4.

³⁸ Id. art.8, cl.4.

non-CIS countries. Among them are such major world powers as the USA, China, India, Brazil, Saudi Arabia.

As for cooperation with European countries, Kazakhstan now has 32 agreements with 14 European countries, including Spain, Italy, Hungary, Romania, Bulgaria, Serbia, Macedonia, Czech Republic, Great Britain, Monaco, and others.

Considering that funds obtained illegally are withdrawn from one country and millions are cashed in another, cybercrime, international terrorism and drug trafficking infect an increasing number of countries, Kazakhstan, for its part, is deeply convinced that it is possible to put an effective barrier to transnational crime and ensure international security only by combining the efforts of Kazakhstan and the European Union, so as Kazakhstan and the United States did by signing and then ratifying the mutual legal assistance Treaty.

Conclusion

Summarizing up, it should be noted that Kazakhstan, as a relatively young country continues to diversify and get involved in the international community in various ways. However, all the main areas of integration also remain decisions based on legal and contractual relationship with the competent authorities of foreign states.

Speaking about the merits of the Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on mutual legal assistance in criminal

matters, it should be also noted, that the legal quality of the Treaty in general, deserves respect. However, as it was noted earlier, the Treaty has already entered into force, but unfortunately there is no any precedents of cooperation under this Treaty stated by both sides in mass-media. Extensive experience in providing legal assistance as the law enforcement agencies of Kazakhstan and the United States leads to the conclusion that any serious difficulties should not be arise in the foreseeable future.

The role of the Treaty in interstate relations has a truly historic significance. It strengthens legal relations of Kazakhstan and the United States as equal partners, sharing common objectives in the fight against crime, which unfortunately are increasingly becoming international.

It is obvious that this Treaty will improve over the time by the Parties through changes and amendments, as provided in Article 19. However, again, it must be borne in mind that any possible changes or additions must not violate the fundamental rights of the people involved in the orbit of this Treaty.

In general, there is no doubt, that the further research of the role of the Treaty should be continued, especially after the execution of specific requests that will reveal the strengths and weaknesses its nature.

In conclusion, we would mention that this Treaty brings together not only two very different legal systems of Kazakhstan and the United States in the single document, but also incorporates essentially two different states, located on different continents.

References

1. Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on mutual legal assistance in criminal matters, article 20. Available at: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/16-1206-Kazakhstan-Law-Enforcmt-MLAT.pdf> (accessed 08.11.2022).
2. Constitution of the Republic of Kazakhstan article 4, section 3. Available at: https://www.akorda.kz/en/official_documents/constitution (accessed 08.11.2022)
3. Bruce C. Swartz, Deputy Assistant Attorney General and DOJ Counselor for International Affairs, interview, available at <https://www.youtube.com/watch?v=ijQ6Q5p73Es> (accessed 08.11.2022)
4. Treaty between the Republic of Kazakhstan and the United States of America on mutual legal assistance in criminal matters.

5. U.S. Department of State, U.S. Relations With Kazakhstan, Bureau of South and Central Asian Affairs, Fact Sheet, July 28, 2022, available at: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5487.htm> (accessed 08.11.2022)
6. Kairat Umarov, Kazakhstan-U.S. Strategic Partnership on the Rise, The Astana Times, March, 2014, available at: <http://astanatimes.com/2014/03/kazakhstan-u-s-strategic-partnership-rise/> (accessed 08.11.2022)
7. Memorandum of Understanding Between the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan and the Federal Bureau of Investigation, U.S. Department of Justice, Nov. 2009 available at: https://www.kt.kz/eng/international_affair/state_office_of_public_prosecutor_of_kazakhstan_and_fbi_signed_memorandum_of_mutual_understanding_1153503337.html (accessed 08.11.2022)
8. Ugolovniy Kodeks Respubliki Kazakhstan [The Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan] available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (accessed 08.11.2022)
9. David Marshall Nissman, Proving Federal Crime, Ch.5.03 (2005)
10. Ugolovniy Processualniy Kodeks Respubliki Kazakhstan [The Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan] available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (accessed 08.11.2022)
11. Caravan newspaper, podpisan memorandum o vzaimoponimanii mezhdu pravitelstvami RK i SSHA v oblasti kontrolya nad narkotikami i obespecheniya pravoporyadka [A memorandum of understanding was signed between the Governments of RK and USA in the field of drug control and law enforcement] available at: <http://news.caravan.kz/news/podpisan-memorandum-o-vzaimoponimanii-mezhdu-pravitelstvami-rk-i-ssha-v-oblasti-kontrolya-nad-narkotikami-i-obespecheniya-pravoporyadka-newsID163379.html> (accessed 08.11.2022)
12. Constitution of the United States available at: <https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-4/>

Д.Д. Айтмаганбетов, С.Ж. Айдарбаев

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

**Договор между Республикой Казахстан и Соединенными Штатами Америки
о взаимной правовой помощи по уголовным делам: проблемы и перспективы**

Аннотация. Формирование международно-правовой базы в области борьбы с преступностью путем заключения двусторонних соглашений с компетентными органами иностранных государств является приоритетным направлением деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан в борьбе с преступностью.

Подписание Договора между Республикой Казахстан и Соединенными Штатами Америки о взаимной правовой помощи является логическим продолжением работы Генеральной прокуратуры Республики Казахстан по расширению международного сотрудничества в вопросах противодействия международной преступности.

В данной статье авторы попытались подробно рассмотреть процедурные и правовые нормы подписанного Договора, поскольку с момента его ратификации прошло почти шесть лет, а стороны так и не продемонстрировали каких-либо серьезных достижений взаимодействия, основанных на данном документе.

В работе также освещаются некоторые исторические и фактические аспекты становления и развития международно-правового сотрудничества Казахстана и его стратегии взаимодействия с компетентными органами иностранных государств в XXI веке.

Ключевые слова: МСП, договор, правовая помощь, международное правовое сотрудничество, международная преступность, транснациональная организованная преступность, возвращение похищенных активов, международное право, меморандум о взаимопонимании, Федеральное бюро расследований, Конституция Республики Казахстан, Поправка к Конституции Соединенных Штатов.

Д.Д. Айтмағанбетов, С.Ж. Айдарбаев

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Қазақстан Республикасы мен Америка Құрама Штаттары арасындағы қылмыстық істер бойынша өзара құқықтық көмек туралы шарт: мәселелер мен перспективалар

Аңдатпа. Шет мемлекеттердің құзыретті органдарымен екіжақты келісімдер жасасу арқылы қылмысқа қарсы күрес саласында халықаралық-құқықтық базаны қалыптастыру Қазақстан Республикасы құқық қорғау органдарының қылмысқа қарсы күрестегі қызметінің басым бағыты болып табылады.

Қазақстан Республикасы мен Америка Құрама Штаттары арасындағы өзара құқықтық көмек туралы шартқа қол қою Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Халықаралық қылмысқа қарсы іс-қимыл мәселелеріндегі халықаралық ынтымақтастықты кеңейту жөніндегі жұмысының қисынды жалғасы болып табылады.

Бұл мақалада авторлар қол қойылған шарттың процедуралық және құқықтық нормаларын егжей-тегжейлі қарастыруға тырысты, себебі шарт ратификацияланғаннан бері алты жылға жуық уақыт өтсе де, тараптар осы құжатқа негізделген өзара әрекеттесудің маңызды жетістіктерін көрсете алмады.

Мақалада Қазақстанның халықаралық-құқықтық ынтымақтастығының қалыптасуы мен дамуының кейбір тарихи және нақты аспектілері, оның ХХІ ғасырдағы шет мемлекеттердің құзыретті органдарымен өзара іс-қимыл стратегиясы баяндалады.

Кілт сөздер: шарт, құқықтық көмек, халықаралық құқықтық ынтымақтастық, халықаралық қылмыс, трансұлттық ұйымдасқан қылмыс, ұрланған активтерді қайтару, халықаралық құқық, өзара түсіністік туралы меморандум, Федералдық Тергеу Бюросы, Қазақстан Республикасының Конституциясы, Америка Құрама Штаттарының Конституциясына түзету.

Сведения об авторах:

Aitmaganbetov D.D. – **the main author**, doctoral student of the Department of International Law, Al-Farabi Kazakh National University, 95A Karasay Batyr str., Almaty, Kazakhstan.

Aidarbayev S.Zh. – Doctor of Law, Professor of the Department of International Law, Al-Farabi Kazakh National University, 95A Karasay Batyr str., Almaty, Kazakhstan.

Айтмағанбетов Д.Д. – **негізгі автор**, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық құқық кафедрасының докторанты, Қарасай батыр көшесі 95А, Алматы, Қазақстан.

Айдарбаев С.Ж. – заң ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық құқық кафедрасының профессоры, Қарасай батыр көшесі 95А, Алматы, Қазақстан.

Zh.T. Iskakova
T.S. Kadyrzhanova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
(E-mail: ziskakova@list.ru, qadyrzhanova@gmail.com)

Analysis of problems and challenges in the legislation of the Republic of Kazakhstan on personal data protection and international legal regulation

Abstract. *The authors analyze the international legal and national legal regulation in order to study, determine the level of regulatory security of identification and authentication of individuals and legal entities for the purpose of their legally significant actions in various areas of public relations in the Republic of Kazakhstan.*

The authors have attempted to formulate certain conclusions and proposals. On the one hand, these formulated recommendations will enable the state to ensure the level of trust of citizens and legal entities in the field of electronic information interaction. On the other hand, the same proposals will reduce the risks associated with leaks of biometric databases of users of information systems, and contribute to maintaining the confidentiality of biometric personal data of individuals and legal entities. As well as the recommendations aim at improving efficiency in the field of public-legal and private-legal relationships carried out through electronic services.

Keywords: *biometrics, biometric data, personal data, biometric identification, digital identification, authentication, GDPR.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-141-4-48-60>

Introduction

The rapid development of artificial intelligence, with biometric technologies represented by “face recognition”, “fingerprint verification”, “voice unlocking” and “iris recognition” have flourished and are widely used in criminal investigation, public safety, finance, healthcare, transportation, schools, payments, communities, businesses, and other scenarios. It plays a vital role in the development of network technologies, big data and even the digital economy and has become an important part of the national economy. This kind of information obtained by special technical processing of physical, physiological,

or behavioral characteristics of individuals using biometric technology is “personal biometric information», such as fingerprints, iris, facial features, voice, gait, handwriting, etc. Since personal biometric information is unique and unchangeable, it will never be recovered after it is leaked, which can lead to risks such as invasion of privacy, violations of laws and crimes, racial discrimination, and a threat to national security. Vigilance is urgently needed.¹

For example, Facebook, which has recently been widely discussed, has triggered a class action

¹ Kukharev G. A. Biometricheskie sistemy: Metody i sredstva identifikatsii lichnosti cheloveka [Biometric systems: Methods and means of identification of a person], Politekhnik. pp. 240. (2001). [in Russian]

lawsuit for compensation of \$5,550 million due to facial recognition technology. A citizen sued the company for the forced collection of information about individuals, 170,000 data about individuals were publicly sold.² Thus, in the face of challenges related to biometric technologies, the question of how to protect personal biometric information has become a key issue of global concern. Among the various mechanisms for the protection of personal biometric information, providing a basis for the use and protection of personal biometric information through legislation is a prerequisite and key to regulating the abuse of personal biometric information and implementing the protection of personal biometric information. From the point of view of legal principles, general rules can reduce the costs of searching and learning information, which helps individuals to recognize the law as soon as possible and use it to protect their rights, and data collectors and processors performed compliance operations as soon as possible, and this also contributes to law enforcement agencies implementing enforcement as soon as possible.³ Currently, many countries and regions have begun to develop appropriate legislation, but Kazakhstan has not yet formed a systematic legislative framework for protection, which leads to serious gaps in the protection of personal biometric information.

Materials and methods

The analysis of theoretical materials of research papers, publications allowed the authors to identify the fact that in legal science is not always clearly and reasonably formulated common approaches, but also provisions on legal problems and consequences of the introduction of biometric technologies in all spheres of human life.

² Afanas'ev A. A. Autentifikatsiya. Teoriya i praktika obespecheniya bezopasnogo dostupa k informatsionnym resursam [Authentication. Theory and practice of providing secure access to information resources], Uchebnoe posobie dlya vuzov: Grif UMO MO RE, Goryachaya liniya, Telekom, pp. 254. (2012). [in Russian]

³ Barry, A. Ireland 'should consider laws that would jail cyber bullies' (TheJournal.ie. 2013). [Electronic resource] – Available at: <https://www.thejournal.ie/cyber-bullying-ireland-1162881-Nov2013/> (Accessed: 03.09.2022).

To achieve the stated goals, the authors applied the method of system analysis, the research of leading legal scientists, as well as research from related sciences and scientific directions, such as biometrics and information technologies were used as materials.

Discussion

The legislative status of the protection of personal biometric information in Kazakhstan has relatively few norms on the protection of personal biometric information, mainly contained in the "Law on Identity Cards", "Law on Combating Terrorism", "Law on Network Security", "Law on the Administration of exit and Entry", "Criminal Law", "Criminal-Procedural law", "Civil Code", "Law on Protection of Consumer Rights and Interests" and other laws, "Regulations on Administration of Entry of Foreigners", "Regulations on administration of security Services", "Regulations on the Administration of Credit reporting" and other administrative regulations, as well as some less effective regulations and regulatory documents. This mainly concerns the principles of protection of personal biometric information, rules of use, regulatory bodies and functions, legal liability, remedies, etc.⁴

Firstly, the relevant provisions on the collection, management and protection of "fingerprint information" by public security agencies in such activities as case investigation, crime prevention and public security management. In accordance with the "Law on the Identity Card of a Resident", "Law on Combating Terrorism", "Criminal Procedure Law", "Rules for the Administration of Entry of Foreigners", "Rules for Conducting Administrative Cases Considered by Public Security Agencies" and other legal provisions, public security agencies can use personal biometric information, such as fingerprints, is used in the registration of identity cards, the management of entry and exit, the consideration of administrative and criminal cases, and we

⁴ Gomez-Barrero M., Drozdowski P. Biometrics: Challenges and Opportunities // IEEE Transactions on Technology and Society. – 2022. [Электронный ресурс] - URL: <https://arxiv.org/pdf/2102.09258> (дата обращения: 04.09.2022).

are obliged to maintain its confidentiality. In the event of a leak, it will be subject to administrative sanctions and will be investigated for criminal prosecution.

The second is to protect personal biometric information by clarifying the rights, obligations and legal responsibilities of the subjects of information of each party. For example, in the civil sphere, the Civil Code establishes the basic code of conduct for the protection of personal information and the main responsibilities of information processors to ensure information security. The collection of personal Rights in the Civil Code focuses on the protection of “private life” and contains detailed provisions on the principles of processing personal information, the rights of personal data subjects, as well as obligations to ensure the security and confidentiality of information processors. At the same time, the “Law on the Protection of Consumer Rights and Interests” establishes rules for the collection and use by operators of personal information of consumers and the obligations of operators to protect. In the criminal sphere, personal biometric information is indirectly protected by establishing criminal liability for violation of personal data of citizens. More typical is the provision of the Criminal Law on a crime related to the violation of personal data of citizens.

The third is to establish rules for various aspects of the collection, processing and use of personal biometric information. Relatively focused on the field of information management. For example, the “Law on Network Security” establishes rules for network operators on the collection and use of personal information. Network operators, network controllers and other organizations and individuals should not illegally obtain, sell, or provide personal information to others. Among them, “personal information” includes “personal biometric information”. At the same time, Kazakh legislation has also realized that “personal biometric information” is different from general personal information and has introduced special provisions on personal biometric information. For example, the “Guide to the Protection of Personal Information on the Internet” contains

special provisions on the “collection” and “public disclosure” of personal biometric information in the “Management Mechanism, technical security measures and business processes to ensure the security and protection of personal information”. It should be noted that the “Personal Information Security Specification for Information Security Technology”, revised on March 6, 2020, contains special provisions on the collection and storage of personal biometric information and clearly stipulates that «the collection of information about a person must be notified separately, and the original image should not be stored. In addition, they are also provided for by the rules of self-regulation of some industry associations. For example, the “Convention on Self-Regulation of the Autonomous Payments Industry for Face Recognition (Trial Implementation)” provides for autonomous payments for face recognition from the point of view of security management, terminal management, risk management, as well as protection of the rights and interests of users.⁵

Kazakhstan already has some provisions on the protection of personal biometric information, but the legislation is still relatively decentralized and cannot meet the needs for the protection of personal biometric information. Firstly, unique attributes are not highlighted, and there are no target provisions. The existing legislation does not single out the unique attributes of personal biometric information and mainly considers “personal biometric information” as a type of “personal information” subject to regulation, for example, the aforementioned provisions of the “Civil Code”, “Law on Network Security” and “Law on Consumer Protection”. Even if several legal norms recognize that personal biometric information is “confidential personal information”, they just stipulate it in the links “collection” and “disclosure” and do not contain systematic targeted rules, such as “Personal data security Rules in the field of information security technologies”.

Secondly, the legislative concept is unclear, and the expression is inaccurate. The concept of legislation is, in fact, a measurement of various

⁵ Ben-Shahar O, Jacob L. S. Confidentiality Agreements: An Introduction [J], *Journal of Legal Studies* 2016 (2), pp. 51–61.

interests, guiding the path and value choice of legislation. Currently, there are doubts about the security and legality of the collection, processing, and use of personal biometric information at home and abroad, but various industries in Kazakhstan actively encourage the development and use of personal biometric information, and there is even a growing trend. Therefore, how to create a legislative concept and the measurement of interests between the protection and use of personal biometric information is the focus of legislation on the protection of personal biometric information. Currently, the legislative philosophy of Kazakhstan is unclear. For example, the “Law on Network Security” and the “Civil Code” regulate only “personal biometric information” as a type of “personal information”, and the “Manual on the Protection of Personal information on the Internet” and “Specification of the security of personal information in information security technology” contain only special provisions on the collection, storage and public disclosure of personal information biometric information, none of which clearly indicates a legislative concept.

Thirdly, the legislation is fragmented, and the legal status is low. Currently, there is no uniform regulation of technical standards and mechanisms for the protection of personal biometric information, and systematic special legislation is needed. At the same time, the legal status of the norms for the protection of personal biometric information is small, and most of them are regulations, regulatory documents and even industry rules formulated by industry associations and enterprises. Although there are currently disputes over the right to privacy, new personal rights and ownership rights to personal biometric information, there is no doubt that they are all fundamental rights of citizens, so they should be regulated by legislation with a higher level of efficiency.

Fourth, the specific content is unclear, and systematic protection has not yet been formed. The current rules for the protection of personal biometric information are mainly based on fundamental and general provisions, and their efficiency is low. For example, the “Regulation on

the Management of Security Services” provides only that public security agencies “must keep secrets”, but there are no rules on how to keep secrets. At the same time, in terms of content, it focuses on establishing liability provisions and is scattered across various types of norms, such as the crime of violating citizens’ personal information in the criminal sphere.; and there are no provisions on the legal attributes of personal biometric information, unique legal principles of protection, the relationship between rights and obligations, regulatory authorities and responsibilities, etc. As well as the above content are the basis for the protection of personal biometric information. Fifth, the object of protection is relatively narrow, and the applicable subject is relatively isolated. Due to the development of information technology, the current legislation pays more attention to the protection of “fingerprint information”, and there are fewer provisions for the protection of other personal biometric information, such as information about the face, information about the iris, information about veins and information about the voice. Recently, with the rapid development and widespread use of “facial recognition technology”, it has just begun to protect “facial recognition information”. At the same time, most existing laws focus on regulating the collection of fingerprint information by public authorities, especially public security agencies, and there are relatively few provisions to protect the collection, processing, and use of personal biometric information by private organizations.⁶

The legislative model of personal biometric information refers to the legal form adopted by the State when adopting legislation on the protection of personal biometric information and related to the field of correction. The legislative model has a profound impact on the implementation of the protection of personal biometric information in terms of breadth, and this is the first problem that needs to be solved with the help of legislation on personal biometric information. The dual legislative model of personal biometric

⁶ William Fry and Forbes. Europe for Big Data // Forbes Insights, 2016. [Электронный ресурс] - URL: <http://www.williamfry.com/docs/defaultsource/reports/william-fry-europe-for-big-data-report.pdf?sfvrsn=0> (дата обращения: 05.09.2022).

information is based on differences in legislative tradition and prerequisites. The current legislative model for the protection of personal biometric information basically has two types: a special legislative model and a comprehensive legislative model. The model of special legislation refers to the model of protection of personal biometric information in the form of separate legislation. Some states in the United States are represented among them.⁷ Much of the protection of personal biometric information in the United States is based on the protection of privacy. Since the 21st century, biometric technologies have been widely used in the fight against terrorism, national security, criminal investigations, and other areas and gradually began to be used for civilian purposes and commercialized in Illinois, Chicago, etc.

Currently, most states in the United States allow employers or companies to collect and analyze personal biometric information, but it is prohibited to profit from biometric information. Although the United States has not adopted uniform rules for the collection and use of personal biometric information at the federal level, each state has consistently formulated protection laws that specifically regulate the use of personal biometric information by the private sector. For example, Illinois passed the first "Biometric Information Privacy Law" in the United States in 2008. Texas adopted the "Law about the privacy of biometric information" in 2009, and Florida adopted the "Privacy Act of biological information" in 2019.⁸

In addition, Alaska, New Hampshire, and other states have gradually included biometric

information laws on the legislative agenda. The applicable object of the aforementioned legislation is only the collection, processing, and use of personal biometric information by "private individuals". The content of the legislation mainly defines the legal concept, the relationship between powers and responsibilities, the code of conduct, regulatory bodies, and functions, as well as means and methods of facilitation. Since 2019, due to the widespread use of "facial recognition technology", the legality of the use of personal biometric information has again caused controversy. Bills have been introduced at both the state and federal levels specifically to protect "facial recognition information". In May 2019, the City of San Francisco, California, revised the "Stop Covert Surveillance" rules, arguing that facial recognition technology violates the privacy and freedom of citizens and can lead to racial inequality. It became the first city in the United States to ban official agencies from using facial recognition technology. In June 2019, the Somerville, Massachusetts City Council passed a "Comprehensive Ban on Facial Recognition Ordinance" that prohibits the use of facial recognition software by police and the public sector.⁹ In July 2019, the City of Oakland, California, also promulgated the "Surveillance and Public Safety Act". At the federal level, the U.S. Senate passed the "Commercial Facial Recognition Privacy Act" in March 2019. On February 12, 2020, a member of Congress proposed in the Senate a draft "Law on the ethical use of Facial Recognition", the purpose of which is to suspend the use of facial recognition technology by government agencies. The Committee proposes appropriate guidelines and restrictions on the use of facial recognition technology. A comprehensive legislative model implies the absence of a distinction between personal biometric information and general personal information, the unified inclusion of

⁷ Custers B., Van der Hof S., Schermer B., Appleby-Arnold S., and Brockdorff N. Informed Consent in Social Media Use. The Gap between User Expectations and EU Personal Data Protection Law // SCRIPTed, Journal of Law, 2013, Technology and Society, Volume 10, Issue 4, pp. 435–457. [Электронный ресурс] – URL: <https://script-ed.org/article/informed-consent-social-media-gap-user-expectations-eu-personal-data-protection-law/> (дата обращения: 07.09.2022).

⁸ Mason S. Informal Debate on the Issues Relating to Terminology and Clarification of Concept in Respect of the EU e-Signature Legislation // SCRIPTed, Journal of Law, 2012, Technology and Society, Volume 9, Issue 1, p. 327. [Электронный ресурс] – URL: <https://script-ed.org/article/informal-debate-on-the-issues-relating-to-terminology-and-clarification-of-concept-in-respect-of-the-eu-e-signature-legislation/> (дата обращения: 06.09.2022).

⁹ Отчет Secure Identity Alliance & the onepoint team "Giving Voice to Digital Identities Worldwide - Key insights and experiences to overcome shared challenges", 2021. [Электронный ресурс] – URL: <https://secureidentityalliance.org/publications-docman/public/163-21-02-12-giving-voice-to-digital-identities-worldwide-en/file> (дата обращения: 07.09.2022).

various types and types of personal information in the Law on the Protection of Personal Information and unified legislative protection from various aspects, such as administrative, civil, and criminal law.¹⁰

Currently, most countries and regions are adopting a comprehensive legislative model. The European Union is a typical representative of a comprehensive legislative model that has established a method of protection for strengthening administrative oversight of the public sector based on the rights of the individual.¹¹

The “General Data Protection Regulation” (also known as the “GDPR”), which came into force in 2018. The GDPR provides for the protection of individuals in the processing of personal data and rules for the free flow of personal data. It provides for special protection of “biometric data” as “special types of personal data” and “in principle prohibits” the collection and processing of biometric data for the purpose of “identifying specific individuals” but provides for nine exceptions. At the same time, the GDPR allows Member States to set additional restrictions in their domestic legislation. It should be noted that the European Union is vigilant about the use of facial recognition technology.¹² In 2019, the EU Agency for the Protection of Fundamental Rights released “Facial Recognition Technology: Considerations on Fundamental Rights in Law Enforcement”, which analyzes the problems that facial recognition technology poses for fundamental rights and briefly introduces the steps that public authorities should take to avoid human rights violations when they implement

recognition technology individuals in real time to achieve the goals of law enforcement agencies. Asia has adopted legislation on the protection of personal biometric information relatively late and is heavily influenced by EU legislation. It also mainly uses a comprehensive legislative model. For example, in order to protect personal privacy related to personal data and clarify the flow and use of personal data, India promulgated Law No. 373 “Personal Data Protection Act” in 2019.¹³

Explaining the general rules for the protection of personal data, it provides special protection for “biometric data” as a special type of personal data and clearly stipulates that unless permitted by law, no authorized person should process biometric data notified by the central government. In general, both legislative models have their pros and cons. A specialized legislative model is focused and highly effective and can be flexibly formulated according to different areas, but conflicts may arise between different legislations; a comprehensive legislative model is more systematic, but flexibility is not enough. From the point of view of the content of legislation, regardless of which model is adopted, the legal principles, rules of protection, rights, and obligations to protect personal biometric information are generally consistent.¹⁴

The choice of a legislative model for the protection of personal biometric information should be based on an analysis of the causes, historical evolution and practical dilemmas of various legislative models in combination with legislative traditions, realistic needs, and the current situation of the development of the legal system in order to make a comprehensive judgment and strive for the best balance of interests between the protection of individual rights and interests and the development of groups. Judging by the traditions and trends in the development of information legislation in

¹⁰ Vecchi D. and Marchese M. Italy: The Privacy, Data Protection and Cybersecurity Law Review // Law Business Research. – Chapter 15, 9th Edition, 2021. [Электронный ресурс] – URL: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-privacy-data-protection-and-cybersecurity-law-review> (дата обращения: 08.09.2022).

¹¹ .: List of acceptable supporting documents for verification. 01 июля 2022 года. [Электронный ресурс] - URL: https://uidai.gov.in/images/commdoc/valid_documents_list.pdf (дата обращения: 11.09.2022).

¹² Dar A., Viswanath N., Suri Sh. The Financial Technology Law Review: India // The Law Reviews – 5th Edition. – 2022. [Электронный ресурс] - URL: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-financial-technology-law-review/india> (дата обращения: 11.10.2022).

¹³ Yang H. The Privacy, Data Protection and Cybersecurity Law Review: China // The Privacy, Data Protection and Cybersecurity Law Review – 9th Edition. – 2022. [Электронный ресурс] - URL: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-privacy-data-protection-and-cybersecurity-law-review/china> (дата обращения: 05.11.2022).

¹⁴ Платонова Н. И. Биометрические персональные данные: возможности и проблемы // Юрист. – 2019. – № 6. – с. 63-67.

Kazakhstan, a comprehensive legislative model has been adopted. Traditionally, legislation, such as the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan “On the approval of the Cybersecurity Concept (“Cybersecurity of Kazakhstan”)”¹⁵ dated June 30, 2017, No. 407, regulated the inclusion of personal biometric information in the category of personal information. Some other regulatory documents, such as the Law of the Republic of Kazakhstan “On Personal Data and their Protection”¹⁶ dated May 21, 2013, No. 94-V and the Law of the Republic of Kazakhstan “On Informatization”¹⁷ dated November 24, 2015, No. 418-V ZRK, also clarify the general rules for the protection of personal information and establish special rules for the protection of personal biometric information. In terms of legislative trends, the current drafts of the “Cybersecurity Concept” and the “Law on Personal Data and their Protection” have both entered the stage of public request for comments, and both have demonstrated a comprehensive legislative model. For example, the “Law on Personal Data and their Protection” jointly regulates important data and general data. At the same time, in comparison with a specialized legislative model, a comprehensive legislative model is more useful for solving the problems of decentralized legislation in Kazakhstan.

Firstly, the comprehensive legislative model has a clear level and a complete system. The protection of personal biometric information belongs to the branch of the legal system for the protection of personal information. A comprehensive legislative model may provide for special rules for the protection of personal biometric information, provided that the

general rules for the protection of personal information are clarified, thereby ensuring the integrity of the legal system for the protection of personal information.¹⁸ The second is complex methods of protection and protective measures of a comprehensive legislative model. On the one hand, the comprehensive legislative model is not limited to any one area, and it has universal applicability to the protection of personal biometric information. On the other hand, the methods of protection and protective measures are more comprehensive, including administrative protection, civil remedies and criminal sanctions.¹⁹ Third, a comprehensive legislative model promotes the application of the law. The system of personal biometric information must not only comply with the basic principles and rules of the general collection, processing and use of personal information, but also comply with special rules of personal biometric information. A comprehensive legislative model helps to implement systemic coordination between general personal information and special personal biometric information, to avoid systemic violations caused by decentralized legislation, and to facilitate the application of the law. It should be noted that, on the one hand, faced with the current situation of abuse of personal biometric information, there is an urgent need for legislative protection. Especially before the security of Kazakhstan’s biometric technologies was not fully confirmed, the risks of use were not fully assessed, and the protection mechanism was not yet systematized, personal biometric information was widely used, for example, not only in public scenarios such as national security and public security management, but also private scenarios such as finance, medical care, schools, payment, transportation, communities,

¹⁵ Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана»)» от 30 июня 2017 года № 407 [Электронный ресурс] - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407> (дата обращения: 30.09.2022).

¹⁶ Закон Республики Казахстан «О персональных данных и их защите» от 21 мая 2013 года № 94-V. [Электронный ресурс] - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/Z1300000094/14.07.2022> (дата обращения: 30.09.2022).

¹⁷ Закон Республики Казахстан «Об информатизации» от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗРК. [Электронный ресурс] - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418> (дата обращения: 30.09.2022).

¹⁸ Victor Mayer-Schönberger/ Kenneth Cukier, Big Data John Murray 2013, 242 pages, ISBN 978-1-84854-792-6 [Электронный ресурс] - URL: https://www.jipitec.eu/issues/jipitec-5-1-2014/3912/jipitec_5_1_dreier.pdf (дата обращения: 06.11.2022).

¹⁹ Pam Dixon. A Failure to “Do No Harm”, Health Technol (Berl). 2017; 7(4): 539–567, Published online 2017 Jun 14. doi: 10.1007/s12553-017-0202-6 [Электронный ресурс] - URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5741784/#> (дата обращения: 06.11.2022).

businesses, public property management, shopping malls, etc.²⁰

The increasing use of biometric technologies has led to illegal trafficking and disclosure of personal biometric information in practice, violating the legitimate rights and interests of information subjects, such as privacy and property rights, and legislation and regulations are urgently needed. On the other hand, although the drafts of the “Cybersecurity Concept” and the “Informatization Law” have begun to be publicly requested for comments, biometric technologies have not yet been formed worldwide, and there is no consensus on the relevant technical standards, so it will take time to develop systematic, clear and complete rules regarding personal biometric information. Being a new problem in the era of big data, thoughtless legislation may prove counterproductive before mature practical experience in protecting personal biometric information is studied. Thus, faced with the problems of the current decentralized legislation of Kazakhstan on the protection of personal biometric information in combination with the current situation and trends in the development of information legislation of Kazakhstan, Kazakhstan should adopt a comprehensive legislative model. However, in order to address the current urgent need for personal biometric information to be protected by legislation, a model of “authorized legislation” and “local primary legislation” can be adopted to provide experience in formulating provisions on the protection of personal biometric information in comprehensive legislation. Thus, a progressive comprehensive legislative model is more suitable for Kazakhstan practice.

Kamalova G. G. in the monograph “Biometric personal data: definition and essence” also noted the inaccuracy of the norm-definition of biometric personal data.²¹ In the modern Kazakh

formulation of the definition of biometric personal data clearly insufficient behavioural traits. In this aspect, it seems appropriate to borrow from the foreign experience discussed above. At the same time, the definition enshrined in part 1 of Article 1 of the Law of the Republic of Kazakhstan No. 94-V “On personal data and their protection” of 21 May 2013, is often considered as satisfying the requirements of law enforcement practice. At the same time, the provisions of the legislation regulating the processing of biometric data currently do not take into account the use of modern digital technologies and technologies for processing genomic information.²²

The legal regulation does not stipulate the roles, rights, duties and responsibilities of participants to regulate relations in the field of biometric identification, as well as their interaction.

In the Rules of classification of public services in electronic form to determine the method of authentication of the service recipient is not defined the possibility of authentication by means of a “Digital ID”, despite the use of authentication in obtaining an electronic digital signature online.

There are no provisions in the legislation of Kazakhstan regarding the storage, collection and processing of biometric data used in the provision of public services. In addition, there is no right to “Digital footprint”.

The fundamental principles governing legislation in the area of digital identification are based primarily on the protection of human rights and freedoms as well as citizens. Therefore, in order to ensure the protection of confidential information of personal data, legal norms, necessary amendments and additions to existing regulatory legal acts and interaction between existing and future mechanisms that do not contradict the Constitution of the Republic of Kazakhstan must be developed. Regulatory legal acts should contain provisions and regulations

²⁰ Ivan A. Tot, Jovan B. Bajčetić, Boriša Ž. Jovanović, Biometric standards and methods, Vojnotehnicki glasnik/Military, Technical Courier, vol. 69, no. 4, pp. 963-977, 2021. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.redalyc.org/journal/6617/661770260009/html/> (дата обращения: 06.11.2022).

²¹ Камалова Г.Г. Биометрические персональные данные: определение и сущность // Информационное право. – 2016.

- № 3. – С. 8-12.

²² Закон Республики Казахстан «О персональных данных и их защите» от 21 мая 2013 года № 94-V. [Электронный ресурс] - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/Z1300000094/14.07.2022> (дата обращения: 30.09.2022).

defining procedures, methods and mechanisms for the use and handling of biometric data of all modalities, delineation of responsibilities and regulatory areas of responsible authorities, interaction between current systems. Since the system affects the personal data of citizens of Kazakhstan and non-residents, the issue of personal data protection and liability for violation of the privacy of personal data should also be considered in regulatory legal acts.

Results

Based on the results of the conducted research of the models of legal regulation of biometric identification of individuals and legal entities existing in modern international law, in foreign jurisdictions, for the purposes of their legally significant actions in the field of public and private legal relations carried out through electronic services, as well as taking into account the analysis of the current legislation of the Republic of Kazakhstan in this area, the following are proposed offers:

The active use of systems using biometric data in the Republic of Kazakhstan should be accompanied by the provision of the necessary legal, procedural, and technical guarantees to protect against unauthorized access by third parties to databases, fraudulent transactions to personal data.

At the legislative level, the State needs to regularly review the provisions and regulations relating to the protection of personal data. Because the provisions and regulations must continue to be relevant to the emerging risks posed by

the rapid development and enhancement of biometric technologies.

Conclusion

In the era of modern digital technologies, the existing security risks in biometric authentication are quite serious. Consequently, interested parties need to respond promptly to the latest developments so that the data of individuals and legal entities can be reliably protected.

In this regard, at the legislative level, all conditions of protection should be clearly defined and regulated. They should also be aimed at the ability of users to control their biometric data.

We propose the following amendments and additions to the legislation of the Republic of Kazakhstan:

- to amend the current legislation of the Republic of Kazakhstan regulating civil and public legal relations in the form of electronic interaction, in terms of defining terminology in the field of personal data identification and the formation of a unified terminology base. Moreover, the improvement of the institute of legal regulation of identification and authentication technologies based on biometric data.

- to develop provisions aimed at establishing the possibility of working with electronic documents signed by an analogue of the client's handwritten signature on an electronic tablet, in particular, regulating the process of obtaining a sample of a handwritten signature, digitizing it and comparing the electronic analogue of a handwritten signature with an existing sample.

References

1. Kukharev G. A. Biometricheskie sistemy: Metody i sredstva identifikatsii lichnosti cheloveka [Biometric systems: Methods and means of identification of a person], Politekhnik. pp. 240. (2001). [in Russian]
2. Afanas'ev A. A. Autentifikatsiya. Teoriya i praktika obespecheniya bezopasnogo dostupa k informatsionnym resursam [Authentication. Theory and practice of providing secure access to information resources], Uchebnoe posobie dlya vuzov: Grif UMO MO RF, Goryachaya liniya, Telekom, pp. 254. (2012). [in Russian]
3. Barry, A. Ireland 'should consider laws that would jail cyber bullies' (TheJournal.ie. 2013). [Electronic resource] – Available at: <https://www.thejournal.ie/cyber-bullying-ireland-1162881-Nov2013/> (Accessed: 03.09.2022).

4. Gomez-Barrero M., Drozdowski P. Biometrics: Challenges and Opportunities (IEEE Transactions on Technology and Society, 2022). [Electronic resource] – Available at: <https://arxiv.org/pdf/2102.09258> (Accessed: 04.09.2022).
5. Ben-Shahar O, Jacob L. S. Confidentiality Agreements: An Introduction [J], Journal of Legal Studies 2016 (2), pp. 51–61.
6. William Fry and Forbes. Europe for Big Data (Forbes Insights, 2016). [Electronic resource] – Available at: <http://www.williamfry.com/docs/defaultsource/reports/william-fry-europe-for-big-data-report.pdf?sfvrsn=0> (Accessed: 05.09.2022).
7. Custers B., Van der Hof S., Schermer B., Appleby-Arnold S., and Brockdorff N. Informed Consent in Social Media Use. The Gap between User Expectations and EU Personal Data Protection Law (SCRIPTed, Journal of Law, 2013, Technology and Society, Volume 10, Issue 4, pp. 435–457). [Electronic resource] – Available at: <https://script-ed.org/article/informed-consent-social-media-gap-user-expectations-eu-personal-data-protection-law/> (Accessed: 07.09.2022).
8. Mason S. Informal Debate on the Issues Relating to Terminology and Clarification of Concept in Respect of the EU e-Signature Legislation (SCRIPTed, Journal of Law, 2012, Technology and Society, Volume 9, Issue 1, p. 327). [Electronic resource] – Available at: <https://script-ed.org/article/informal-debate-on-the-issues-relating-to-terminology-and-clarification-of-concept-in-respect-of-the-eu-e-signature-legislation/> (Accessed: 06.09.2022).
9. Report of Secure Identity Alliance & the onepoint team “Giving Voice to Digital Identities Worldwide - Key insights and experiences to overcome shared challenges”, 2021. [Electronic resource] – Available at: <https://secureidentityalliance.org/publications-docman/public/163-21-02-12-giving-voice-to-digital-identities-worldwide-en/file> (Accessed: 07.09.2022).
10. Vecchi D. and Marchese M. Italy: The Privacy, Data Protection and Cybersecurity Law Review (Law Business Research. – Chapter 15, 9th Edition, 2021). [Electronic resource] – Available at: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-privacy-data-protection-and-cybersecurity-law-review> (Accessed: 08.09.2022).
11. See List of acceptable supporting documents for verification (July 01, 2022) [Electronic resource] – Available at: https://uidai.gov.in/images/commdoc/valid_documents_list.pdf (Accessed: 11.09.2022).
12. Dar A., Viswanath N., Suri Sh. The Financial Technology Law Review: India (The Law Reviews, 5th Edition, 2022). [Electronic resource] – Available at: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-financial-technology-law-review/india> (Accessed: 11.10.2022).
13. Yang H. The Privacy, Data Protection and Cybersecurity Law Review: China (The Privacy, Data Protection and Cybersecurity Law Review, 9th Edition, 2022). [Electronic resource] – Available at: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-privacy-data-protection-and-cybersecurity-law-review/china> (Accessed: 05.11.2022).
14. Platonova N. I. Biometricheskie personal'nye dannye: vozmozhnosti i problem [Biometric personal data: opportunities and problems], Yurist. No 6. pp. 63-67. (2019). [in Russian]
15. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan «On approval of the Cybersecurity Concept («Cybersecurity of Kazakhstan»)» dated June 30, 2017 No. 407 [Electronic resource] – Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407> (Accessed: 30.09.2022).
16. Zakon Respubliki Kazakhstan «O personal'nykh dannykh i ikh zashchite» ot 21 maya 2013 goda № 94-V. [The Law of the Republic of Kazakhstan «On Personal Data and their protection» dated May 21, 2013 No. 94-V.] [Electronic resource] – Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/Z1300000094/14.07.2022> (Accessed: 30.09.2022).
17. Law of the Republic of Kazakhstan «On informatization» dated 24 November 2015 № 418-V. [Electronic resource] – Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418> (Accessed: 30.09.2022).
18. Victor Mayer-Schönberger/ Kenneth Cukier, Big Data John Murray 2013, 242 pages, ISBN 978-1-84854-792-6 [Электронный ресурс] - URL: https://www.jipitec.eu/issues/jipitec-5-1-2014/3912/jipitec_5_1_dreier.pdf (дата обращения: 06.11.2022).
19. Pam Dixon. A Failure to “Do No Harm”, Health Technol (Berl). 2017; 7(4): 539–567, Published online 2017 Jun 14. doi: 10.1007/s12553-017-0202-6 [Электронный ресурс] - URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5741784/#> (дата обращения: 06.11.2022).
20. Ivan A. Tot, Jovan B. Bajčetić, Boriša Ž. Jovanović, Biometric standards and methods, Vojnotehnicki glasnik/Military, Technical Courier, vol. 69, no. 4, pp. 963-977, 2021. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.redalyc.org/journal/6617/661770260009/html/> (дата обращения: 06.11.2022).
21. Kamalova G.G. Biometricheskie personal'nye dannye: opredelenie i sushchnost' [Biometric personal data: definition and essence], Informatsionnoe pravo. No 3. pp. 8-12. (2016). [in Russian]

22. Zakon Respubliki Kazakhstan «On personal'nykh dannyykh i ikh zashchite» ot 21 maya 2013 goda № 94-V. [The Law of the Republic of Kazakhstan «On Personal Data and their protection» dated May 21, 2013 No. 94-V.] [Electronic resource] – Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/Z1300000094/14.07.2022> (Accessed: 30.09.2022).

Ж.Т. Исакова, Т.С. Қадыржанова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Анализ проблем и вызовов в законодательстве Республики Казахстан по защите персональных данных и международно-правовое регулирование

Аннотация. Авторами проводится анализ международно-правового и национально-правового регулирования с целью изучения, определения уровня нормативной защищенности идентификации и аутентификации физических и юридических лиц для целей совершения ими юридически значимых действий в различных сферах общественных отношений в Республике Казахстан.

Предпринята попытка сформулировать определённые выводы и предложения, которые, с одной стороны, предоставят возможность государству обеспечить уровень доверия граждан, юридических лиц в сфере электронного информационного взаимодействия, с другой - уменьшать риски, связанные с утечками баз биометрических данных пользователей информационных систем, и не нарушать конфиденциальности биометрических персональных данных физических и юридических лиц, а также повысить эффективность в сфере публично-правовых и частно-правовых взаимоотношений, осуществляемых посредством электронных сервисов.

Ключевые слова: биометрия, биометрические данные, персональные данные, биометрическая идентификация, цифровая идентификация, аутентификация, GDPR.

Ж.Т. Исакова, Т.С. Қадыржанова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Қазақстан Республикасының дербес деректерді қорғау жөніндегі заңнамасындағы проблемалар мен сын-қатерлерді талдау және халықаралық-құқықтық реттеу

Аңдатпа. Авторлар Қазақстан Республикасындағы қоғамдық қатынастардың түрлі салаларында заңи маңызы бар іс-әрекеттер жүргізу мақсатында жеке және заңды тұлғаларды идентификациялау мен аутентификациялаудың нормативті қорғалу деңгейін зерделеу, айқындау мақсатында халықаралық-құқықтық және ұлттық-құқықтық реттеуге талдау жүргізеді.

Авторлар белгілі бір тұжырымдар мен ұсыныстарды тұжырымдауға тырысты. Бір жағынан, осы тұжырымдалған ұсыныстар мемлекетке азаматтар мен заңды тұлғалардың электрондық ақпараттық өзара іс-қимыл саласындағы сенім деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Екінші жағынан, дәл осындай ұсыныстар ақпараттық жүйелерді пайдаланушылардың биометриялық дерекқорларының таралып кетуімен байланысты тәуекелдерді азайтады, сонымен қатар, жеке және заңды тұлғалардың биометриялық дербес деректерінің құпиялылығын сақтауға ықпал етеді. Сондай-ақ, ұсыныстар электрондық сервистердің көмегімен жүзеге асырылатын жария-құқықтық және жеке-құқықтық қатынастар саласындағы тиімділікті арттыруға бағытталған.

Түйін сөздер: биометрия, биометриялық деректер, дербес деректер, биометриялық идентификациялау, цифрлық идентификациялау, аутентификациялау, GDPR.

Список литературы

1. Кухарев Г. А. Биометрические системы: Методы и средства идентификации личности человека // Политехника. – 2001. – с. 240.

2. Афанасьев А. А. Аутентификация. Теория и практика обеспечения безопасного доступа к информационным ресурсам // Учебное пособие для вузов. – Гриф УМО МО РФ. – Горячая линия - Телеком, 2012. – с. 254.
3. Barry, A. Ireland 'should consider laws that would jail cyber bullies' // TheJournal.ie. – 2013. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.thejournal.ie/cyber-bullying-ireland-1162881-Nov2013/> (дата обращения: 03.09.2022).
4. Gomez-Barrero M., Drozdowski P. Biometrics: Challenges and Opportunities // IEEE Transactions on Technology and Society. – 2022. [Электронный ресурс] - URL: <https://arxiv.org/pdf/2102.09258> (дата обращения: 04.09.2022).
5. Ben-Shahar O, Jacob L. S. Confidentiality Agreements: An Introduction [J], Journal of Legal Studies 2016 (2), pp. 51–61.
6. William Fry and Forbes. Europe for Big Data // Forbes Insights, 2016. [Электронный ресурс] - URL: <http://www.williamfry.com/docs/defaultsource/reports/william-fry-europe-for-big-data-report.pdf?sfvrsn=0> (дата обращения: 05.09.2022).
7. Custers B., Van der Hof S., Schermer B., Appleby-Arnold S., and Brockdorff N. Informed Consent in Social Media Use. The Gap between User Expectations and EU Personal Data Protection Law // SCRIPTed, Journal of Law, 2013, Technology and Society, Volume 10, Issue 4, pp. 435–457. [Электронный ресурс] – URL: <https://script-ed.org/article/informed-consent-social-media-gap-user-expectations-eu-personal-data-protection-law/> (дата обращения: 07.09.2022).
8. Mason S. Informal Debate on the Issues Relating to Terminology and Clarification of Concept in Respect of the EU e-Signature Legislation // SCRIPTed, Journal of Law, 2012, Technology and Society, Volume 9, Issue 1, p. 327. [Электронный ресурс] – URL: <https://script-ed.org/article/informal-debate-on-the-issues-relating-to-terminology-and-clarification-of-concept-in-respect-of-the-eu-e-signature-legislation/> (дата обращения: 06.09.2022).
9. Отчет Secure Identity Alliance & the onepoint team “Giving Voice to Digital Identities Worldwide - Key insights and experiences to overcome shared challenges”, 2021. [Электронный ресурс] – URL: <https://secureidentityalliance.org/publications-docman/public/163-21-02-12-giving-voice-to-digital-identities-worldwide-en/file> (дата обращения: 07.09.2022).
10. Vecchi D. and Marchese M. Italy: The Privacy, Data Protection and Cybersecurity Law Review // Law Business Research. – Chapter 15, 9th Edition, 2021. [Электронный ресурс] – URL: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-privacy-data-protection-and-cybersecurity-law-review> (дата обращения: 08.09.2022).
11. См.: List of acceptable supporting documents for verification. 01 июля 2022 года. [Электронный ресурс] - URL: https://uidai.gov.in/images/commdoc/valid_documents_list.pdf (дата обращения: 11.09.2022).
12. Dar A., Viswanath N., Suri Sh. The Financial Technology Law Review: India // The Law Reviews – 5th Edition. – 2022. [Электронный ресурс] - URL: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-financial-technology-law-review/india> (дата обращения: 11.10.2022).
13. Yang H. The Privacy, Data Protection and Cybersecurity Law Review: China // The Privacy, Data Protection and Cybersecurity Law Review – 9th Edition. – 2022. [Электронный ресурс] - URL: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-privacy-data-protection-and-cybersecurity-law-review/china> (дата обращения: 05.11.2022).
14. Платонова Н. И. Биометрические персональные данные: возможности и проблемы // Юрист. – 2019. – № 6. – с. 63-67.
15. Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана»)» от 30 июня 2017 года № 407 [Электронный ресурс] - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407> (дата обращения: 30.09.2022).
16. Закон Республики Казахстан «О персональных данных и их защите» от 21 мая 2013 года № 94-V. [Электронный ресурс] - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/Z1300000094/14.07.2022> (дата обращения: 30.09.2022).
17. Закон Республики Казахстан «Об информатизации» от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗПК. [Электронный ресурс] - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418> (дата обращения: 30.09.2022).
18. Victor Mayer-Schönberger/ Kenneth Cukier, Big Data John Murray 2013, 242 pages, ISBN 978-1-84854-792-6 [Электронный ресурс] - URL: https://www.jipitec.eu/issues/jipitec-5-1-2014/3912/jipitec_5_1_dreier.pdf (дата обращения: 06.11.2022).

19. Pam Dixon. A Failure to “Do No Harm”, *Health Technol (Berl)*. 2017; 7(4): 539–567, Published online 2017 Jun 14. doi: 10.1007/s12553-017-0202-6 [Электронный ресурс] - URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5741784/#> (дата обращения: 06.11.2022).

20. Ivan A. Tot, Jovan B. Vajčetić, Boriša Ž. Jovanović, *Biometric standards and methods, Vojnotehnicki glasnik/Military, Technical Courier*, vol. 69, no. 4, pp. 963-977, 2021. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.redalyc.org/journal/6617/661770260009/html/> (дата обращения: 06.11.2022).

21. Камалова Г.Г. Биометрические персональные данные: определение и сущность // Информационное право. – 2016. - № 3. – С. 8-12.

22. Закон Республики Казахстан «О персональных данных и их защите» от 21 мая 2013 года № 94-V. [Электронный ресурс] - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/Z1300000094/14.07.2022> (дата обращения: 30.09.2022).

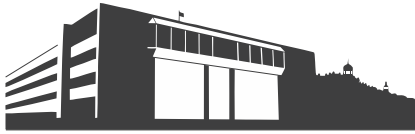
Сведения об авторах:

Қадыржанова Т.С. – негізгі автор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті «Халықаралық құқық» кафедрасының магистранты, Астана, Қазақстан.

Искакова Ж.Т. – доктор PhD, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті «Халықаралық құқық» кафедрасының доцент міндетін атқарушы, Астана, Қазақстан.

Kadyrzhanova T.S. – The main author, Master’s student in the International Law Department, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Iskakova Zh.T. – Ph.D., Acting Assistant Professor in the International Law Department, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 10.89.91

С.Т. Абирбек

АО «Университет КАЗГЮУ им. М. Нарикбаева», г. Астана, Казахстан
(E-mail: sa_abirbek@kazguu.kz)

Аспекты применения права аннексированных территорий в международном частном праве

Аннотация. В данной статье рассматриваются аспекты применения права аннексированных территорий в международном частном праве. Применение права аннексированных территорий является не менее актуальным как применение права непризнанных государств в международном частном праве. Анализируя данный аспект, необходимо отличать аннексированные территории от непризнанных государств. Как нам известно, непризнанные государства обладают всеми предусмотренные требованиями в соответствии с Конвенцией Монтевидео, но условия существования аннексированных территорий отличаются в корне, поскольку данные территории находятся под контролем другого государства. Международное публичное право не отрицает существования данных территорий с непризнанным международным титулом, но также не в состоянии определить окончательный статус непризнанных государств и аннексированных территорий. Настоящая статья рассматривает вопросы применения права аннексированных территорий в международном частном праве. Акцент будет сделан на доктрину и судебные решения международного права с применением метода сравнительно-правового анализа. В заключении статьи предлагается свод выводов по решению поставленных вопросов.

Ключевые слова: аннексированные территории, непризнанные государства, применение иностранного права, права аннексированных территории, признание государств, коллизионное право.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-141-4-61-69>

Введение

В современном мире появление территории с непризнанным международным титулом носят вполне серьезный характер в правовом и политическом полях. Под данными

территориями с непризнанным международным титулом необходимо понимать непризнанные государства и аннексированные территории, которые проявлялись все больше в последнее столетие в связи с вооруженными конфликтами и рядом других причин. В связи

с этим поднимаются много вопросов правового характера касательно статуса непризнанных государств, а также аннексированных территорий по принадлежности к конкретному государству. Данная статья акцентирует внимание на правовой природе аннексированных территорий и возможности применения их права в международном частном праве.

Исходя из вышеизложенного, целью данной научной статьи является всестороннее изучения возможности применения права аннексированных территорий в частноправовых отношениях, осложненных иностранными элементами.

Методы исследования

Основным методом в данном исследовании является анализ судебных решений и правовых документов. Также использованы всеобщие методы научного исследования. Ряд выводов, изложенных в работе, получены благодаря применению формально-юридического и сравнительно-правового методов.

Теоретической базой исследования являются труды ученых в области международного права, среди которых J. Verhoeven [23], R. Rivier [6], H. Fabri [7], и другие. Информационной базой при подготовке статьи послужили международные договоры и судебные решения ряда стран (Франция, Бельгия, США, Германия, Италия, Швейцария, Австрия, Израиль, Нидерланды, Португалия).

Обсуждение

Прежде всего необходимо прояснить, что термин «аннексия» представляет собой односторонний акт государства при помощи, которой насильственно присоединяет весь или частично территорию другого государства [1]. В соответствии со статьей 3 Резолюции Генеральной Ассамблеи [2], любая аннексия территории другого государства или части ее с применением силы будет квалифицироваться в качестве акта агрессии. Также аннексия противоречит принципу запрещения применения силы, предусмотренной в Уставе ООН [3]. Поэтому в соответствии с нормами

международного права аннексия является одним из видов агрессии, которая влечет международно-правовую ответственность. Также согласно Конвенции Монтевидео [4], предусматривается обязательство не признавать территориальные приобретения или особые преимущества, полученные силой.

Опираясь на вышеуказанные источники, следует вывод, что непризнание аннексии государствами влечет за собой отказ придать ей юридическую силу, поскольку аннексия является международным преступлением [5]. Поэтому, обязательство не признавать аннексию через применение силы, находит свое утверждение в значении нормы *jus cogens* [6].

Исходя из вышеупомянутого следует, что перед государствами существует обязанность воспрепятствовать захвату территории путем применения силы. Таким образом международному сообществу необходимо придерживаться одной позиции по непризнанию каждой аннексии.

Правосубъектность аннексированного государства

Запрет на принудительную аннексию сопровождается принципом преемственности государства, где определяется отрицание последствий самой аннексии. Под данным принципом необходимо понимать, что государство не перестает существовать, если даже не отвечает всем условиям правового существования. Важно отметить, что принцип преемственности применим относительно к аннексиям, поскольку он предназначен для защиты международного сообщества от последствий исчезновения одного из его участников [7].

В немецкой судебной практике, можно отметить сохранения правосубъектности аннексированных государств. Касательно Латвийской Республики, Суд прояснил, что личный суверенитет государства важнее, чем территориальный суверенитет, так как государство продолжает существовать несмотря на то, что территориальный суверенитет был временно утрачен. Исходя из этого можно сделать вывод, что личный суверенитет может существовать независимо от территориального суверенитета под статусом правительства в изгнании. Поскольку международное право не

признало аннексию Латвийской Республики предполагается, что данное государство продолжает свое существование [8].

В американской судебной практике рассматривался вопрос сохранения правосубъектности Латвийской Республики. Суд отметил, что вхождение Латвии в составную часть СССР не дало заявителям гражданство Латвии. Другими словами, Латвийская Республика все еще признается США, несмотря на то, была оккупированной СССР. Также Договор между Латвией и США, предоставляющий гражданам США свободный доступ к судам Латвии, также сохранил свою силу. Исходя из этого, юрисдикция суда США была признана [9].

В итальянской судебной практике, суд отметил, что правительства в изгнании имели свои собственные дипломатические миссии, участвовали в международных конференциях и соглашениях [10].

В французской судебной практике, суды придерживались единой позиции, что непризнанная аннексия государства не прекращает существование самого государства, и не влечет за собой денонсации действия договоров, заключенных между Францией и Австрией [11].

Таким образом, опираясь на выше рассмотренные судебные прецеденты правосубъектность аннексированных территорий сохраняется через личный суверенитет государства, несмотря на отсутствие территориального суверенитета в режиме изгнанного правительства.

Применения права аннексированных территорий

Международное частное право показывает, что коллизионная норма непосредственно регулирует правовые отношения с иностранными элементами. Как и в случае непризнанного государства, коллизионная норма может относиться к правовой системе территории, находящейся под суверенитетом государства, отличного от его признанного суверена.

Согласно австрийской судебной практике, суд вынес решение поддержав примат эффективности нежели непризнания закона, вступившего тем временем в силу коллизионного права во времени и пространстве. В данном

случае речь идет о законах, принятые в Австрии в 1952 года, которые требовали для охвата фактического присоединения Чешской Республики к Германии, принятых властями Протектората Богемии и Моравии. Австрийский суд принял их ходатайство, исходя из ослабленного влияния публичного порядка на международное частное право [12].

В израильской судебной практике, суд постановил обеспечить исполнение изданного фактически оккупационными властями закона об аннексии Литвы [13] и Западной Галиции [14] СССР, несмотря на их непризнание Израилем.

В бельгийской судебной практике, суды также умело применяли закон, изданный аннексией властей, касающихся аннексии Прибалтики СССР, независимо от того, была ли аннексия Литвы СССР признана Бельгией без влияния [15]. Соответственно в данном деле не представляет интереса, сделало ли бельгийское правительство публичное заявление об исчезновении Республики Латвии как независимого государства. Также суд постановил, что гражданское право и решение гражданского спора должны отвечать сложившейся ситуации в фактической действительности, а не дипломатической конъюнктуре [16].

В голландской судебной практике, суды с самого начала следовали принципу действующего права, хотя относительно быстрое признание Нидерландами различных территориальных изменений не давало им возможности часто выносить решения по этим вопросам. Однако они постоянно использовали исключения в отношении публичного порядка в международном частном праве, чтобы не осуществлять национализацию с предполагаемым экстерриториальным эффектом [17].

В французской судебной практике, Французские суды в целом признали применение действующего права на аннексированной территории. Однако были и исключения, одним из которых было положение умерших в нацистских лагерях смерти в Польше. Так, в одном случае заявитель добивался признания себя универсальным наследником умершего наследодателя в лагере Освенцим, в отношении которого он заявил, что он оставил устное

завещание в пользу заявителя. Французский суд заявил, что провинция Галиция, где находился Освенцим, в то время регулировалась старым австрийским гражданским кодексом. В ходе дела выяснилось, что устное завещание в присутствии трех дееспособных свидетелей было признано. Заявитель потребовал доказательства этого факта. По этой причине суд принял апелляцию и позволил ей собрать доказательства в смысле ее установления в качестве универсального правопреемника [18]. Несомненно, это показывает, что данное решение соответствует великодушным стремлениям верховенства закона над силой, но, с другой стороны, закон, который должен поддерживать контакт с фактами, не может не учитывать реалии, поэтому немецкое право было бы применимо в данном случае. С другой стороны, можно полагать, что важную роль в решении суда сыграл тот факт, что австрийское право в отличие от германского права допускало устное завещание, единственно доступное наследодателю в силу условий лагеря, сравнивая его с противоположным решением в оккупированном немцами районе Эйпен-Мальмеди, в отношении которого французские суды признали законность брака, заключенного перед гражданскими оккупационными властями. Делается вывод, что оба решения носят вполне понятный судебный прагматизм и что они были направлены на то, чтобы осуществить, а не подавить волю вовлеченных лиц [19].

Отказ в применении права присоединяющего государства был решен французскими судами на основе публичного порядка международного частного права. В одном деле заявителя, владельцы текстильного предприятия в г. Брно, Чехословакия, доверили ответчику, парижскому торговцу, определенное количество продукции для продажи от их имени. Присутствовавшие в Париже просили суд вернуть 44 листа ткани. Ответчик заявил, что, с одной стороны, он был готов вернуть товар в обмен на плату за управление полученным товаром, но после аннексии Чехословакии Германией он получил уведомления от лиц, назначенных немецким правительством в качестве управляющих компаниями заявите-

лей, которым они были обязаны не кредитовать их деньгами на основании конфискации их имущества Германским рейхом [20]. Чтобы решить обязать ответчика вернуть товары, суд постановил, что поскольку правило существовало всегда, французские суды не могут признавать документы, выданные за границей, даже в официальном порядке, если они противоречат публичному порядку Франции. Нет сомнений в том, что принципы, уважающие французское право, включают, с одной стороны, запрет на любую экспроприацию, кроме как в общественных интересах, со справедливой и заранее установленной компенсацией, а с другой стороны, признание равных прав человек, без различия происхождения, расы или религии. В этих обстоятельствах французские суды не могут допустить, чтобы акты насильственной конфискации, которые были совершены Германским рейхом в отношении так называемых неарийских лиц, на основании их происхождения и без какой-либо справедливой компенсации имели какие-либо последствия на территории республики. Здесь стоит отметить, что французское правительство никогда не признавало более или менее замаскированную аннексию Чехословацкой республики германским рейхом.

В другом решении рейхскомиссары, назначенные аннексирующим государством для управления компаниями, экспропрированными у беженцев за границей, не могли на законных основаниях взимать платежи, причитающиеся с должников этих компаний, расположенных во Франции, поскольку последние должны были произвести действительные платежи бывшим владельцам [21].

В швейцарской судебной практике, Швейцарские суды приняли такое же решение по причине противоречия публичному порядку швейцарского международного частного права, особенно принципу равенства перед законом [22].

В американской судебной практике, Американские суды, хотя и отказывались приводить в действие декреты о национализации на территориях, находящихся под непризнанной оккупацией, тем не менее применяли действующее местное право, когда необхо-

димо было ознакомиться с его содержанием. Так обстоит дело с наследствами, открытыми в США, где часть наследников находилась за границей. Принцип американского права заключается в том, что имущество не может быть передано за границу, если оно не становится действительным владением наследников, и поэтому оно должно быть временно заблокировано на территории США [23]. Если соответствующие товары экспроприированы в государстве, где находится правопреемник, и как таковые с момента их доставки туда они попадут в руки государства, они не могут быть фактически переданы. Однако для установления этого факта необходимо юридическое знание о существовании права экспроприации, в данном случае права СССР, присоединившегося Прибалтику. Аннексия не была признана США [24].

То же самое можно сказать и о конфликте эффективности между китайским националистическим и коммунистическим правительствами. Несмотря на признание националистического правительства и наличие двустороннего договора о ликвидации наследства через консулов, который оставался в силе, суды отказали в передаче имени тайваньскому правительственному консулу, отметив абсолютное препятствие преемнику материкового Китая, препятствие существованию коммунистического правительства [25].

Американские суды также заявили, что определение права, примененного к аннексированной территории в случае с Чехией, было основано на расследовании фактов, касающихся эффективности аннексии на этой территории, расследовании, которое может быть проведено только судьей первой инстанции [26].

В португальской судебной практике, суд толковал договорные условия в случае аннексии. Подрядчик португальского государства потребовал признать расторжение договора на строительство дороги общего пользования на основании наличия форс-мажорной ситуации, состоящей в непризнанной аннексии Восточного Тимора. Португальский суд утвердил свою международную юрисдикцию, установив, что согласно действовавшей тогда

Конституции 1933 г. Тимор как заморская территория, находящаяся вне Европы, являлась заморской провинцией. Португальское государство характеризовалось единством национального суверенитета, осуществляемого на всей его территории, включая заморские провинции, органами его суверенитета, включая суды. Последующая оккупация Тимора иностранной державой не лишает португальское государство суверенитета над территорией, над которой Португалия также является административной властью, что является международно признанным. Административная власть означает, что при отсутствии изменений в политическом и правовом статусе Тимора, которые признает правительство Португалии, Португалия продолжает иметь суверенные права на территорию, и среди них — юрисдикция португальских судов. Чтобы вынести решение в пользу заявителя, суд установил, что вооруженный мятеж в Тиморе, начавшийся 11 августа 1975 г., представлял собой ситуацию непреодолимой силы, независимую от воли подрядчика, и что он приостановил выполнение договора на срок более 1/5 его срока, что дает право на расторжение договора [27].

Большие проблемы возникают в отношении документов, касающихся перехода права собственности. Поскольку аннексант обязан обеспечить непрерывность жизни на аннексированной территории, непризнающее государство имело бы право знать о таких актах. Однако зачастую такие действия являются лишь прикрытием раскулачивания и других злоупотреблений, совершенных присоединителем. В этом случае одним из решений было бы применение принципа публичного порядка к международному частному праву. В этом отношении важное значение имеет Декларация союзников от 5 января 1943 г. о непризнании действий, предпринятых Германией, где говорится, что все заинтересованные лица намерены сделать все, что в их силах, чтобы сокрушить методы лишения собственности, практикуемые правительствами, находящимися в состоянии войны с государствами и народами, которые так жестоко нападали и

грабили. Таким образом, правительства, составившие настоящую Декларацию, и Французский национальный комитет сохраняют за собой все права объявить недействительными любые передачи или сделки, касающиеся имущества, прав и интересов любого рода, которые находятся или находились на территориях, ставших оккупированными или контролируемыми, с которыми они находятся в состоянии войны. Это предупреждение применимо независимо от того, были ли такие передачи и транзакции формой явного грабежа и мародерства или кажущейся законной формой передачи, даже если они утверждают, что были совершены добровольно [28].

Декларация представляла собой платформу, которая нашла свое конкретное применение в частноправовых положениях мирных договоров, которые стремились вернуть в прежнее положение тех, кто имел статус жертв агрессии Оси.

Из сказанного следует, что, с точки зрения познания непризнанной аннексии, одним из ее следствий является применение права присоединяющего государства. Однако, с точки зрения публичного права и непризнания, после прекращения аннексии государства могут использовать различные дипломатические средства, чтобы добиться возвращения пострадавших к прежнему положению.

Результаты

Синтезируя анализы, приведенные выше, можно сделать следующие выводы:

- правосубъектность аннексированных территорий сохраняется через личный суверенитет государства, несмотря на отсутствие

территориального суверенитета в режиме изгнанного правительства;

- судебная практика ряда стран допускает возможность применения права аннексированных территорий. Необходимо отметить принцип эффективности разрешения частноправового спора, которую выработали страны при разрешении вопроса применения права непризнанных государств. Главный аргумент данной позиции объясняется тем, что решение частноправовых споров должны отвечать сложившейся ситуации в фактической действительности.

Выводы

На сегодняшний день невозможно игнорировать появление аннексированных территорий. Сегодняшние реалии диктуются отсутствием правовой нормы относительно применения права аннексированных территорий в международном праве, что в свою очередь создают проблемы при разрешении правовых споров с осложненными иностранными элементами. В связи с этим, в данных аспектах права человека и признание правосубъектности граждан данных территорий должны быть в приоритете, чем политизированная часть относительно признания или непризнания.

Данная статья преследует цель показать возможность применения права аннексированных территорий в международном частном праве через призму судебных решений и доктрины международного права. Я надеюсь, что настоящая статья станет отправной точкой для дальнейшего исследования по указанному направлению.

Список литературы

1. Белов В. Бойцова В. Большой юридический словарь // Изд. 2 Москва. – 2001. – С. 704.
2. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 3314 (XXIX) «Определение агрессии». - 14 декабря 1974 г. – ст. 3.
3. Устав Организации Объединенных Наций. - 26 июня 1945 г. – ст. 2.
4. Конвенция Монтевидео о правах и обязанностях государств. - 26 декабря 1933 г. - ст. 11.
5. Римский статут Международного уголовного суда. А/CONF.183/9. - 17 июля 1998 г. – ст. 5.

6. Rivier R. Legal consequences of the construction of a wall in the occupied Palestinian territory // International Court of Justice, advisory opinion. - 2004. - Vol.50. – P. 304.
7. Fabri H. Genesis and disappearance of the state in contemporary times // AFDI. – 1992. - Vol.38. – P. 153.
8. Superior Court of Appeal of Berlin (FRG). Case Republic of Latvia. Decision of 25 February 1955. // ILR. Vol. 22.
9. U.S. Court of Claims. Zalcmans et al. v United States. Decision of 3 June 1959. // ILR. - Vol.11.
10. Roman Court. Sovereign Order of Malta v Soc. Year. Commercial. Decision of 3 November 1954. // ILR. - Vol.10.
11. The Civil Court of the Seine. Case Nemeč v Etablissements L.A.B. and Others. Decision of 22 February 1955. // JDI. - Vol.82.
12. Austrian Supreme Court. Decision of 16 January 1952. // JDI. – P. 181.
13. Supreme Court of Israel. Regina Short v Succession Meir Weizman. Decision of 19 May 1954. // JDI. – P. 157.
14. Supreme Court of Israel. Wandel-Hirschberg v Jacobsfeld-Yakurska. Decision of 31 December 1958. // ILR. - Vol.26. – P. 702.
15. Brussels Court of Appeal. Case S.A. Comp. belgo-lithuanienne d’électricite. Decision of 25 June 1947. // JDI. – P. 864.
16. Civil Court of Brussels. Pulenciks v Augustovskis case. Decision of 5 April 1951. // JT. – P. 688.
17. Verhoeven J. International Relations of Private Law in the Absence of Recognition of a State, a Government or a Situation // Collection of Courts. – 1985. - Vol.192. - P. 123.
18. Court of Appeal of Paris. Section 1 Civil. Case Administration des Domaines v Dame Sorkin. Decision of 21 July 1953. // RDIPriv. – P.539.
19. French Court of Cassation. Stroganoff-Scherbatoff v Bensimon et autres. Decision of 3 May 1973. // RDIPriv. - Vol.22. - P. 930.
20. Commercial Court of the Seine. Jellinek v Levy case. Decision of 18 January 1940. // ILR. - Vol.11. - P. 24.
21. Commercial Court of the Seine. Case X v Levit and Walter. Decision of 23 June 1939. // ILR. - Vol.11. - P. 25.
22. Court of First Instance of Zurich. Case Maison de Banque M. Thorsch Sohne, Wiener Giro et Cassen Verein v A. Thorsch. Decision of 7 December 1938. // Bulletin de l’Institut Juridique International. - P. 251.
23. Verhoeven J. International Relations of Private Law in the Absence of Recognition of a State, a Government or a Situation // Collection of Courts. – 1985. - Vol.192. - P. 123.
24. Suffolk County New York Surrogate’s Court. In re Niggol’s Estate. Decision of 1952. // - Vol.202. – P. 290.
25. New York County Surrogate’s Court. In re Yee Yoke Ban’s Estate. Decision of 3 July 1951. // ILR. - Vol.19. – P. 93.
26. New York Court of Appeals. Werfel v Zivnostenska Banka. Decision of 27 November 1941. // ILR. – Vol.10. - P. 78.
27. Supreme Administrative Court of Portugal. Case 035428, Decision of 10 March 1995. // Section 1.
28. Bulletin of the US Department of State. 23 may 1948. // - Vol.8. - P. 21.

С.Т. Әбиірбек

АО «М. Нәрікбаев атындағы КАЗГЮУ Университеті», Астана, Қазақстан

Халықаралық жеке құқықтағы аннексияланған аумақтар заңдарын қолдану аспектілері

Аңдатпа. Бұл мақалада аннексияланған аумақтар құқығының халықаралық жеке құқықта қолдану аспектілері қарастырылады. Аннексияланған аумақтар заңын қолдану өзектілігі халықаралық жеке құқықтағы танылмаған мемлекеттер заңын қолданудан кем емес. Осы мәселені талдай отырып, аннексияланған аумақтарды танылмаған мемлекеттерден ажырату қажет. Біз білетіндей, танылмаған мемлекеттерде Монтевидео конвенциясына сәйкес барлық көзделген талаптарды қамтыған, бірақ аннексияланған аумақтардың болу шарттары түбегейлі ерекшеленеді, өйткені бұл аумақтар басқа мемлекеттің бақылауында. Халықаралық жария құқық танылмаған халықаралық атағы бар бұл аумақтардың бар

екендігін жоққа шығармайды, сонымен қатар танылмаған мемлекеттер мен аннексияланған аумақтардың түпкілікті мәртебесін анықтауға қабілетсіз. Бірақ бұл мақалада аннексияланған аумақтар заңының халықаралық жеке құқықта қолданылуына қатысты сұрақтар туындайды. Бұл мақалада салыстырмалы құқықтық талдау әдісі арқылы халықаралық құқық доктринасы мен сот шешімдеріне баса назар аударылады. Осы мақаланың соңында автор көтерілген мәселелерді шешуге арналған қорытындылар жиынтығын ұсынады.

Түйін сөздер: аннексияланған аумақтар, танылмаған мемлекеттер, шетел заңының қолданылуы, аннексияланған аумақтардың заңдары, мемлекеттерді тану, коллизиялық нормалар.

S. Abirbek

JSC «M. Narikbayev KAZGUU University», Astana, Kazakhstan

Aspects of application of the law of annexed territories in private international law

Abstract. This article discusses aspects of the application of the law of annexed territories in private international law. The application of the law of annexed territories is no less relevant than the application of the law of unrecognized states in private international law. Analyzing this aspect, it is necessary to distinguish the annexed territories from the unrecognized states. As we know, the unrecognized states have all the stipulated requirements in accordance with the Montevideo Convention, but the conditions for the existence of the annexed territories are fundamentally different, since these territories are under the control of another state. Public international law does not deny the existence of these territories with an unrecognized international title but is also unable to determine the final status of unrecognized states and annexed territories. This article considers the issues regarding the application of the law of annexed territories in private international law. The emphasis will be placed on the doctrine and judicial decisions of international law using the method of comparative legal analysis. The set of conclusions to address the issues raised is offered at the end of this article.

Keywords: annexed territories, unrecognized states, application of foreign law, laws of annexed territories, recognition of states, conflict of laws.

References

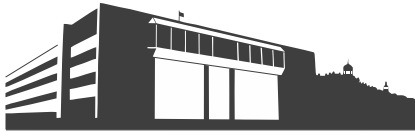
1. Belov V. Boytsova V. Big Law Dictionary // Edt. 2 Moscow. - 2001. - P. 704.
2. UN General Assembly Resolution 3314 (XXIX) «Definition of Aggression». - December 14, 1974 - Art.3
3. Charter of the United Nations. - June 26, 1945 - Art. 2.
4. Montevideo Convention on the Rights and Duties of States. - December 26, 1933 - Art. 11.
5. Rome Statute of the International Criminal Court. A/CONF.183/9. - July 17, 1998 - Art. 5.
6. Rivier R. Legal consequences of the construction of a wall in the occupied Palestinian territory // International Court of Justice, advisory opinion. - 2004. - Vol.50. – P. 304.
7. Fabri H. Genesis and disappearance of the state in contemporary times // AFDI. – 1992. - Vol.38. – P. 153.
8. Superior Court of Appeal of Berlin (FRG). Case Republic of Latvia. Decision of 25 February 1955. // ILR. Vol. 22.
9. U.S. Court of Claims. Zalcmans et al. v United States. Decision of 3 June 1959. // ILR. - Vol.11.
10. Roman Court. Sovereign Order of Malta v Soc. Year. Commercial. Decision of 3 November 1954. // ILR. - Vol.10.
11. The Civil Court of the Seine. Case Nemeč v Etablissements L.A.B. and Others. Decision of 22 February 1955. // JDI. - Vol.82.
12. Austrian Supreme Court. Decision of 16 January 1952. // JDI. – P. 181.
13. Supreme Court of Israel. Regina Short v Succession Meir Weizman. Decision of 19 May 1954. // JDI. – P. 157.
14. Supreme Court of Israel. Wandel-Hirschberg v Jacobsfeld-Yakurska. Decision of 31 December 1958. // ILR. - Vol.26. – P. 702.

15. Brussels Court of Appeal. Case S.A. Comp. belgo-lithuanienne d'électricite. Decision of 25 June 1947. // JDI. – P. 864.
16. Civil Court of Brussels. Pulenciks v Augustovskis case. Decision of 5 April 1951. // JT. – P. 688.
17. Verhoeven J. International Relations of Private Law in the Absence of Recognition of a State, a Government or a Situation // Collection of Courts. – 1985. - Vol.192. - P. 123.
18. Court of Appeal of Paris. Section 1 Civil. Case Administration des Domaines v Dame Sorkin. Decision of 21 July 1953. // RDIPriv. – P.539.
19. French Court of Cassation. Stroganoff-Scherbatoff v Bensimon et autres. Decision of 3 May 1973. // RDIPriv. - Vol.22. - P. 930.
20. Commercial Court of the Seine. Jellinek v Levy case. Decision of 18 January 1940. // ILR. - Vol.11. - P. 24.
21. Commercial Court of the Seine. Case X v Levit and Walter. Decision of 23 June 1939. // ILR. - Vol.11. - P. 25.
22. Court of First Instance of Zurich. Case Maison de Banque M. Thorsch Sohne, Wiener Giro et Cassen Verein v A. Thorsch. Decision of 7 December 1938. // Bulletin de l'Institut Juridique International. - P. 251.
23. Verhoeven J. International Relations of Private Law in the Absence of Recognition of a State, a Government or a Situation // Collection of Courts. – 1985. - Vol.192. - P. 123.
24. Suffolk County New York Surrogate's Court. In re Niggol's Estate. Decision of 1952. // - Vol.202. – P. 290.
25. New York County Surrogate's Court. In re Yee Yoke Ban's Estate. Decision of 3 July 1951. // ILR. - Vol.19. – P. 93.
26. New York Court of Appeals. Werfel v Zivnostenska Banka. Decision of 27 November 1941. // ILR. – Vol.10. - P. 78.
27. Supreme Administrative Court of Portugal. Case 035428, Decision of 10 March 1995. // Section 1.
28. Bulletin of the US Department of State. 23 may 1948. // - Vol.8. - P. 21.

Сведения об авторе:

Абирбек С.Т. – докторант Высшей школы права Университета КАЗГЮУ им. М.Нарикбаева, Астана, Казахстан.

Abirbek S. – Ph.D. student of the High Law School of M. Narikbaeva KAZGUU University, Astana, Kazakhstan.

ХҒТАР 10.35.01/10.41.01

А.А. Амангелді

Д.А. Қонаев атындағы Еуразия заң академиясы,
ҚР ИМ Академиясы ғылыми-зерттеу орталығы, Алматы, Қазақстан
(E-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru)

Қазақстан Республикасының зияткерлік меншік саласындағы заңнамасындағы өзекті өзгерістер және оны қолдану практикасы

Аңдатпа. Қазақстанда зияткерлік меншік құқығы дамуда, бұған 2022 жылы Қазақстан Республикасының (бұдан әрі - ҚР) 2022 жылғы 20 маусымдағы № 128-VII «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне зияткерлік меншік саласындағы заңнаманы жетілдіру және мемлекет кепілдік берген заң көмегін көрсету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» өзгерістер мен толықтырулар Заңы дәлел бола алады. Аталған нормативтік құқықтық акт зияткерлік меншік саласын реттейтін негізгі заңнамалық актілерге жаңа ережелер енгізді: ҚР Азаматтық кодексі, ҚР 1996 жылғы 10 маусымдағы «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» заңы, ҚР 1999 жылғы 13 шілдедегі «Селекциялық жетістіктерді қорғау туралы» заңы, 1999 жылғы 16 шілдедегі Қазақстан Республикасының «Патент заңы», ҚР 1999 жылғы 26 шілдедегі «Тауар таңбалары, қызмет көрсету таңбалары және тауар шығарылған жерлердің атаулары туралы» заңы, ҚР 2001 жылғы 29 маусымдағы «Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы» заңы.

ҚР Азаматтық кодексінің 56-тарауының (1034-1037-бабы) 3-параграфының нормалары географиялық нұсқау сияқты даралау құралымен толықтырылды.

ҚР АҚ 999-бабы 1-тармағының 3-тармақшаларында, ҚР Патент заңының 5-бабы 3-тармағында өнеркәсіптік үлгіге патенттің қолданылу мерзімі 15 жылдан 10 жылға дейін қысқартылды, бірақ бұл ретте өнеркәсіптік үлгіге патенттің жалпы қолданылу мерзімі 20 жылдан 25 жылға дейін ұлғайтылды.

Алғаш рет ҚР Патент заңында тұжырымдама регламенттеліп, тіркелмеген өнеркәсіптік үлгіге құқықтық қорғау берілді.

Патенттік сенім білдірілген өкілдерге сапалық жағынан өзгеше тәсіл қолданылды. «Селекциялық жетістіктер туралы» ҚРЗ 3-1-бабында, ҚР Патент заңының 4-бабында, «Тауар белгілері туралы» 3-бабында, «Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы» ҚРЗ 4-бабында патенттік сенім білдірілген өкілдерге қатысты уәкілетті органның функциясы толықтырылды, атап айтқанда: патенттік сенім білдірілген өкілдер тізілімінен шығару, патенттік сенім білдірілген өкіл куәлігін жарамсыз деп тану және патенттік сенім білдірілген өкілдер тізіліміндегі мәліметтерді жою.

Түйін сөздер: зияткерлік меншік, географиялық нұсқаулық, патент, өнеркәсіптік үлгі, тауар белгісі, авторлық құқық, селекциялық жетістік, мүліктік құқықтарды ұжымдық басқару

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-141-4-70-88>

Кіріспе

Зияткерлік меншік өзінің идеалды табиғатының арқасында үнемі үдемелі дамуда, осыған байланысты бұл Қазақстан заңнамасында көрініс табады. 2022 жылы қабылданған өзгерістер мен толықтырулар зияткерлік меншік құқығындағы дамудың жаңа кезеңін белгіледі.

2022 жылғы 20 маусымда «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне зияткерлік меншік саласындағы заңнаманы жетілдіру және мемлекет кепілдік берген заң көмегін көрсету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» № 128-VII ҚРЗ (бұдан әрі – 2022 жылғы 20 маусымдағы ҚРЗ) Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Бұл заң зияткерлік меншік саласын реттейтін Негізгі заңнамалық актілерге, атап айтқанда: ҚР Азаматтық кодексіне (бұдан әрі – ҚР Азаматтық кодексі), «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» 1996 жылғы 10 маусымдағы ҚР Заңына (бұдан әрі – АҚТЗ), «Селекциялық жетістіктерді қорғау туралы» 1999 жылғы 13 шілдедегі ҚР Заңына өзгерістер енгізді (бұдан әрі – «Селекциялық жетістіктер туралы» ҚРЗ), «Қазақстан Республикасының Патент заңы» 1999 жылғы 16 шілдедегі ҚР заңы (бұдан әрі – ҚР Патент заңы), «Тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері және тауарлар шығарылған жерлердің атаулары туралы» 1999 жылғы 26 шілдедегі ҚР заңы, «Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы» 2001 жылғы 29 маусымдағы ҚР заңы (бұдан әрі – «ИМТҚҚ туралы» ҚРЗ).

Материалдар мен әдістер

Осы бапты дайындау үшін негізгі материалдар «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне зияткерлік меншік саласындағы заңнаманы жетілдіру және мемлекет кепілдік берген заң көмегін көрсету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 20 маусымдағы № 128-VII Заңы, сондай-ақ зияткерлік меншік саласындағы

даулар бойынша қазақстандық сот құқық қолдану практикасы болды. Осы мақалада автормен жұмыс барысында ғылыми танымның жалпы философиялық және жеке әдістері қолданылды: диалектикалық, талдау және синтез, құрылымдық-функционалды, формальды-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық және басқалар.

Нәтижелер және талқылау

ҚР АҚТЗ-нің өзгерістер мен толықтыруларды қарастырайық.

ҚР АҚТЗ-ның 19 бабына енгізілген толықтыруға сәйкес туындыларды автордың немесе өзге де құқық иеленушінің келісімінсіз және авторлық сыйақы төлемей пайдаланудың тағы бір мүмкіндігі пайда болды, атап айтқанда 8) білім беру ұйымдарының меншік нысандарына қарамастан, жинақтарда, газеттерде және басқа да мерзімді баспасөзде заңды түрде жарияланған жекелеген мақалалар мен көлемді емес туындыларды табыс алмай қайта шығару басылымдарда, өзге де заңды түрде жарияланған жазбаша шығармалардан (иллюстрациялармен немесе иллюстрацияларсыз) қысқа үзінділер және олардың көшірмелерін білім алушылар мен педагогтарға емтихандар, аудиториялық сабақтар өткізу және осы үшін қажетті мөлшерде өз бетінше даярлау үшін беру» [1].

Біздің пікірімізше, бұл өзгерістерді қосу әділетті, өйткені шығармаларды пайдаланудың бұл түрінде коммерцияландыру жоқ және мұндай даулар бойынша қажетсіз сот шайқастарын болдырмайды.

ҚР АҚТЗ-ның мүліктік құқықтарды ұжымдық басқаруға қатысты ережелері аса маңызды өзгерістерге ұшырады.

«Мүліктік құқықтарды ұжымдық басқарудың мақсаттары мен салалары» деген 43-баптың 4-тармағы мынадай нормамен толықтырылды: «мүліктік құқықтарды ұжымдық басқаруға өкілеттіктер ұжымдық негізде мүліктік құқықтарды басқаратын бірнеше ұйымдарға берілген жағдайда берілген өкілеттіктер көлемі және (немесе) аумағы және (немесе) басқару салалары бойынша өзгеше болуға тиіс» [1].

Біздің ойымызша, 2022 жылғы 20 маусымдағы ҚР Заңымен енгізілген ҚР АҚтз-нің 43-бабының 4-тармағындағы толықтырулар құқық иеленушілер мен ұжымдық басқаруға мүліктік құқық алған ұйымдар арасындағы мүдделер қақтығысын болдырмау, сондай-ақ құқық иеленушілердің мүдделерін білдіру және қорғау бойынша аталған ұйымдардың функцияларын қайталап қайталау мақсатында жасалды.

ҚР АҚтз-нің 44-бабының 2-1-тармағында және ҚР АҚтз-нің 45-бабы 1-тармағында мүліктік құқықтарды ұжымдық басқаруды жүзеге асыратын ұйымдардың жазбаша түрде немесе электрондық құжат нысанында лицензиялық шарттар жасасу жөніндегі қызметі нақтыланды. Бұл өзгерістер электрондық құжаттардың дамуы мен кеңінен қолданылуының нәтижесі болғаны анық [1].

ҚР АҚтз-нің 46-бабы өзінің делдалдық (өкілдік) функцияларын теріс пайдалану жағдайларын болдырмау және азайту мақсатында ұжымдық басқаруға мүліктік құқықтар алған ұйымдардың міндеттерін нақтылайтын нормалармен толықтырылды, атап айтқанда:

- «Сыйақыны бөлу және төлеу азаматтығы, тұратын елі, құқық иеленуші санаты және өзге де негіздер бойынша кемсітусіз әділ жүзеге асырылуға тиіс;

- мүліктік құқықтарды ұжымдық негізде басқаратын ұйымның қызметі туралы хабардар ету мақсатында интернет-ресурс құру, интернет-ресурстың тәулік бойы қолжетімділігін, онда орналастырылатын ақпараттың ашықтығын қамтамасыз ету, сондай-ақ мұндай ақпаратты өтеусіз негізде беру;

- интернет - ресурста авторлық немесе сабақтас құқықтар объектісінің атауын, автордың немесе өзге де құқық иеленушінің атын қоса алғанда, оған басқармаға берілген құқықтар туралы ақпаратты, ал мүліктік құқықтарды ұжымдық негізде басқаратын ұйыммен өзара мүдделерді білдіру туралы шарттар бойынша құқықтар берілген жағдайда-осындай ұйымның атауын, сыйақы мөлшерлемелерін орналастыруға;

- пайдаланушының атауын және оның орналасқан жерін, сондай-ақ осындай шарттың жасалған күнін қоса алғанда, пайда-

ланушылармен жасалған шарттар туралы ақпаратты өзінің интернет-ресурсында орналастыруға»;

- Қазақстан Республикасының аумағында ұжымдық негізде мүліктік құқықтарды басқаратын ұйымдармен мүдделердің өзара өкілдігі туралы шарттар жасасуға;

- уәкілетті органды жазбаша түрде немесе электрондық құжат нысанында жалпы жиналыстың өткізілетін уақыты мен орны туралы жалпы жиналыс өткізілетін күнге дейін он жұмыс күнінен кешіктірмей хабардар етуге, сондай-ақ оған қол жеткізуді қамтамасыз етуге міндетті» [1].

Мүліктік құқықтарды ұжымдық басқаруды жүзеге асыратын ұйымдар қызметінің ашықтығы мен заңдылығын қамтамасыз ету мақсатында ҚР АҚтз-нің 46-бабы мынадай мазмұндағы 1-1-тармақпен толықтырылды: «1-1. Мүліктік құқықтарды ұжымдық негізде басқаратын ұйым екі жылда бір реттен сиретпей өзінің бухгалтерлік (қаржылық) есептілігіне аудит жүргізу, сондай-ақ сыйақыны жинауды, бөлуді және төлеуді, жиналған сыйақыны бөлудің осындай ұйым бекіткен талаптарға сәйкестігін жүзеге асыру кезінде ақшамен операциялардың жүргізілуін және құжаттамалық ресімделуін тексеру үшін тәуелсіз аудиторлық ұйымды тартуға міндетті арнайы қорлардан жүзеге асырылған нысана-лы түсімдер мен төлемдерді есепке алу, өзге де талаптарды сақтау әдістемесімен, осындай ұйымның қызметіне ұсынылатын және осы бапта белгіленген. Мүліктік құқықтарды ұжымдық негізде басқаратын ұйым өзінің интернет-ресурсында аудиторлық қорытындыны және тексеру нәтижелерін тиісті бухгалтерлік (қаржылық) есептілікпен бірге бекіткен (қол қойған) күннен бастап бір ай мерзімде жариялауға міндетті, олар құқық иелері үшін бес жыл бойы ашық қолжетімділікте болуға тиіс. Аудитке және тексеруге жататын бухгалтерлік (қаржылық) есептілік және осы тармақтың бірінші бөлігінде көзделген өзге де ақпарат құпия сипаттағы мәліметтерді қамтитын ақпаратқа, коммерциялық немесе заңмен қорғалатын өзге де құпияға жатқызыла алмайды. Аудит және тексеру жүргізуге арналған шығыстар мүліктік құқықтар-

ды ұжымдық негізде басқаратын ұйымның шығыстарының құрамына енгізіледі» [1].

Бұл ережелер авторлар мен құқық иеленушілердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін мүліктік құқықтарды ұжымдық басқару жүйесінің ашықтығы мен ашықтығын қамтамасыз ету үшін қажет деп санаймыз, бұл, әрине, Қазақстанда осы индустрияның құқықтық өрісте дамуына ықпал ететін болады.

Жауапкершілік дәрежесін арттыруға осындай ұйымдарды аккредиттеуге қойылатын талаптар да ықпал ететін болады.

ҚР ҚР АҚтз-нің 46-2-бабының 7-тармағы уәкілетті орган тарапынан екі жыл ішінде қызметті жүзеге асыруға аккредиттеуден бас тарту түрінде мүліктік құқықтарды ұжымдық негізде басқаратын ұйымның міндеттерді орындамауының немесе тиісінше орындамауының салдарына қатысты нормамен толықтырылды. ҚР АҚтз 47-1-бабы сондай-ақ уәкілетті органның мүліктік құқықтарды ұжымдық негізде басқаратын ұйымдарды аккредиттеу туралы куәлікті қайтарып алу үшін тағы бір негізге қатысты нормамен толықтырылды, атап айтқанда: авторларға, орындаушыларға және фонограмма жасаушыларға сыйақы мөлшерлемелері Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілеген ең төменгі сыйақы мөлшерлемелерінен төмен қолданылған жағдайда [1].

Ұжымдық негізде мүліктік құқықтарды басқаратын ұйымдардың авторлық құқықты қорғау бойынша сот практикасынан мысал қарастырайық.

2017 жылғы желтоқсанда А қ. мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотқа (бұдан әрі - МАЭС) «Авторлық қоғам» РҚБ «RI» ЖШС-не 2015 жылғы 01 наурыздан 2017 жылғы 01 қыркүйекке дейінгі кезең үшін 1 898 550 теңге мөлшерінде авторлық сыйақы төлеу бойынша берешекті, 2015 жылғы 01 наурыздан бастап 01 наурызға дейінгі кезең үшін Шарттың 2.2-тармағын бұзғаны үшін өсімпұлды (авторлық сыйақыны уақтылы төлемегені) өндіріп алу туралы талап арызбен жүгінді 2017 жылғы қыркүйекте шарттың 2.3-тармағын бұзғаны үшін 2015 жылғы 01 наурыздан бастап 2017 жылғы 01 қыркүйекке дейінгі кезеңде 907 022 теңге мөлшерінде 907 022 теңге мөлшерін-

де өсімпұл (пайдаланылған туындылар туралы есептерді уақтылы ұсынбау) , сондай-ақ «RI» ЖШС-на «Авторлық қоғам» РҚБ-не 2015 жылғы 01 наурыздан бастап 2017 жылғы 01 қыркүйекке дейінгі кезеңде пайдаланылған туындылар туралы құжаттама беру міндетін жүктеу, мәлімделген талаптарды «RI» ЖШС жария орындау арқылы жарияланған туындыларды пайдалануға айрықша емес құқықты беру туралы лицензиялық шарт бойынша қабылданған № 2015 жылғы 01 қаңтардағы 19-12/Қр ай сайынғы сыйақыны уақтылы және толық төлеу бойынша міндеттемелер, осыған байланысты көрсетілген мөлшерде берешек пайда болды.

Жауапкердің өкілі сот отырысында «Авторлық қоғам» РҚБ талаптарын мойындамады және оларды толық қанағаттандырудан бас тартуды сұрады.

Сот талқылау барысында тараптар арасында 2015 жылғы 01 қаңтардағы № 19/12/Қр жария орындау арқылы жарияланған туындыларды пайдалануға айрықша емес құқықты беру туралы жасалған лицензиялық шарттың талаптары бойынша «Авторлық қоғам» РҚБ қоғамы осы шартта айқындалған талаптарда «RI» ЖШС пайдаланушысына жария етілген туындыларды пайдалануға айрықша емес құқық беретінін анықтады алаң аумағында көпшілік алдында орындау арқылы.

Шарттың 2.1-тармағына сәйкес осы шарттың негізінде жария орындау арқылы жарияланған туындыларды пайдаланғаны үшін пайдаланушы қоғамға ай сайын қолданыстағы заңнамада белгіленген төлем күніне 30 АЕК (айлық есептік көрсеткіш) мөлшерінде авторлық сыйақы төлейді (туындыларды дыбыс жазбасында жаңғырту кезінде де, орындаушы әртістердің туындыларды көпшілік алдында орындауы кезінде де).

Егер есепті ай ішінде пайдаланушы алаңында кіру билеттері сатылатын концерттер мен өзге де іс-шаралар өткізілетін болса, онда пайдаланушы осындай іс-шараларға билеттерді сатудан түсетін кассалық алымның 4 пайызы мөлшерінде қосымша авторлық сыйақы төлейді.

Шарттың 2.2-тармағында осы шарттың 2.1-тармағында көзделген авторлық сыйақы-

ны пайдаланушы қоғамның есеп шотына аударатыны немесе әр ай аяқталғаннан кейін 10 күннен кешіктірмей қоғамның кассасына қолма-қол ақша төлейтіні айқындалған.

Шарттың 2.3-тармағына сәйкес пайдаланушы әрбір есепті кезең аяқталғаннан кейін 10 күннен кешіктірмей есеп айырысу парағына қол қояды және қоғамның уәкілетті өкіліне концерттер мен өзге де шоу-іс-шараларға билеттерді сатудан алынған кірістер туралы құжаттаманы және өткен есепті ай ішінде пайдаланылған туындылар туралы толық есепті ұсынады. Пайдаланушы ұсынылған құжаттаманың дұрыстығына жауап береді.

Алайда, «RI» ЖШС пайдаланушысы тарапынан ай сайынғы авторлық сыйақыны уақтылы және толық төлеу жөніндегі міндеттемелер тиісінше орындалмады, нәтижесінде 2015 жылғы 01 наурыздан 2017 жылғы 01 қыркүйекке дейінгі кезеңде 1 898 550 теңге мөлшерінде берешек пайда болды, оның болуы іс материалдарымен, атап айтқанда, шартпен, шағыммен және талаппен объективті расталады. 2015 жылғы 01 наурыздан бастап 2017 жылғы 01 қыркүйекке дейінгі кезеңде концерттерге және өзге де шоу-іс-шараларға билеттерді сатудан алынған кірістер туралы құжаттаманы ұсыну бойынша міндеттемелер орындалмағандықтан талапкердің есебімен, және өткен есепті ай ішінде пайдаланылған туындылар туралы толық есеп.

Бұдан басқа, шарттың 2.4-тармағында авторлық сыйақы сомаларын аударудың 2.2-тармағында белгіленген мерзімдерін бұзғаны үшін пайдаланушы қоғамға тиісті есепті ай үшін төлеуге жататын сомадан мерзімі өткен әрбір күн үшін 0,1 пайыз мөлшерінде өсімпұл төлейтіні айқындалған, бұл пайдаланушыны осы Шарт бойынша өзге міндеттемелерді орындаудан босатпайды.

Сонымен қатар, шарттың 2.5-тармағында құжаттаманы ұсынудың 2.3-тармағында белгіленген мерзімдері бұзылған жағдайда пайдаланушы қоғамға тиісті есепті ай үшін төлеуге жататын сомадан мерзімі өткен әрбір күн үшін 0,1 пайыз мөлшерінде өсімпұл төлейтіні анықталды, бұл пайдаланушыны осы шарт бойынша өзге міндеттемелерді орындаудан босатпайды.

Шарттық міндеттемелерді бұзғаны үшін өсімпұлды өндіріп алу туралы шарттың талаптары міндеттемелерді қамтамасыз ету тәсілдері бөлігінде Азаматтық кодекстің ережелеріне қайшы келмейді, бұл тараптардың ерікті түрде білдіруі болып табылады.

«Авторлық қоғам» РҚБ есебіне сәйкес «RI» ЖШС-нен 2015 жылғы 01 наурыздан 2017 жылғы 01 қыркүйекке дейінгі кезең үшін авторлық сыйақыны уақтылы төлемегені үшін 907 022 теңге мөлшерінде өсімпұл және 2015 жылғы 01 наурыздан бастап 01 наурызға дейінгі кезең үшін пайдаланылған туындылар туралы есептерді уақтылы ұсынбағаны үшін 907 022 теңге мөлшерінде өсімпұл өндірілуге жатады 2017 жылғы қыркүйек. Сот өндіріп алуға жататын өсімпұлды есептеуді негізді деп таниды.

Сонымен қатар, сот АҚ-нің 364-бабының 1-тармағын қолданды және авторлық сыйақыны төлеуді кешіктіру және 2015 жылғы 01 наурыздан 2017 жылғы 01 қыркүйекке дейін пайдаланылған туындылар туралы есептерді ұсыну кезеңінде өндіріп алуға жататын көрсетілген өсімпұлдардың мөлшерін 189 855 теңгеге дейін, яғни өндіріп алынуға жататын берешек сомасының 10% - на дейін төмендету мүмкін деп есептеді. «Авторлық қоғам» РҚБ өзінің әрекетсіздігімен (бұзылған құқықты сот арқылы қорғауға жүгінбеуімен) ұзақ уақыт бойы аталған өсімпұлдар мөлшерінің ұлғаюына ықпал еткендіктен.

Осылайша, сот «Авторлық қоғам» РҚБ-нің «RI» ЖШС-не соманы өндіріп алу және пайдаланылған туындылар туралы құжаттама беру міндетін жүктеу туралы талап-арыздарын ішінара қанағаттандыруға жатады деп санайды.

Жауапкердің 2015 жылғы 01 қаңтардағы № 19/12/Кр көпшілік алдында орындау арқылы жарияланған туындыларды пайдалануға айрықша емес құқықты беру туралы лицензиялық шартты талапкердің тіркеуі туралы мәліметтердің жоқтығы туралы дәлелдері талап қою талаптарын қанағаттандырудан бас тарту үшін негіз болып табылмайды, өйткені авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы заңнама тараптардың шарт жасасу сәтіндегідей әрекет етеді (01 2015 жылғы

қаңтар), сондай-ақ 2017 жылғы 11 қыркүйектегі жағдай бойынша (талапкер жауапкердің шартты бұзу туралы хабарламасын алған күні), авторлардың құқықтарын ұжымдық негізде басқаратын ұйымдар мен пайдаланушылар жасасатын лицензиялық шарттарды тіркеу міндеттілігі көзделмеген.

Бұл ретте жауапкердің АҚ-нің 1031-баптарына сілтемесі қате деп танылды, өйткені бұл бап тауар белгісіне құқықты беру туралы шарттардың және лицензиялық шарттардың нысаны мен тіркелуін регламенттейді, ал талапкер мен жауапкер арасында жария орындау арқылы жарияланған туындыларды пайдалануға айрықша емес құқықты беру туралы лицензиялық шарт жасалған.

Бұдан басқа, шарттың 6.2-тармағына сәйкес пайдаланушы осы шартта көзделген міндеттемелер осы шартқа қол қойылған сәттен бастап олардың орындауы үшін міндетті болып табылатынын мойындайды және оның осы шартты тіркеу жөніндегі міндетін орындамауы оны осы шарт бойынша міндеттемелерді орындау міндетінен босатпайтынымен келіседі.

Талапкердің жауапкерге қызмет көрсетуді құжаттамалық растауының жоқтығы туралы жауапкердің дәлелдері (шот-фактуралар, орындалған жұмыстар актілері және өзара есеп айырысуларды салыстыру актілері) дәрменсіз, өйткені талапкер мен жауапкер арасында жасалған 2015 жылғы 01 қаңтардағы № 19/12/Қр жария орындау арқылы жарияланған туындыларды пайдалануға айрықша емес құқықты беру туралы лицензиялық шартта талапкердің міндеттемелері көзделмеген жауапкерге орындалған жұмыстардың шот-фактуралары мен актілерін ұсыну бойынша.

Жауапкер сондай-ақ 2015 жылғы 01 қаңтардағы № 19/12/Қр жария орындау арқылы жарияланған туындыларды пайдалануға айрықша емес құқықты беру туралы лицензиялық шартта зияткерлік қызметтің пайдалануға берілетін нәтижелері туралы мәліметтердің болмауы туралы АҚ-нің 966-бабына, тиісті зияткерлік меншік объектілеріне патенттің немесе куәліктің нөмірлері мен берілген күнін, сондай-ақ зияткерлік меншіктің тиісті объек-

тілеріне патент немесе куәлік берілген күнді көрсете отырып, 32 және 40-1-баптарға, 2015 жылғы 01 қаңтардағы № 19/12/Қр көпшілік алдында орындау арқылы жарияланған туындыларды пайдалануға айрықша емес құқықты беру туралы лицензиялық шартта лицензиат зияткерлік меншік объектілерін пайдалануды жүзеге асыруға құқылы аумаққа нұсқаулар қамтылмағаны, тиісінше шартта оның мәні туралы елеулі талаптар жоқ, бұл осы туындының жасалмауына әкеп соғады лицензиялық шарттың күші жоқ, өйткені АҚ-нің 393-бабының 1-тармағына сәйкес Тараптар арасында шарт жасалған деп есептеледі, тиісті жағдайларда талап етілетін нысанда оның барлық маңызды шарттары бойынша келісімге қол жеткізілді. АҚ 966 - бабының 1-тармағына сәйкес лицензиялық шарт бойынша зияткерлік шығармашылық қызмет нәтижесіне немесе дараландыру құралына (лицензиарға) айрықша құқығы бар Тарап екінші Тарапқа (лицензиатқа) зияткерлік меншіктің тиісті объектісін белгілі бір тәсілмен уақытша пайдалану құқығын береді.

АҚ-нің 966-бабында көрсетілген Елеулі шарттарды талапкер мен жауапкер 2015 жылғы 01 қаңтардағы № 19/12/Қр жария орындау арқылы жарияланған туындыларды пайдалануға айрықша емес құқықты беру туралы лицензиялық шартта атап айтқанда, «Авторлық қоғам» РҚБ қоғамы осы шартта айқындалған талаптармен «RI» ЖШС пайдаланушысына айрықша емес құқық береді. алаң аумағында көпшілік алдында орындау арқылы жарияланған туындыларды пайдалану.

2015 жылғы 01 қаңтардағы № 19/12/Қр көпшілік алдында орындау арқылы жарияланған туындыларды пайдалануға айрықша құқықты беру туралы лицензиялық шартта құқық берілетін аумақты көрсетпеу шартты ҚР қолданыстағы заңнамасымен регламенттелген лицензиялық шарттың нысаны мен мазмұнына сәйкес келмеуіне байланысты заң күші жоқ деп санауға негіз болып табылмайды, өйткені 2-бөлікке байланысты АПК нің 225 бабы сот істі талапкер мәлімдеген талаптар шегінде шешеді, бұл ретте 2015 жылғы 01 қаңтардағы № 19/12/Қр жария орындау

арқылы жарияланған туындыларды пайдалануға айрықша емес құқықты беру туралы талапкер мен жауапкер арасында жасалған лицензиялық шарт дауланбаған және көрсетілген негіздер бойынша жарамсыз деп танылмаған.

Бұл ретте сот 2015 жылғы 01 қаңтардағы № 19/12/Қр жария орындау арқылы жарияланған туындыларды пайдалануға айрықша емес құқықты беру туралы лицензиялық шарт бойынша қабылданған міндеттемелерді орындау бойынша жауапкердің іс-әрекеттерін назарға алды, демек, жауапкердің шартты жасалған және заңды күші бар деп тануы, қандай да бір түрде жауапкердің 2015 жылғы мамырда және ақпанда төлемді жүзеге асыруы Сондай-ақ жауапкердің талапкермен жасалған лицензиялық шартты бұзу туралы хабарлама жіберуі.

Осылайша, бұл істегі талап ішінара қанағаттандырылды. Айта кету керек, соттың азаматтық істер жөніндегі апелляциялық сот алқасы А. қ. осы іс бойынша 2017 жылғы 12 желтоқсандағы А. қ. МАЭС г. шешімін өзгеріссіз қалдырды [2].

Өзгерістер Патенттік құқық объектілеріне де әсер етті. ҚР АҚ 999-бабы 1-тармағының 3-тармағында, ҚР Патент заңының 5-бабы 3-тармағында өнеркәсіптік үлгіге патенттің бастапқы қолданылу мерзімі 15 жылдан 10 жылға дейін қысқартылды, бірақ бұл ретте өнеркәсіптік үлгіге патенттің жалпы қолданылу мерзімі 20 жылдан 25 жылға дейін ұлғайтылды.

ҚР Патент заңының 1-бабында Еуразиялық өтінім берілгені немесе Еуразиялық патент 1994 жылғы 9 қыркүйектегі Еуразиялық патенттік Конвенцияға сәйкес ғана емес, сонымен қатар 1994 жылғы 9 қыркүйектегі Еуразиялық патенттік конвенцияға өнеркәсіптік үлгілерді қорғау туралы хаттамаға сәйкес қолданылатыны толықтырылды. Осылайша, Еуразиялық өтінімді беруге болады және сәйкесінше Еуразиялық патент өнертабысқа ғана емес, сонымен қатар өнеркәсіптік үлгіге де қатысты қолданылады.

ҚР Патент заңының 6-бабы өнертабысқа немесе пайдалы модельге патент беруге тыйым салуды көздейтін 3-1-тармақ нормасымен

толықтырылды (бұл туралы ҚР Патент заңының 7-бабының 3-тармағында да айтылған) мынадай объектілерге немесе белгілі бір мақсаттарда пайдалануға:

«3-1. Патенттер берілмейді:

1) адамды және оның клонын клондау тәсілдері;

2) адамның ұрық сызығы жасушаларының генетикалық тұтастығын өзгерту жолдары;

3) адам эмбриондарын коммерциялық, әскери және өнеркәсіптік мақсаттарда пайдалану» [1].

Біздің ойымызша, ҚР Патент заңының 6-бабының 3-1-тармағында көрсетілгендер сәйкес қоғамдық тәртіпке, адамгершілік пен мораль қағидаттарына қайшы келетін ұсыныстарға жатқызылуы мүмкін. ҚР Патент заңының 6-бабы 3-тармағының 8-тармағы, «қоғамдық тәртіп», «мораль» және «адамгершілік» ұғымдарының түсінігі мен мазмұны белгілі бір мемлекеттің саясатына (құндылықтарына) байланысты өзгермелі болады. Сонымен қатар, мұндай шектеулер этикалық себептермен де белгіленеді.

ҚР Патент заңының 30-бабының күші ҚР сараптама ұйымдары берген Патенттік құқық объектілеріне қорғау құжаттарына ғана емес, сонымен қатар Еуразиялық патентке де қолданылады. ҚР Патенттік заңының 33-бабы 1-тармағының 2-1-тармағы қорғау құжатын ғана емес, сонымен қатар ҚР АПК сәйкес сот тәртібімен Еуразиялық патентті де жарамсыз деп тануға болады.

Сот практикасынан мысал келтірейік.

2018 жылғы 12 наурызда АБ компаниясы А.қ. МАЭС - қа жүгінді. «І» ЖШС-не патент иесінің келісімінсіз № 009985 Еуразиялық патенттің қолданылу кезеңінде «Р» дәрілік затын сатуға ұсынуды және ҚР аумағында азаматтық айналымға өзге де енгізуді жүзеге асыруға тыйым салу туралы талап қоюмен (ҚР дәрілік заттардың мемлекеттік тізілімінде 06.02.2017 ж. тіркелген) және жол берілген бұзушылық туралы ақпаратты патент иесінің келісімінсіз жариялау міндетін жүктей отырып, Қазақстан Республикасының заңнамасына оған № 009985 патент бойынша өнертабысқа бұзылған құқықтың айыпталушы деп

мәлімделген талаптарды дәлелдей отырып, АБ компаниясына тиесілі екендігі туралы мәліметтер берілген, өндірісінде № 009985 патент бойынша өнертабыс пайдаланылған «Р» жалпы дәрілік затын сатуға ұсына отырып, патентпен қорғалатын талапкердің айрықша құқықтарын бұзады.

Жауапкердің өкілі К. Л. сот отырысында АБ компаниясының талаптарын мойындамады және оларды толық қанағаттандырудан бас тартуды сұрады.

НЛ (Үндістан) компаниясының үшінші тұлғасының («Р» дәрі-дәрмек өндірушісінің) өкілі Г.С. сот отырысында АБ компаниясының талаптарын мойындамады және оларды толық қанағаттандырудан бас тартуды сұрады.

Сот АБ компаниясының «р арудың жаңа тәсілі» өнертабысына № 009985 Еуразиялық патенттің (бұдан әрі - патент) патент иесі болып табылатынын, өнертабыстың басымдығы 2003 жылғы 10 наурыз, өтінім берілген күн 2004 жылғы 08 Наурыз, патент берілген күн 2008 жылғы 28 Сәуір деп белгіледі.

ҚР Президентінің 1995 жылғы 18 шілдедегі № 2364 Жарлығымен ратификацияланған Еуразиялық патенттік Конвенцияның (бұдан әрі - Конвенция) 15-бабының 11-тармағына сәйкес Еуразиялық патент 17-баптың ережелерін ескере отырып, барлық Уағдаласушы мемлекеттердің аумағында ол жарияланған күннен бастап қолданылады.

Конвенцияның 9-бабының 1-тармағында Еуразиялық патент иесінің патенттелген өнертабысты пайдалануға, сондай-ақ басқаларға пайдалануға рұқсат беруге немесе тыйым салуға айрықша құқығы бар екені айқындалған.

Конвенцияға патенттік Нұсқаулықтың 16-ережесінің 2-тармағына сәйкес Еуразиялық патент берілген өнертабысты оның иесінің келісімінсіз ешкім пайдалана алмайды.

Патенттік Заңның 15-бабының 1-тармағына сәйкес осы Заңға қайшы келетін күзетілетін өнеркәсіптік меншік объектісін пайдаланатын кез келген адам патент иеленушінің айрықша құқығын бұзушы (қорғау құжатын бұзушы) болып есептеледі. Бұл ретте патент иеленушінің айрықша құқығын мұндай бұзу (қорғау құжатын бұзу) өнеркәсіптік меншіктің күзетілетін объектісін пайдалана отырып

жасалған өнімді рұқсатсыз дайындау, қолдану, әкелу, сақтау, сатуға ұсыну, сату және азаматтық айналымға өзге де енгізу, сондай-ақ күзетілетін әдісті қолдану немесе тікелей күзетілетін тәсілмен дайындалған өнімді азаматтық айналымға енгізу деп танылады. Бұл ретте жаңа өнім өзге дәлелдемелер болмаған кезде алынған қорғалатын тәсілмен есептеледі.

Патенттік Заңның 15-бабы 2-тармағының 1) және 6) тармақшаларына байланысты патент иеленуші қорғау құжатын бұзуды тоқтатуды, бұзылған құқық кімге тиесілі екендігі туралы мәліметтерді қоса отырып, жол берілген бұзушылық туралы міндетті жариялауды талап етуге құқылы.

Осылайша, «І» ЖШС «СК-Фармация» ЖШС тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемі шеңберінде дәрілік заттар мен медициналық мақсаттағы бұйымдарды сатып алу бойынша және амбулаториялық және стационарлық деңгейде міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесінде, оның ішінде халықаралық патенттелмеген дәрілік затты сатып алу бойынша № 378 лот бойынша екі кезеңдік тендерге қатысты 0,5 мг таблеткалар (бұдан әрі – тендер), бұл әлеуетті өнім берушілердің 2017 жылғы 08 қарашадағы № 1 тендерлік өтінімдері бар конверттерді ашу хаттамасымен расталады.

Өткізілген тендер шеңберінде «І» ЖШС Қазақстанға «р» дәрілік затын, т. ГмБХ (Германия) дайындаушы зауытын жеткізуді жүзеге асыруды көздеді, бұл «І» ЖШС тендерге қатысуға өтінімімен және «СК-Фармация» ЖШС соттың сұрауы бойынша ұсынған «І» ЖШС әлеуетті өнім берушісінің Баға ұсынысымен расталады.

Мәлімделген талап қою талаптарын негіздеу үшін талапкер «І» ЖШС-нің № 378 лот бойынша техникалық ерекшелігіне сілтеме жасайды, онда ҚР-ДЗ-5№022751 тіркеу куәлігі қоса берілген, НЛ (Үндістан) өндірушісі «р» дәрілік затына, ол сондай-ақ соттың сұрауы бойынша ұсынылған құжаттармен расталады.

Сонымен қатар, «Мемлекеттік сатып алу туралы» Заңның 24-бабына сәйкес конкурсқа қатысуға өтінім әлеуетті өнім берушінің конкурстық құжаттамада белгіленген талаптармен және шарттармен келісімін, сондай-ақ

әлеуетті өнім берушінің осы Заңның 6-бабында белгіленген біліктілік талаптары мен шектеулерге сәйкестігін растайтын ол туралы мәліметтерді алуға келісімін білдіру нысаны болып табылады.

Мұндай жағдайларда сот талапкердің жауапкердің «р-с» дәрілік затын сатуға ұсынысы туралы дәлелдерін негізсіз деп тапты, өйткені жауапкер өтінімді «р-ст» дәрілік затын жеткізуге ұсынды.

Бұл ретте жауапкердің «р-с» дәрілік затқа тіркеу куәлігінің өтініміне техникалық ерекшеліктегі қосымшасын сот сатуға ұсыныс деп есептемейді, өйткені жеткізуге ұсынылатын дәрілік заттың атауы өтінімде және тиісті баға ұсынысында көрсетілген.

Бұдан басқа, сотқа «р-с» дәрілік затын жеткізуге енгізілген «I» ЖШС өтінімін өзгерту және (немесе) толықтыру туралы дәлелдер ұсынылмаған.

Сот талапкер өзі қойған талаптардың дұрыстығын дәлелдеген жоқ деп есептеді, соның салдарынан «р-с» дәрілік затын сатуға ұсынысты және Қазақстан Республикасының аумағында азаматтық айналымға өзге де енгізуді жүзеге асыруға тыйым салу және жол берілген заң бұзушылық туралы ақпаратты жариялау міндетін жүктеу туралы «I» ЖШС-не АБ компаниясының талап арызын қанағаттандырудан бас тарту қажет деп санайды.

2018 жылғы 25 Маусымда А. қ. азаматтық істер жөніндегі апелляциялық сатыдағы сот 2018 жылғы 12 наурыздағы А. қ. МАЭС шешімін өзгеріссіз қалдырды [3].

ҚР Патент заңында алғаш рет тіркелмеген өнеркәсіптік үлгінің түсінігі мен құқықтық қорғалуын регламенттейтін 34-1-бап енгізілді.

Аталған бапқа сәйкес жаңашылдық пен өзіндік ерекшелік талаптарына сәйкес келетін өнеркәсіптік үлгі ҚР-да алғаш рет өнеркәсіптік үлгі жарияланған (ашылған) күннен бастап үш жыл бойы тіркеу және қорғау құжатын бермей қорғалуы мүмкін. Осылайша, тіркелмеген өнеркәсіптік үлгінің патентке қабілеттілігінің шарттары жаңалық пен өзіндік ерекшелік болып табылады. Бұл ретте патенттік заңда тіркелмеген өнеркәсіптік үлгіге құқықты қорғау сот тәртібімен жүзеге асырылатыны көзделген [1].

Патенттік құқықтың объектісі бола отырып, өнеркәсіптік үлгіге құқықтар мемлекеттің құқықтық қорғауды беруіне байланысты ғана туындауы мүмкін. Тіркемеген өнеркәсіптік үлгінің ҚР – да өнеркәсіптік үлгі алғаш рет жарияланған (ашылған) күннен бастап үш жыл бойы тіркеу және қорғау құжатын бермей қорғалуы оны қорғау мерзімі неғұрлым қысқартылған авторлық құқық объектілері-туындылармен сәл жақындастырады.

Патент Заңның 34-1-бабының 2-тармағына сәйкес тіркелмеген өнеркәсіптік үлгі, егер ол жарияланған, көрмеге қойылған, саудада пайдаланылған немесе ҚР-да жұмыс істейтін кәсіпкерлік қызметтің осы секторында мамандандырылған топтарға дұрыс хабарланған болса, алғаш рет жарияланған (ашылған) болып есептеледі [1].

Құпиялылықтың келісілген немесе болжамды шарттарында тек үшінші тұлғаға ашылған тіркелмеген өнеркәсіптік үлгі жарияланды деп есептелмейді.

Тіркемеген өнеркәсіптік үлгідегі авторлық құқық Патент заңының 9-бабының 1, 2 және 3-тармақтарында көрсетілген негіздерде айқындалады.

Осы объектінің тіркелмегенін назарға ала отырып, Патент заңының 34-1-бабының 4-тармағында тіркелмеген өнеркәсіптік үлгіге құқық мыналарға тиесілі екендігі көзделген:

- 1) өнеркәсіптік меншік объектісінің авторына (авторларына);
- 2) егер жұмыскер мен оның арасындағы шартта өзгеше көзделмесе, жұмыс берушіге;
- 3) құқық мирасқорына (құқық мирасқорларына), оның ішінде басқаға беру тәртібімен тиісті құқық алған адамға (адамдарға);
- 4) осы тармақта көзделген адамдарға олардың арасында келісім болған жағдайда бірлесіп беріледі.

Тіркемеген өнеркәсіптік үлгінің иесі Патент Заңының 11-бабының 2-тармағында көрсетілген пайдалану әрекеттеріне, егер даулы пайдалану оның тіркелмеген өнеркәсіптік үлгісін көшірудің салдары болып табылса ғана кедергі жасауға құқылы.

Даулы пайдалану, егер ол автордың басқа өнеркәсіптік үлгісін жасау жөніндегі тәуелсіз жұмыс нәтижесінде пайда болса, тіркелмеген

өнеркәсіптік үлгіні көшірудің салдары болып саналмауға тиіс, ол жарияланған өнеркәсіптік үлгі туралы мәліметтерді иеленмеген тұлға болып негізді түрде есептелуі мүмкін» [1].

Патенттік сенім білдірілген өкілдерге сапалық жағынан өзгеше тәсіл қолданылды. «Селекциялық жетістіктер туралы» ҚРЗ 3-1-бабында, ҚР Патент Заңының 4-бабында, «Тауар белгілері туралы» 3-бабында, «Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы» ҚРЗ 4-бабында патенттік сенім білдірілген өкілдерге қатысты уәкілетті органның функциясы толықтырылды, атап айтқанда: патенттік сенім білдірілген өкілдер тізілімінен шығару, патенттік сенім білдірілген өкіл куәлігін жарамсыз деп тану және патенттік сенім білдірілген өкілдер тізіліміндегі мәліметтерді жою.

Патенттік сенім білдірілген өкіл мемлекет тарапынан зияткерлік меншік құқығының объектілерін: өнертабыстарды, пайдалы модельдерді, өнеркәсіптік үлгілерді, тауар белгілерін, қызмет көрсету белгілерін, географиялық нұсқаулықтарды, тауарлар шығарылған жерлердің атауларын, селекциялық жетістіктерді, интегралдық микросхемалар топологияларын тану және құқықтық қорғау қажет болатын құқықтық қатынастардың міндетті субъектілерінің бірі болып табылады.

Атап айтқанда, «Селекциялық жетістіктер туралы» ҚРЗ 22-4, 22-5, 22-6-баптарының нормалары, ҚР Патент Заңының 36, 36-1, 36-2-баптарының нормалары, «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 46, 46-1, 46-2-баптарының нормалары, патенттік сенім білдірілген өкілдің құқықтық жағдайын реттейтін «Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы» ҚРЗ 15, 15-1, 15-2-баптарының нормалары оның құқықтары мен міндеттері, патенттік сенім білдірілген өкілдің тізілімінен шығару тәртібі мен негіздері айтарлықтай өзгертіліп, толықтырылды.

Біріншіден, патенттік сенім білдірілген өкілдерге қойылатын біліктілік талаптары өзгертілді, 2022 жылғы 20 маусымнан кейін, атап айтқанда, аттестаттауға зияткерлік меншік құқықтарын қорғау және қорғау саласында кемінде төрт жыл жұмыс тәжірибесі бар не патенттік сенім білдірілген өкілдер палата-

сында кемінде бір жыл тағылымдамадан өткен адамдар жіберіледі. Осылайша, патенттік адвокаттар палатасы сияқты ұйым пайда болды, онда тағылымдама мамандандырылған еңбек өтілін ауыстырады. Екіншіден, «Селекциялық жетістіктер туралы» ҚРЗ 22-5-бабының 1-тармағына, ҚР Патент заңының 36-2-бабына, «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 46-1-бабына, «Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы» ҚРЗ 15-1-бабына сәйкес патенттік сенім білдірілген өкілдердің құқықтарының тізбесі толықтырылды: атап айтқанда, патенттік сенім білдірілген өкіл құқылы:

- лицензиялық (сублицензиялық) шарттарды және (немесе) басқаға беру шарттарын жасауға, қарауға, сондай-ақ кейіннен сараптама жасау ұйымында құқықтарды беру мен беруді тіркеуге жәрдемдесуге;
- патенттік сенім білдірілген өкілдер палатасының мүшесі болу;
- Қазақстан Республикасының заңдарында тыйым салынбаған зияткерлік меншікті қорғау және қорғау мәселелеріне байланысты басқа да қызмет түрлерін жүзеге асыру [1].

Үшіншіден, «Селекциялық жетістіктер туралы» ҚРЗ 22-6-бабының 1-тармағына, ҚР Патент заңының 36-3-бабына, «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 46-2-бабына, «Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы» ҚРЗ 15-2-бабына сәйкес Аттестаттау комиссиясының шешімімен патенттік сенім білдірілген өкілдер тізілімінен алып тастау үшін тағы бір негіз пайда болды: Жеке және заңды тұлғалардың (немесе) заңды тұлғалар, сондай-ақ патенттік сенім білдірілген өкілдер палатасының ұсынымдары. Бір қызығы, жоғарыда көрсетілген шағым берілген жағдайда оны уәкілетті органның апелляциялық комиссиясы қарайды және 2022 жылғы 20 маусымнан кейін жеке және (немесе) заңды тұлғаның шағымын қарау не патенттік сенім білдірілген өкілдер палатасы ұсынудың нәтижелері бойынша мынадай шешімдердің бірі қабылданады: 1) патенттік сенім білдірілген өкілдің куәлігін кері қайтарып алуға және патенттік сенім білдірілген өкілдердің тізіліміне тиісті жазба енгізуге (патенттік сенім біл-

дірілген өкілдердің 2022 жылғы 20 маусымда уәкілетті органға патенттік сенім білдірілген өкіл куәлігінің қолданылуын тоқтату туралы талап арыз жіберу ұсынылсын), яғни. 2022 жылғы 20 маусымға дейін уәкілетті органның сот шешімінсіз патенттік сенім білдірілген өкіл куәлігінің қолданылуын тоқтатуға құқығы болмады; 2) Жеке және (немесе) заңды тұлғаның шағымын не патенттік сенім білдірілген өкілдер палатасының ұсынымын қанағаттандырудан бас тартуға құқылы емес.

Өздеріңіз білетіндей, Қазақстанда жарияланған селекциялық жетістіктер бойынша сараптама 2 кезеңнен өтеді: алдын ала және патентке қабілеттілік сараптама. «Селекциялық жетістіктер туралы» ҚРЗ 8-бабының 1-тармағына сәйкес алдын ала сараптама жүргізу мерзімі екі айдан бір айға дейін қысқарды. Керісінше, өтініш берушіден сараптама ұйымы сұраған құжаттарды ұсыну мерзімі екі айдан үш айға дейін ұлғайды. Өтініш беруші белгіленген мерзімде жоқ құжаттарды немесе түзетілген материалдарды ұсынбаған жағдайда, өтінім бойынша іс жүргізу тоқтатылады. «Селекциялық жетістіктер туралы» ҚРЗ 8-бабының 3-тармағында сараптама ұйымының өтініш берушіні алдын ала сараптаманың оң нәтижесі туралы хабардар ету және одан әрі сараптама жүргізу және патентке қабілеттілікке сынақтар жүргізу үшін мемлекеттік комиссияға жіберу мерзімі он жұмыс күнінен бес жұмыс күніне дейін қысқартылды. Сондай-ақ, осы заңның 8-бабының 6-тармағында алдын ала сараптама нәтижесінде оң шешім шығарылған өтінімдер туралы мәліметтерді жариялау мерзімі бір айдан бес жұмыс күніне дейін қысқартылды. «Селекциялық жетістіктер туралы» ҚРЗ 10-бабының 4-5-тармағына сәйкес: а) сараптама ұйымының патент беру туралы немесе селекциялық жетістікке патент беруден бас тарту туралы шешім қабылдау; б) сараптама ұйымының селекциялық жетістікке патентке қабілеттілігіне сараптама және сынақтар жүргізу қорытындылары бойынша қабылданған шешімдер туралы он жұмыс күнінен бес жұмыс күніне дейін хабарлама жасау мерзімдері қысқартылды [1].

«Селекциялық жетістіктер туралы» ҚРЗ 20-2-бабының 3-тармағы, ҚР Патент заңының

14-1-бабының 3-тармағы айрықша құқықты беруді тіркеуге және селекциялық жетістікті, өнеркәсіптік меншік объектісін пайдалануға құқық беруге уақытша кедергі келтіретін тағы бір негіздемені кеңейтетін нормамен толықтырылды: шартта Қазақстан Республикасының заңнамасына және Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттарға қайшы келетін ережелердің болуы.

«Селекциялық жетістіктер туралы» ҚРЗ 22-3-бабының 4-тармағы, ҚР Патент заңының 32-2-бабының 4-тармағы, «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 41-2-бабы Апелляциялық кеңестің өтініш берушіден келіп түскен қарсылықтарды қарау күндерін ауыстыру жағдайларын көздейтін тағы бір негізмен толықтырылды: өтініш берушінің дәлелдерін және (немесе) қарсылыққа байланысты мән-жайларды қосымша зерделеу қажеттілігі.

ҚР заңнамасында талқылау нәтижесінде дараландыру құралдарының саны жаңа: географиялық нұсқаумен толықтырылды (ҚР АҚ 961-бабының 3-тармағы), бұл 2022 жылғы 20 маусымнан кейін зияткерлік меншік объектілерінің осы түрін реттейтін ҚР Заңының атауын өзгертуге әкелді, атап айтқанда: «Тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері, географиялық нұсқаулар және тауарлар шығарылған жерлердің атаулары туралы» 1999 жылғы 26 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы (бұдан әрі – «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ).

ҚР АҚ 1033-бабының 2-тармағында және «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 1-бабының 3-тармағында географиялық нұсқаулық ұғымы толықтырылды және нақтыланды, ол географиялық объектінің аумағынан шыққан, белгілі бір сапасы, беделі немесе басқа сипаттамалары оның географиялық шығу тегімен едәуір байланысты тауарды анықтайтын белгі деп түсініледі. Осы географиялық объектінің аумағында оның сипаттамаларын қалыптастыруға елеулі әсер ететін тауар өндірісінің ең болмағанда бір сатысы жүзеге асырылуы тиіс.

Сондықтан ҚР АҚ 56-тарауының 3-параграфының (1034-1037-бап) нормалары географиялық нұсқаулықпен толықтырылды.

Сұраққа жауап бере отырып: шыққан жерінің атауы мен географиялық нұсқаулық

арасында қандай ортақ және ерекше нәрсе бар, біз келесі нормаларға талдау жасаймыз.

Шығарылған жердің атауы мен географиялық нұсқаулық арасындағы айырмашылық неде? «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 1- бабы 3-тармағы сәйкес **географиялық нұсқама – географиялық объектінің аумағынан шығарылатын, белгілі бір сапасы, репутациясы немесе басқа да сипаттамалары едәуір дәрежеде оның географиялық шығу тегімен байланысты тауарды сәйкестендіретін белгілеме. Осы географиялық объектінің аумағында тауардың сипаттамаларының қалыптасуына елеулі әсер ететін, оны өндірудің кем дегенде бір сатысы жүзеге асырылуға тиіс. «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 1 бабы 11 тармағы сәйкес тауар шығарылған жердің атауы – елдің, елді мекеннің, жергілікті жердің немесе басқа да географиялық объектінің қазіргі немесе тарихи, ресми немесе бейресми, толық немесе қысқартылған атауын білдіретін не атауы бар, осындай атауды қамтитын немесе осындай атаудан шыққан және ерекше қасиеттері тек қана немесе негізінен осы географиялық объектіге тән табиғи жағдайлармен және (немесе) адами факторлармен айқындалатын тауарға қатысты оны пайдалану нәтижесінде белгілі болған белгілеме. Осы географиялық объектінің аумағында тауар өндірудің тауардың ерекше қасиеттерінің қалыптасуына елеулі әсер ететін барлық сатысы жүзеге асырылуға тиіс.**

Тауар шығарылған жердің атау (бұдан әрі - ТШЖА) мен географиялық нұсқама арасындағы ортақ нәрсе-бұл тауарды дараландыратын құралдар. Айырмашылықтар: 1) географиялық нұсқама көзделген аумақта өндірістің ең болмағанда бір сатысын орналастырылуға тиіс, ал ТШЖА үшін аумақта тауар өндірудің барлық кезеңдері жүзеге асырылуға тиіс; 2) географиялық нұсқама үшін тауар сипаттамалары тек географиялық шығу тегімен байланысты, ал ТШЖА үшін тауар сипаттамалары табиғи жағдайларына географиялық объектінің және (немесе) ТШЖА-ның адам факторы әсер етеді); 3) географиялық нұсқама үшін географиялық объектінің аумағынан

болып жатқанды сәйкестендіретін белгі ғана тән, ал ТШЖА үшін елдің, елді мекеннің, жергілікті жердің немесе басқа да географиялық объектінің қазіргі немесе тарихи, ресми немесе бейресми, толық немесе қысқартылған атауын білдіретін не атауы бар, осындай атауды қамтитын немесе осындай атаудан шыққан айқындалатын тауарға қатысты оны пайдалану нәтижесінде белгілі болған белгілеме.

«Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 7-11-таралулары (25-40-баптар) өз қолданысын тауар шығарылған жердің атауына ғана емес, сонымен қатар географиялық нұсқауға да таратады. «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 27-бабы белгілеулерді географиялық нұсқаулық және тауарлар шығарылған жерлердің атаулары ретінде тіркеуге тыйым салуды көздейтін нормалармен толықтырылды, атап айтқанда: географиялық нұсқаулықтар және тауарлар шығарылған жерлердің атаулары ретінде тіркелмейді: - бұрын географиялық нұсқаулық ретінде тіркелген және сол түрдегі тауарға қатысты тауар шығарылған жердің атауы; - егер осындай географиялық нұсқауды және тауар шығарылған жердің осындай атауын пайдалану тұтынушыны тауарға, оны дайындаушыға қатысты жаңылыстыруға қабілетті болса, басқа тұлғаның атына бұрын тіркелген белгілеумен бірдей немесе ұқсас [1].

Тауар шығарылған жердің географиялық нұсқаулығы және атауы географиялық объектінің атауын білдіретін немесе қамтитын болса да белгі болып танылмайды және оны құқықтық қорғау мақсаттары үшін тіркелуге жатпайды, бірақ Қазақстан Республикасында оны өндіру орнына байланысты емес белгілі бір түрдегі тауарды белгілеу ретінде жалпыға бірдей пайдалануға енген.

«Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 28-бабының 2-тармағында өтініш берушіге географиялық нұсқаулардың мемлекеттік тізіліміне, тауарлар шығарылған жерлердің мемлекеттік тізіліміне енгізілгенге дейін оларды қараудың кез келген кезеңінде тауар шығарылған жердің географиялық нұсқауына немесе атауына өтінімді кері қайтарып алу мүмкіндігі көзделген.

ҚРЗ 29-бабының 2-тармағына сәйкес географиялық нұсқауға өтінімге қойылатын та-

лаптар нақтыланды: географиялық нұсқауға өтінім үлгілік бланкіде ұсынылуы тиіс және мыналарды қамтуы тиіс: 1) географиялық нұсқауды мемлекеттік тіркеу туралы және (немесе) өтініш берушіні (өтініш берушілерді), сондай-ақ оның (олардың) орналасқан жерін көрсете отырып, осындай географиялық нұсқауға құқық беру туралы өтініш орналасқан жері немесе тұрғылықты жері; 2) мәлімделетін белгі; 3) географиялық нұсқауды мемлекеттік тіркеу сұралатын тауардың түрі; 4) тауардың шығарылған (өндірілген) орнын (географиялық объектінің шекараларын) көрсету; 5) тауар сипаттамаларының шығарылған (өндірілген) жерімен байланысына қатысты мәліметтер; 6) тауардың сапасын, беделін және (немесе) өзге де сипаттамаларын сипаттау (оны өндіру үшін пайдаланылатын бастапқы материалды қоса алғанда, физикалық, химиялық, микробиологиялық, органолептикалық немесе басқа сипаттамалар), олар негізінен оның географиялық шығу тегімен анықталады; 7) тауарды өндіру тәсілінің сипаттамасы, сондай-ақ егер ол тауардың сипаттамаларын қалыптастыруға және сақтауға елеулі әсер етсе, оны сақтау және тасымалдау шарттары туралы ақпарат; 8) егер бұл Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген болса, тауарды өндіру жөніндегі қызметті жүзеге асыру құқығын растайтын мәліметтер. Егер атауы географиялық нұсқаулық ретінде мәлімделетін географиялық объект Қазақстан Республикасының аумағында болса, өтінімге жергілікті атқарушы органның осы географиялық объектінің шекарасында өтінім беруші тауардың ерекше қасиеттерін қалыптастыруға елеулі әсер ететін тауар өндірісінің ең болмағанда бір сатысын жүзеге асыратыны туралы қорытындысы қоса беріледі. Сондай-ақ өтінімге мәлімделген тауардың белгілі бір сапасы, беделі және (немесе) басқа да сипаттамалары едәуір дәрежеде оның географиялық шығу тегімен айқындалатынын растайтын құжат немесе құжаттар қоса беріледі [1].

«Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 30-бабының 1-тармағына сәйкес тауардың шығарылған жерін географиялық нұсқаулыққа және атауына өтінімдерге сараптама жүргізу мерзімі 30 жұмыс күнінен 3 айға дейін ұзартылды.

«Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 30-бабы 2-тармағының 2-бөлігіне сәйкес өтініш берушінің сараптама ұйымы сұратқан қосымша материалдарды ұсыну мерзімі 3 айдан 6 айға дейін ұзартылды.

«Тауар белгілері туралы» ҚР Заңы мынадай мазмұндағы 30-1 және 30-2-баптармен толықтырылды, олар тиісінше географиялық нұсқауға өтінім, тауар шығарылған жердің атауына өтінім туралы мәліметтерді жариялау жөніндегі талаптарды, сондай-ақ географиялық нұсқауды тіркеуге және тауар шығарылған жердің атауына қарсылық беру және (немесе) оларды пайдалану құқығын беру тәртібін көздейді.

Біздің ойымызша, тауардың шығарылған жерлерін географиялық нұсқаулыққа және атауға келіп түскен өтінімдер туралы жариялауға қатысты инновация аталған дараулау құралдарына құқықтық қорғауды ұсыну жөніндегі ашық және болжамды рәсімді жасайды, сондай-ақ «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 42-бабының 1-тармағына сәйкес Қазақстанда тауардың шығарылған жерін географиялық нұсқаулыққа және атауына куәлік берудің заңдылығы туралы сот дауларының (талап-арыздарының) санын азайтады.

«Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 32-бабының 2-тармағына сәйкес өтінім беруші өтінім бойынша шешім қабылдағанға дейін географиялық нұсқауға өтінімді тауар шығарылған жердің атауына өтінімге және заң талаптары сақталған жағдайда керісінше түрлендіруге құқылы. Мұндай ұқсас құқық ҚР Патент заңының 28-бабына сәйкес өнертабысқа және пайдалы модельге өтінімдер бойынша өтініш берушіде көзделген.

«Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 35-бабына сәйкес географиялық нұсқаулардың мемлекеттік тізіліміне және тауарлар шығарылған жерлер атауларының мемлекеттік тізіліміне енгізілген тауарлар шығарылған жерлердің географиялық нұсқаулары мен атауларын тіркеуге қатысты мәліметтерді жариялау тәртібі мен мерзімі өзгертілді, сараптама ұйымы апта сайын оның интернет-ресурсында орналастырады.

«Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 40-бабының 2-тармағына сәйкес тауар шығарылған жердің

географиялық нұсқаулардың мен атауын пайдалану құқығының қолданылуын тоқтату негіздерінің тізбесі кеңейтілді:

- құқық иеленушінің өзіне қатысты географиялық нұсқаулардың мемлекеттік тізілімінде және тауарлар шығарылған орындар атауларының мемлекеттік тізілімінде көрсетілген ерекше қасиеттері, сапасы, беделі және басқа да сипаттамалары бар тауар өндіру жөніндегі қызметті жүзеге асыру құқығынан айырылуы;

- 40-баптың 1-тармағында көрсетілген негіздер бойынша тауар шығарылған жердің географиялық нұсқаулар мен атауын құқықтық қорғауды тоқтату;

- шетелдік заңды тұлғаның, шетелдіктің немесе азаматтығы жоқ адамның осы географиялық нұсқаулардың және тауар шығарылған елдегі тауар шығарылған жердің атауына құқығынан айырылуы [1].

«Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 6-баптың 1-тармағы тауар белгісін тіркеуді болдырмайтын абсолютті негіздер мынадай мазмұндағы нормамен толықтырылды: «егер өтінім берілген күні белгілеу пайдалану нәтижесінде айырым қабілеттілікке ие болса, көрсетілген белгілер тауар белгісі ретінде тіркелуі мүмкін. Ажырату қабілеті деп бір жеке және (немесе) заңды тұлғалардың тауарларын (қызметтерін) басқа жеке және (немесе) заңды тұлғалардың біртекті тауарларынан (қызметтерінен) ажыратуға мүмкіндік беретін белгілердің сипаттамалары түсініледі» [1]. Біздің ойымызша, бұл норма өтініш берушінің белгілі бір белгіні тауар белгісі ретінде тіркеу мүмкіндігін кеңейтеді, егер ол мәлімделген, даулы болса да, дискриминациялық қабілетке ие болғанын дәлелдесе.

«Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 9-бабының 4-тармағына сәйкес өтінім берілген тауар белгісіне бір айдан екі айға дейін ауыстыруды талап ететін құжаттарды ұсыну мерзімі ұзартылды. Біз білетіндей тауар белгісі ретінде мәлімдеген белгіге сараптама жасау алдын ала және толық деп 2 кезеңнен жүргізіледі. ҚР «Тауар белгілері туралы» заңының 11-бабының 1-тармағы 1 тармақшасына сәйкес мәлімдеген белгіге қатысты алдын ала сараптама жүргізу мерзімі он жұмыс күнінен бір айға

дейін ұлғайтылды. «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 11-бабының 2-тармағына сәйкес өтінім беруші сараптама жасау ұйымының талабы бойынша қосымша құжаттарды ұсынуға міндетті мерзімі нақтыланды, атап айтқанда: сараптаманың кез келген кезеңінде сараптама жасау ұйымы қосымша материалдарды сұрауға құқылы, олар өтінім берушіге сұрау салу жіберілген күннен бастап үш ай ішінде ұсынылуы тиіс.

«Тауар белгілері туралы» ҚРЗ белгіні тауар таңбасы ретінде тіркеуге қарсылық білдіру тәртібін көздейтін 11-2-баппен толықтырылды. Біздің ойымызша, бұл жаңашылдық «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 42-бабының 1-тармағы сәйкес Қазақстанда тауар белгісіне куәлік берудің заңдылығы туралы сот дауларының (талап-арыздардың) санын азайтуға ықпал ететін болады.

«Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 12 және 14-баптарында сараптама жасау ұйымының өтінім берушіні: 1) алдын ала сараптама қорытындылары бойынша өтінімді қарауға қабылдағаны туралы немесе іс жүргізуді тоқтатқаны туралы; 2) тауар таңбаларының мемлекеттік тізіміне өзгерістер енгізу туралы хабардар ету мерзімдері бір айдан он жұмыс күніне дейін және бір айдан бес жұмыс күніне дейін қысқартылды сәйкесінше күндер. ҚР «Тауар белгілері туралы» заңының 16 бабына сәйкес тауар таңбасын тіркеу туралы мәліметтерді жариялау мерзімдері мен тәртібі өзгерді, атап айтқанда: тауар таңбасын тіркеуге қатысты, тауар таңбаларының мемлекеттік тізіміне енгізілген мәліметтерді, ұжымдық тауар таңбасын қоса алғанда, сараптама ұйымы апта сайын бюллетеньде жариялайды, сондай-ақ интернет-ресурста орналастырылады.

«Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 19-бабының 4-тармағының 2-бөлігіндегі тауар таңбасын домендік атаудағы қолдану тауар таңбасын пайдалану дәлелдемесіне жатады.

Сот тәжірибесін мысалға келтірейік. 2018 жылғы 22 қаңтарда «ХШ» ЖШС (бұдан әрі-талапкер) А. қ. аудандық сотына kh.sh...kz домендік атты интернет желісінде пайдалануға тыйым салу туралы В. Д. - ға (бұдан әрі-жауапкер) талап қойды.

Талап арыз талапкердің 2006 жылғы 14 қаңтарда заңды тұлға ретінде тіркелуімен негізделген. Талап қоюшы мемлекеттік тіркеу кезінде оның келесідей фирмалық атауын белгілеген: қазақ тілінде «ХШ» ЖШС, орыс тілінде «ХШ ТОО», ағылшын тілінде «KhSh» Жауапкердің kh.sh..kz домен атауын интернетте қолдануымен талап қоюшының құқықтары бұзылған, өйткені бұл оның фирмалық атауына ұқсас болып табылған.

Жауапкер бұл талапты қанағаттандыруға қарсылық білдіріп, оның домендік атаудың иесі емес, оның жалға алушысы екенін түсіндірді. Аталған домендік атауды пайдаланғаны үшін ол бір жыл ішінде 4900 теңге төлген.

Сот ұйғарымы негізінде іске қатысуға тартылған, дербес талапты мәлімдемейтін үшінші тұлға ретінде «PS» ЖШС өкілі соттан өз қалауы бойынша шешім қабылдауды сұраған.

Азаматтық іс материалдарын зерттеп, тараптардың дәлелдері мен қарсылықтарын тыңдап, сот келесі қорытындыға келді.

Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрінің міндетін атқарушының 2016 жылғы 28 қаңтардағы № 118 бұйрығымен бекітілген Интернеттің қазақстандық сегментінің кеңістігінде домендік аттарды тіркеу, пайдалану және бөлу қағидаларының (бұдан әрі-қағидалар) 1-бөлімнің 3), 4), 9), 10) және 12) тармақшаларына сәйкес домендік атау -интернетті адрестеу қағидаларына сәйкес қалыптастырылған, белгілі бір желілік мекен-жайға сәйкес келетін және интернет объектісіне атауландырып жүгінуге арналған символдық (әріптік-цифрлық) белгі.

Домендік атауларды тіркеу - тіркеушінің өтініміне сәйкес тіркеуші ұсынған домендік атаулар тізліміне тіркеуші ұсынған домендік атаулар туралы мәліметтерді Интернеттің қазақстандық сегментінің кеңістігінде тіркеушінің домендік атауларды қосуы.

Интернет-ресурс - мәтіндік, графикалық, аудиовизуалды немесе өзге де түрде көрсетілетін, аппараттық-бағдарламалық кешенде орналастырылатын, бірегей желілік мекен-жайы және (немесе) домендік атауы бар және Интернетте жұмыс істейтін электрондық ақпараттық ресурс.

Өтінім - домендік аттар тіркелушісінің Интернеттің қазақстандық сегментінің кеңістігінде домендік аттарды тіркеу үшін барлық мәліметтерді (тіркеудің қолданылу мерзімін ұзарту), бұрын хабарланған мәліметтерді өзгертуді, беруді, трансферді немесе домендік атауды қолданыстағы тіркеуді алып тастауды қамтитын Интернеттің қазақстандық сегментінің кеңістігінде домендік аттарды тіркеушіге жүгінуді.

Домендік аттардың тіркелушісі - интернеттің қазақстандық сегментінің кеңістігінде домендік аттарды тіркеу үшін домендік аттардың тіркелушісінің өтінімін интернеттің қазақстандық сегментінің кеңістігінде домендік аттарды тіркеу кезеңінде оның иесі болып табылатын және интернеттің қазақстандық сегментінің кеңістігінде домендік аттарды тіркеу кезеңінде домендік аттарды тіркеушіге жіберген жеке немесе заңды тұлға болып табылады.

Интернеттің қазақстандық сегментінің кеңістігіндегі домендік атаулардың тізімі - Интернеттің қазақстандық сегментінің кеңістігінде тіркелген домендік атаулар туралы барлық мәліметтерді қамтитын, барлық тіркелген домендік атаулардың деректер базасының орталықтандырылған жиынтығы.

Қағидалардың 3-7-тармақтарына сәйкес домендік атауларды «KZ» және «домендік атауларды пайдалана отырып «ҚАЗ» Интернеттің қазақстандық сегментінің кеңістігінде орналасқан интернет-ресурстарды адрестеу мақсатында жүзеге асырылады. Домендік атауды тіркеу үшін тіркелуші тіркеушіге электрондық немесе қағаз түріндегі шынайы және толық ақпараты бар осы қағидаларға қосымшаға сәйкес нысан бойынша тіркелушінің өтінімін (бұдан әрі – өтінім) ұсынады. Барлық өтінімдер оларды тіркеушіге жіберудің тіркелген уақытына сәйкес олардың тіркеушіге келіп түсу тәртібімен қаралады. Тіркеушіден өтінімді алған сәттен бастап 3 жұмыс күні ішінде тіркеушіге өтінімде көрсетілген ақпараттың дұрыстығын және толықтығын; өтінімді берген сәтке сұрау салынған домендік атауды тіркеу үшін қолжетімділігін; сұрау салынған домендік атаудың интернет стандарттарына сәйкестігін: RFC-1032, RFC-1034, RFC-1035, RFC-1122, RFC -1133, RFC-1591 тексеруді

жүргізеді; осы қағидалардың 30-тармағында көрсетілген резервтелген домендік атаулар тізбесінде сұрау салынған домендік атаудың болмауы; тіркелген домендік атауды пайдалануға тыйым салу туралы заңды күшіне енген сот шешімінің болмауы; сұралып отырған домендік атаудың мазмұнында Қазақстан Республикасының заңдарында тыйым салынған ақпараттың болмауы.

Сұрау салынған домендік атау осы қағидалардың 6-тармағында көрсетілген бір немесе бірнеше шарттарға сәйкес келмеген жағдайда тіркеуші тіркелушіге өтінімді қайтарады.

Істің мән-жайларынан 2017 жылдың 26 тамызында жауапкер домендік атауды тіркеді kh.sh..kz интернет желісінде жеткізушіге тіркеу үшін «PS» ЖШС 4900 теңге төледі.

Аталған домендік атау жауапкерге бір жыл мерзімге, 2017 жылғы 26 тамыздан бастап 2018 жылғы 26 тамызға дейін тіркелді, яғни көрсетілген уақыт кезеңінде жауапкер аталған домендік атаудың жалға алушысы болып табылады және егер тиісті төлеммен жаңа мерзімге ұзартылмаса, онда кез келген тілек білдіруші осы домендік атауды алу үшін тіркеле алады.

Талапкер талап арызға сәйкес, домендік атау kh.sh..kz оның фирмалық атауымен байланыстырады және азаматтық заңнамаға сілтеме жасай отырып, оның қазақ тіліндегі «ХШ» ЖШС, орыс тіліндегі «ХШ» ЖШС және ағылшын тіліндегі «KhSh LLP» фирмалық атауына айрықша құқығы бұзылады деп санайды.

Көрсетілгендей, домендік атау-интернетті адрестеу ережелеріне сәйкес қалыптастырылған, белгілі бір желілік мекенжайға сәйкес келетін және интернет объектісіне атауды түрде жүгінуге арналған символдық (әріптік-цифрлық) белгі, яғни домендік атау интернет желісінде осы атпен тіркелген тұлғаның мекенжайы болып табылады.

Көрсетілген жағдайларда сот жауапкердің оның атына тіркелген домендік аты туралы қарсылығын заңды және негізгі деп санайды kh.sh..kz интернетте талапкердің оның фирмалық атауына қатысты құқығын бұзбайды.

Сондай-ақ, соттың пікірінше, домендік атауды тауарлық белгімен араластыру мүмкін емес, өйткені домендік атау тауарлық белгі

емес, ол тіркелушінің мекен-жайы болып табылады.

Сонымен қатар, тіркелуші домендік атаудың иесі емес, оның жалға алушысы болып табылады, өйткені домендік атауларды пайдалану тәртібі оның тұрақты қолдауы мен төлемін белгілейді.

Істің жоғарыда баяндалған мән-жайларын назарға ала отырып, сот талап қоюды қанағаттандыру үшін құқықтық негіздер жоқ деп пайымдайды.

16.04.2018 жылы азаматтық істер жөніндегі А. қаласының сот алқасы Ж-су аудандық сотының 22.01.2018 жылғы шешімін өзгеріссіз қалдырды [4].

Қорытынды

Осылайша, зияткерлік меншік туралы заңға енгізілген жаңалықтарға талдау жасай отырып, бұл ережелер өзекті және уақытқа сәйкес келеді деп айта аламыз. Бұл өзгерістер зияткерлік меншік объектілеріне құқықтардың азаматтық айналымын дамыту үшін қажет деп санаймыз.

Айрықша құқықтарды ұжымдық басқару жүйесіне қатысты енгізілген өзгерістер мен толықтырулар оларды аккредиттеуге қойылатын талаптарды белгілеу арқылы осындай ұйымдардың жауапкершілігін арттыруға оң әсер етеді, осы қызметті реттеуге мүмкіндік береді.

ҚР Патент заңында алғаш рет тіркелмеген өнеркәсіптік үлгі ұғымы және оны құқықтық қорғау регламенттеледі, менің тұжырымым бойынша, осы өнеркәсіптік меншік объектісінің сипаты мен табиғатын ескере отырып, дұрыс әрі әділ болып табылады, өйткені идея әрқашан уақытты алатын және олардың дамуын тежейтін мемлекеттік тіркеу рәсімдерінен алда келеді.

Географиялық нұсқауға дараландыру құралдарының санының көбеюі, сонымен бірге азаматтық айналымдағы интернеттің кеңеюі жағдайында домендік атаулардың мәнін елеулі шығарушының зияткерлік меншік саласындағы түбегейлі өзгерістерге қатысты таңдамалы позициясы туралы ойлауға әкеледі.

Заң шығарушы ҚР «Селекциялық жетістіктер туралы» заңының 3-1-бабында, ҚР Патент заңының 4-бабында, ҚР «Тауар таңбалары туралы» заңының 3-бабында, «Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы» ҚРЗ 4-бабында патенттік сенім білдірілген өкілдерге қатысты уәкілетті органның функцияларын толықтыруда көзделгендей, патенттік сенім білдірілген өкілдерге олардың қызметін әкімшілендіру арқылы олардың жауапкершілік аймағын арттыру жолымен сапалы өзге тәсілді қолданған патенттік сенім білдірілген өкілдер тізімінен алып тастау, патенттік сенім білдірілген өкіл куәлігін жарамсыз деп тану және патенттік сенім білдірілген өкілдер тізіміндегі мәліметтерді жою арқылы жүргізіледі. Бұдан басқа,

2022 жылғы 20 маусымдағы ҚР Заңымен патенттік сенім білдірілген өкілдер палатасы құрылды, бұл біздің ойымызша, артық болып табылады, өйткені барлық патенттік сенім білдірілген өкілдер ҚР Әділет министрлігінің тізімінде орналасқан. Бұл іс әрекеттер қажетсіз бюрократияға, мысалы мүшелік жарналарды төлеу секілді қосымша шығындарға алып келеді, ал ол өз кезегінде патенттік сенім білдірілген өкілдердің қызметтерінің құнына әсер етеді.

Зияткерлік меншік туралы заңнамаға 2022 жылғы 20 маусымдағы өзгерістер мен толықтырулар зияткерлік меншік объектілерінің азаматтық айналымына, сонымен қатар құқық саласында қолдану практикасына біржақты оң әсер етеді деп үміттемін.

Әдебиеттер тізімі

1. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне зияткерлік меншік саласындағы заңнаманы жетілдіру және мемлекет кепілдік берген заң көмегін көрсету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2022 жылғы 20 маусымдағы № 128-VII Қазақстан Республикасының Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31971330&pos=70;-56#pos=70;-56 (қаралған күні: 04.09.2022).
2. BESTPROFI ақпараттық жүйесі // opensud.kz ic № 7527-17-00-2/11523, №2а-738/18 (қаралған күні: 04.09.2022).
3. BESTPROFI ақпараттық жүйесі // opensud.kz № 7527-18-00-2/3 ic, № 7599-18-00-2а/3359 ic (қаралған күні: 04.09.2022).
4. BESTPROFI ақпараттық жүйесі // opensud.kz № 7515-17-00-2/7132 ic, №2а-1685/2018 ic (қаралған күні: 04.09.2022).

А.А. Амангельды

*Евразийская юридическая академия им. Д.А. Кунаева,
Научно-исследовательский центр Академии МВД РК, Алматы, Казахстан*

Актуальные изменения в законодательстве Республики Казахстан в сфере интеллектуальной собственности и практика его применения

Аннотация. Право интеллектуальной собственности в Казахстане развивается, этому свидетельствуют изменения и дополнения в законодательство, принятые в 2022 году Законом Республики Казахстан (далее - РК) от 20 июня 2022 года № 128-VII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования законодательства в сферах интеллектуальной собственности и оказания гарантированной государством юридической помощи». Данный нормативный правовой акт внес новые положения в основные законодательные акты, регулирующие сферу интеллектуальной собственности: Гражданский кодекс РК, Закон РК от 10 июня 1996 года «Об авторском праве и смежных правах», Закон РК от 13 июля 1999 года «Об охране селекционных достижений», Закон РК от 16 июля 1999 года «Патентный закон Республики Казахстан», Закон РК от 26 июля 1999

года «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров», Закон РК от 29 июня 2001 года «О правовой охране топологий интегральных микросхем».

Нормы параграфа 3 главы 56 (ст. 1034-1037) Гражданского Кодекса РК дополнены таким средством индивидуализации, как географическое указание.

В пп. 3 п. 1 ст. 999 ГК РК, в п. 3 ст. 5 Патентного закона РК сокращен первоначальный срок действия патента на промышленный образец с 15 лет до 10 лет, но при этом увеличен общий срок действия патента на промышленный образец с 20 лет до 25 лет.

Впервые в Патентном законе РК регламентируется понятие и предоставлена правовая охрана незарегистрированному промышленному образцу.

Качественно иной подход применен к патентным поверенным. В статье 3-1 ЗРК «О селекционных достижениях», ст. 4 Патентного закона РК, ст. 3 «О товарных знаках», ст. 4 ЗРК «О ТИМС» дополнена функция уполномоченного органа в отношении патентных поверенных, а именно: исключение из реестра патентных поверенных, признание недействительным свидетельства патентного поверенного и аннулирование сведений в реестре патентных поверенных.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, географическое указание, патент, промышленный образец, товарный знак, авторское право, селекционное достижение, коллективное управление имуществом правами.

A.A. Amangeldy

D.A. Kunaev Eurasian Law Academy, Research Center of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan

Relevant changes in the legislation of the Republic of Kazakhstan in the field of intellectual property and practice of its application

Abstract. The Law of intellectual property in Kazakhstan is currently under development. This is evidenced by the amendments and additions to the legislation adopted in 2022 by the Law of the Republic of Kazakhstan (hereinafter referred to as the RK) dated June 20, 2022, No. 128-VII "On amendments and additions to certain legislative acts of the Republic of Kazakhstan on issues improvement of legislation in the areas of intellectual property and provision of state-guaranteed legal assistance". This regulatory legal act introduced new provisions into the main legislative acts regulating the field of intellectual property: the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, the Law of the Republic of Kazakhstan dated June 10, 1996 «On Copyright and Related Rights», the Law of the Republic of Kazakhstan dated July 13, 1999 «On the Protection of Breeding Achievements», Law of the Republic of Kazakhstan dated July 16, 1999 «Patent Law of the Republic of Kazakhstan», Law of the Republic of Kazakhstan dated July 26, 1999 «On Trademarks, Service Marks and Appellations of Origin», Law of the Republic of Kazakhstan dated June 29, 2001 «On the Legal Protection of Topographies of Integrated Circuits».

The norms of paragraph 3 of Chapter 56 (Art. 1034-1037) of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan are supplemented by such a means of individualization as a geographical indication.

On pp. 3 p. 1 art. 999 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, in paragraph 3 of Art. 5 of the Patent Law of the Republic of Kazakhstan reduced the initial term of a patent for an industrial design from 15 years to 10 years, but at the same time, the total term of a patent for an industrial design was increased from 20 years to 25 years.

For the first time, the Patent Law of the Republic of Kazakhstan regulates the concept and provides legal protection to an unregistered industrial design.

A qualitatively different approach is applied to patent attorneys. Article 3-1 of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Breeding Achievements», Art. 4 of the Patent Law of the Republic of Kazakhstan, art. 3 «On Trademarks», Art. 4 of the Law of Kazakhstan "On TIMS" the function of the authorized body in relation to patent attorneys has been supplemented, namely: exclusion from the register of patent attorneys, invalidation of the certificate of a patent attorney and cancellation of information in the register of patent attorneys.

Keywords: intellectual property, geographical indication, patent, industrial design, trademark, copyright, selection achievement, collective management of property rights

References

1. Закон Respubliki Kazakhstan ot 20 iyunya 2022 goda № 128-VII «O vnesenii izmeneniy i dopolneniy v nekotoryye zakonodatel'nyye akty Respubliki Kazakhstan po voprosam sovershenstvovaniya zakonodatel'stva v sferakh intellektual'noy sobstvennosti i okazaniya garantirovannoy gosudarstvom yuridicheskoy pomoshchi» [elektronnyy resurs] //URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31971330&pos=70;-56#pos=70;-56. (Accessed: 04.09.2022).
2. Informatsionnaya sistema BESTPROFI [elektronnyy resurs] //URL: <https://opensud.kz/Delo № 7527-17-00-2/11523, №2A-738/18> (Accessed: 04.09.2022).
3. Informatsionnaya sistema BESTPROFI [elektronnyy resurs] //URL: <https://opensud.kz/Delo № 7527-18-00-2/3, Delo № 7599-18-00-2a/3359> (Accessed: 04.09.2022).
4. Informatsionnaya sistema BESTPROFI [elektronnyy resurs] //URL: <https://opensud.kz/Delo № 7515-17-00-2/7132, Delo №2a-1685/2018> (Accessed: 04.09.2022).

Автор туралы мәлімет:

Амангелді А.А. – заң ғылымдарының докторы, Д. А. Қонаев атындағы Еуразия заң академиясы азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының профессоры, ҚР ІІМ Академиясы ғылыми-зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, Курмангазы к., 107, Басенов к., 40, Алматы, Қазақстан.

Amangeldy A.A. – Doctor of Law, Professor of the Department of Civil Law Disciplines of the Eurasian Law Academy. D. Kunaeva, researcher of the Research Center of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, 107 Kurmangazy str., 40 Basenov str., Almaty, Kazakhstan.

МРНТИ 10.87.27

В.А. Крецу

Государственный университет Молдовы, Кишинев, Молдавия

О структуре и особенностях содержания судебного решения об установлении усыновления (удочерения) по законодательству Республики Молдова

Аннотация. В статье рассмотрены некоторые аспекты современного гражданского процессуального и семейного законодательства Республики Молдова о структуре и содержании судебного решения об установлении усыновления (удочерения) детей. Эффективность защиты прав усыновленных, усыновителей, родителей – важная задача семейного законодательства и гражданского судопроизводства. Верные знания о правовой природе, о форме и структуре судебного решения по делам об установлении усыновления служат эффективной гарантией соблюдения прав детей и иных лиц, участвующих в делах об установлении усыновления.

Ключевые слова: гражданское процессуальное законодательство, семейное законодательство, правовой режим усыновления, судебное решение, структура и содержание решения, статус усыновления, особенности частей судебного решения.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-141-4-89-96>

Введение

Гражданский процессуальный кодекс Республики Молдова от 30 мая 2003 года [1] определяет судебное решение как постановление суда первой инстанции, которым дело разрешается по существу, постановляемое по делам искового производства, производства по делам, возникающим из административно-правовых отношений и делам особого производства. Разновидностью судебного постановления является судебный приказ, выносимый судьёй единолично, без рассмотрения

дела по существу на основе письменных документов в порядке приказного (упрощенного) производства по перечисленным в ГПК РМ гражданским делам. Установление усыновления (удочерения) (далее- усыновление) отнесены законом к делам особого производства. Также следует отметить, что судебный приказ имеет некоторое сходство с судебным решением, но и весьма существенные отличия от него (ч. ч. 1, 2, 4 статьи 14 ГПК РМ).

Судебное решение – акт органа, осуществляющего правосудие, относится к правоприменительным актам, завершающим судебное

разбирательство, выносится в результате рассмотрения дела по существу и в процессуальной форме, предусмотренной законом. Решение суда должно быть обоснованным, то есть правильным с фактической стороны, и законным, то есть правильным с юридической стороны. Пленум Высшей Судебной Палаты Республики Молдова Постановлением № 2 от 07.07.2008 года «О применении гражданского процессуального законодательства при постановлении решения и определения» в пункте 7 разъяснил, что решение является законным в том числе, когда оно принято при точном соблюдении норм процессуального права и в полном соответствии с нормами материального права, которые подлежат применению к данному правоотношению, или основано на применении в необходимых случаях аналогии закона или аналогии права. Решение является обоснованным тогда, когда имеющие значение для дела факты подтверждены исследованными судом доказательствами, удовлетворяющими требованиям закона об их относимости и допустимости, или обстоятельствами, не нуждающимися в доказывании, а также тогда, когда она содержит исчерпывающие выводы суда, вытекающие из установленных фактов [2].

Законность и обоснованность судебного решения как главные требования, предъявляемые гражданским процессуальным законодательством к данному виду постановления суда первой инстанции, означают также, что при вынесении решений в любом виде гражданского судопроизводства суд должен руководствоваться общими правилами, установленными гражданским процессуальным кодексом для принятия решения. Вместе с тем законодательство, регулирующие отдельные виды гражданского судопроизводства, может устанавливать некоторые исключения или дополнительные положения.

Судебное решение об усыновлении ребёнка как акт правосудия и вид постановления суда первой инстанции завершает рассмотрение одной из категорий дел особого производства: усыновление (удочерение) ребёнка - глава 15, ст. ст. 286-293 ГПК РМ, Закон РМ №

99 от 29 мая 2010 года «О правовом режиме усыновления» [3].

Значение судебного решения по этой категории дел заключается прежде всего в том, что оно является конститутивным актом правосудия. Им устанавливается правовой статус усыновителей и усыновляемого ребёнка. Конститутивное (установительное) решение по этой категории дел имеет своим объектом подтверждение (декларация) существования или отсутствия обстоятельств, наделяющих ребёнка и заявителя статусом усыновляемого и усыновителя. Они постановляются в результате положительного или отрицательного подтверждения наличия или отсутствия обстоятельств, детерминирующих установление новой юридической ситуации (положения).

По своей юридической сути (природе) эти решения являются декларативными решениями. Ими не разрешаются правовые споры, ими создаются права усыновителей и усыновляемого (данная категория судебных решений, в том числе и по делам об усыновлении, признана доктриной и других стран. Так, во Франции они имеют название *de jugements declaratoires*, в английской доктрине *declarative judgments*, в итальянской *sentenze de accertamento*, в германской *Feststellungsurteil*). Конститутивные решения являются теми судебными постановлениями, которыми создаётся, изменяется или прекращается определённый юридический статус (правовое положение). Судебным решением об усыновлении создаётся новый юридический статус не только для усыновляемого, но также и усыновителей, оно изменяет существующее правовое положение ребёнка и заявителей и наделяет их новым правовым статусом, отличающимся от их прежнего правового положения.

Методы

В статье использовались общенаучные и узкоправовые методы познания, анализа и синтеза, дедукции. В частности, анализ действующего процессуального законодательства позволил выявить закономерности в процес-

суальной регламентации вынесения судебного решения касательно усыновления, его структуры и содержания. Применение сравнительно-правового юридического метода обусловлено необходимостью изучения гражданско-процессуального и семейного законодательства, их противоречий.

Обсуждение

Судебным решением об усыновлении как конститутивным постановлением создаётся новая юридическая ситуация, которая может иметь место не иначе, как только посредством процессуальной деятельности судебного органа. Они относятся к категории судебных решений, определяющих гражданский или семейный правовой статус лица. Поэтому оно должно строго соответствовать требованиям, предусмотренным гражданским процессуальным кодексом и законодательством о правовом режиме усыновления.

В зависимости от объекта судебной защиты содержание судебных решений весьма разнообразно. Тем не менее для составления судебного решения необходимо соблюдение требований закона о его структуре. Структурно судебное решение должно состоять из четырёх частей, а именно: вводной, описательной, мотивировочной и резолютивной. Каждая из частей судебного решения должна содержать информацию, указанную в процессуальном законе. Несмотря на то, что ГПК РМ предусматривает особенности рассмотрения дел по отдельным видам судопроизводства (исковое, особое, производство по делам, возникающим из публичных правоотношений), для окончания судебного разбирательства предусматривается единая форма - вынесение судебного решения (часть 2 статьи 14 ГПК РМ). По этой причине требования статьи 241 ГПК РМ относятся не только к решениям, выполняемым в исковом производстве, но и ко всем иным видам судопроизводства.

Из анализа гражданского процессуального законодательства (ст. ст. 236 и 241 ГПК РМ), вытекает, что любое судебное решение по гражданскому делу должно содержать следующие обязательные элементы:

1. Указания судебной инстанции, постановившей решение, и судей, участвовавших в рассмотрении дела, секретаря судебного заседания;
2. Сторон, других участников процесса, их представителей;
3. Предмет спора и заявляемое требование;
4. Обстоятельства дела, установленные судом и доказательства, подтверждающие эти обстоятельства;
5. Фактические и правовые выводы суда об установленных обстоятельствах, законы, которыми руководствовалась судебная инстанция;
6. Ответ суда об удовлетворении или отклонении требования заявителя;
7. Порядок и срок обжалования;
8. Отметка об открытом или закрытом характере судебного заседания.

Указанные элементы и другие требования составляют указанные выше 4 части любого судебного решения. Так должно быть. Тем не менее часть вторая статьи 241 ГПК РМ, регулирующая вопрос о содержании судебного решения предусматривает, что судебное решение состоит из вводной и резолютивной части. Законом не предусмотрены исключения из этого правила относительно структуры судебного решения по каким-либо категориям дел. Только в случаях, предусмотренных частью 5 статьи 236 ГПК РМ, судебное решение состоит из вводной, описательной, мотивировочной и резолютивной частей. Судебная инстанция составляет решение в целом, если:

- а) участники процесса прямо потребовали этого в 30-дневный срок со дня оглашения резолютивной части решения. По истечении 30 дней пропущенный срок не может быть восстановлен;
- б) участники процесса в 30-дневный срок со дня оглашения резолютивной части решения подали апелляционное заявление;
- с) судебное решение подлежит признанию и исполнению на территории другого государства.

Хотя наше гражданское процессуальное законодательство не содержит понятия что

«составляет решение в целом», исходя из толкования статей 236 и 241 ГПК РМ следует, что таковым следует считать процессуальный документ, содержащий вводную, описательную, мотивировочную и резолютивную части.

Результаты

В процессе рассмотрения дел об усыновлении необходимы детальное исследование и анализ всех фактических данных представленных суду с тем, чтобы вынести решение об удовлетворении заявления или его отказе. Усыновление (удочерение) имеет место лишь на основе такого правоприменительного акта как решение суда.

При составлении содержания решения об усыновлении следует исходить из того, что оно устанавливается не на какой-то определенный отрезок времени, а навсегда. Поэтому все его части должны быть очень тщательно продуманы и изложены.

Вводная часть должна содержать реквизиты, указанные в части 3 статьи 241 ГПК РМ. Наряду с общими требованиями в качестве особенностей вводной части обязательно, чтобы она содержала указание на рассмотрение дела в закрытом судебном заседании (ст. 21, 291 ГПК РМ) и участников процесса (ст. 55, 291 ГПК РМ). Дела об установлении усыновления рассматриваются с обязательным участием усыновителей, представителя территориального органа с полномочиями в области усыновления, ребёнка, если он достиг 10 лет (ст. 291 ГПК РМ, часть 5 статьи 31, часть 4 статьи 38 Закона РМ № 99 от 28.05.2010 года «О правовом режиме усыновления»).

Следует отметить, что первоначальная редакция статьи 31 и 38 Закона РМ о правовом режиме усыновления предусматривала обязательное рассмотрение дел об установлении усыновления с участием прокурора. В настоящее время положение об обязательном участии прокурора по этой категории дел исключено из ст. 31 и 38 Закона о правовом режиме усыновления. Статья 219 ГПК РМ «Рассмотрение заявления об установлении усыновления» также не указывает на прокурора как обязательного участника процесса по этим делам.

На наш взгляд, участие прокурора по делам об установлении усыновления необходимо. Это является доказательной гарантией защиты прав ребёнка. Участвуя в деле по установлению усыновления, прокурор даёт заключение, которое будучи содержательным и обоснованным, помогает суду вынести законное и обоснованное решение. Участие прокурора при рассмотрении этих дел направлено также и на выявление правонарушений и законности в вопросе об усыновлении с целью защиты прав и интересов как усыновителей, так и усыновляемых.

Вводная часть должна содержать и указание на заинтересованных лиц, поскольку статья 291 ГПК РМ предусматривает, что в случае необходимости к участию в деле могут быть привлечены и другие лица, заинтересованные в акте усыновления: родители ребёнка, его родственники, представители учреждений, в котором находится ребёнок, оставшийся без попечения родителей. Вопрос о необходимости участия перечисленных лиц в судебном заседании решается судьёй с учётом конкретных обстоятельств и представленных документов ещё в порядке подготовки дела к судебному разбирательству.

В необходимых случаях в качестве особенностей описательной части судебного решения по этим делам можно отметить указание на просьбу усыновителей, если такая заявлялась, о записи их в качестве родителей ребёнка в акте гражданского состояния о регистрации рождения или об изменении фамилии, имени и места рождения ребёнка; указание на согласие представленного для усыновления ребёнка, достигшего возраста 10 лет, а также его согласие на возможные изменения его фамилии, имени и запись усыновителей в качестве его родителей (п. d. часть четвёртая статьи 31 Закона РМ о правовом режиме усыновления). Во всех этих случаях мнение ребёнка должно быть отражено в описательной части решения.

Часть 2 статьи 111 Семейного кодекса РМ предусматривает, что выплата алиментов, взыскиваемых в судебном порядке, прекращается в случаях усыновления (удочерения) ре-

бенка, на содержание которого взыскивались алименты. Если родитель оплачивал алименты, то он может просить суд освободить его от дальнейшей обязанности. Это также необходимо отразить в описательной части решения в соблюдении принципа установления истины в правосудии и решении задач гражданского судопроизводства (статья 4 ГПК РМ).

Мотивировочная часть любого судебного решения начинается выводом судебной инстанции относительно заявленного требования: подлежит ли оно удовлетворению (полностью или в части) или в нём отказывается. Такого рода выводы возможны при наличии следующих трёх важных элементов мотивировочной части:

- изложение фактических обстоятельств дела, установленных судом;
- анализа доказательств, на основе которых суд считает факты установленными, анализа доводов, исходя из которых представленные доказательства суд не принимает;
- юридической квалификации, состоящей из определения правоотношения, существующего между сторонами, и ссылки на нормы права, которыми регулируется это правоотношение [4, с.391].

Мотивировочная часть должна быть относимой к заявленному требованию, полной, обоснованной, однородной, конкретной, убедительной и доступной. Кроме того, должна быть ясной и простой, логичной и категоричной, одним словом, иметь убедительную силу. Мотивировочная часть решения об усыновлении должна излагаться в такой манере, чтобы полностью соответствовать императивным требованиям законодательства о правовом режиме усыновления.

В мотивировочной части решения суд должен высказаться относительно всех требований, изложенных в заявлении об усыновлении и указать доводы, по которым требования усыновителя были отклонены.

Должны быть изложены аргументы, почему суд решил:

- удовлетворить просьбу заявителя об усыновлении;
- об отказе заявителю в усыновлении;

- о том, что усыновление отвечает или не соответствует интересам ребёнка;

- усыновление произведено с учетом принципа преемственности в рации и воспитании ребёнка с учётом его этнического, культурного и языкового происхождения (пункт е) статьи 3 Закона РМ о правовом режиме усыновления);

- были соблюдены условия усыновления и об отсутствии к нему препятствий (характеристика личности усыновителя, наличии или отсутствии противопоказаний психического, медицинского, материального, нравственного и жилищно-бытового характера, сложившиеся в семье взаимоотношения и отношения, возникшие между этими лицами и ребёнком);

- о возможности усыновить при наличии жилищно-бытовых или материальных противопоказаний;

- учтено, что усыновляется ребёнок с отклонениями от физического и (или) умственного развития, факт, который известен усыновителям и не является препятствием к усыновлению;

- достигнуто личное общение заявителя с ребёнком и установился контакт между ними;

- отказать в части удовлетворения просьбы о записи усыновителей в качестве родителей в записи акта о рождении, а также об изменении даты и места рождения.

Цель мотивировочной части судебного решения, в том числе и по делам об установлении усыновления, состоит именно в том, чтобы обосновать и пояснить принятые судом правовые меры относительно всех обстоятельств дела, установленных судом, указать на доказательства, на которых основаны выводы суда об этих обстоятельствах, доводы, по которым суд отвергает те или иные доказательства. Мотивировочная часть не может содержать только фактическое обоснование или только юридическое обоснование принятого решения. Она должна содержать как фактическое, так и юридическое обоснование решения.

Мотивировочная часть должна быть в строгом соответствии с принятыми мерами, из-

ложенными в резолютивной части решения. Наличие такого несоответствия расценивается в судебной практике как необоснованное решение.

Резолютивная часть является самой важной частью в структуре судебного решения. В узком смысле резолютивная часть содержит ответ на главное заявляемое требование. В широком смысле резолютивная часть должна содержать и другие элементы, предусмотренные гражданским процессуальным законодательством, а именно, распределение судебных расходов, срок и порядок обжалования. Специфика некоторых правоотношений требует особой защищённости, и в этих целях законом предусматриваются случаи, например, исполнения судебных решений до их вступления в законную силу. Поэтому, согласно части 7 статьи 241 ГПК РМ, когда судебная инстанция обращает решение к немедленно исполнению, об этом также указывается в резолютивной части решения. Резолютивная часть судебного решения излагается в императивной форме без приведения какой бы то ни было аргументации, так как последняя содержится в мотивировочной части.

Ответ на заявленные правовые требования — это вывод суда об: а) удовлетворении заявленного требования полностью или в части, б) отказ в требовании полностью или в части. В резолютивной части решения об усыновлении (удочерении) необходимо указать об удовлетворении требований об усыновлении (удочерении) ребенка заявителем или об отказе в усыновлении (удочерении). Это ответ суда на основное главное требование по этой категории дел. В качестве содержания резолютивной части могут быть и так называемые «второстепенные» требования, удовлетворённые судом. Поэтому в резолютивной части указывается также на необходимость внесения соответствующих изменений в актовую запись об изменении фамилии, имени, отчества, даты и места рождения ребёнка, о сохранении неимущественных и имущественных прав одного из родителей усыновлённого или родственников его умершего родителя, об освобождении родителей от обязанности даль-

нейшей уплаты алиментов и других требований, если эти вопросы были положительно разрешены судом по просьбе заявителя либо заинтересованных лиц.

Удовлетворение требования заявителя об усыновлении ребёнка обязывает суд указать в резолютивной части судебного решения о признании конкретного ребёнка усыновлённым конкретными лицами, то есть все данные об усыновителях и усыновлённом. Это связано с таким обязательным правовым последствием как государственная регистрация усыновления (удочерения) в органах записи актов гражданского состояния (пункт в) часть 1 статьи 170 ГК РМ). Регистрация является обязательной и имеет существенное значение для охраны прав и интересов ребёнка и усыновителей.

Исходя из смысла части 4 статьи 291 ГПК РМ, в резолютивной части решения об удовлетворении заявления об усыновлении указывается, что права и обязанности усыновителя и усыновлённого ребенка устанавливаются со дня вступления в законную силу решения. Объявляя решение, судья обязан разъяснить срок и порядок его обжалования. Это обязательный реквизит резолютивной части решения. Решение об установлении усыновления (удочерения) может быть обжаловано в апелляционном порядке в апелляционные палаты общей юрисдикции. Срок подачи апелляционной жалобы составляет 30 дней со дня оглашения резолютивной части решения, если законом не предусмотрено иное. Обязательно указывается апелляционная палата, компетентная рассматривать апелляционную жалобу.

Выводы

Практика рассмотрения судами страны дел об установлении усыновления показала, что большинство решений по данной категории дел редко обжалуется, за исключением случаев, когда судебная инстанция отказывает в просьбе заявителей о записи их в качестве родителей ребёнка в акте о регистрации рождения или об изменении фамилии, име-

ни и места рождения ребёнка. Решение суда по делам об установлении усыновления не подлежит признанию и исполнению на территории другого государства. Это вытекает из того, что суд обязан направить заверенную копию решения об усыновлении ребенка в орган записи актов гражданского состояния по месту вынесения решения для государственной регистрации усыновления, а также центральному органу с полномочиями в области усыновления - в случае установления международного усыновления.

На наш взгляд, указанные обстоятельства являются существенным аргументами, чтобы судебные решения по делам об установлении усыновления составлялись судом в целом и состояли из вводной, описательной, мотивировочной и резолютивной частей. Решения об установлении относятся к конститутивным решениям, подтверждающим право заинтересованных лиц, ими создается новый правовой статус (положение) участников процесса. По делам об усыновлении судебное решение должно содержать подробные сведения необходимые для регистрации усыновления, с тем чтобы решение не вызывало затруднений при исполнении, а также по использованию в будущем.

Особенную важность и ценность по этой категории дел имеет мотивировочная часть судебного решения. В традиционной процессуальной системе мотивация судебного решения имела и должна иметь особую важную роль. Она является мощной гарантией беспристрастности судьи, качество этого судебного акта предоставляет широкому кругу

лиц возможность знать содержание мотивов, предопределивших вынесение судебного решения.

Мотивировочная часть – существенный элемент (реквизит) судебного решения, её отсутствие лишает участников процесса элементарной возможности узнать логико-мыслительную деятельность судьи относительно принятого решения. Во многих странах обязанность изготовления мотивировочной части судебного решения возведена на уровень конституционного положения.

Мотивировочная часть должна содержать фактологическое и доказательственное обоснования вывода суда, указание на применяемый закон и на его конкретную норму относительно заявленного требования – удовлетворить (полностью или в части) или в нём отказывается.

На наш взгляд, содержание судебного решения об установлении усыновления как решения, создающего новый гражданский и семейный правовой статус участников процесса, должно иметь исключение из установленного порядка относительно структуры, предусмотренного частью 2 статьи 141 ГПК РМ, то есть судебное решение должно состоять из вводной и резолютивной частей. Решение об усыновлении должно составляться из четырех частей: вводной, описательной, мотивировочной, резолютивной. Это соответствует законодательной практике многих стран, когда по некоторым категориям гражданских дел законом установлены исключения относительно структуры судебного решения - состоят не из двух, а четырех частей.

Список литературы:

1. Кодекс №225 от 30.05.2003. Гражданский процессуальный кодекс Республики Молдова // Monitorul Oficial № 111-115 статья № 451, 12.03.2003. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=81095&lang=ru.
2. Бюллетень Высшей Судебной Палаты РМ. – 2010. - № 1.
3. Закон №99 от 29.05.2010. О правовом режиме усыновления // Monitorul Oficial № 131-134 статья № 441. 30.07.2010. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=99607&lang=ru.
4. Гражданский процесс: учебник / отв. Ред. В.В. Ярков 9 издание перераб. и доп. – М.: Инфотропик Медиа. – 2016. – 784с. ISBN 978-5-9998-0181-4.

В.А. Крецу

Молдова мемлекеттік университеті, Кишинев, Молдавия

**Молдова Республикасының заңнамасы бойынша бала асырап алуды белгілеу туралы
сот шешімінің құрылымы мен мазмұнының ерекшеліктері туралы**

Аңдатпа. Мақалада Молдова Республикасының бала асырап алуды анықтау туралы сот шешімінің құрылымы мен мазмұны туралы қазіргі заманғы азаматтық іс жүргізу және отбасылық заңнамасының кейбір аспектілері қаралды. Асырап алынғандардың, асырап алушылардың, ата-аналардың құқықтарын қорғаудың тиімділігі - отбасылық заңнама мен азаматтық сот ісін жүргізудің маңызды міндеті. Бала асырап алуды белгілеу туралы істер бойынша құқықтық табиғат туралы, сот шешімінің нысаны мен құрылымы туралы дұрыс білім балалар мен бала асырап алуды белгілеу туралы істерге қатысатын өзге де адамдардың құқықтарын сақтаудың тиімді кепілі болады.

Түйін сөздер: азаматтық іс жүргізу заңнамасы, отбасы заңнамасы, бала асырап алудың құқықтық режимі, сот шешімі, шешімнің құрылымы мен мазмұны, бала асырап алу мәртебесі, сот шешімі бөліктерінің ерекшеліктері.

V.A. Kretsu

State University of Moldova, Chisinau, Moldova

**The structure and specifics of the content of the court decision on the establishment of adoption
under the legislation of the Republic of Moldova**

Abstract. The article considers some aspects of the modern civil procedure and family legislation of the Republic of Moldova on the structure and content of the court decision on the establishment of adoption of children. The effectiveness of protection of the rights of adoptees, adoptive parents, and parents of adoptees is an important task of family legislation and civil proceedings. Accurate knowledge of the legal nature, form, and structure of the judicial decision in adoption cases serves as an effective guarantee of the rights of children and other persons involved in adoption cases.

Keywords: civil procedural law, family law, legal regime of adoption, court decision, structure and content of the decision, the status of adoption, features of parts of the court decision.

References:

1. Kodeks №225 ot 30.05.2003. Graždanskij processual'nyj kodeks Respubliki Moldova [Code No. 225 of 30.05.2003. Code of Civil Procedure of the Republic of Moldova], Monitorul Oficial № 111-115 (451), 12.03.2003. Available at: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=81095&lang=ru.
2. Byulleten' Vysshej Sudebnoj Palaty RM [Bulletin of the Supreme Court of Justice of the Republic of Moldova]. № 1 (2010).
3. Zakon №99 ot 29.05.2010. O pravovom rezhime usynovleniya [Law No. 99 of 29.05.2010. On the legal regime of adoption], Monitorul Oficial № 131-134 (441). 30.07.2010. Available at: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=99607&lang=ru.
4. Graždanskij process: uchebnik [Civil procedure: textbook], Infotropik Media [Infotropik Media], 2016, 784p. ISBN 978-5-9998-0181-4.

Сведения об авторе:

Крецу В.А. – доктор права, доцент Департамента процессуального права юридического факультета, Государственный университет Молдовы, Кишинев, Молдавия.

Kretsu V.A. – Doctor of Law, Associate Professor, Department of Procedural Law, Faculty of Law, State University of Moldova, Chisinau, Moldova.

Проблемы, связанные с юрисдикцией в арбитраже Международного центра по урегулированию инвестиционных споров (МЦУИС)

Аннотация. Проблемы, связанные с юрисдикцией МЦУИС, крайне актуальны, и ошибки, допущенные при составлении арбитражной оговорки, могут исключить компетенцию Центра. При составлении документа, определяющего МЦУИС в качестве форума для разрешения возникающих споров, необходимо тщательно проверить соответствие документа требованиям Конвенции и международного права. Отклонение от основных критериев может привести к тому, что государство, принимающее инвестиции, будет ссылаться на то, что Центр не обладает юрисдикцией. В данной статье будут подробно рассмотрены вопросы, связанные с юрисдикцией МЦУИС при рассмотрении инвестиционных споров, а также то, как несоблюдение условий юрисдикции может повлиять на реализацию права на защиту инвестиций в рамках МЦУИС.

Ключевые слова: МЦУИС, юрисдикция, инвестиции, арбитраж, инвестиционные споры, инвестиционный договор.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-141-4-97-104>

Введение

В соответствии с Вашингтонской конвенцией об урегулировании инвестиционных споров между государствами и гражданами других государств (Вашингтонская конвенция 1965 г.) в 1966 г. был создан Международный центр по урегулированию инвестиционных споров (МЦУИС), который предоставляет «возможности для примирения и арбитража инвестиционных споров между Договаривающимися государствами и гражданами других Договаривающихся государств в соответствии с положениями настоящей Конвенции» [1]. В отличие от других арбитражных учреждений, МЦУИС играет роль только в инвестиционных арбитражных спорах. Система МЦУИС является единственной институциональной системой между-

народного арбитража, специально предназначенной для разрешения инвестиционных споров.

Хотя МЦУИС стал основным форумом для разрешения инвестиционных споров, это не единственный институт инвестиционного арбитража, и не все государства стали участниками Конвенции МЦУИС [2, с.250]. В соответствии со статьями 53 и 54 Конвенции решение Трибунала МЦУИС является обязательным для всех сторон разбирательства, и каждая сторона должна выполнять его в соответствии со своими условиями. Конвенция ограничивает роль национальных судов признанием и исполнением этих судебных решений. При признании и приведении в исполнение решений МЦУИС национальные суды каждого государства-участника Конвенции МЦУИС

должны обеспечивать исполнение денежных обязательств, налагаемых решением МЦУИС, как если бы это было окончательным решением государства-участника. Решения МЦУИС являются типом решений публичного права. Фактически, решения МЦУИС, вынесенные судами, действующими в соответствии с международным договором, не подпадают под действие какого-либо внутреннего законодательства. Это отличает разбирательства (и решения) МЦУИС от других разбирательств по инвестиционным спорам, будь то *ad hoc*, в соответствии с правилами ЮНСИТРАЛ или правилами арбитражных учреждений [3, с.225].

Для передачи спора на рассмотрение МЦУИС необходимо выполнение определенного перечня условий, обеспечивающих возникновение юрисдикции Центра. Во-первых, необходимо соглашение сторон о передаче возникшего спора на рассмотрение МЦУИС. Такое соглашение может быть заключено не только в отношении споров, которые могут возникнуть в будущем, но и в отношении уже возникшего спора. При этом сторонами договора должны быть договаривающееся государство и физическое или юридическое лицо другого договаривающегося государства. Также в рамках инвестиционной деятельности существуют двусторонние инвестиционные соглашения (ДИС), которые представляют собой международные соглашения между двумя государствами относительно условий осуществления частных иностранных инвестиций гражданами одного государства в другое государство. Окончательным критерием подачи спора в МЦУИС является тот факт, что спор должен носить юридический характер и возникать из инвестиционных отношений, осложненных иностранным элементом [4, с.180].

В соответствии с п. 1 ст. 25 Вашингтонской конвенции, устанавливающей юрисдикцию МЦУИС: «Юрисдикция Центра распространяется на любой юридический спор, возникающий непосредственно в связи с инвестициями, между Договаривающимся государством (или любым составным подразделением или агентством Догова-

ривающегося государства, назначенным Центру этим государством) и гражданином другого Договаривающегося государства, которые стороны в споре соглашаются в письменной форме представить в Центр. Когда стороны дали свое согласие, ни одна из сторон не может отозвать свое согласие в одностороннем порядке». Таким образом, прежде чем включать в текст международного соглашения арбитражную оговорку о передаче спора в МЦУИС, стороны должны проверить не только действительность самой арбитражной оговорки, но и соответствие соглашения и потенциального спора всем критериям для возникновения юрисдикции Центра. При этом стороны должны понимать, что эти критерии не могут быть изменены или исключены путем внесения в договор определенного пункта, поскольку указанные в конвенции критерии являются обязательными. Следует отметить, что при отсутствии одного или нескольких условий, указанных в Конвенции, Секретариат МЦУИС обязан отказать в рассмотрении спора между сторонами, даже если стороны определили МЦУИС в качестве учреждения, в которое они передают споры, возникающие между ними для рассмотрения.

Методы

Необходимость исследования практических и теоретических вопросов юрисдикции арбитража Международного центра по урегулированию инвестиционных споров обусловила применение различных методов научного познания. Так, автором использовался метод анализа в исследовании проблем компетенции МЦУИС при рассмотрении инвестиционных споров. Кроме того, методы дедукции и индукции позволили сформулировать ряд проблем касательно практики предметной и субъектной юрисдикции, найти соответствующие пути решения.

Обсуждение

Предметная юрисдикции (*ratione materiae*). *Ratione materiae* МЦУИС – это споры, которые носят, во-первых, юридический харак-

тер и, во-вторых, непосредственно связаны с инвестициями. Следует отметить, что закрепление правовой природы спора направлено на исключение политических и моральных разногласий, а также споров коммерческого характера из компетенции Центра. В то же время сама Вашингтонская конвенция 1965 г. не содержит определения «правовой природы» спора, а практика толкования правовой природы спора арбитражем МЦУИС в основном касается наличия и пределов определенных прав и обязательства сторон или возможности компенсации, если стороны нарушают определенные юридические обязательства. В связи с тем, что невозможно предусмотреть все потенциальные споры, которые могут возникнуть в ходе инвестиционных отношений, критерий «правовой характер» спора является крайне важным условием. Этот элемент следует учитывать при составлении арбитражной оговорки, в которой необходимо максимально широко сформулировать условия обращения в МЦУИС.

Следует отметить, что, несмотря на отсутствие определения «правовой спор» в окончательной редакции Конвенции, в тексте первоначального проекта этот юридический термин квалифицировался как «любой спор, касающийся юридического права или обязанности, либо факта, относящегося к определению юридического права или обязанности» [5, с.116]. В то же время большинство доктринариев и практиков, комментировавших конвенцию, определяли понятие правового спора исходя из перечня реальных ситуаций и вопросов, которые они могут повлечь. К наиболее распространенным относятся экспроприация, нарушение или расторжение договора, применение налоговых или таможенных правил. По мнению одного из исследователей Конвенции Кристофа Шройера, несмотря на свою практическую ценность, такой подход к определению «правового спора» не дает четкого объяснения самой сути этого термина. Согласно определению К. Шройера, спор можно квалифицировать как юридический, когда одна из сторон прибегает к таким средствам правовой защиты, как возмещение убытков

или реституция, а юридические права и обязанности сторон основаны на нормах права, применимых к спору [6, с.105]. Несмотря на определенные трудности, возникающие из-за отсутствия данного понятия в тексте Конвенции, в тексте предусмотрен иной механизм определения характера правоотношений, из которых может возникнуть спор. Согласно п. 4 ст. 25 Конвенции, любое Договаривающееся государство может во время ратификации, принятия или одобрения Конвенции или в любое время после этого уведомить Центр о классе или классах споров, которые оно рассматривает или не рассматривает для передачи в юрисдикцию Центр [1].

Вторым элементом предметной юрисдикции МЦУИС является непосредственная связь с инвестициями, то есть отношения, вытекающие из инвестиционных договоров («любой правовой спор, возникающий непосредственно из инвестиций»). Следует отметить, что в тексте Конвенции отсутствует определение понятия «инвестиции», что приводит к определенным трудностям в толковании и выявлении характера правоотношений, из которых может возникнуть спор. Согласно предварительному тексту Конвенции, под «инвестициями» понимается «любой вклад денег или иного имущества, имеющего экономическую ценность, на неопределенный срок или, если срок определен, не менее чем на пять лет» [1, с.116]. Однако в окончательной редакции Конвенции разработчики отказались от включения этого определения в текст, ссылаясь на то, что включение положения, определяющего понятие «инвестиции», может повлиять на роль, отведенную понятию «взаимное согласие» [7]. В связи с этим окончательный вариант текста Конвенции акцентирует внимание на обоюдном согласии сторон о передаче спора в МЦУИС.

Хотя окончательный текст конвенции отказался от квалификации термина «инвестиции», государства могут свободно определять, какие категории споров не подпадают под юрисдикцию Центра. Следует отметить, что бремя доказывания факта наличия инвестиций и того факта, что спор возник в результате инвестиционной деятельности, лежит на

стороне, обратившейся в МЦУИС. Это связано с тем, что стороны сами вправе обозначить критерии, определяющие, по их мнению, понятие инвестирования, и если арбитражный суд сочтет эти критерии убедительными, он установит свою компетенцию для рассмотрения спора.

За годы деятельности Центра арбитражной практикой был установлен ряд критериев, позволяющих выделить инвестиции из круга внешнеэкономических операций и сделок, совершаемых в международном сообществе. В большинстве случаев для того, чтобы проект или сделка были признаны инвестициями, они должны: «1) иметь значительную продолжительность; 2) дать инвестору гарантию соразмерного возврата вложенных средств; 3) включать элемент риска для обеих сторон; 4) представлять собой значительное участие инвестора в проекте или сделке; 5) иметь большое значение для развития принимающего государства» [8].

Несмотря на обширную практику Центра проблема незакрепленности понятия инвестирования и отсутствия единого подхода при рассмотрении дел остается актуальной. Анализ решений МЦУИС, сделанных в ходе данного исследования, показывает, что арбитры склонны использовать понятие «инвестиции» в значении определения, закрепленного в национальном законодательстве принимающего государства или в двусторонних соглашениях о защите инвестиций. В то же время представляет интерес позиция К. Шройера, который в комментарии к Конвенции также предложил квалифицировать инвестиции в соответствии с такими критериями, как определенный срок, регулярность получения прибыли, наличие риска, существенность обязательств и важность для развития государства, принимающего инвестиции [6, с.140].

Следует отметить, что первое арбитражное решение, в котором применялись эти критерии, было вынесено по делу *Salini Construttori S.P.A. и Italstrade S.P.A. против Королевства Марокко* [8], которое впоследствии было названо «тестом Салини». При этом перед арбитражем встал вопрос о том, считается ли инвести-

цией реализация социально значимого проекта – строительство автомобильной дороги. Отвечая на этот вопрос, арбитраж дополнил список инвестиционных критериев элементом вклада в экономическое развитие государства-реципиента. Несмотря на то, что тест Салини получил широкое распространение и применялся во многих спорах, некоторые арбитры сочли такое использование необоснованным, поскольку данные критерии носят доктринальный характер и не закреплены на уровне международного права. Отсутствие нормативного закрепления критериев свидетельствует об отсутствии у них действия императивного предписания, необходимого для возникновения юрисдикции МЦУИС.

3. Субъектная юрисдикция (*ratione personae*)

Как отмечалось ранее, сторонами инвестиционного спора могут выступать государства-участники Вашингтонской конвенции (или уполномоченный орган, о котором государства проинформировали Центр), а также юридическое или физическое лицо другого государства-участника Вашингтонской конвенции.

По общему правилу национальность является определяющим фактором при оценке статуса человека. При анализе текста Конвенции можно сделать вывод, что физическое лицо может выступать стороной в споре перед МЦУИС в случае, если оно имеет гражданство страны-участницы Конвенции на момент возникновения спора.

В то же время определение национальной принадлежности юридического лица является более сложной процедурой. Анализируя практику МЦУИС, можно сделать вывод, что арбитры склонны придерживаться мнения о том, что юридическое лицо на момент достижения взаимного соглашения о передаче спора в МЦУИС должно иметь гражданство другого договаривающегося государства от договаривающегося государства, получающего инвестиции (принимающая страна). Если юридическое лицо не имеет такого гражданства, стороны могут договориться о том, что в силу контроля, осуществляемого иностранными лицами над таким юридическим

лицом, оно может считаться лицом другого Договаривающегося государства для целей Конвенции. В соответствии с таким соглашением МЦУИС будет обладать юрисдикцией в случае возникновения спора.

Следует отметить, что текст Конвенции не содержит определения «национальности» лица и «иностранный контроль», а критерии оценки были разработаны в самой арбитражной практике МЦУИС. Также национальность юридического лица может определяться как в соответствии с такими нормами международного частного права, как принцип инкорпорации, принцип расчетности или принцип центра эксплуатации, так и путем применения принципа контроля.

Стороной в споре также может быть административно-территориальная единица государства, как в делах *Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona S.A. и Vivendi Universal S.A. против Аргентинской Республики* [9], где против Аргентины был подан иск в связи с нарушением должностными лицами концессионного соглашения, заключенного между инвесторами и провинцией Тукуман Аргентинской Республики.

В связи с этим при заключении инвестиционного договора с административно-территориальной единицей или органом договаривающегося государства, содержащего отсылку к МЦУИС, необходимо тщательно проанализировать арбитражную оговорку на предмет ее действительности в рамках юрисдикции МЦУИС. Исходя из этого, в арбитражную оговорку со ссылкой на МЦУИС необходимо включить: (1) точное наименование соответствующего органа или территориально-административной единицы; (2) подробную информацию о том, что договаривающееся государство наделяет это подразделение полномочиями передавать споры в МЦУИС; (3) документ, которым договаривающееся государство дает свое согласие на заключение инвестиционных соглашений подразделениями, включающими арбитражную оговорку МЦУИС, или где было бы указано согласие государства на такие действия его подразделения, адресованные непосредственно МЦУИС.

Результаты

Подводя итоги, можно сделать вывод, что проблемы юрисдикции МЦУИС крайне актуальны, а ошибки, допущенные при составлении инвестиционных договоров, а также ДИС и МИС, могут исключать компетенцию Центра. При составлении документа, определяющего МЦУИС как форум для разрешения возникающих споров, необходимо тщательно проверить соответствие документа требованиям Конвенции и международного права. Отклонение от вышеупомянутых критериев может привести к тому, что государство, принимающее инвестиции, будет ссылаться на отсутствие у Центра юрисдикции. При этом в целях минимизации рисков рекомендуется использовать при составлении инвестиционных договоров Типовые положения, разработанные специалистами и размещенные на сайте Центра.

Следует отметить, что государство, стремящееся привлечь больше инвестиций, должно четко установить в инвестиционных соглашениях, а также ДИС и МИС возможность применения МЦУИС в соответствии со статьей 25 Конвенции. При этом вопрос юрисдикции Центра является первостепенным для инвесторов, в связи с тем, что неправильная ссылка или толкование запроса на арбитраж, может привести к уменьшению или полной ликвидации потенциальной прибыли инвестора, наряду со значительными финансовыми потерями (включая расходы на обращение в МЦУИС). Необходимо отметить, что понимание адвокатом, представляющим интересы в споре, базовой структуры и прецедентного права МЦУИС при определении юрисдикции будет решающим элементом при обращении в Центр. Такое понимание со стороны юристов позволит выстроить правильную структуру действий на предварительной стадии производства по делу.

В связи с этим при заключении инвестиционного договора с административно-территориальной единицей или органом договаривающегося государства, содержащего отсылку к МЦУИС, необходимо тщательно проанализировать арбитражную оговорку на предмет ее действительности в рамках юрисдикции МЦУИС.

зировать арбитражную оговорку на предмет ее действительности в рамках юрисдикции МЦУИС.

Как было доказано на протяжении этого исследования, основной линией защиты принимающих государств является ссылка на отсутствие юрисдикции Центра, основанная на статье 25 Конвенции. Наиболее распространенными аргументами, приводимыми государствами, являются отсутствие правового характера спора, недействительность согласия на спор в МЦУИС и отсутствие гражданства инвестора, соответствующего Конвенции. В то же время государства могут заявить, что инвестиции не соответствуют критериям оценки инвестиций или не внесли достаточного вклада в развитие принимающего государства. Это позволяет сделать вывод, что само понятие инвестирования является одним из ключевых вопросов при определении юрисдикции Центра. В этом смысле одной из основных проблем при определении данного понятия является не только нечеткость определения того, что считается инвестицией, но и распространенная тавтология в определении. Большое количество определений объясняют термин самим термином, не раскрывая четких критериев оценки, что приводит к некорректным логическим рассуждениям. Для того чтобы придать понятию «инвестиции» четкое значение, в котором этот термин понимается сторонами, при заключении договоров необходимо избегать любых тавтологий и неясностей. Как показывает практика, нечеткое определение может привести к более широкому толкованию со стороны Центра, что не всегда выгодно той или иной стороне.

Выводы

На практике как доктрина МЦУИС, так и прецедентное право при толковании инве-

стиций в большинстве случаев относятся к значительной продолжительности времени, гарантии соразмерного возврата инвестиций, элементу риска для обеих сторон, значительному участию инвестора в проекте или сделке и имеют большое значение для развития принимающего государства (этот пункт иногда совмещают с другими).

Фактор развития в последнее время становится все более неоднозначным в практике Центра, а его использование в качестве подэлемента других критериев не позволяет унифицировать практику МЦУИС в вопросе определения инвестиций. Концепция экономического развития закреплена в преамбуле к Конвенции и в докладе исполнительных директоров. В связи с этим можно сделать вывод, что в случае, когда инвестиции не приводят к развитию государства-реципиента, то они выходят за рамки действия Конвенции. Тем не менее практика Центра в этом вопросе неоднозначна, так как арбитражная система Центра не связана принципом *stare decisis*, что, в свою очередь, снижает предсказуемость исхода при обращении за разрешением спора в МЦУИС.

Как было показано в ходе исследования, соблюдение рассмотренных выше условий и следование предоставленным рекомендациям обеспечивает возникновение юрисдикции МЦУИС и позволяет сторонам передавать споры в Центр. Эти условия сторонам следует учитывать уже на ранних этапах вступления в международную инвестиционную деятельность. В то же время сторонам может быть сложно выполнить эти условия по ряду причин, таких как разные критерии, определяющие понятие «инвестиция», вопрос о том, как достичь соглашения о передаче спора в МЦУИС и т. д., что свидетельствует о необходимости дальнейшего совершенствования правового регулирования по данному вопросу.

Список литературы

1. Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States. 1965, March 18, Washington. Article 1 part 2. Available at: <https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/ICSID%20Convention%20English.pdf>.

2. Billiet, Johan., Maria Eleonora Benini, and Cari-Dee Le. (2016). *International Investment Arbitration: A Practical Handbook*. Antwerpen, Maklu, 2016, Print, 496 p.
3. Krajewski, Markus, and Rhea Tamara Hoffmann. *Research Handbook On Foreign Direct Investment*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019. ISBN: 9781785369841.
4. Абашидзе А.Х., Солнцев А.М. Мирное разрешение международных споров: современные проблемы // Вестник Российского университета дружбы народов. – 2012. – С.180.
5. *History of the ICSID Convention, Documents Concerning the Origin and the Formulation of the Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States, Volume I*, 116 p.
6. Schreuer, Christoph. (2001). *The ICSID Convention: a commentary: a commentary on the Convention on the Settlement of Investment Disputes between states and nationals of other states / Christoph H. Schreuer*. New York: Cambridge University Press, 2001. 1466 p. ISBN 0521803470.
7. *History of the ICSID Convention, Documents Concerning the Origin and the Formulation of the Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States, Volume II-1*
8. Salini Costruttori S. P. A. and Italstrade S. P. A. v. Kingdom of Morocco, ICSID Case No. ARB/00/4, Decision on Jurisdiction, (23 July 2001).
9. Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona S.A. and Vivendi Universal S.A v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/03/19, Decision on Jurisdiction, (3 August 2006).

И. Яковлева

Сегед университеті, Сегед, Венгрия

Инвестициялық дауларды реттеу жөніндегі халықаралық орталықтың (ИДРХО) төрелігіндегі юрисдикцияға байланысты мәселелері

Аңдатпа. ИДРХО-ның юрисдикциясына байланысты мәселелері өте өзекті және төрелік ескертпені жасау кезінде жіберілген қателер Орталықтың құзыретін жоюы мүмкін. Туындайтын дауларды шешу үшін форум ретінде ИДРХО-ны айқындайтын құжатты жасау кезінде құжаттың Конвенция және халықаралық құқық талаптарына сәйкестігін мұқият тексеру қажет. Негізгі критерийлерден ауытқу инвестицияларды қабылдайтын мемлекеттің Орталықтың юрисдикциясы жоқ екендігіне сілтеме жасауына әкелуі мүмкін. Осы бапта инвестициялық дауларды қарау кезінде ИДРХО-ның юрисдикциясына байланысты мәселелер, сондай-ақ юрисдикция шарттарын сақтамау ИДРХО шеңберінде инвестицияларды қорғау құқығын іске асыруға қалай әсер етуі мүмкін деген мәселелер егжей-тегжейлі қаралатын болады.

Түйін сөздер: ИДРХО, юрисдикция, инвестициялар, төрелік, инвестициялық даулар, инвестициялық шарт.

I. Yakovleva

Szeged University, Szeged, Hungary

Problems related to jurisdiction in the arbitration of the International Center for the Settlement of Investment Disputes (ICSID)

Abstract. Problems related to the jurisdiction of the ICUIS are extremely relevant, and errors made in the preparation of an arbitration clause may exclude the competence of the Center. When drafting a document defining the ICISD as a forum for the settlement of emerging disputes, it is necessary to carefully check the compliance of the document with the requirements of the Convention and international law. Deviation from the main criteria could result in the state accepting the investment invoking that the Centre does not have jurisdiction. The article discusses issues related to the jurisdiction of the ICSID in the consideration of investment disputes, as well as how non-compliance with the terms of jurisdiction may affect the implementation of the right to protect investments under the ICSID.

Keywords: ICUIS, jurisdiction, investment, arbitration, investment disputes, investment agreement.

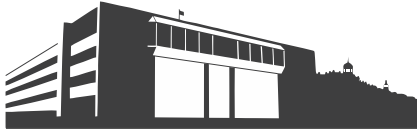
References

1. Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States. 1965, March 18, Washington. Article 1 part 2. Available at: <https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/ICSID%20Convention%20English.pdf>.
2. Billiet, Johan., Maria Eleonora Benini, and Cari-Dee Le. (2016). International Investment Arbitration: A Practical Handbook. Antwerpen, Maklu, 2016, Print, 496 p.
3. Krajewski, Markus, and Rhea Tamara Hoffmann. Research Handbook On Foreign Direct Investment. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019. ISBN: 9781785369841.
4. Abashidze A.H., Solncev A.M. Mirnoe razreshenie mezhdunarodnyh sporov: sovremennye problemy [Peaceful resolution of international disputes: modern problems], Vestnik Rossijskogo universiteta druzhby narodov [Bulletin of the Peoples' Friendship University of Russia], 180 (2012).
5. History of the ICSID Convention, Documents Concerning the Origin and the Formulation of the Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States, Volume I, 116 p.
6. Schreuer, Christoph. (2001). The ICSID Convention: a commentary: a commentary on the Convention on the Settlement of Investment Disputes between states and nationals of other states / Christoph H. Schreuer. New York: Cambridge University Press, 2001. 1466 p. ISBN 0521803470.
7. History of the ICSID Convention, Documents Concerning the Origin and the Formulation of the Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States, Volume II-1
8. Salini Costruttori S. P. A. and Italstrade S. P. A. v. Kingdom of Morocco, ICSID Case No. ARB/00/4, Decision on Jurisdiction, (23 July 2001).
9. Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona S.A. and Vivendi Universal S.A v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/03/19, Decision on Jurisdiction, (3 August 2006).

Сведения об авторе:

Яковлева И. – магистр права, докторант, Сегедский университет, Сегед, Венгрия.

Yakovleva I. – Master of Laws, doctoral student, Szeged University, Szeged, Hungary.

МРНТИ 10.63.00

Е.Н. Нурғалиева

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: e.nurgalieva47@gmail.com)

Экологизация трудового законодательства: состояние и перспективы

Аннотация. В статье рассматриваются состояние и перспективы экологизации казахстанского трудового законодательства. Анализ содержания действующих в Казахстане концепций - перехода к «зеленой» экономике, к устойчивому развитию; повышения доходов населения до 2025 года, безопасности труда и др. - позволил автору сделать вывод о том, что в них отсутствуют положения, связанные с экологизацией отраслей законодательства, кроме экологического; с экологическим образованием субъектов трудового права. Опираясь на базовые показатели объективного измерения достойного труда, выработанные учеными-трудоуками, автор предлагает взять их за основу при экологизации трудового законодательства. Также перечислены причины отсутствия комплексного подхода к решению глобальной проблемы создания «зеленой» экономики в стране.

Экологизацию трудового законодательства предложено начать с анализа действующих его норм, в частности, пересмотра их целей и задач, принципов, а также положений, касающихся охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности в трудовом процессе. Предложено пересмотреть раздел «Безопасность и охрана труда»: дать новое определение понятия «охрана труда» с внесением в него экологических мероприятий, пересмотром прав и обязанностей, ответственности сторон трудовых правоотношений. Считая, что одной из причин ухудшения экологичной обстановки в стране является низкий уровень экологического образования работников и работодателей организаций, связанных с природопользованием, предлагается на законодательном уровне установить обязанность этих лиц обучаться вопросам охраны окружающей среды и соблюдения экологической безопасности.

Ключевые слова: зеленая экономика, экологизация законодательства, охрана труда, экологическая безопасность.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-141-4-105-113>

Введение

Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой» экономике, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от

30 мая 2013 года №577, заложила основы для глубоких системных преобразований с целью перехода страны к экономике новой формации посредством повышения благосостояния, качества жизни населения и вхождения ее в

число 30-ти наиболее развитых стран мира при минимизации нагрузки на окружающую среду и деградации природных ресурсов [1]. В Концепции перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию на 2007-2024 годы (утратил силу) в качестве единого целого рассматривались три вектора развития: экономический, социальный и экологический, которые, наряду с политическим аспектом, составляли основу обеспечения конкурентоспособности страны в долгосрочной перспективе [2]. При перечислении фактически четырех аспектов указанной Концепции, на наш взгляд, был упущен еще один немаловажный аспект – правовой. Ведь известно, что формирование новой экономики не может обойтись без ее правового опосредования, без экологизации национального законодательства, которое, в свою очередь, способствует более успешному решению экологических проблем, преодолению объективных и субъективных факторов, препятствующих этому. Поэтому считаем, что подготовка и принятие соответствующих нормативных правовых актов с учетом экологических требований и экологических факторов, использованием экологического подхода к решению концептуальных проблем является актуальной темой не будущего, а сегодняшнего дня.

Недооценка роли иных отраслей законодательства, кроме экологического, привела отчасти к тому, что до сих пор не выработан согласованный подход к управлению процессом «озеленения» рынка труда; нет устоявшихся определений таких важнейших понятий, как «зеленые» рабочие места, «зеленая» занятость и др.

Методы исследования

Методы исследования определяются поставленными целями и задачами: обратить внимание читателей на необходимость экологизации сферы труда и, в первую очередь, посредством обновления трудового законодательства и включения в него норм, нацеленных на обеспечение экологической безопасности. В статье также был использован общенаучный

метод познания, основанный на принципах объективности, системности с использованием специальных методов познания в юридической науке.

Обсуждение и результаты

Широкое определение «зеленого» рабочего места дается в докладе Международной организации труда (далее – МОТ), подготовленном совместно с другими международными организациями, в качестве которого выступает «любое рабочее место, отвечающее принципам достойного труда, которое содействует сохранению и качественному восстановлению рабочей силы в любой сфере человеческой деятельности» [3].

По справедливому мнению Трифонова П.В., именно эти рабочие места снижают потребление энергии и сырья; ограничивают выброс загрязняющих веществ; сводят к минимуму уровень отходов и загрязнения; сохраняют и восстанавливают экосистему; позволяют организациям адаптироваться к изменению климата. При этом он особо подчеркивает, что «зеленые» рабочие места должны соответствовать принципам достойного труда: продуктивной занятости, возможности получать адекватные доходы и социальную защиту, соблюдения трудовых прав, а также участия работников в принятии затрагивающих их жизнь решений [4].

Программа «достойного труда» как часть принятой МОТ Декларации о социальной справедливости в целях справедливой глобализации была официально утверждена в 2008 году, и основными ее целями провозглашены: обеспечение занятости, социальной защиты, социального диалога и трудовых прав. При этом базовыми показателями объективного измерения достойного труда, которые позволяют определить состояние трудовых отношений и его соответствие заявленным целям являются:

а) возможности мужчин и женщин найти работу в любой сфере экономической деятельности;

б) свобода труда и право работников свободно объединяться в общественные организации и не подвергаться дискриминации;

в) производительный труд не только в целях обеспечения себя и своих семей, но и устойчивого развития и конкурентоспособности своих организаций и стран;

г) справедливость в процессе трудовой деятельности как необходимость честного и справедливого отношения и равных возможностей на работе;

д) защищенность, связанная с работой, т.е. достаточность гарантий здоровья, пенсий и других средств к существованию; финансовая защита в случае болезни и других непредвиденных обстоятельствах;

е) достоинство, т.е. уважительное отношение к работникам, их возможность свободно заявлять о своих проблемах и участвовать в принятии решений, затрагивающих условия их труд [5].

На эти шесть аспектов Концепции достойного труда и следует ориентироваться при дальнейшем реформировании и экологизации казахстанского трудового законодательства.

В целях реализации Программы «достойного труда» постановлением Правительства РК от 14 апреля 2022 года №218 утвержден Комплексный план «Программа повышения доходов населения до 2025 года» [6]. Главным недостатком данной Программы является отсутствие в ней привязки заработной платы к темпам инфляции, что является обязательным в нынешних условиях. Ранее в трудовом законодательстве была норма, обязывающая работодателей ежегодно проводить индексацию заработной платы своих работников. В настоящее время эту обязанность можно предусмотреть только в коллективных договорах и представителям работников не всегда удастся убедить работодателя при непосредственных переговорах в необходимости включить ее в содержание коллективного договора. Если к тому же учесть, что не на всех предприятиях заключаются коллективные договоры, то нетрудно представить, будут ли фактически повышены доходы населения к 2025 году.

Решением Трехсторонней комиссии по социальному партнерству и регулированию социально-трудовых отношений также была утверждена 20 января 2022 года «Концепция безопасности труда в Республике Казахстан до 2030 года» [7]. Следовательно, в стране ведутся определенные работы по переходу к «зеленой экономике». В то же время хочется отметить, что этих мер недостаточно, поскольку не усматривается комплексного подхода к решению данной глобальной проблемы и по следующим, на наш взгляд, причинам:

1) нет согласованного подхода к управлению процессом «озеленения» рынка труда;

2) создание «зеленых» рабочих мест не увязано с принципами достойного труда на основе международных стандартов;

3) не выработаны базовые показатели объективного измерения достойного труда;

4) нет программных документов, посвященных продуктивной занятости казахстанских работников;

5) не выработаны законодательные меры участия работников в управлении своими организациями;

6) действующие законодательные акты о представительных органах работников слабо скоординированы с международными стандартами;

7) не все ратифицированные Казахстаном Конвенции МОТ получили отражение в национальном трудовом законодательстве и т.д.

В связи с отмеченным считаем необходимым создать рабочую группу, состоящую не только из представителей Министерства труда и социальной защиты населения, но и представителей работодателей, работников, научного сообщества и др., которые не только знакомы с международными стандартами достойного труда, проблемами перехода к «зеленой» экономике, и разработать Национальную программу достойного труда Республики Казахстан на предстоящие десять лет.

Концепция устойчивого развития любой страны ставит целью повышение качества трудовых ресурсов, улучшение состояния

окружающей среды за счет снижения антропогенного давления и решения «исторических» экологических проблем, повышение устойчивости развития регионов. Для реализации этих и других целей, поставленных в Концепции перехода к «зеленой» экономике, необходима экологизация казахстанского трудового законодательства с внедрением в его структуру и содержание экологических норм с пересмотром изначально заложенных в него принципов и задач. Для этого необходимо, главным образом, определиться с понятием «зеленые» рабочие места с позиции трудового права. На наш взгляд, под «зелеными» рабочими местами следует понимать именно «достойный труд», результатом которого являются сокращение негативного воздействия экологической деятельности на окружающую среду, создание жизнеспособных предприятий и устойчивой экономики.

Устойчивое развитие – это сложный процесс, состоящий из эколого-экономических, социальных и правовых систем, связанных с определенным типом трудовых отношений, объективным условием функционирования которых и является экологизация трудового законодательства. Концепция устойчивого развития не достигнет своей конечной цели без реформирования трудового законодательства и трудовых отношений, чему не всегда уделяется должное внимание.

Создание нового трудового законодательства для достижения страной указанных глобальных целей необходимо начать с анализа норм действующего трудового законодательства на наличие в нем положений, касающихся охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности. Исследование показывает, что таких норм, в которых напрямую констатируется соблюдение экологической безопасности в трудовом процессе, отсутствует. В то же время косвенное упоминание в целом о безопасности труда содержится в положениях о принципах, где наряду с другими названы следующие принципы: обеспечение права на условия труда, отвечающие требованиям безопасности и гигиены;

приоритет жизни и здоровья работника; государственное регулирование вопросов безопасности и охраны труда.

В одном из основных разделов «Безопасность и охрана труда» мы также не находим норм, посвященных соблюдению экологической безопасности. И это при том, что в ряде стран СНГ начата работа по включению в национальное трудовое законодательство норм, напрямую посвященных соблюдению экологической безопасности в трудовом процессе. Так, в российском трудовом законодательстве отмечается, что координация деятельности в области охраны окружающей среды, наряду с другими видами экономической и социальной деятельности, является одним из основных направлений государственной политики (ст. 210 ТК РФ) и что вопросы экологической безопасности могут быть включены в коллективный договор (ст. 41 ТК РФ) [8].

Правильно поступают авторы, предлагая пересмотреть главным образом понятие охраны труда, включив в него вопросы экологической безопасности [9]. По казахстанскому трудовому законодательству понятие охраны труда следует изложить в следующей редакции: «Охрана труда – это система безопасности жизни и здоровья работников в процессе трудовой деятельности, включающие в себя правовые, социально-экономические, лечебно-профилактические, санитарно-эпидемиологические, лечебно-профилактические, реабилитационные и **экологические мероприятия в целях учета экологической обстановки в месте расположения организации и влияния окружающей среды на здоровье в ней работающих**».

Объективная необходимость анализа содержания этого раздела возникает также в связи с отсутствием в стране самостоятельного закона, посвященного охране и безопасности труда. При пересмотре этого раздела следует:

а) вопросы государственного регулирования в области безопасности и охраны труда дополнить положениями об экологической безопасности в целях реализации Концепции «зеленой» экономики на 2013 – 2050 гг.;

б) положения о правах и обязанностях «направляющей» и «принимающей» стороны в области безопасности и охраны труда исключить как изложенные излишне, поскольку указанные права и обязанности указанных субъектов ничем не отличаются от прав и обязанностей работодателя любой организации;

в) права и обязанности работника в области безопасности и охраны труда дополнить словами «в том числе экологической безопасности». Такие же дополнения требуется сделать в положениях о правах и обязанностях работодателя, акцентировав внимание на экологической безопасности;

г) обратить внимание на профилактические обязанности работодателя, такие как обязанность проводить медицинские осмотры и психологические освидетельствования, информирование работников об условиях и охране труда, о риске повреждения здоровья, о средствах индивидуальной и коллективной защиты [10];

д) предусмотреть статью о специальной оценке труда как комплексе мероприятий, выполняемых в очередном порядке экспертом с целью выявления вредных и (или) опасных факторов на рабочих местах, поскольку действующая норма об аттестации производственных объектов по условиям труда не предусматривает оценку условий труда на конкретных рабочих местах;

е) исключить положения об обязанностях «направляющей» и «принимающей» стороны при расследовании несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью работников, как изложенные излишне и ничем не отличающиеся от обязанностей любого работодателя;

ж) разработать и утвердить постановлением Правительства Республики Казахстан новые, вместо поставленных на утрату, «Правила расследования и учета несчастных случаев и иных повреждений здоровья работников, связанных с трудовой деятельностью», подробно расписав весь порядок проведения и учета несчастных случаев на производстве» с включением необходимости выявления причин несоблюдения экологических требований в трудовом процессе.

Одной из причин ухудшения экологической обстановки в Казахстане является низкий уровень экологических знаний населения, в том числе администраций организаций и их работников, связанных с природопользованием. В этой связи особый акцент следует сделать на экологическое образование с включением экологических знаний во все образовательные программы. При этом нельзя упускать из виду экологизацию обучения работников и соответствующих представителей работодателей при получении ими знаний по безопасности и охране труда.

Экологическое образование включает в себя комплекс мероприятий, направленных не только на целевую аудиторию, но и на общество в целом, в том числе и на производственную среду различных отраслей хозяйства, поскольку оно связано с экологической безопасностью государства как составной части национальной безопасности. Экологическая безопасность понимается как состояние защищенности прав и жизненно важных интересов человека, общества и государства от угроз, возникающих в результате антропогенных и природных воздействий на окружающую среду, следовательно, возникает необходимость на законодательном уровне установить обязанность работников и работодателей обучаться не только вопросам охраны окружающей среды, но и в целом соблюдению экологической безопасности на производстве с соответствующей правовой ответственностью за невыполнение этой обязанности.

Принятая в 2002 году Концепция экологического образования не соответствует нынешним реалиям, не учитывает международный опыт, не соответствует стратегии образования ООН в интересах устойчивого развития. В связи с этим нужны новые концептуальные решения, ориентированные не только на молодежь, но и на производственную среду.

Несмотря на то, что экологизация содержания образования в республике имеет развитую нормативную правовую базу, отмечают авторы, требуются дополнительные меры по модернизации системы образования: ее теоретико-методологическое обоснование,

подготовка и повышение квалификации педагогических кадров, разработка новых методических средств, актуализирующих экологическую направленность обучения и воспитания и т.д. [11]. К дополнительным мерам следует также отнести экологизацию образования в системе трудовых отношений.

Действующие нормы об обязанностях работников проходить обучение, инструктирование и проверку знаний по безопасности и охране труда; обязанности работодателей проводить обучение, инструктирование, проверку знаний работников по вопросам безопасности и охраны труда также не соответствуют предъявляемым в настоящее время требованиям. Экологизация образования в интересах устойчивого развития будет уязвимой без отражения в нем положений об экологизации трудового процесса, экологического образования субъектов трудовых отношений в целях создания «зеленых» рабочих мест, обеспечения «зеленой» занятости на пути перехода страны к «зеленой» экономике.

Опираясь на международные термины, Семеко Г.В. под «зеленой занятостью» понимает работу, соответствующую стандартам достойного труда с гарантией занятости, перспектив карьерного роста и защиты трудовых прав работников, а также улучшению состояния окружающей среды за счет сокращения потребления энергии и сырья, ограничения выбросов, минимизации отходов и загрязнения, защиты и восстановления экосистем, а также предоставления организациям и сообществам возможности адаптироваться к изменениям климата [12]. Важное значение имеет определение качественных характеристик и количественных оценок «зеленой занятости», поэтому невозможно дать более точное и объемное определение данного термина.

С позиции трудового права «зеленая занятость» - это совокупность «зеленых» рабочих мест, на которых в производственном процессе используются ресурсосберегающие и экологически чистые технологии. В настоящее время развитие «зеленой занятости» находится на ранних этапах, но имеет огромные преимущества и перспективы в связи с переходом

к «зеленой экономике». Тем не менее все институты трудового права уже сейчас требуют переосмысления с позиции создания экологически ориентированного рынка труда, особенно это касается действующего закона РК «О занятости населения» от 6 апреля 2016 года, № 482-V [13].

Согласно докладу МОТ, к 2030 году в масштабах всего мира будет создано 24 млн рабочих мест, что позволяет людям преодолеть нищету и добиться улучшения средств к существованию, что в свою очередь соответствует одной из целей Парижского соглашения о приверженности государств к справедливому переходу и созданию достойной занятости и «зеленых» рабочих мест [14]. В этом контексте в обозримом будущем в Казахстане повсеместно начнут высвобождаться работники в нефтяном секторе с переходом на создающиеся новые рабочие места в области возобновляемых источников энергии с переходом к экономике замкнутого цикла. Будут созданы рабочие места двух типов: прямые и косвенные, т.е. рабочие места в организациях, использующих экологически чистые технологии с выпуском экологически чистой продукции и рабочие места в обслуживающих указанных производства организациях.

Процесс перехода к «зеленой» экономике, как уже отмечалось, будет длительным и требующим огромных затрат, тем не менее при пересмотре трудовправовых норм, разработке новых норм следует повсеместно «вкряпывать» в их содержание правила, касающиеся экологизации трудового процесса.

В План мероприятий по переходу Республики Казахстан к «зеленой» экономике на 2021-2030 годы следует дополнительно включить раздел: «Экологизация трудового законодательства» в целях создания «зеленых» рабочих мест, «зеленой» занятости с одновременным установлением гарантий трудовых прав работников, высвобождающихся с экологически «грязных» организаций.

Выводы

Научно-технический прогресс напрямую влияет на рынок труда Казахстана: меняется

спрос на различные специальности; меняет характер самого труда; внедрение новых технологий повысит спрос на квалифицированные кадры, которых вряд ли устроят загрязненные производства, «грязные» рабочие места. Интенсивное развитие технологий также не может не отразиться на безопасности труда в сторону ее повышения, в связи с чем необходимы действенные меры по стимулированию работодателей к модернизации своего производства, высвобождению работников на вредных и тяжелых работах с переводом

их на экологически безопасные производства. Одновременно с этим требуется пересмотреть нормы трудового законодательства, посвященные его целям и задачам, принципам, политике государственного регулирования в области социально-трудовых отношений, а также основным правам и обязанностям субъектов этих отношений, безопасности и охране труда с позиции обеспечения не только социально-экономической, но и экологической безопасности, как части национальной безопасности.

Список литературы

- 1 Указ Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577 «О Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике» (с изменениями от 10.09.2019 г.) [Электрон. ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31399596&show_di=1&pos=0;104#pos=0;104.80000305175781 (дата обращения: 16.11.2022).
- 2 Указ Президента Республики Казахстан от 14 ноября 2006 года № 216 «О Концепции перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию на 2007-2024 годы». Утратил силу Указом Президента Республики Казахстан от 13 апреля 2011 года № 47 [Электрон. ресурс]. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U060000216_ (дата обращения: 16.11.2022).
- 3 Охрана окружающей среды и зеленые рабочие места. [Электрон. ресурс]. – URL: <https://www.ilo.org/moscow/dw4sd/themes/green-jobs/lang--ru/index.htm> (дата обращения: 16.11.2022).
- 4 Трифионов П. В. Зеленые рабочие места - основа эколого-ориентированной экономики в XXI веке // Стратегии бизнеса. – 2015. - № 3(11). [Электрон. ресурс]. – URL: <file:///C:/Users/Olzhabaeva%20K/Downloads/zelenye-rabochie-mesta-osnova-ekologo-orientirovannoy-ekonomiki-v-xxi-veke.pdf> (дата обращения: 16.11.2022).
- 5 Лушников А. М., Лушникова М. В. Трудовые права в XXI веке: современное состояние и тенденции развития. М. - 2015. - С. 125-126.
- 6 Постановление Правительства Республики Казахстан от 14 апреля 2022 года № 218 «Об утверждении Комплексного плана «Программа повышения доходов населения до 2025 года» [Электрон. ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000218> (дата обращения: 16.11.2022).
- 7 Постановление Правительства Республики Казахстан от 17 июня 2021 года № 419 «Об утверждении Плана действий по обеспечению безопасного труда в Республике Казахстан до 2025 года» [Электрон. ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000419> (дата обращения: 16.11.2022).
- 8 Трудовой кодекс Российской Федерации от 30 декабря 2001 года № 197-ФЗ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.11.2022 г.) [Электрон. ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30396416 (дата обращения: 16.11.2022).
- 9 Аббасов П. Р., Васильев В. А. Формирование эколого-правовой культуры работников и работодателей // Вестник УрГЮУ. Серия «Право». -2018. - Т.18 - № 1. - С. 49-53
- 10 Хныкин Г. В. Проблемы противоречий в правовом регулировании охраны жизни и профессионального здоровья российских работников // Вестник ЕНУ. Серия «Право». - 2021. № 4 (137). - С. 146
- 11 Войкина Е.А., Потравный И.М. Зеленая занятость и рынок труда при формировании экологической и ориентированной экономики // Экономика. - 2018. - Т.34.- №. 2. - С. 223
- 12 Семеко Г.В. Экологизация рынка труда в условиях перехода к зеленой экономике // Экологические и социальные проблемы России. 2022. № 1. С. 148-170

13 Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года № 482-V «О занятости населения» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.09.2022 г.) [Электрон. ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38847468 (дата обращения: 16.11.2022).

14 Работать ради лучшего будущего – Глобальная комиссия по вопросам будущего сферы труда. Международное бюро труда. – Женева. - МБТ. - 2019 г.

Е.Н. Нурғалиева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Еңбек заңнамаларын экологияландыру: қазіргі жағдайы және келешегі

Аңдатпа. Мақалада Қазақстанның еңбек заңнамасының бүгінгі күнгі жағдайы және келешекте дамуы қарастырылған. Қазақстанда күшінде тұрған Тұжырымдамаларды сараптау: «жасыл» экономикаға көшу, тұрақты дамуға; халықтың қаражаттарын 2025 жылға дейін көтеру, еңбектің қауіпсіздігіне көшу және т.б. барысында автор мынадай қорытындыға келді: көрсетілген тұжырымдамаларда заңдар салаларында, экологиялық заңдардан басқа, оларды экологиялау туралы; еңбек құқығы субъектілерінің экологиялық білімдері туралы ешқандай мәселелер қарастырылмаған. Лайықты жұмыс көрсеткіштерінің негізгі объективтік өлшемдеріне, еңбекті зерттейтін ғалымдардың әзірлеген, сүйене отырып, автор еңбек заңдарын экологияландырудың негізіне осыларды алу керек екендігін айтқан. Бұдан басқа, осы жаһандық мәселелерді-жасыл экономиканы құруды шешуге арналған кешенді тәсілдердің жоқ екендігінің себептері айтылған.

Еңбек заңдарын экологиялауды жасауды күшінде тұрған еңбек заңнамаларын сараптаудан, яғни олардың мақсатын, алдына қойған міндеттерін, қағидаларын, және қоршаған ортаны қорғау, еңбек үрдісінде экологиялық қауіпсіздікті сақтауға арналған ережелерін қайта қараудан бастау керектігі сөзге тиек етілген. «Қауіпсіздік және еңбекті қорғау» атты тараудан бастап, яғни «еңбекті қорғау түсінігін, экологиялық шараларды енгізе отырып; еңбектік қарым-қатынастар жақтарының құқықтары мен міндеттерін, жауапкершілігін қайта қарай отырып жасау керектігіне баса назар аударылған.

Экологиялық жағдайдың біздің елде нашарлауы себептерінің бірі болып тұрғындардың экологиялық білімдерінің төмендігі екенін ескере отырып, оның ішінде табиғатты пайдалану сипаты бар кәсіпорындардағы жұмыскерлер мен жұмыс берушілер де бар, заңды түрде осы жақтардың міндеттері ретінде тек қана қоршаған ортаны қалай қорғау керектігін оқытып қана қоймай, экологиялық қауіпсіздікті сақтау керектігі аса маңызды екендігі негізделген.

Түйін сөздер: «жасыл» экономика, заңнамаларды экологияландыру, еңбек қауіпсіздігі, экологиялық қауіпсіздік.

Y.N. Nurgalieva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Ecologization of labor legislation: status and prospects

Abstract. The article covers the state and prospects of ecologization of Kazakhstan's labor legislation. Analysis of the content of applicable concepts in Kazakhstan: transition to a «green» economy, to sustainable development; increase in income of population until 2025, labor safety, etc. allowed the author to conclude that there are no provisions related to ecologization of branches of legislation, except environmental; with environmental education of subjects of labor law. According to basic indicators of objective measurement of decent work developed by labor scientists, the author offers to take them as a basis for ecologization of labor legislation. It includes the reasons for the absence of a comprehensive approach to solving the global problem of creating a «green» economy in the country.

The ecologization of labor legislation is proposed to start with an analysis of its current norms, in particular, a revision of their goals and objectives, principles, as well as provisions concerning environmental protection and environmental safety in the labor process. It is proposed to revise the section «Safety and labor protection»:

give a new definition of the concept of «labor protection» with the introduction of environmental measures, revision of rights and obligations, and responsibilities of the parties to labor relations. Considering that one of the reasons for the deterioration of the ecological situation in the country is a low level of environmental education of employees and employers of organizations related to environmental management, it is proposed to establish at the legislative level the obligation of these persons to be trained in environmental protection and compliance with environmental safety.

Keywords: green economy, ecologization of legislation, labor protection, environmental safety.

References

- 1 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 30 maya 2013 goda № 577 «O Konceptcii po perekhodu Respubliki Kazahstan k «zelenoj ekonomike» (s izmeneniyami ot 10.09.2019 g.) [Electronic resource] – Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31399596&show_di=1&pos=0;104#pos=0;104.80000305175781 (Accessed: 16.11.2021).
- 2 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 14 noyabrya 2006 goda № 216 «O Konceptcii perekhoda Respubliki Kazahstan k ustojchivomu razvitiyu na 2007-2024 gody». Utratil silu Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 13 aprelya 2011 goda № 47 [Electronic resource] – Available at: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U060000216_ (Accessed: 16.11.2021).
- 3 Oхрана окрестностей среды и зеленые рабочие места. [Electronic resource] – Available at: <https://www.ilo.org/moscow/dw4sd/themes/green-jobs/lang--ru/index.htm> (Accessed: 16.11.2021).
- 4 Trifonov P. V. Zelenye rabochie mesta - osnova ekologo-orientirovannoy ekonomiki v XXI veke // Strategii biznesa. – 2015. - № 3(11). [Electronic resource] – Available at: <file:///C:/Users/Olzhabaeva%20K/Downloads/zelenye-rabochie-mesta-osnova-ekologo-orientirovannoy-ekonomiki-v-xxi-veke.pdf> (Accessed: 16.11.2021).
- 5 Lushnikov A. M., Lushnikova M. V. Trudovye prava v XXI veke: sovremennoe sostoyanie i tendentsii razvitiya. M. - 2015. - S. 125-126.
- 6 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 14 aprelya 2022 goda № 218 «Ob utverzhdenii Kompleksnogo plana «Programma povysheniya dohodov naseleniya do 2025 goda» [Electronic resource] – Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000218> (Accessed: 16.11.2021).
- 7 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 17 iyunya 2021 goda № 419 «Ob utverzhdenii Plana deystvij po obespecheniyu bezopasnogo truda v Respublike Kazahstan do 2025 goda» [Electronic resource] – Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000419> (Accessed: 16.11.2021).
- 8 Trudovoj kodeks Rossijskoj Federacii ot 30 dekabrya 2001 goda № 197-FZ (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 04.11.2022 g.) [Electronic resource] – Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30396416 (Accessed: 16.11.2021).
- 9 Abbasov P. R., Vasil'ev V. A. Formirovanie ekologo-pravovoj kul'tury rabotnikov i rabotodatelej // Vestnik UrGYUU. Seriya «Pravo». -2018. - T.18 - № 1. - S. 49-53
- 10 Hnykin G. V. Problemy protivorechij v pravovom regulirovanii ohrany zhizni i professional'nogo zdorov'ya rossijskih rabotnikov // Vestnik ENU. Seriya «Pravo». - 2021. № 4 (137). - S. 146
- 11 Vojkina E.A., Potravnyj I.M. Zelenaya zanyatost' i rynek truda pri formirovanii ekologicheskoy i orientirovannoy ekonomiki // Ekonomika. - 2018.- T.34.- №. 2. - S. 223
- 12 Semeko G.V. Ekologizaciya rynka truda v usloviyah perekhoda k zelenoj ekonomike // Ekologicheskie i social'nye problemy Rossii. 2022. № 1. S. 148-170
- 13 Zakon Respubliki Kazahstan ot 6 aprelya 2016 goda № 482-V «O zanyatosti naseleniya» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 04.09.2022 g.) [Electronic resource] – Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38847468 (Accessed: 16.11.2021).
- 14 Rabotať radi luchshego budushchego – Global'naya komissiya po voprosam budushchego sfery truda. Mezhdunarodnoe byuro truda. – ZHeneva. - MBT. - 2019 g.

Сведения об авторе:

Нурғалиева Е.Н. – д.ю.н., профессор кафедры гражданского, трудового и экологического права, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, ул. Саптаева, 2, Астана, Казахстан.

Nurgaliyeva Y.N. – Doctor of law, professor of Civil, Labor and Environment Law of Eurasian National University, 2 Satpayev str., Astana, Kazakhstan.

А.М. Нурмагамбетов
А.Б. Жумабаева

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.
(E-mail: amanzhol_nur@mail.ru, aigerim.zhumabayeva92@mail.ru)

Влияние искусственного интеллекта на трудовые отношения

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы влияния технократической эволюции на развитие и будущее трудовых отношений. Целью авторов явилось выявление особенностей и характерных черт распространения результатов деятельности искусственного интеллекта в сфере труда. Цифровая экономика, цифровизация видоизменили привычное понимание правоотношений в сфере труда, придав трудовым отношениям нематериальный характер, приближенный к гражданско-правовым. Возрастание роли искусственного интеллекта в производстве влечет за собой ряд проблем, с которыми Казахстану предстоит столкнуться. К одним из наиболее актуальных и распространенных проблем относятся вопросы безработицы, защиты персональных данных.

Ключевые слова: трудовое право, трудовые отношения, трудовые обязанности, искусственный интеллект, цифровизация, цифровая экономика.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-141-4-114-122>

Введение

По оценкам International Data Corporation (IDC), мировой рынок искусственного интеллекта (далее - ИИ), включающий в себя программное обеспечение, аппаратные средства и услуги, в 2022-2026 годах будет иметь среднегодовой темп прироста (CAGR) в 18,6%, что позволит ему достичь отметки в \$900 млрд в 2026 году [1]. Согласно прогнозам Transparency Market Research, к 2030 году объем мирового рынка искусственного интеллекта будет составлять сумму свыше 2,8 трн долл. США, что составит прирост в 29% [2]. Данные прогнозов позволяют сделать вывод, что применение ИИ растет не только количественно, но и качественно. Возможности искусственного интеллекта внедряются во все сферы жизни

недеятельности, включая правовое поле человеческих взаимоотношений.

Понятие искусственного интеллекта было введено Джоном Маккарти [3] в 1956 году, под которым он понимал разработку машин или программ с так называемым «разумным поведением». Энциклопедия Britannica под ИИ подразумевает способность цифровых вычислительных машин решать не только простейшие алгоритмы, но и задачи, по своей сложности подвластные интеллекту человека [4]. А. Барр и Е.А. Файгенбаум [5] трактовали ИИ как часть информатики. Специализация ИИ, по мнению авторов, заключалась в том, чтобы разрабатывать такие интеллектуальные системы, которые были бы максимально близки к разуму человека. Например, логическое мышление, анализ, распознавание

речи, языка, получение новых знаний и т.п. С течением времени традиционное понятие ИИ видоизменялось, поскольку эволюционно менялись технологии и подходы к ним, однако неизменным оставался фактор близости ИИ к разуму человека. Elaine Rich в своих трудах описывает ИИ как науку, основной целью которой является стремление компьютера к некому превосходству во всем, что делает человек [6]. Данное стремление неизменно порождает вопросы полезности и целесообразности некоторых видов деятельности человека в связи с заменой некоторых видов трудовой деятельности роботизированными механизмами и искусственным интеллектом. А.Коринек высказывал мысль, что грядет период, когда системы ИИ превзойдут возможности обыкновенного человека, в связи с чем высока вероятность конкуренции за ограниченные ресурсы между людьми и искусственным разумом [7]. Согласно исследованиям PricewaterhouseCoopers, к середине 2030-х годов до 30% рабочих мест могут быть автоматизированы [8]. По мнению М.Вебба, спрос на рабочую силу будет неизменно снижаться с одновременным увеличением производительности механизированных, автоматизированных работников (роботов). Автор, не отрицая положительные моменты использования робототехники на работах, не требующих высокой квалификации, признает, что не останутся в стороне и профессии средней квалификации, которые могут быть заменены тем или иным программным обеспечением [9]. Так, в Китае в 2022 году впервые в мире судебная система под названием System of Systems (SoS), разработанная в 2014 году как общая база данных, по истечении 8 лет вынесла электронный обвинительный приговор. При этом, по мнению представителей Китайской академии наук и разработчиков SoS, приговоры, вынесенные ИИ, отличаются точностью (более 97%), поскольку программа SoS основывается на огромнейшем количестве проанализированной и переработанной судебной и прокурорской практике. ИИ оказал непосредственное влияние и на кадровую политику, сократив среднюю нагрузку на судью

более чем на треть, тем самым сэкономив для последних 1,7 млрд рабочих часов [10].

В этом свете вопрос роли и места искусственного интеллекта в регулировании труда, занятости, рабочего капитала и иных институтов трудовых отношений представляет собой особую актуальность.

Материалы и методы

В статье используются различные общенаучные методы познания общественной и правовой действительности. Авторами анализируются исследования и выводы международных зарубежных корпораций в области ИИ, отечественных учреждений и т.п., а именно, прогнозирование и расчеты.

Обсуждение

Технологический прогресс, цифровизация экономики оказали влияние на все сферы жизнедеятельности человека, в особенности на развитие и эволюцию трудовых отношений. По мнению зарубежных ученых, трудовое право неизбежно трансформируется в условиях бурного развития так называемого цифрового общества [11]. А.М.Лушников, указывая на характерные признаки влияния цифровой экономики на область трудовых отношений, приходит к выводу о всевозрастающей тенденции превращения труда в нематериальную категорию, связанную с абстрактными символами, иными формами информационных ресурсов [12, с.25]. Информация становится одним из главнейших индикаторов эффективности и производительности труда. Повсеместное внедрение и распространение институтов цифровой экономики можно наблюдать на примере обязанностей работника и работодателя. Так, работник обязан не разглашать определенные сведения, в том числе коммерческую тайну, т.е. информацию, представляющую ценность для работодателя и всего производства. Также трудовой кодекс Республики Казахстан (далее ТК РК) содержит в себе условие о неконкуренции, согласно которому стороны трудовых отношений так-

(Табл.1)

же обязуются не осуществлять действий, которые могли бы нанести ущерб одной из сторон [13], в том числе разглашение коммерческой тайны, использование полученной информации, присвоение и эксплуатация базы данных (клиентская база и т.п.). Стремление контролировать, в некоторых случаях ограничивать владение или распространение информации как некоего трудового ресурса, может рассматриваться как особенность, характерная для трудовых отношений в сфере цифровой экономики.

В РК цифровизация трудовых отношений в большинстве своем лежит в плоскости электронного документооборота, некоторых государственных услуг, дистанционной работы, а также формирования всеобъемлющих баз данных. Об этом ярко свидетельствует политика государства по всеобщей цифровизации всех сфер жизнедеятельности человека (экономика, бизнес, здравоохранение, образование и т.п.) [14]. По данным ООН, проводившим исследование E-Government Development Index (EGDI), Казахстан занимает ведущие места как цифровое государство среди стран Азии и 29 место в мире [15]. В ТК РК можно встретить понятия «электронная

цифровая подпись», «дистанционная работа», «электронный документ» (электронная трудовая книжка) и т.п. Достаточно хорошо развита система электронной биржи труда, обеспеченная соответствующим правовым регулированием. Так, согласно Закону РК «О занятости населения», работодатели на законодательном уровне обязаны предоставлять центру занятости информацию о наличии предстоящих или имеющихся вакансий, о приеме на работу, об отказе и т.д., в том числе посредством государственного информационного портала «Электронная биржа труда» [16].

Результаты

В настоящее время существует ряд проблем, которые неизбежно провоцирует цифровизация в сфере труда. К одним из наиболее важных и актуальных относится проблема безработицы, возникающая вследствие замещения некоторых специальностей роботами или соответствующими программами. По мнению В. де Стефано, с внедрением на рабочих местах новых технологий под угрозой оказывается будущее наемного труда [17].

(Табл.2)

Однако думается, что в РК, в отличие от передовых стран, переживающих расцвет технологических революций, ситуация вытеснения роботами или программами рабочих мест не так масштабна и трагична, а уровень безработицы связан с иными факторами.

Согласно данным исследования НПП РК «Атамекен» [18], указанным в таблице 1, наиболее востребованными профессиями являются далеко не работники IT-сферы, хотя политика государства направлена на развитие данной отрасли. Многочисленные специалисты в сфере IT, выпускники вузов находят себя во «фрилансинге», который неофициально входит в состав так называемой теневой экономики. В большинстве своем IT специалисты востребованы в сфере предоставления IT-услуг: аутсорсинг, обеспечение технической поддержки, тестирование программ, веб-дизайн и разработка и т.п. Очевидно, что разработка оригинальных программ ИИ не достаточно востребована и распространена в РК.

Тем не менее цифровизация и внедрение ИИ в сфере труда в стране влечет свои сложности, касающиеся в основном обработки и хранения персональных данных.

Служба реагирования на компьютерные инциденты KZ-CERT указывает (см. табл.2) на возрастающее увеличение нарушений компьютерной безопасности в стране. Всего за 2021 год было зарегистрировано более 13,9

тыс. инцидентов кибератак, что на 20% больше, чем за период 2020 года.

В таком случае встает вопрос об ответственности за потерю персональных данных. К примеру, трудовыми обязанностями медицинских и фармацевтических работников является, наряду с другими, соблюдать и хранить тайну медицинского работника, не разглашать сведения о болезнях, интимной и семейной жизни пациента [19]. Все вышеуказанные сведения содержатся в электронном виде на серверах учреждений. В случае повреждения сервера и соответствующего повреждения информации или ее утечки в результате кибератаки невозможно вменить медицинскому работнику вину за нарушение трудовых обязанностей, поскольку утечка и распространение информации, составляющих медицинскую тайну, не связана с личными действиями этого работника. Однако отстраненность в разделении ответственности между медработником и искусственным интеллектом, программой, базой данных, влечет к «неработающей» в будущем норме. Неясны и пределы самой тайны медицинского работника. Например, тайну медицинского работника составляет диагноз заболевания пациента. С момента, когда работнику стала известна конкретная информация, на работника начала распространяться обязанность по ее сохранению. Поскольку информация о диагнозе

вносится в общую базу данных, то вопрос ответственности медработника за информацию, содержащуюся на сервере, вне видимости медработника остается открытым.

Законодательство освобождает от ответственности за нарушение тайны медицинского работника, если данные о здоровье пациента стали общедоступными по причинам, не зависящим от медицинского работника. Под медицинским работником понимается физическое лицо, имеющее профессиональное медицинское образование и осуществляющее медицинскую деятельность. Согласно п.2 ст.273 Кодекса РК «О здоровье народа и системе здравоохранения», не допускается разглашение сведений, составляющих тайну медицинского работника, лицами, которым они стали известны при обучении, исполнении профессиональных, служебных и иных обязанностей [19]. С появлением информационных баз данных программисты, IT-специалисты, системные администраторы, на наш взгляд, также становятся субъектами, на которых распространяется или, по крайней мере, должно распространяться требование о соблюдении тайны медицинского работника. Однако их правовой статус и следующая за этим ответственность не определена по ряду факторов.

Во-первых, сама формулировка «тайна медицинского работника» не совсем корректна, поскольку автоматически суживает круг лиц, на которых может быть распространена данная норма. Очевидно, что IT-специалист не является медицинским работником, однако в силу п.2 ст.273 Кодекса РК «О здоровье народа и системе здравоохранения», формально является «носителем» тайны медицинского работника, медицинским работником при этом не являясь, что само по себе противоречит смыслу формулировки «тайна медицинского работника».

Во-вторых, п.7 ст.273 Кодекса РК «О здоровье народа и системе здравоохранения» не учитывает программистов, IT-специалистов, системных администраторов и т.п. как носителей тайны медицинского работника, одна-

ко это не исключает освобождения их от ответственности. Законодатель данной нормой связывает личную ответственность IT-специалиста с ответственностью медицинского работника, что противоречит принципу личной вины и ответственности. Действительно, странно выглядит формулировка п.7 ст.273 Кодекса РК «О здоровье народа и системе здравоохранения», когда условный IT-специалист освобождается от ответственности, если причины нарушения тайны не связаны с медицинским работником. Иными словами, если работник медицинского учреждения с медицинским дипломом не виноват, то автоматически не виноват и условный IT-специалист.

В-третьих, считаем, что во многом причина противоречий кроется в том, что законодатель рассматривает условного IT-специалиста как технического работника, предоставляющего медицинскому учреждению некоторые услуги. Закон РК «Об информатизации» содержит понятие интеллектуального робота, который представляет из себя автоматизированное устройство, совершающее определенное действие или бездействующее с учетом воспринятой и распознанной внешней среды (ст.18-1) [20]. Правоотношения между собственником и владельцем интеллектуального робота регулируются гражданским законодательством Республики Казахстан. Таким образом, учреждения заключают с IT-компаниями гражданско-правовые договоры, а потому условного IT-специалиста, имеющего доступ к информации о заболеваниях, нельзя считать работником вообще.

Можно согласиться, что IT-специалисты оказывают услуги по техническому обслуживанию, однако от обычного техперсонала их отличает прямой доступ к информации, доступ к получению, передаче и распространению информации, являющейся персональными данными пациента, а потому, считаем, необходимо пересмотреть статус вышеуказанных лиц. Присоединяясь ко многим исследователям и ученым-правоведам, считаем необходимым вернуть формулировку «медицинской

тайны» вместо «тайны медицинского работника», что позволит избежать множества противоречий, возникающих вследствие действующей узкой формулировки.

Выводы

Цифровая экономика, цифровизация, внедрение искусственного интеллекта, безусловно, оказали и будут оказывать в будущем свое влияние на трудовые отношения, постепенно видоизменяя их. Замена человеческого труда трудом роботов с искусственным интеллектом, приближенным к человеческому, замена работников роботизированными механизмами и вычислительными программами изменят отношение человечества к труду, трудовым отношениям в целом. Сокращение численности трудового человеческого ресурса,

как производителя материальных благ, приведет к тому, что традиционное понятие трудовых правоотношений сведется к минимуму, поскольку трудовое право по своей сути и содержанию преследует первоочередную цель защиты прав и интересов работающего человечества. Какие личные трудовые права могут быть у программы или робота, если это не права собственника? Границы между личным трудом и предоставлением услуг будут постепенно стираться, условия безопасности труда будут заменены инструкциями по эксплуатации робототехники и т.п. В связи с этим считаем немаловажным для государственной политики не только стремление цифровизировать и автоматизировать процессы жизнедеятельности человека, но и прилагать усилия для сохранения человечеству возможности трудиться, осуществлять свое право на труд.

Список литературы

1. IDC Forecasts 18.6% Compound Annual Growth for the Artificial Intelligence Market in 2022-2026 Prague, July 29, 2022. (дата обращения: 10.12.2022).
2. Artificial Intelligence Market Insights, 2020-2030. Tractica; Transparency Market Research. Artificial Intelligence Market to grow at a CAGR of 24.5% | TMR (transparencymarketresearch.com). (дата обращения: 10.12.2022).
3. John McCarthy. What is artificial intelligence? Revised November 12, 2007. whatisai.pdf (stanford.edu). (дата обращения: 10.12.2022).
4. Encyclopedia Britannica // URL: artificial intelligence | Definition, Examples, Types, Applications, Companies, & Facts | Britannica. (дата обращения: 10.12.2022).
5. Barr A., Feigenbaum E.A. (eds.) (1981). The Handbook of Artificial Intelligence. Heuristech Press / William Kaufmann. – 1518 p.
6. Elaine Rich. Artificial Intelligence and the Humanities. Vol. 19, No. 2, Natural Language Processing (Apr. - Jun., 1985), pp. 117-122.
7. Korinek A. Labor in the age of automation and artificial intelligence. Available at: <https://econfp.org/wp-content/uploads/2019/02/6.Labor-in-the-Age-of-Automation-andArtificial-Intelligence.pdf>. (дата обращения: 10.12.2022).
8. How will automation impact jobs: PwC UK . <https://pwc.to/2BTpZpr>. (дата обращения: 10.12.2022).
9. Webb M. The impact of artificial intelligence on the labor market. 2020. https://www.michaelwebb.co/webb_ai.pdf (дата обращения: 18.12.2022).
10. China's AI-Enabled 'Smart Courts' To Recommend Laws & Draft Legal Docs; Judges To Take Consult AI Before Verdict. (дата обращения: 18.12.2022).
11. Seghezzi F., Tiraboschi M. Italy's Industry 4.0 Plan: An Analysis from a Labour Law Perspective. E-Journal of International and Comparative Labour Studies, 2018, no 1, pp. 1–39
12. Трудовое право: национальное и международное измерение: монография / под.ред. С.Ю.Головиной, Н.Л.Лютова. – М.:Норма. Т.1: Общие проблемы современного трудового права. – 2022. – 608с.

13. Трудовой кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК // Ведомости Парламента РК 2015 г., № 22-IV, ст. 151.
14. Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 года № 521. О внесении изменений в Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636 «Об утверждении Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан» // «Казахстанская правда» от 20.02.2018 г., № 35 (28664).
15. United Nations E-Government Surveys: 2022 The Future of Digital Government. ISBN: 978-92-1-123213-4. p.311. New York, 2022.
16. Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года № 482-V ЗРК. О занятости населения // «Казахстанская правда» от 08.04.2016 г., № 66 (28192).
17. De Stefano V. "Negotiating the algorithm": automation, artificial intelligence and labour protection. Working Paper no 246. Geneva: ILO, 2018. 38 p.
18. Анализ потребности в кадрах на 2022-2024 гг. в Республике Казахстан. (Анализ потребности в кадрах на 2022-2024 гг. | Электронная биржа труда (enbek.kz). (дата обращения: 18.12.2022).
19. Кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 360-VI ЗРК. О здоровье народа и системе здравоохранения // «Егемен Қазақстан» 08.07.2020 ж., № 130 (29859).
20. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗРК. Об информатизации // «Казахстанская правда» от 26.11.2015 г.

А.М. Нурмагамбетов, А.Б. Жумабаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Жасанды интеллекттің еңбек қатынастарына әсері

Аннотация. Мақалада техникалық эволюцияның еңбек қатынастарының дамуы мен болашағына әсер ету мәселелері қаралады. Авторлардың мақсаты еңбек саласындағы жасанды интеллект қызметінің нәтижелерін таратудың ерекшеліктері мен тән қасиеттерін анықтау болып табылады. Цифрлық экономика, цифрландыру еңбек саласындағы құқықтық қатынастардың әдеттегі түсінігін өзгертіп, еңбек қатынастарына азаматтық-құқықтық қатынастарға жақындатылған материалдық емес сипат берді. Өндірістегі жасанды интеллект рөлінің артуы Қазақстанға тап болатын бірқатар проблемаларға алып келеді. Ең өзекті және кең таралған проблемалардың біріне жұмыссыздық, дербес деректерді қорғау мәселелері жатады.

Түйін сөздер: еңбек құқығы, еңбек қатынастары, еңбек міндеттері, жасанды интеллект, цифрландыру, цифрландыру.

A.M. Nurmagambetov, A.B. Zhumabaeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

The impact of artificial intelligence on labor relations

Abstract. The article discusses the impact of technocratic evolution on the development and future of labor relations. The purpose of the study was to identify the features and characteristic features of the dissemination of the results of artificial intelligence in the field of labor. Digital economy and digitalization have modified the usual understanding of legal relations in the field of labor, giving labor relations an intangible character, close to civil law. The increasing role of artificial intelligence in production entails a number of problems that Kazakhstan is going to face. One of the most pressing and common problems includes issues of unemployment, the protection of personal data.

Keywords: labor law, labor relations, labor duties, artificial intelligence, digitalization, digital economy.

References

1. IDC Forecasts 18.6% Compound Annual Growth for the Artificial Intelligence Market in 2022-2026 Prague, July 29, 2022. (Accessed: 10.12.2022).
2. Artificial Intelligence Market Insights, 2020-2030. Tractica; Transparency Market Research. Artificial Intelligence Market to grow at a CAGR of 24.5% | TMR (transparencymarketresearch.com). (Accessed: 10.12.2022).
3. John McCarthy. What is artificial intelligence? Revised November 12, 2007. [whatisai.pdf \(stanford.edu\)](#). (Accessed: 10.12.2022).
4. Encyclopedia Britannica // URL: artificial intelligence | Definition, Examples, Types, Applications, Companies, & Facts | Britannica. (Accessed: 10.12.2022).
5. Barr A., Feigenbaum E.A. (eds.) (1981). The Handbook of Artificial Intelligence. Heuristech Press / William Kaufmann. – 1518 p.
6. Elaine Rich. Artificial Intelligence and the Humanities. Vol. 19, No. 2, Natural Language Processing (Apr. - Jun., 1985), pp. 117-122.
7. Korinek A. Labor in the age of automation and artificial intelligence. Available at: <https://econfp.org/wp-content/uploads/2019/02/6.Labor-in-the-Age-of-Automation-andArtificial-Intelligence.pdf>. (Accessed: 10.12.2022).
8. How will automation impact jobs: PwC UK . <https://pwc.to/2BTpZpr>. (Accessed: 10.12.2022).
9. Webb M. The impact of artificial intelligence on the labor market. 2020. https://www.michaelwebb.co/webb_ai.pdf (Accessed: 18.12.2022).
10. China's AI-Enabled 'Smart Courts' To Recommend Laws & Draft Legal Docs; Judges To Take Consult AI Before Verdict. (Accessed: 10.12.2022).
11. Seghezzi F., Tiraboschi M. Italy's Industry 4.0 Plan: An Analysis from a Labour Law Perspective. E-Journal of International and Comparative Labour Studies, 2018, no 1, pp. 1–39
12. Trudovoe pravo: nacional'noe i mezhdunarodnoe izmerenie: monografiya [Labour law: national and international dimension: monograph] / pod.red. S.YU.Golovinoj, N.L.Lyutova. – M.:Norma. T.1: Obshchie problemy sovremennogo trudovogo prava. – 2022. – 608s. [in Russian].
13. Trudovoj kodeks Respubliki Kazahstan. Kodeks Respubliki Kazahstan ot 23 noyabrya 2015 goda № 414-V ZRK [Labor Code of the Republic of Kazakhstan. Code of the Republic of Kazakhstan] // Vedomosti Parlamenta RK 2015 g., № 22-IV, ct. 151 [in Russian].
14. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 26 fevralya 2021 goda № 521. O vnesenii izmenenij v Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 15 fevralya 2018 goda № 636 «Ob utverzhdenii Strategicheskogo plana razvitiya Respubliki Kazahstan do 2025 goda i priznanii utrativshimi silu nekotoryh ukazov Prezidenta Respubliki Kazahstan». [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan of February 26, 2021 No. 521. On amending the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan of February 15, 2018 No. 636 «On the approval of the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025 and the recognition of certain decrees of the President of the Republic of Kazakhstan as invalid»]. [in Russian].
15. United Nations E-Government Surveys: 2022 The Future of Digital Government. ISBN: 978-92-1-123213-4. p.311. New York, 2022.
16. Zakon Respubliki Kazahstan ot 6 aprelya 2016 goda № 482-V ZRK. O zanyatosti naseleniya. [Law of the Republic of Kazakhstan dated April 6, 2016 No. 482-V of the air defense system. On employment of the population]. [in Russian].
17. De Stefano V. "Negotiating the algorithm": automation, artificial intelligence and labour protection. Working Paper no 246. Geneva: ILO, 2018. 38 p.
18. Analiz potrebnosti v kadrah na 2022-2024 gg. v Respublike Kazahstan. [Analysis of the need for personnel for 2022-2024 in the Republic of Kazakhstan]. [in Russian]. (Accessed: 10.12.2022).
19. Kodeks Respubliki Kazahstan ot 7 iyulya 2020 goda № 360-VI ZRK. O zdorov'e naroda i sisteme zdravoohraneniya. [Code of the Republic of Kazakhstan dated July 7, 2020 No. 360-VI of the air defense system. On the health of the people and the health system]. [in Russian].

Zakon Respubliki Kazahstan ot 24 noyabrya 2015 goda № 418-V ZRK. Ob informatizacii. [Law of the Republic of Kazakhstan dated November 24, 2015 No. 418-V of the air defense system. About informatization]. [in Russian].

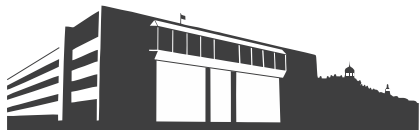
Сведения об авторе:

Нурмагамбетов А.М. – д.ю.н., профессор, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан.

Жумабаева А.Б. – докторант, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан.

Nurmagambetov A.M. – Doctor of Legal Sciences, Professor of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Zhumabayeva A.B. – doctoral student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 10.77.41

Б.М. Сматлаев¹
С.М. Баймолдина¹
К.И. Нагорнов²

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

²Волгоградский государственный университет, Волгоград, Россия

(E-mail: sbm3003@gmail.com, baimoldinasveta@yandex.kz, nagornov_k@inbox.ru)

Проблемы регламентации порядка применения принудительных мер воспитательного воздействия в уголовном законодательстве Республики Казахстан

Аннотация. В представленной научной статье отражены результаты проведенного коллективом авторов исследования, которое было посвящено оценке регламентации порядка применения принудительных мер воспитательного воздействия в уголовном законодательстве Республики Казахстан. Основной акцент в работе делается на проблемных аспектах, связанных с применением принудительных мер воспитательного воздействия при освобождении от уголовной ответственности. Авторы приходят к выводу о том, что основание освобождения от уголовной ответственности, которое сопровождается применением принудительных мер воспитательного воздействия, должно быть обусловлено возможностью достижения исправления лица данными мерами воздействия. Вместе с тем в статье обосновывается точка зрения о том, что применение принудительных мер воспитательного воздействия, предусматривающих лишение или ограничение прав и свобод, в рамках освобождения от уголовной ответственности должно исключаться, как и применение данных мер при освобождении от уголовной ответственности в связи с примирением.

В заключении сформулированы рекомендации по совершенствованию отечественной уголовно-правовой основы принудительных мер воспитательного воздействия.

Ключевые слова: освобождение от уголовной ответственности, примирение, принудительные меры воспитательного воздействия, основание, условия, порядок применения.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-141-4-123-135>

Введение

В структуре трех последних УК казахстанский законодатель предусматривает специальные меры, применяемые исключительно

в отношении несовершеннолетних. Согласно положениям УК КазССР 1959 г. [1] данные меры именовались «принудительные меры воспитательного характера», а по УК 1997 и 2014 гг. [2, 3] – «принудительные меры вос-

питательного воздействия» (далее – ПМВВ). Анализ проведенной законодателем уголовно-правовой политики в отношении принудительных мер воспитания за прошедший шестидесятилетний период их существования в национальном уголовном законодательстве позволяет отметить, что наиболее сильно подвергся изменениям порядок применения данных мер воздействия.

Так, согласно положениям ч. 3 ст. 10 УК КазССР 1959 г. к несовершеннолетнему судом могли быть применены принудительные меры воспитательного характера, не являющиеся уголовным наказанием. Вместе с тем Указом Президиума Верховного Совета КазССР от 30 августа 1965 г. приведенное выше положение было дополнено указанием о том, что суд вправе освободить несовершеннолетнего от уголовной ответственности с направлением дела в комиссию по делам несовершеннолетних для решения вопроса о применении к нему принудительных мер воспитательного характера. Таким образом, как указывал Бейсенов Б.С. в комментарии к ст. 10 УК КазССР 1959 г., данное положение регламентировало «возможность освобождения несовершеннолетних от уголовной ответственности и наказания и применения к ним принудительных мер воспитательного характера» [4, с. 33].

В первоначальной редакции УК 1997 г. предусматривалась возможность применения ПМВВ только при освобождении от уголовного наказания, однако Законом от 09.12.2004 № 10-III [5] ст. 81 УК была подвергнута изменениям, в результате которых судам была предоставлена возможность применять ПМВВ и при освобождении подростка от уголовной ответственности. После этого Законом от 23.11.2010 № 354-IV [6] были подвергнуты корректировкам положения ст. ст. 63, 67 и 81 УК. По итогу ПМВВ стало возможным применить также при условном осуждении и в порядке освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением. Указанные изменения нашли отражение в ныне действующем УК (ч. 5 ст. 63, ч. 2 ст. 68, чч. 1-3 ст. 83 УК). Как отмечают профессора Балтабаев К.Ж., Абдиканов Н.А. «таким образом, законодатель, реализуя

уголовно-правовую политику гуманизации ответственности несовершеннолетних, расширил возможности освобождения несовершеннолетних от уголовной ответственности и наказания» [7, с. 431].

Итак, как мы могли заметить выше, казахстанский законодатель существенно расширил сферу применения ПМВВ, предоставив судам возможность их применения в рамках уголовной ответственности при освобождении от наказания и при условном осуждении, а также за пределами последней в рамках двух видов освобождения от уголовной ответственности. Вместе с тем анализ положений, регламентирующих порядок применения ПМВВ по действующему УК, позволяет обнаружить в них наличие некоторых несовершенств и противоречий, которые затрудняют восприятие правовой природы данных мер, а также негативным образом сказываются на практике их применения. В то же время данные проблемы до сих пор остаются неосвещенными в юридической науке и, как следствие, надлежащим образом не разрешенными.

В этой связи видится необходимым обратиться к рассмотрению некоторых проблемных аспектов законодательной регламентации порядка применения ПМВВ в целях выработки возможных теоретико-прикладных рекомендаций по совершенствованию национальной уголовно-правовой основы ПМВВ.

Методологическая база

Методологическая база настоящего исследования представлена совокупностью методов научного познания, широко и активно используемых в современной уголовно-правовой науке, среди которых: всеобщий диалектический, сравнительно-правовой, формально-юридический методы, а также методы логического анализа, синтеза, индукции, дедукции и обобщения. В процессе исследования авторы обращались к различным приемам толкования правовых норм, а также к материалам правоприменительной практики.

Теоретическая база исследования представлена трудами представителей националь-

ной и зарубежной научной доктрины, посвященных анализу комплексного института освобождения от уголовной ответственности, а также уголовной ответственности несовершеннолетних.

Обсуждение

Стоит начать с того, что в ныне действующем УК предусматриваются, как минимум, два варианта освобождения подростка от уголовной ответственности, которые влекут применение ПМВВ: 1) по ч. 1 ст. 83 УК; 2) по ч. 3 ст. 83, ч. 2 ст. 68 УК. Обратившись к анализу приведенных нормоположений, регламентирующих возможности освобождения подростка от уголовной ответственности с применением ПМВВ, можем заметить, что между ними имеются существенные расхождения, которые выражаются в следующем.

1. Наличие/отсутствие установления об обязательности применения ПМВВ при освобождении от уголовной ответственности. Так, применительно к первому варианту освобождения (ч. 1 ст. 83 УК) законодатель указывает то, что к подростку могут быть применены ПМВВ, а применительно ко второму (ч. 3 ст. 83, ч. 2 ст. 68 УК) – ПМВВ *подлежат* применению судом.

2. Регламентация оснований и условий освобождения от уголовной ответственности по ч. 1 ст. 83 УК и по ч. 3 ст. 83, ч. 2 ст. 68 УК. Авторы исходят из того, что в юридическом составе освобождения от уголовной ответственности имеется основание и условия освобождения. Под основанием освобождения от уголовной ответственности нами понимается главная (основная) причина, объясняющая нецелесообразность привлечения к уголовной ответственности, а под условиями освобождения – те обстоятельства, которые «сами по себе не способны объяснить принятие решения об освобождении от уголовной ответственности, однако в их отсутствие таковое будет нелегитимным» [8, с. 148]. Итак, согласно ч. 1 ст. 83 УК основанием освобождения от уголовной ответственности является установление судом *возможности исправления лица без привле-*

чения к уголовной ответственности, тогда как в соответствии с ч. 2 ст. 68 УК лицо подлежит освобождению от уголовной ответственности в случае, если оно *примирилось с потерпевшим, заявителем, в том числе в порядке медиации*. Что касается условий освобождения, то к их числу по ч. 1 ст. 83 УК относятся совершение *уголовного проступка или преступления небольшой тяжести либо впервые совершение преступления средней тяжести*, а по ч. 3 ст. 83, ч. 2 ст. 68 УК – *впервые совершение тяжкого преступления, не связанного с причинением смерти или тяжкого вреда здоровью человека, и заглаживание причиненного вреда*. Применительно к заглаживанию причиненного вреда отдельные авторы обращают внимание на то, что данное обстоятельство является условием освобождения или факультативным условием примирения, но не основанием освобождения [9, с. 28; 10, с. 124; 11, с. 58-59], с чем также солидаризируются авторы настоящей работы.

Объединяет данные виды освобождения от уголовной ответственности то, что как по ч. 1 ст. 83 УК, так и по ч. 3 ст. 83, ч. 2 ст. 68 УК: 1) решение об освобождении от уголовной ответственности является для суда правом, но не обязанностью (на это также обращают внимание и другие авторы [7, с. 427, 428; 12, с. 178-180; 13, с. 316, 317]); 2) применению подлежит одинаковый комплекс мер воздействия, регламентированный в ч. 1 ст. 84 УК, содержание которых раскрывается в ст. 85 УК.

Применительно к последнему указанию сделаем оговорку. Законодатель, действительно, специально не оговаривает возможность применения какой-либо отдельной меры или нескольких мер применительно к той или иной статье. Вместе с тем обращение к положениям ст. 85 УК позволяет заметить, что, например, помещение в организации образования с особым режимом содержания, как ПМВВ, может применяться только за совершение преступления средней тяжести или тяжкого преступления, что, тем не менее, допускает возможным ее применение как по ч. 1 ст. 83 УК, так и по ч. 3 ст. 83, ч. 2 ст. 68 УК. В данном случае законодатель произвел ограничение категорий преступления, за которые

подлежит применению мера, предусмотренная п. 5) ч. 1 ст. 84 УК. В то же время в ч. 10 ст. 85 УК применительно к мерам, предусмотренным пп. 2) и 4) ч. 1 ст. 84 УК, указаны сроки их применения за совершение уголовного проступка, преступления небольшой и средней тяжести, а также тяжкого преступления. Несмотря на то, что законодатель применительно к двум мерам указал сроки их применения за совершение тяжких преступлений, сказанное, думается, не означает, что только эти две меры (наряду с мерой, предусмотренной п. 5) ч. 1 ст. 84 УК) могут применяться за совершение тяжких преступлений. Функциональное назначение данного указания состоит в дифференциации сроков применения «срочных» мер в зависимости от вида уголовного правонарушения и категории преступления, в отличие от остальных мер, которые не имеют сроков применения (правда, применительно к пробационному контролю законодатель вообще не произвел дифференциации срока применения меры, лишь установил его верхнюю границу). Если бы воля законодателя сводилась к тому, чтобы ограничить перечень ПМБВ, подлежащих применению за совершение тяжких преступлений, думается, им был бы использован несколько иной технико-юридический прием (например, как это сделано в ч. 5 ст. 85 УК). Наше умозаключение о том, что за совершение тяжкого преступления могут подлежать применению не только меры, предусмотренные пп. 2), 4), 5) ч. 1 ст. 84 УК (следовательно, и подлежать применению по ч. 2 ст. 68 УК), подтверждают и материалы правоприменительной практики. Так, по одному из дел двое несовершеннолетних были освобождены от уголовной ответственности по ч. 2 ст. 68 УК с применением ПМБВ в виде предупреждения [14].

Внимательное изучение положений ст.ст. 68, 83-85 УК, сопровождаемое их критическим анализом, позволяет сформулировать некоторые замечания применительно к регламентации порядка применения ПМБВ.

1. Применительно к регламентации возможности применения ПМБВ в порядке ч. 2 ст. 68 УК возникает вопрос: почему же зако-

нодатель при освобождении от уголовной ответственности в связи с примирением за совершение впервые тяжкого преступления, не связанного с причинением смерти или тяжкого вреда здоровью человека, признал необходимость в дополнительном оказании на несовершеннолетних уголовно-правового воздействия посредством применения ПМБВ?

Пытаясь найти ответ на поставленный вопрос, причем обосновывающий целесообразность введения такого положения в отечественный УК, мы приходим к выводу о том, что предоставление возможности применения ПМБВ в рамках освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением весьма противоречиво.

Противоречиво оно, как минимум, потому, что иные лица, перечисленные в ч. 2 ст. 68 УК (беременные женщины, женщины, имеющие малолетних детей и др.), освобождаются от ответственности без последующего оказания в отношении них уголовно-правового воздействия, тогда как в отношении несовершеннолетних согласно положениям той же части установлено императивное правило о применении в отношении них ПМБВ. Вместе с тем анализ материалов правоприменительной практики также показал, что в отдельных случаях суды, освобождая лицо от уголовной ответственности в связи с примирением по ч. 3 ст. 83 УК за совершенное в несовершеннолетнем возрасте преступление, не применяли к нему ПМБВ ввиду достижения совершеннолетия на момент принятия решения [15, 16] (применительно к приведенной ситуации вынуждены заметить, что такие решения противоречат ч. 2 ст. 68 УК, на что также обращают внимание отдельные авторы [13, с. 317, 318]). Получается, что несовершеннолетние при применении ч. 2 ст. 68 и ч. 3 ст. 83 УК находятся в более невыгодном положении по сравнению с иными указанными даже только в ч. 2 ст. 68 УК лицами.

Кроме того, заметим, что освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением влечет применение ПМБВ только в случае совершения несовершеннолетним впервые тяжкого преступления, не связанного с причинением смерти или тяжкого вреда здо-

ровью человека, в то время как по ч. 1 ст. 68 УК примирение с потерпевшим и заглаживание причиненного вреда не влечет применение ПМБВ к подростку, совершившему уголовный проступок или преступление небольшой либо средней тяжести, не связанное с причинением смерти. На это также обращается внимание в абз. 2 п. 16-1 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 11.04.2002 № 6 «О судебной практике по делам об уголовных правонарушениях несовершеннолетних и о вовлечении их в совершение уголовных правонарушений и иных антиобщественных действий» [17]. Возможно, отсутствие указания в ч. 1 ст. 68 УК возможности применения ПМБВ при освобождении от уголовной ответственности в связи с примирением обусловлено тем, что законодатель и так уже предоставил возможность освобождения несовершеннолетнего от уголовной ответственности с применением ПМБВ за совершение уголовного проступка или преступления небольшой либо средней тяжести, но по другой норме – ч. 1 ст. 81 УК (см. табл. 1).

Таблица 1

Основания и условия освобождения от уголовной ответственности по ч. 1 ст. 68 УК и по ч. 1 ст. 81 УК	
ч. 1 ст. 68 УК	ч. 1 ст. 81 УК
Основания освобождения	
примирение с потерпевшим, заявителем	достижение исправления возможно без привлечения к уголовной ответственности
Условия освобождения	
- совершение уголовного проступка; - совершение преступления небольшой или средней тяжести, не связанного с причинением смерти; - лицо загладило причиненный вред	- совершение уголовного проступка; - совершение преступления небольшой тяжести; - впервые совершено преступление средней тяжести

Следуя такой логике можно прийти к выводу о том, что действительно нет необходимости в регламентации двух видов освобождения от уголовной ответственности, предусматривающих применение ПМБВ, с одинаковыми условиями освобождения. Такой шаг только породит конкуренцию между указанными видами освобождения. Контраргументами данному предположению могут служить следующие: а) условия освобождения по ч. 1 ст. 68 и ч. 1 ст. 81 УК все же имеют некоторые отличия; б) указанные нормы регламентируют два абсолютно разных основания освобождения от уголовной ответственности. Кроме того, по ч. 1 ст. 68 УК несовершеннолетние *подлежат* освобождению от уголовной ответственности, тогда как по ч. 1 ст. 81 УК – *могут быть* освобождены от таковой.

Еще одним доводом в пользу закрепления в ч. 2 ст. 68 УК возможности применения ПМБВ (и одновременно обосновывающим нецелесообразность закрепления такой возможности в рамках ч. 1 ст. 68 УК) могла бы являться необходимость в оказании применительно к лицам, совершившим тяжкое преступление, не связанное с причинением смерти или тяжкого вреда здоровью человека, дополнительного уголовно-правового воздействия. Наверное, с этим можно было бы согласиться, но только дело в том, что *освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением не предполагает оказания уголовно-правового воздействия после принятия решения об освобождении*. Еще раз заметим, что ни по ч. 1 ст. 68 УК, ни по ч. 2 ст. 68 УК применительно к беременным женщинам, женщинам, имеющим малолетних детей, мужчинам, воспитывающих в одиночку малолетних детей, женщинам в возрасте пятидесяти восьми и выше лет, мужчинам в возрасте шестидесяти трех и выше лет, ни, наконец, по ч. 3 указанной статьи законодатель не предусматривает оказания уголовно-правового воздействия после принятия решения об освобождении. Отсутствие такового, думается, отнюдь неслучайно и обусловлено следующим. Еще высшей судебной инстанцией в нормативном постановлении № 4 от 21.06.2001 «О судебной

практике по применению статьи 68 Уголовного кодекса Республики Казахстан» было подчеркнуто, что правильное применение института примирения «способствует повышению роли и активности потерпевшего, заявителя в уголовном процессе, полному и быстрому восстановлению их нарушенных прав и свобод, одновременно направлено на проявление гуманизма к лицам, совершившим уголовные правонарушения, впоследствии проявившим позитивное поведение» [18]. Профессор Ревин В.П. и доцент Бекмагамбетов А.Б также подмечают, что наличие в УК такого института «дает возможность разрешить конфликтную ситуацию между пострадавшим и лицом, совершившим преступление, без дополнительных условий, с меньшими процессуальными и моральными затратами» [19, с. 339].

Таким образом, сущность института примирения заключается в том, чтобы восстановить, при этом максимально полно и быстро, положение потерпевшего за счет позитивного посткриминального поведения правонарушителя, за которое последнему и предоставляется возможность избежать уголовной ответственности. *Вряд ли, на наш взгляд, восстановление положения потерпевшего предполагает необходимость в дополнительном принятии уголовно-правовых мер к нарушителю, в том числе связанных с различного рода лишениями или ограничениями (например, пробационный контроль, помещение в организацию с особым режимом содержания) после того, как нарушитель примирился с потерпевшим и положение последнего уже было восстановлено. Не говоря уже о том, что: а) далеко не все ПМВВ, которые применяются к несовершеннолетнему за совершение тяжкого преступления, могут восстановить положение потерпевшего; б) примирение с потерпевшим и заглаживание причиненного вреда и так схоже с такими ПМВВ, которые предусмотрены пп. 3), 6) ч. 1 ст. 84 УК.*

В целом расширение законодателем сферы применения ПМВВ за счет предоставления правоприменителю полномочия по их назначению за совершение впервые тяжких преступлений, которые не связаны с причинением смерти или тяжкого вреда здоровью человека,

стоит оценить положительно, поскольку подростку предоставляется дополнительная возможность избежать негативных последствий, связанных с привлечением к уголовной ответственности и последующим назначением уголовного наказания, которое к тому же влечет состояние судимости. *Однако предоставление такой возможности в рамках освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением, в силу указанного выше, неоправданно.*

2. Ч. 1 ст. 83 УК предоставляет довольно широкие дискреционные полномочия судам, что проявляется в части принятия решения об освобождении несовершеннолетнего от уголовной ответственности, а также в части принятия решения о назначении ПМВВ в порядке данной нормы. В связи с тем, что рассматриваемый вид освобождения от уголовной ответственности предполагает возможным дополнительное оказание на несовершеннолетних уголовно-правового воздействия посредством применения ПМВВ, возникает вопрос об обоснованности такого положения. На наш взгляд, проблема заключается в том, что для принятия решения об освобождении от уголовной ответственности по ч. 1 ст. 81 УК и так достаточно установления возможности исправления лица без привлечения к уголовной ответственности. *Если же возможность исправления без привлечения к уголовной ответственности обусловлена применением именно ПМВВ, то, думается, речь должна вестись об ином виде и основании освобождения от уголовной ответственности, поскольку в основе освобождения лежат уже несколько иные обстоятельства.* В таком случае правоприменителем должен быть учтен ряд факторов, чтобы установить возможность исправления лица без привлечения к уголовной ответственности применением ПМВВ (следовательно, и признать необходимость в оказании уголовно-правового воздействия после освобождения от уголовной ответственности) и определить соразмерную содеянному меру воздействия.

3. Думается, *разные по своей сущности основания, обосновывающие нецелесообразность привлечения к уголовной ответственности, не могут предопределять возможность применения одних и тех же уголовно-правовых мер воздействия, ко-*

ими являются ПМВВ. Как представляется, если и предоставлять возможность применения к несовершеннолетним ПМВВ при освобождении от уголовной ответственности, то разрешение вопроса о возможности освобождения от уголовной ответственности должно находиться в прямой зависимости от того, может ли быть обеспечено исправление лица ПМВВ. В этой связи обращает внимание положение п. 14 нормативного постановления высшей судебной инстанции Казахстана от 11.04.2002 № 6, в котором подчеркивается нецелесообразность применения наказания в тех случаях, когда исправление и перевоспитание лица может быть достигнуто путем применения ПМВВ. Хотя приведенная позиция несколько не согласуется с чч. 1 и 2 ст. 83 УК, тем не менее высшая судебная инстанция, как представляется, более четко и верно (за исключением указания о перевоспитании) определила основание применения ПМВВ по сравнению с тем, что указано в чч. 1 и 3 ст. 83 и ч. 2 ст. 68 УК.

Возможность исправления лица ПМВВ, в свою очередь, может определяться на основе оценки характера и степени общественной опасности уголовного правонарушения, обстоятельств его совершения, личности и содержательного потенциала ПМВВ. Помимо этого судом могут быть учтены предкриминальное и посткриминальное поведение лица, охватывающие не только принятые меры по заглаживанию вреда, причиненного преступлением, и примирению, но и также явку с повинной, активное содействие раскрытию и расследованию преступления и др. Вместе с тем предпринятые подростком меры, направленные на примирение и заглаживание вреда, причиненного преступлением (что является основанием и условием освобождения от уголовной ответственности по ч. 2 ст. 68 УК), думается, не всегда могут свидетельствовать о возможности исправления лица путем применения ПМВВ. Следовательно, в этих случаях не всегда целесообразно применять данные меры воздействия. В то время как, напомним, по ч. 2 ст. 68 УК ПМВВ подлежат обязательному применению, а по ч. 1 ст. 81 УК – это вообще одно из возможных последствий освобождения.

4. Анализ содержания ПМВВ, которое легально определено в ст. 85 УК, позволяет выделить среди них меры, предусматривающие различного рода лишения или ограничения прав и свобод. Речь идет о таких мерах, например, как возложение обязанности загладить причиненный вред, которое может предусматривать денежное взыскание или привлечение подростка к труду; ограничение досуга и установление особых требований к поведению несовершеннолетнего, установление пробационного контроля, связанных с ограничением свободы перемещения, временным лишением права на занятие каким-либо видом деятельности; помещение в организацию с особым режимом содержания, которое сопряжено с временной изоляцией подростка от общества [20, с. 5342]. Исходя из того, что по замечанию ряда авторов предусмотренные уголовным законом лишения или ограничения прав и свобод образуют содержание уголовной репрессии [7, с. 240; 21, с. 143], можем прийти к выводу о том, что содержание вышеперечисленных четырех ПМВВ также образует уголовная репрессия. Поскольку в соответствии с чч. 1, 3 ст. 83 УК правоприменителям предоставлена возможность применять ПМВВ при освобождении от уголовной ответственности, закономерно следует вопрос о том, насколько оправдано предоставлять возможность применения ПМВВ, содержащих уголовную репрессию, вне рамок уголовной ответственности? Как представляется, неоправданно, поскольку в этом случае вина лица в совершении инкриминируемого деяния не устанавливается и освобождение от уголовной ответственности предполагает «отказ компетентных органов государства от применения мер уголовно-правового характера в отношении лица, совершившего уголовное правонарушение» [7, с. 341]. Только уголовная ответственность может предусматривать, да и то по справедливому замечанию профессоров Борчашвили И.Ш. и Нуртаева Р.Т не всегда [22, с. 1020], установление для лица негативных последствий, связанных с лишением или ограничением прав и свобод.

Выводы

Проведенный анализ положений уголовного законодательства и научной доктрины, разъяснений высшей судебной инстанции позволяет прийти к выводу о том, что порядок применения ПМБВ нуждается в совершенствовании.

Введение законодателем первоначально Законом от 23.11.2010 № 354-IV в УК 1997 г. положения, предусматривающего возможность применения ПМБВ при освобождении несовершеннолетнего от уголовной ответственности в связи с примирением, а затем его сохранение в УК 2014 г. породило ряд проблем и противоречий, а потому, в целом, данный шаг не может быть оценен положительно с точки зрения совершенствования института ПМБВ. По нашему убеждению, основанному на проведенном выше анализе, возможность применения ПМБВ при освобождении от уголовной ответственности в связи с примирением должна исключаться. В этой связи в перспективе следует исключить из ст. 81 УК ее третью часть, а также исключить из ч. 2 ст. 68 УК указание о применении ПМБВ.

Второй вывод, который следует из проведенного выше анализа, касается необходимости выделения в действующем уголовном законодательстве в качестве отдельного вида освобождения от уголовной ответственности – освобождение от уголовной ответственности с применением ПМБВ (по примеру ч. 2 ст. 81 УК, регламентирующей отдельный вид освобождения от наказания – освобождение от наказания с применением ПМБВ). Основание данного вида освобождения от уголовной ответственности, на наш взгляд, должно быть обусловлено возможностью достижения исправления лица путем применения данных мер воздействия, что, в свою очередь, свидетельствует о нецелесообразности привлечения его к уголовной ответственности. Такой шаг потребует внесения некоторых изменений в положения действующего законодательства, а именно: 1) исключение из ч. 1 ст. 83 УК следующего предложения: «При этом к нему могут быть применены принудитель-

ные меры воспитательного воздействия.»; 2) дополнение ст. 83 УК отдельной нормой об освобождении от уголовной ответственности в связи с возможностью исправления лица применением ПМБВ. При этом предлагаем предусмотреть те же условия освобождения по данному основанию, что и указаны в ч. 1 ст. 83 УК; 3) потребуется скорректировать п. 14 нормативного постановления высшей судебной инстанции Республики Казахстан от 11.04.2002 № 6, исключив из него указание о перевоспитании.

Еще одним значимым выводом, к которому мы пришли в ходе проведения исследования, является необходимость исключения возможности применения ПМБВ, предусматривающих лишения или ограничения прав и свобод, при освобождении от уголовной ответственности. В этой связи в ст. 83 УК следует указать о том, какие ПМБВ могут подлежать применению при освобождении от уголовной ответственности. В настоящий момент речь может идти пока о применении таких мер, как предупреждение, передача под надзор родителей или лиц, их заменяющих, либо специализированного государственного органа, возложение обязательства принести извинение потерпевшему.

Наконец, поскольку мы предлагаем исключить ч. 3 из ст. 83 УК, а также указание о применении ПМБВ к несовершеннолетним из ч. 2 ст. 68 УК, считаем необходимым рассмотреть вопрос о сохранении в УК возможности применения ПМБВ за совершение тяжких преступлений. Такое предложение обусловлено необходимостью предоставления дополнительного шанса несовершеннолетним миновать негативных последствий, связанных с назначением наказания, а также содержательным потенциалом отдельно взятых мер воздействия, которые могут выступать адекватным и эффективным средством уголовно-правовой реакции на тяжкие преступления, учиненные подростками.

Исследование выполнено при поддержке Министерства науки и высшего образования Российской Федерации. Приказ № 486 от 15 июня 2021 г.

Список литературы

1. Уголовный кодекс Казахской ССР от 22.07.1959, утв. Законом Казахской ССР от 22.07.1959 № 177. Ведомости Верховного Совета и Правительства Казахской ССР. – 1959 г. – № 22-23.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16.07.1997 № 167. [Электронный ресурс] – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_ (дата обращения: 25.05.2022).
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.01.2022). [Электронный ресурс] – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 25.05.2022).
4. Маркелов В. Н., Поленов Г.Ф. Комментарий к Уголовному кодексу Казахской ССР. Алма-Ата: Казахстан, 1966. – 618 с.
5. Закон Республики Казахстан от 09.12.2004 № 10-III «О внесении изменений и дополнений в Уголовный, Уголовно-процессуальный, Уголовно-исполнительный кодексы РК и Кодекс РК об административных правонарушениях по вопросам упрощения процедур расследования уголовных дел, декриминализации некоторых составов преступлений и совершенствования законодательства об административных правонарушениях». [Электронный ресурс] – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000010_#z0 (дата обращения: 25.05.2022).
6. Закон Республики Казахстан от 23.11.2010 № 354-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения защиты прав ребенка». [Электронный ресурс] – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1000000354#z12> (дата обращения: 25.05.2022).
7. Рогов И.И., Балтабаев К.Ж. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть. Учебник. - Алматы: Жеті Жарғы, 2016. – 448 с.
8. Лобанова Л. В. Актуальные проблемы уголовного права: курс лекций: в 3 т. Часть 3. - Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2018. – Т.3. – 403 с.
9. Ларионова Л.Н., Грунтов И.О., Мороз Д.Г. Дифференцирующие элементы освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим по УК Российской Федерации, Республики Беларусь и Республики Казахстан // Legal Concept. – 2017. – Т. 16. – № 3. – С. 27-32.
10. Суверов С.Е. Особенности освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением по Уголовному кодексу Республики Казахстан // Научный вестник Омской академии МВД России. – 2021. – № 2 (81). – С. 123-131.
11. Сарсенбаев Т.Е. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим по законодательству Республики Казахстан // Российский следователь. – 2005. – № 9. – С.57-60.
12. Наурзалиева С.М. Уголовная ответственность несовершеннолетних в Республике Казахстан: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Российский ун-т дружбы народов. – Москва, 2019. – 239 с.
13. Рахметов С.М. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: Учебник. – Алматы: ТОО Лантар Трейд, 2020. – 404 с.
14. Постановление специализированного межрайонного суда по делам несовершеннолетних г. Нур-Султан от 21.08.2017 по делу № 7130-17-00-1/44. Архив специализированного межрайонного суда по делам несовершеннолетних г. Нур-Султан.
15. Приговор специализированного межрайонного суда по делам несовершеннолетних г. Нур-Султан от 11.11.2020 по делу № 7117-20-00-1/30. Архив специализированного межрайонного суда по делам несовершеннолетних г. Нур-Султан.
16. Приговор специализированного межрайонного суда по делам несовершеннолетних г. Нур-Султан от 10.08.2021 по делу № № 7130-21-00-1/16. Архив специализированного межрайонного суда по делам несовершеннолетних г. Нур-Султан.
17. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 11.04.2002 № 6 «О судебной практике по делам об уголовных правонарушениях несовершеннолетних и о вовлечении их в совершение уголовных правонарушений и иных антиобщественных действий» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.12.2020) // «Заң газеті» от 15.05.2002, № 20 (404).
18. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 21.06.2001 № 4 «О судебной практике по применению статьи 68 Уголовного кодекса Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.12.2020 г.) // Бюллетень Верховного Суда Республики Казахстан» № 6 – 2001 г.

19. Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. Учебник. Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 504 с.
20. Нагорнов К.И. Принудительные меры воспитательного воздействия: оценка качественно-количественных параметров репрессии (на основе анализа положений УК и КоАП Республики Казахстан) // «GYLYM JÁNE BILIM – 2022» студенттер мен жас ғалымдардың XVII Халықаралық ғылыми конференциясы. – Нұр-Сұлтан: – 2022. – С. 5341-5346.
21. Степашин В.М. Экономия репрессии как принцип уголовного права и его реализация в назначении мер уголовной ответственности: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Омская академия Министерства внутренних дел Российской Федерации. – Омск, 2019. – 527 с.
22. Борчашвили И.Ш., Нуртаев Р.Т. Актуальные проблемы уголовной ответственности и наказания в современном уголовном праве Республики Казахстан // Lex Russica. – М.: Изд-во МГЮА, 2013, № 9. – С. 1018-1029.

Б.М. Сматлаев¹, С.М. Баймолдина¹, К.И. Нагорнов²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

²Волгоград мемлекеттік университеті, Волгоград, Ресей

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасындағы тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолдану тәртібін реттеу мәселелері

Аңдатпа. Ұсынылған ғылыми мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолдану тәртібін регламенттеуді бағалауға арналған жүргізілген зерттеу нәтижелері көрсетілген. Жұмыстың негізгі бағыты қылмыстық жауаптылықтан босату кезінде тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолдануға байланысты проблемалық аспектілерге бағытталған.

Авторлар тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолданумен қатар жүретін қылмыстық жауаптылықтан босатудың негізі адамды осы ықпал ету шараларымен түзетуге қол жеткізу мүмкіндігіне байланысты болуы керек деген қорытындыға келеді. Сонымен бірге, бапта қылмыстық жауаптылықтан босату шеңберінде құқықтар мен бостандықтардан айыруды және немесенемесе шектеуді көздейтін тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолдану алып тасталуға тиіс деген көзқарас негізделді.

Сонымен бірге, бапта қылмыстық жауаптылықтан босату шеңберінде құқықтар мен бостандықтардан айыруды немесе шектеуді көздейтін тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолдану, сондай-ақ оларды татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату кезіндегі шаралар.

Қорытындыда тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларының отандық қылмыстық-құқықтық негізін жетілдіру жөніндегі ұсынымдар тұжырымдалған.

Түйін сөздер: қылмыстық жауаптылықтан босату, татуластыру, тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шаралары, негіздері, шарттары, қолдану тәртібі.

Зерттеуге Ресей Федерациясының Ғылым және жоғары білім министрлігі қолдау көрсетті. 2021 жылғы 15 маусымдағы № 486 бұйрығы

B.M. Smatlaev¹, S.M. Baimoldina¹, K.I. Nagornov²

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

²Volgograd State University, Volgograd, Russia

Problems of regulation of the procedure for the application of compulsory measures of educational influence in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan

Abstract. The scientific article reflects the results of a study conducted by the authors. It was devoted to the assessment of the regulation of the procedure for the use of coercive measures of educational influence in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. The main emphasis of the work is on the problematic

aspects associated with the use of coercive measures of educational influence when being released from criminal liability. The authors concluded that the basis for exemption from criminal liability, which is accompanied by the use of coercive measures of educational influence, should be conditioned by the possibility of achieving correction of the person by these measures of influence. At the same time, the article substantiates the point of view that the use of coercive measures of educational influence, involving deprivation or restriction of rights and freedoms, within the framework of exemption from criminal liability should be excluded. In conclusion, recommendations are formulated to improve the domestic criminal legal framework of compulsory measures of educational influence.

Keywords: exemption from criminal liability, reconciliation, compulsory measures of educational influence, grounds, conditions, the procedure of application.

The study was carried out with the support of the Ministry of Science and Higher Education of the Russian Federation. Order No. 486 of June 15, 2021.

References

1. Uголовный кодекс Казахской ССР от 22.07.1959, utv. Zakonom KazSSR от 22.07.59 г. № 177 [The Criminal Code of the Kazakh SSR of July 22, 1959, approved. By the Law of the Kazakh SSR No. 177 dated 22.07.59]. Official publication of the Supreme Soviet of the USSR «Vedomosti Verhovnogo Soveta SSSR [Gazette of the Supreme Soviet of the USSR]». - 1959. № 22-23.
2. Uголовный кодекс Республики Казахстан от 16.07.1997 [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated 16.07.1997 No. 167]. [Electronic resource] – Available at: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_ (Accessed: 25.05.2022).
3. Uголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 № 226-V (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 10.01.2022) [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V (with amendments and additions as of 10.01.2022)]. [Electronic resource] – Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252 (Accessed: 22.05.2022).
4. Markelov V. N., Polenov G. F. Kommentarij k Uголовnomu kodeksu Казахской ССР [Commentary on the Criminal Code of the Kazakh SSR]. (Alma-Ata: Kazakhstan, 1966. – 618 p.). [in Russian].
5. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 09.12.2004 № 10-III «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v Uголовnyj, Uголовно-processual'nyj, Uголовно-ispolnitel'nyj kodeksy RK i Kodeks RK ob administrativnyh pravonarusheniyah po voprosam uproshcheniya procedur rassledovaniya uголовnyh del, dekriminalizacii nekotoryh sostavov prestuplenij i sovershenstvovaniya zakonodatel'stva ob administrativnyh pravonarusheniyah» [The Law of the Republic of Kazakhstan dated 09.12.2004 No. 10-III «On amendments and additions to the Criminal, Criminal Procedure, Criminal Executive Codes of the Republic of Kazakhstan and the Code of Administrative Offences on simplification of procedures for the investigation of criminal cases, decriminalization of certain elements of crimes and improvement of legislation on administrative offences»]. [Electronic resource] – Available at: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000010_#z0 (Accessed: 25.05.2022).
6. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 23.11.2010 № 354-IV «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazakhstan po voprosam obespecheniya zashchity prav rebenka» [The Law of the Republic of Kazakhstan dated 23.11.2010 No. 354-IV «On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on ensuring the protection of the rights of the child»]. [Electronic resource] – Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1000000354#z12> (Accessed: 25.05.2022).
7. Rogov I.I., Baltabaev K.ZH. Uголовное право Республики Казахстан: Obshchaya chast'. Uchebnik [Criminal law of the Republic of Kazakhstan: General part. Textbook] (Almaty: ZHeti ZHARRY, 2016. – 448 p.). [in Russian]
8. Lobanova L. V. Aktual'nye problemy uголовного prava: kurs lekcij: v 3 t. Chast' 3 [Actual problems of criminal law: course of lectures: in 3 volumes. Vol.3.]. (Volgograd: Volga Publishing House, 2018. – 403 p.). [in Russian]
9. Larionova L.N., Gruntov I.O., Moroz D.G. Differenciruyushchie elementy osvobozhdeniya ot uголовnoj otvetstvennosti v svyazi s primirenijem s poterpevshim po UK Rossijskoj federacii, Respubliki Belarus' i Respubliki Kazakhstan [Differentiating elements of exemption from criminal liability in connection

with reconciliation with the victim under the Criminal Code of the Russian Federation, the Republic of Belarus and the Republic of Kazakhstan]. Legal Concept [Legal Concept], 3 (16), 27-32 (2017). [in Russian]

10. Suverov S.E. Osobennosti osvobozhdeniya ot ugovnoy otvetstvennosti v svyazi s primireniem po Ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazahstan [Features of exemption from criminal liability in connection with reconciliation under the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan]. Nauchnyj vestnik Omskoj akademii MVD Rossii [Scientific Bulletin of the Omsk Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia], 2 (81), 123-131 (2021). [in Russian]

11. Sarsenbaev T.E. Osvobozhdenie ot ugovnoy otvetstvennosti v svyazi s primireniem s poterpevshim po zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan [Exemption from criminal liability in connection with reconciliation with the victim under the legislation of the Republic of Kazakhstan]. Rossijskij sledovatel' [A Russian investigator], 9, 57-60 (2005). [in Russian]

12. Naurzalieva S.M. Ugolovnaya otvetstvennost' nesovershennoletnih v Respublike Kazahstan: dis. ... kand. yurid. nauk [Criminal responsibility of minors in the Republic of Kazakhstan: dis. ... cand. jurid. sciences], Moscow, 2019, 239 p. [in Russian]

13. Rahmetov S.M. Ugolovnoe pravo Respubliki Kazahstan. Obshchaya chast': Uchebnik [Criminal law of the Republic of Kazakhstan. General part: Textbook]. (Almaty: Lantar Trade LLP, 2020. – 404 p.). [in Russian]

14. Postanovlenie specializirovannogo mezhrajonnogo suda po delam nesovershennoletnih g. Nur-Sultan ot 21.08.2017 po delu № 7130-17-00-1/44. [Resolution of the specialized Interdistrict Juvenile Court of the city of Nursultan dated 21.08.2017 in case No. 7130-17-00-1/44]. Arhiv specializirovannogo mezhrajonnogo suda po delam nesovershennoletnih g. Nur-Sultan [Archive of the specialized interdistrict Juvenile Court of Nur-Sultan].

15. Prigovor specializirovannogo mezhrajonnogo suda po delam nesovershennoletnih g. Nur-Sultan ot 11.11.2020 po delu № 7117-20-00-1/30 [The verdict of the specialized interdistrict Juvenile Court of the city of Nur-Sultan dated 11.11.2020 in case No. 7117-20-00-1/30]. Arhiv specializirovannogo mezhrajonnogo suda po delam nesovershennoletnih g. Nur-Sultan [Archive of the specialized interdistrict Juvenile Court of Nur-Sultan].

16. Prigovor specializirovannogo mezhrajonnogo suda po delam nesovershennoletnih g. Nur-Sultan ot 10.08.2021 po delu № № 7130-21-00-1/16 [The verdict of the specialized interdistrict Juvenile Court of Nur-Sultan dated 10.08.2021 in case No. 7130-21-00-1/16]. Arhiv specializirovannogo mezhrajonnogo suda po delam nesovershennoletnih g. Nur-Sultan [Archive of the specialized interdistrict Juvenile Court of Nur-Sultan].

17. Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan № 6 ot 11.04.2002 «O sudebnoj praktike po delam ob ugovolnyh pravonarusheniyah nesovershennoletnih i o вовлеchenii ih v sovershenie ugovolnyh pravonarushenij i inyh antiobshchestvennyh dejstvij» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 11.12.2020) [Regulatory resolution of the Plenum of the Supreme Court of Kazakhstan No. 6 dated 11.04.2002 «On judicial practice in cases of criminal offenses of minors and their involvement in the commission of criminal offenses and other antisocial actions (with amendments and additions as of 11.12.2020)»]. [Electronic resource] – Available at: <https://www.sud.gov.kz/rus/legislation/CAT01/79692/2002> (Accessed: 22.05.2022).

18. Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 21.06.2001 № 4 «O sudebnoj praktike po primeneniyu stat'i 68 Ugolovnoy kodeksa Respubliki Kazahstan» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 11.12.2020 g.) [Normative Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated 21.06.2001 No. 4 «On judicial practice on the application of Article 68 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan» (with amendments and additions as of 11.12.2020)]. Bulletin of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan [Byulleten' Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan], № 6, 2001.

19. Bekmagambetov, A.B., Revin V.P. Ugolovnoe pravo Respubliki Kazahstan. Obshchaya chast'. Uchebnik. [Criminal law of the Republic of Kazakhstan. The general part. Textbook.]. (Almaty: Zheti Zhargy, 2015 – 504 p.). [in Russian].

20. Nagornov K.I. Prinuditel'nye mery vospitatel'nogo vozdeystviya: ochenka kachestvenno-kolichestvennykh parametrov repressii (na osnove analiza polozhenij UK i KoAP Respubliki Kazahstan) [Compulsory measures of educational influence: assessment of qualitative and quantitative parameters of repression (based on the analysis of the provisions of the Criminal Code and Administrative Code of the Republic of Kazakhstan)] // «Mezhdunarodnaya nauchnaya konferenciya studentov i molodyh uchenykh «GYLYM JÁNE BILIM – 2022» [The XVII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2022»]. Nur-Sultan [Nur-Sultan], 2022. P. 5341-5346.

21. Stepashin V.M. *Ekonomiya repressii kak princip ugovolnogo prava i ego realizaciya v naznachenii mer ugovolnoj otvetstvennosti*. Dissertaciya na soiskanie uchenoj stepeni d.yu.n. [Economy of repression as a principle of criminal law and its implementation in the appointment of criminal liability measures], Omsk, 2019, 527 p. [in Russian].

22. Borchashvili I.SH., Nurtaev R.T. *Aktual'nye problemy ugovolnoj otvetstvennosti i nakazaniya v sovremennom ugovolnom prave Respubliki Kazahstan* [Actual problems of criminal responsibility and punishment in modern criminal law of the Republic of Kazakhstan]. *Lex Russica* [Lex Russica], 9, 1018-1029 (2013). [in Russian]

Сведения об авторах:

Сметлаев Б.М. – доктор юридических наук, профессор, декан юридического факультета Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева, Почетный работник прокуратуры Республики Казахстан, Астана, Казахстан.

Баймолдина С.М. – кандидат юридических наук, доцент кафедры уголовно-правовых дисциплин, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, ул. Сатпаева, 2, Астана, Казахстан.

Нагорнов К.И. – аспирант кафедры уголовного права Института права Волгоградского государственного университета, пр. Университетский, 100, Волгоград, Россия.

Smatlaev B.M. – Doctor of Law, Professor, Dean of the Faculty of Law, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Honorary employee of the Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.

Baimoldina S.M. – Candidate of Law, Associate Professor of the Department of Criminal Law Disciplines, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev str., Astana, Kazakhstan.

Nagornov K.I. – postgraduate student of the Department of Criminal Law of the Institute of Law of Volgograd State University, 100 Universitetskiy ave., Volgograd, Russia.

Өзіне-өзі қол жұмсауға жеткізу қылмысының алдын алу мәселелері

Аңдатпа. Қылмысқа қарсы іс-қимыл оның алдын алуға, жасалған қылмыстардың жолын кесуге және ашуға бағытталған әзірленген шаралар жүйесі болып табылады, ол қоғамдағы криминогендік деңгейін төмендетуге, қылмыстық әрекеттердің жаңа түрлерінің санын азайтуға немесе төмендетуге мүмкіндік беретін алдын алу шараларын қамтиды.

Қылмыстылықтың алдын алудың басымдылығы негізгі үш компоненттен тұрады: а) қылмыстың әртүрлі түрлеріне тигізетін шектен тыс әсер ету ықтимал жәбірленушілердің санын қысқартуға мүмкіндік береді; б) тиімділік-жасалатын қылмыстардың санын және олардың жаңа түрлерінің пайда болу мүмкіндігін азайтуға алғышарттар жасау; в) қоғам ресурстарын үнемдеу қылмыстық контингентті ұстауға жұмсалатын шығындарды азайту, қылмыстық қол сұғушылықты жүзеге асыру нәтижесінде туындаған мемлекеттің, қоғамның және жеке адамның шығындарын азайту болып табылады. Аталған компоненттер толығымен жеткілікті және негізделген және біздің пікірімізше сынға ұшырауға жатпайды.

Өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізудің толық және сапалы криминологиялық сипаттамасы үшін біз өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізген қылмыскердің жеке басының авторлық ұғымын, қылмыскерлердің типологиясын, ҚР ҚК 105-бабында көрсетілген қылмыстан зардап шеккен адамның құрбанын анықтауды, сондай-ақ өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу жиі жасалатын адамдардың (жәбірленушілердің) санаттарын келтірдік. ҚР ҚК 105-бабында көзделген әрекетті барынша азайтуға, жоюға және бейтараптандыруға бағытталған іс-әрекетті жасаудың алдын алу шаралары ұсынылды.

Түйін сөздер: өзін-өзі өлтіру, өзін-өзі өлтіру себептері, өзін-өзі өлтіруге жәрдемдесу, өзін-өзі өлтіруді насихаттау, қылмыстың алдын алу.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-141-4-136-146>

Кіріспе

Өзіне-өзі қол жұмсауға дейін жеткізуді алдын алудың арнайы шараларына нормативтік құқықтық көздерде бекітілген және ҚР ҚК 105-бабында көрсетілген қылмыстарға қарсы іс-қимылға бағытталған жоғарыда келтірілген шараларды да, оларды мамандандырылған ескерту субъектілерінің тиісінше қолдануын да жатқызған жөн.

Қылмыстың әртүрлі түрлерін жасау, ең алдымен, мемлекетте болып жатқан экономикалық, саяси және идеологиялық процестерге байланысты.

Біздің ойымызша, «профилактика» және «алдын-алу» сияқты ұғымдардың өзара байланысы туралы мәселені қозғаған жөн. Құқықтық әдебиеттерде бұл мәселе бойынша әлі де ортақ пікір жоқ. Авторлардың пікірінше, басты айырмашылық – «олардың қылмыс

жасаудан уақытша қашықтығы және қарқындылық пен динамика дәрежесі» - дейді. Басқа көзқарас бар, оның аясында «профилактика» және «алдын-алу» бірдей және синоним болып табылады[1].

Профессор Ю.М. Антонян қылмыстылықты алдын-алу «қоғам мен мемлекеттің қылмыстың алдын алуға, жолын кесуге, оларды жасауға жол бермеуге және кінәлі адамдарды, әсіресе жастарды заңдар мен моральды, адамзат қоғамының ережелерін құрметтеу рухында тәрбиелеуге бағытталған күш-жігерінің жиынтығы» дейді[2]. Ол алдын-алу екі компоненттен тұратынын айтады. Біріншіден, мемлекет пен қоғамның қызметі қылмыстылықпен күресудің алғышарттарын жасайды. Екіншіден, құқық қорғау құрылымдары, қоғамдық және білім беру ұйымдары, сондай-ақ тікелей әрбір адам жеке тұлғалар жасаған құқыққа қарсы (қылмыстық) әрекеттерді барынша азайтуға қабілетті. Сонымен қатар, аталған автор алдын-алу қызметі төрт негізгі түрден тұратынын айтады:

- 1) алдын алу;
- 2) болдырмау;
- 3) жолын кесу;
- 4) сотталғандарды түзеу.

Профессор А.И. Долгова қылмыстылықтың алдын-алуын «Мемлекеттің, қоғамның, жеке және заңды тұлғалардың қылмысқа жаңа адамдардың тартылуына жол бермеу, жаңа қылмыстық іс-әрекеттер жасау, қоғамдық қатынастардың криминализациясын кеңейту мақсатында қылмыстың анықталу және себептілік процестеріне мақсатты әсері» деп сипаттайды[3]. Біз бұл автордың пікірін «қылмыстылықтың алдын алуы» ұғымы бұрыннан бар құбылыстың (қылмыстың) профилактика мүмкін еместігіне байланысты мүлдем орынды емес деп бөлеміз. Алайда, семантикаға қарамастан, «алдын-алу» ұғымы заң әдебиетінде кеңінен қолданылады.

«Құқық бұзушылықтардың профилактикасы» ұғымы (құқық бұзушылықтар деп қылмыстар немесе әкімшілік құқық бұзушылықтар деп түсіну керек) ҚР 23.06.2016 № 182 «Қазақстан Республикасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы жүй-

есінің негіздері туралы» Заңында (бұдан әрі – ҚР 23.06.2016 № 182 Заңы) қамтылған. Заң мәтінін негізге ала отырып, бұл «құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға, сондай-ақ құқық бұзушылықтар жасауға немесе қоғамға жат мінез-құлыққа жол бермеу мақсатында адамдарға тәрбиелік ықпал етуге бағытталған әлеуметтік, құқықтық, ұйымдастырушылық, ақпараттық және өзге де сипаттағы шаралар жиынтығы»[4].

Зерттеу әдістері

Ғылыми мақаланың әдіснамалық негізі олардың дамуы мен өзара байланысында объективті шындықтың құбылыстары мен процестерін зерттеуді қамтитын ғылыми танымның диалектикалық әдісі болды. Зерттеу барысында жеке ғылыми әдістер де қолданылды: нақты социологиялық, модельдеу, жүйелік талдау, салыстырмалы құқықтық, статистикалық.

Зерттеудің жаңалығы қылмыстық сипаттың сыртқы әсеріне (жеткізуге) байланысты жасалған суицид қылмыстық заңның құқықтық құрылымы ретінде нақты мазмұнымен, нақты объективті және субъективті белгілерімен қаралады, бұл ҚР ҚК 105-бабының нормасын қолдану шекарасын дәл анықтауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, өзіне-өзі қол жұмсаудың детерминациялық механизмін ашуда, атап айтқанда, криминологиядағы виктимологиялық идеяларды дамытатын жәбірленушілердің мотивациясы.

Талқылау

Қылмыстылықтың алдын алу мәселелерін зерттеу кезінде криминологтар үш негізгі деңгейді анықтайды, олардың әрқайсысында қылмыстың себептері мен жағдайларына әсер ету қажеттілігі туындайды: жалпы әлеуметтік (жалпы), жалпы арнайы (арнайы) және жеке.

Жалпы әлеуметтік деңгей – бұл мемлекет қызметінің саяси, идеологиялық, экономикалық, әскери, құқықтық және басқа бағыттарының ортақтығы, оның нәтижесі мемлекеттік аппарат пен қоғамның толыққанды жұмыс

істеуі болып табылады. Басқаша айтқанда, осы белгілерді қамтитын жалпы әлеуметтік шаралар жаһандық сипатқа ие болады және өздері қылмыстылықтың алдын алуға бағытталмаса да, олардың маңыздылығына байланысты олардың жағдайына тікелей әсер етеді.

Жалпы әлеуметтік деңгей қылмыстылыққа қарсы іс-қимыл жасауға бағытталған және қылмыстық қол сұғушылықтың туындау себептерін анықтауға (талдауға) және олардың сапалы, уақтылы және пәрменді алдын алуға, жолын кесуге, ашуға және тергеп-тексеруге ықпал етуге мүмкіндік беретін шараларды қамтиды.

Жеке деңгей нақты адресаттарға бағытталған, олардың заңсыз әрекеттері құқық қорғау органдарының түзетуін немесе дереу әрекет етуін талап етеді. Ю.М. Антонян осыған байланысты мынаны атап өтеді: «Жалпы әлеуметтік арналардан жеке тұлғаға көшу әлеуметтік-психологиялық арналар мен механизмдер арқылы, яғни адамдар арасындағы қарым-қатынас арқылы жүреді»[2].

Алдын алу сипатындағы криминологиялық қызметке сүйене отырып, өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізудің алдын-алу шараларын қарастыру қажет.

Жоғарыда атап өткеніміздей, қылмыстылықтың алдын алудың (оған қарсы іс-қимылдың) жалпы шаралары мемлекеттің тұтастай алғанда, сондай-ақ оның жекелеген компоненттерінің қылмыстылық деңгейін төмендетуге, сондай-ақ оның туындау себептері мен жағдайларына ықпал етуге бағытталған қызметіне келіп саяды. Көрсетілген шаралар материалдық әл-ауқатты арттыру, сондай-ақ әлеуметтік кепілдіктер мен жеңілдіктердің қолжетімділігі мен кеңдігін қамтамасыз ету бойынша жүргізілетін іс-шаралар жиынтығын ғана емес, сондай-ақ қылмыстық қол сұғушылыққа қарсы іс-қимылдың инновациялық әдістері мен тәсілдерін енгізу бойынша саяси реформаларды жүргізуден тұрады, олар нормативтік құқықтық көздерді тиімді қолданудан тұрады, оларды екі рет түсіндіру мүмкіндігін және «олқылықтардың» болуын болдырмайды», құқық қолдану процесін қиындатады. Сондай-ақ, идеоло-

гиялық, рухани-патриоттық тәрбиеде дұрыс бағыт белгілеу, тегін арнайы кәсіптік және жоғары білім алуға қолжетімділікті қамтамасыз ету, интернет-ресурстардың жас ұрпаққа жағымсыз әсерін шектеу қажет. А.С. Макаренко өз жұмысында атап өткендей, жағымды мінез-құлық пен мәдени дамудың кең спектріне ие жас ұрпақтың тәрбие процесінде сәтті нәтижеге қол жеткізу үшін: «Біз оған парыз бен құрмет сезімін тәрбиелеуіміз керек». Сонымен қатар, қылмыстылық теріс, әлеуметтік және «бұзылмайтын» құбылыс екенін ескере отырып, профилактикалық бағыттағы жалпы әлеуметтік шаралар қоғамдық қатынастарды жетілдіруге және дұрыс реттеуге және «жаңа» адамды қалыптастыруға бағытталған ұзақ мерзімді және мақсатты сипатқа ие болуы керек[5].

Нәтижелер

Өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізудің алдын алудың жалпы әлеуметтік шараларына біздің 3-тараудың екінші параграфында көрсетілгендей, ҚР ҚК 105-бабында көзделген жасалатын қылмыстардың басым көпшілігі (72,4 %) туыстық-отбасылық қатынастардың болуына байланысты құқық бұзушылық немесе қылмыс белгілері жоқ отбасылық-тұрмыстық жанжалдарды немесе бір тұрғын үйде дәне көрші жерде тұратындарды заңнамалық реттеуді жатқызуға болады.

2016 жылы ҚР-да «Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» № 1183390-6 заң жобасы енгізілді, ол кейіннен аталған заң жобасының авторларына пысықтауға қайтарылды. Мұндай жобаны дайындау үшін: 1) отбасылық-тұрмыстық жанжалдарды шешуге жүйелі тәсілдің болмауы; 2) отбасындағы зорлық-зомбылықты анықтауға және болғызбауға бағытталған пәрменді профилактикалық іс-шаралардың болмауы; 3) үйдегі зорлық-зомбылық құрбандары мен олардың жақын адамдары үшін әзірленген оңалту іс-шаралары (бағдарламалары) кешенінің болмауы негіз болды.

Айта кету керек, бұл заң жобасы, бір жағынан, мақұлданды, екінші жағынан, №

1183390-6 заң жобасының қарсыластары оны қабылдау отбасылық істерге «ерікті араласу» ретінде қызмет етеді деп сендірді¹. Біздің ойымызша, аталған заң жобасының бірқатар ережелері айтарлықтай даулы және қосымша пысықтауды талап етеді, алайда, бұл бастаманың өзі отбасы-тұрмыстық жанжалдарды қосымша реттеу, отбасылық зорлық-зомбылықтан зардап шеккен құрбандарды және олардың жақын адамдарын қорғау және/немесе оңалту мәселелері, сондай-ақ тұрмыстық жанжалдарды одан әрі реттеу, оларды қорғау және/немесе оңалту мәселелеріне байланысты мақұлдау мен қолдауға лайық, сондай-ақ бағыттағы профилактикалық іс-шаралар кешенін дайындау және енгізу бүгінгі күні өте өзекті[6].

«Қазақстан Республикасындағы халыққа психологиялық көмек көрсету туралы» № 553338-6 заң жобасы жалпы әлеуметтік деңгейдегі құқықтық сипаттағы шара бола алар еді, ол 2014 жылы Қазақстан Республикасының жобасына енгізіліп, кейіннен қараудан алынып тасталды. Осы Заң жобасының авторы Қазақстан Республикасының халқына тегін психологиялық көмек көрсету саласында қалыптасып отырған қоғамдық қатынастарды жүйелі құқықтық реттеу қажеттігін көрсетеді. Әлбетте, ішкі саясаттың барлық салаларын реформалау процесі, сыртқы саяси қатынастардың анық еместігі халықтың басым көпшілігіне әсер етеді. Өмірлік дағдарыс жағдайында білікті психологтың қол жетімді (тегін) көмегі адамдардың жасына, жынысына, материалдық байлығына қарамастан күнделікті кездесетін көптеген проблемалардың алдын-алу, жеңу және шешу құралы болады. Біздің ойымызша, осы заңның қабылдануы жалпы әлеуметтік деңгейде өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізудің алдын алудың тиімді шарасы болады, сонымен қатар ерте кезеңде басқа да зорлық-зомбылық көріністерін (әкімшілік және қылмыстық-құқықтық сипаттағы) уақтылы болдырмауға мүмкіндік береді. Осы нормативтік құқықтық актіде психологиялық көмек көрсету шеңберінде отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтан, сондай-ақ оларға қатысты үшінші тұлғалар тарапынан қабылда-

натын құқыққа қарсы іс-әрекеттерден зардап шеккен психологиялық көмек алушыларға құқықтық қорғауды алу мәселелері бойынша консультация беруді көздеу қажет екенін атап өту қажет, оларды мемлекеттік (құқық қорғау) органдары өз құзыреті шегінде көрсетуге тиіс[7].

Біз бұрын атап өткендей, өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізген қылмыскердің жеке басына спирттік ішімдіктерді қолдану тән. Мәселен, олардың 50% - ы тұрақты негізде алкогольді ішімдіктерді пайдаланған немесе мас күйінде өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізген. Қазақстан Республикасындағы қоғамдық қауіпсіздік тұжырымдамасында криминогендік жағдайдың күрделенуі алкоголь өнімдерін жаппай теріс пайдаланумен байланысты екені атап өтілген. Сот-тергеу практикасын және ғалым-заңгерлердің пікірлерін зерделеу бізге маскүнемдік пен алкоголизм ҚР ҚК 105-бабында көзделген жасалатын қылмыстар санының ұлғаюына ықпал етеді деп пайымдауға мүмкіндік береді. «Тәжірибе көрсеткендей, алкогольді ішу қасақана да, абайсызда да қылмыс жасау ықтималдығын, сондай-ақ құрбан болу қаупін едәуір арттырады. Кездейсоқ қылмыс жасау қаупі бірнеше есе артады».

Көріп отырғанымыздай, қазіргі уақытта халықтың маскүнемдігі мәселесі денсаулық сақтау саласында да, қылмыстылыққа қарсы іс-қимыл саласында да өткір түр. Алайда, қазіргі уақытта маскүнемдік пен алкоголизмнен зардап шегетін адамдарға көмек көрсетудің тегін мақсатты бағдарламалары жоқ, мұндай ауытқулардың алдын алудың әлеуметтік-құқықтық жүйесі жасалмаған.

Соңғы жылдары ҚР нормативтік құқықтық көздеріне алкоголизмге қарсы іс-қимыл саласына қатысты жиырмадан астам түзетулер енгізілді. Алайда, олардың реттеуші сипаты қалаған нәтижеге қол жеткізуге кепілдік бермейді.

Маскүнемдік пен алкоголизмге қарсы іс-қимыл саласындағы оң тәжірибені КСРО-да осы саланы реттеу, атап айтқанда, 1985 жылғы 16 мамырдағы № 398-ХІ «Маскүнемдік пен алкоголизмге қарсы күресті күшейту, айшықты қайнатуды жою жөніндегі шаралар туралы»²

Жарлық, сондай-ақ КСРО Жоғарғы Соты Пленумының 01.11.1985 жылғы № 15 «Соттардың маскүнемдік пен алкоголизмге қарсы күресті күшейтуге бағытталған заңнаманы қолдану тәжірибесі туралы» мойындау керек. КСРО-да маскүнемдік пен алкоголизмге қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекеттік саясат бұл құбылысты жалпы қоғамға теріс әсер ететін азғындық және қоғамға қарсы деп таныды.

Біз алкоголизмнің алдын-алу шараларын қылмыстылыққа қарсы тұрудың негізгі шарттарының бірі ретінде өзара іс-қимыл жасау қажеттілігін, біздің жағдайда өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу қажеттілігін көрсететін авторлардың пікірімен сөзсіз бөлісеміз.

Қоғамдық қауіпті әрекет ретінде өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу 15% жағдайда кәмелетке толмағандарға, оның ішінде жас адамдарға қатысты жасалады. Балалардың бұзылған құқықтары мен заңды мүдделерін қалпына келтіру; балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау шеңберінде Қазақстан Республикасының заңнамасын жетілдіру; балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау саласындағы халықаралық ынтымақтастықты дамыту; балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың нысандары мен әдістерін жетілдіру мәселелерін реттейтін «Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары жөніндегі уәкілдер туралы»¹ 27.12.2018 № 501-ҚРЗ Заңының қабылдануын қаралып отырған қылмыстың жасалуының алдын алу бөлігінде оң факторды атап өткен жөн;

2019 жылғы 31 мамырда Бала құқықтары жөніндегі уәкіл А. Кузнецова Президентке 2018 жылдың жыл сайынғы баяндамасын ұсынды, оның барысында балалар омбудсмені ҚР-да балалардың құқықтарын қорғау бойынша атқарылған жұмыстар туралы есеп берді және әлеуметтік бағдарлама жобасын – ҚР әлеуметтік сақтандыру қорының мобильді қосымшасын ұсынды – «Әлеуметтік навигатор» азаматтарды (оның ішінде кәмелетке толмағандар мен жас адамдарды) нормативтік құқықтық актілерде көзделген барлық жеңілдіктер мен жәрдемақылар туралы хабардар етуге, күрделі (дағдарысты) жағдайларды, оның ішінде құқыққа қарсы қол сұғушылықтарға қарсы

іс-қимыл бойынша тиісті ведомствоға басқа мекенжайға жіберу мүмкіндігімен шешуге арналған². Қазіргі уақытта қосымша ашық БЕТА-тестілеу сатысында тұр. Біздің ойымызша, мұндай әлеуметтік бағдарламалар қысқа мерзімде азаматтар күн сайын тап болатын проблемалық мәселелерді тиімді шешуге қабілетті, осыған байланысты аталған жобаны жаппай енгізу және іске асыру қажеттілігі туындайды.

Қаралып отырған жалпы әлеуметтік деңгейде өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізудің алдын алу шаралары шеңберінде ҚР Президентінің 31.12.2015 жылғы № 683 «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік стратегиясы туралы»³ Жарлығын атап өту қажет, онда профилактикалық сипаттағы нұсқамалар қамтылған. 76, 78, 82-тармақтарға сәйкес мемлекеттік саясатты жүзеге асырудың міндеттері ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мынадай мақсаттары болып табылады: а) дәстүрлі рухани-адамгершілік құндылықтарды сақтау және көбейту; б) дәстүрлі рухани-адамгершілік құндылықтары-бұл рухани материалдық, адам өмірін, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау, отбасы, жасампаз еңбек, Отанға қызмет ету, мораль мен адамгершілік нормалары, гуманизм, мейірімділік, әділеттілік, өзара көмек, ұжымшылдық, ҚР халықтарының тарихи бірлігі, Отанымыздың тарихының сабақтастығы; в) азаматтарды рухани - адамгершілік және патриоттық тәрбиелеу жүйесін құру.[8]

Халықтың, бірінші кезекте балалардың әлеуметтік әл-ауқаты елдің ішкі саясатының басым міндеттерінің бірі болып табылады, ол патриоттық тәрбие деңгейін арттыру, азаматтарға жалпыадамзаттық құндылықтарды, қарым-қатынас мәдениетін, өзара сыйластықты, өзара көмек пен құқықтарға, бостандықтар мен қауіпсіздікке кепілдік беру арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, жалпы әлеуметтік деңгейде өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізудің алдын-алудың келесі шараларын атап өткен жөн:

- «Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» заңды пы-

сықтау (адамның және азаматтың негізгі конституциялық құқықтарының сақталуын ескере отырып) және қабылдау;

- «Қазақстан Республикасындағы халыққа психологиялық көмек көрсету туралы» заңды қабылдау және тегін психологиялық көмек орталықтарын дереу құру, көрсетілген қызмет шеңберінде отбасы ішіндегі қатынастарда, сондай-ақ үшінші тұлғалар тарапынан құқыққа қарсы және/немесе зорлық-зомбылық әсеріне ұшыраған азаматтарға консультация беруді жүзеге асыру;

- азаматтарға жалпыға бірдей құқықтық ақпарат беруді енгізу, оның ішінде кәмелетке толмағандар мен жас адамдарға әлеуметтік қолдау көрсету;

- маскүнемдік пен алкоголизмге қарсы тұру бойынша мақсатты бағдарламалар әзірлеу.

Жоғарыда айтылғандарға сәйкес, жалпы әлеуметтік деңгейде өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізудің алдын алу субъектілері ҚР Президенті, ҚР Мемлекеттік және сот билігінің заңнамалық органдары және ҚР субъектілері, парламенттік партиялар, депутаттар болып табылады. «Қазақстан Республикасында құқық бұзушылықтың алдын алу жүйесінің негіздері туралы»¹ 23.06.2016 № 182 Заңның 5-бабында құқық бұзушылықтың алдын алу субъектілерінің тізбесі айқындалған, біздің ойымызша, ол жеткіліксіз және онда қызметі қылмысқа қарсы іс-қимыл жасауға және өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізуге ықпал ететін жоғарыда көрсетілген субъектілердің болмауына байланысты кеңейтуді талап етеді, атап айтқанда.

Жалпы әлеуметтік (жалпы) алдын алу шаралары арнайы шаралардың көзі және негізі болып табылады, мұндай жалпы әлеуметтік профилактиканың тиімділігі қылмыстылықтың алдын алудың басқа арнайы шараларымен үйлесімділікке, икемділікке және үйлесімділікке байланысты². Қылмыстылықтың арнайы алдын алу шаралары, өз кезегінде, көлемі, бағыты, аумағы, әсер ету механизмі мен нысаны, даму және қолдану субъектісі бойынша жіктеледі³. Өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізудің алдын алудың арнайы ша-

ралары шартты түрде үш түрге бөлінеді: 1) құқықтық шаралар; 2) алдын алу субъектісі бойынша (мамандандырылған және мамандандырылмаған)⁴; 3) қылмыскердің жеке басымен ұштасқан.

Арнайы ескертудің құқықтық шараларына ҚР ҚК 105-бабында көрсетілген қылмыс жасағаны үшін жазаны қатаңдату және аталған құрамға саралау белгілерін енгізу жөніндегі 2017 жылғы заң шығармашылық бастамасын, сондай-ақ қылмыстық заңның 105-бабын толықтыруды жатқызған жөн, ҚР ҚК бұл шаралар кәмелетке толмағандар мен жас адамдарды өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізуге бағытталған бірнеше фактілерді жария еткеннен кейін қабылданды. Мұндай жағдайларды бұқаралық телекоммуникация құралдарында тарату «өлім топтары» жарнамасының бір түрі болды, бұл «В Контакте» интернет-мессенджерде жаңа мазмұн мен суицидтік топтардың пайда болуына әкелді. Сондықтан «бір медиа мазмұнның әртүрлі адамдарға әсер етуінің мазмұны мен сипаты айтарлықтай өзгеше болуы мүмкін» деген пікір мүлдем сенімді. Сот практикасынан мысал келтіру қажет деп санаймыз.

Мәселен, Нұр-сұлтан қаласы Алматы аудандық сотының қылмыстық іс материалдарында, айыпталушы М.-дан жауап алу хаттамасында М. теледидардан үнемі көрсетіліп тұратын «өлім топтарының» қызметіне қызығушылық танытқаны, осыған байланысты М. «ВКонтакте» интернет-мессенджерінде «өзін-өзі өлтіргісі келетін, бірақ бұл туралы шешім қабылдамайтын адамдарға көмек көрсету үшін суицидтік топты қалай ұйымдастыруға болатындығын» үйрету» және түсіндіре алатын ықтимал кураторлармен байланыс орнатуға тырысты³. Ықтимал жәбірленушінің ата-анасы болған С. -ның өтініші бойынша М. ұсталды деген қызығушылық бар. Бала С.-ға М. ұйымдастырған өзіне-өзі қол жұмсауға бағытталған топқа «шақыру» келгені туралы хабарлады. Кәмелетке толмаған балаларды өз-өзіне қол жұмсауға итермелеуге бағытталған қылмыстық іс-әрекетті білетін азамат С. өзінің жас баласының атынан барлық тапсырмаларды «сәтті орындады» және

В Контактедегі барлық ақпарат пен хат-хабарларды жинап, оны құқық қорғау органдарына жіберді, осылайша өзінің азаматтық парызын орындай отырып, өзін-өзі өлтіруге итермелеген кінәліні ұстауға ықпал етті.

Біз келтірген мысал ҚР ҚК 105-бабы бойынша сараланған арнайы алдын алу шараларын қамтиды. ҚР ҚК 105-бабын кеңейту және қылмыстық заңға аралас қылмыстық-құқықтық нормаларды енгізу қылмыстық қол сұғушылықтың осындай түріне қарсы іс-қимыл жасауға тікелей бағытталған жалпы арнайы шараны білдіреді.

Интернет-ресурстарда тіркелген өзіне-өзі қол жұмсаудың ықтимал тәсілдері және әлеуметтік «өлім топтары» туралы ақпаратты жариялайтын ресурстарды анықтауға қатысты мынаны атап өту қажет: 1) «Ақпарат, ақпараттық технологиялар және ақпаратты қорғау туралы» 2 27.07.2006 № 149 ҚР Заңының 10-бабының 6-тармағына сәйкес «Ұлттық, нәсілдік немесе діни өшпенділік пен араздықты қоздыруға бағытталған ақпаратты, сондай-ақ таратылғаны үшін қылмыстық немесе әкімшілік жауаптылық көзделген өзге де ақпаратты таратуға тыйым салынады»; 2) «Балаларды денсаулығы мен дамуына зардабын тигізетін ақпараттан қорғау туралы» 3 2010.12.29 № 436 ҚР Заңымен балаларды денсаулығына және (немесе) дамуына зардабын тигізетін ақпараттан қорғау туралы Қазақстан Республикасы заңнамасының сақталуын, оның ішінде байланыс, ақпараттық технологиялар және ақпараттық технологиялар саласындағы қадағалау жөніндегі мемлекеттік қызметтің мемлекеттік қадағалауды жүзеге асырады; бұқаралық коммуникациялар саласында тұрақты негізде осындай мәліметтерге мониторинг жүргізіледі және бақылау-қадағалау қызметі жүзеге асырылады¹. Бұдан басқа, тергеу және өзге де процестік әрекеттерді толық және сапалы жүргізу мақсатында тергеушілер «Кәметке толмағандарды олардың денсаулығына және (немесе) дамуына зардабын тигізетін, өзін-өзі өлтіруге итермелейтін ақпараттан қорғау саласындағы қосымша шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Тергеу комитеті Төрағасының 17.06.2016 № 2/206 нұсқауының

талаптарын мүлтіксіз орындау қажеттігіне бағдарланған.

ҚР ҚК 105-бабын қозғаған өзгерістерге қарамастан, қазіргі уақытта аталған әрекетті саралау бойынша құқық қолдану қызметінде белгілі бір қиындықтар туындайды. Зерттеудің 2-тарауы өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізудің саралану мәселелеріне арналды. Онда аталған қылмыстық-құқықтық норманың қылмыскерге материалдық немесе өзге де тәуелділігі жоқ отбасы мүшелерін немесе жақын туыстарын өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізгені үшін көзделген саралау белгісінің болмауы бөлігінде жетілмегендігі анықталды. Соттар сонымен бірге қылмыс субъектісінің кінәсін адам тікелей немесе жанама ниетпен өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізген жағдайда ғана анықтайды, бұл біздің ойымызша, жәбірленушіге өзін-өзі өлтіруге немесе өзін-өзі өлтіруге баруға тікелей қатысы бар және кінәлі адамдарға қылмыстық жауапкершіліктен аулақ болуға мүмкіндік береді.

Біз қарайтын құрамға қатысты арнайы алдын алу шаралары ҚР ҚК 105 - бабында көзделген іс-әрекетті дұрыс саралаудан, қылмыс белгілерін анықтаған кезде қылмыстық іс қозғау туралы уақтылы шешім қабылдаудан; Интернет желісінің және Интернет-ресурстардың ашық көздеріне мониторингті жүзеге асырудан тұрады.

Айта кету керек, өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу-бұл қосарланған алдын-алу қасиеттері бар қылмыстың түрі, яғни біздің жағдайда, өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу, әдетте: ұрып - соғу (ҚР ҚК 109-б.), оларды қылмыссыздандыру, біздің ойымызша, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық жасау жағдайларының ұлғаюына ғана ықпал етеді; қинау (ҚР ҚК 110-б.); денсаулыққа ауыр зиян келтіру қатері (ҚР ҚК 106-б.). 48,1% - ға кінәлі аталған қылмыстарды жасағаны үшін қылмыстардың жиынтығы бойынша сотталды¹. Бұл жағдай өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізуді тергеу барысында жәбірленушінің бірнеше рет ұрып-соғу қаупі мен қорқыту қаупі бар екендігі анықталды, алайда бұл әр түрлі жағдайларға байланысты белгілі болды[8]. Сонымен қатар, бұл әрекетте қылмыс жасалмады не-

месе іс жәбірленушімен татуласу себебінен тоқтатылды. Осылайша, біз өз тарапынан зорлық-зомбылық (оның ішінде қылмыстық) қол сұғушылық жасау туралы келіп түскен өтініштерге уақтылы және кідіріссіз ден қоюға міндетті құқық қорғау органдарының қызметкерлері лауазымдық міндеттерін тиісті дәрежеде орындамаған деп айта аламыз.

Ақмола облысы Ақмол аудандық сотының қылмыстық іс материалдарын зерделеу барысында (аталған қылмыстық істі біз диссертациялық зерттеудің § 2.1-де қарадық) ҚР ҚК-нің 105-бабы, 117-бабының 1-бөлігінде көзделген қылмыстарды жасағаны үшін Д. кінәлі өзінің әйелі О.-ға жүйелі түрде дене және психикалық азап келтірген дене жарақатын салғаны анықталды. Д.-ға қатысты қылмыстық іс қозғауға негіз О.-ның өзін-өзі өлтіруге әрекеті болды. Бірнеше рет О. өзінің қызымен бірге полиция қызметкерлерін, оның ішінде Д.-ның соққыларын болдырмау үшін учаскелік комиссарды шақырды, бірақ кейіннен тараптардың татуласуына байланысты өтініштер алынды. Таныстары мен көршілері осы отбасында қалыптасқан қолайсыз жағдай туралы хабардар болды, бірақ араласпады. Шолу анықтамасына сәйкес, Д.-ға қатысты ұсақ бұзақылық үшін кемінде бес әкімшілік хаттама шығарылды (ҚР ӘҚБтК 20.1-бабының 1-бөлігі) және әңгімелер жүргізілді, бірақ неғұрлым пәрменді шаралардың болмауына байланысты Д. өз әрекеттерінің жазасыздығын сезінді және өзінің отбасы мүшелеріне қатысты құқыққа қарсы қол сұғушылықты оған дейін тоқтатқан жоқ ҚР ҚК 105, 117-баптарында көзделген қылмыстарды жасады деген айып тағылған жоқ. Жүргізілген тергеудің нәтижесі Д.-ға қатысты айыптау үкімі мен сот үкімін шығару болды.

Жоғарыда келтірілген мысал Д.-ны ҚР ҚК 116-бабында көрсетілген қылмысты жасағаны үшін неғұрлым ерте кезеңде қылмыстық жауаптылыққа тарту өзіне-өзі қол жұмсауға оқталу түрінде неғұрлым ауыр зардаптардың пайда болуына жол бермейтінін айқын көрсетеді.

Құқық бұзушылықтардың (қылмыстардың немесе әкімшілік құқық бұзушылықтардың) профилактикасының арнайы шаралары

«Қазақстан Республикасында құқық бұзушылықтың профилактикасы жүйесінің негіздері туралы» 23.06.2016 № 182 заңның 3-тарауында көрсетілген. Көрсетілген заңға сәйкес профилактикалық әсер ету нысандарына, сондай-ақ біздің зерттеу контекстінде (өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу кезінде) мыналарды жатқызуға болады: 1) құқықтық ағарту және құқықтық ақпарат беру; 2) профилактикалық әңгімелесу; 3) құқық бұзушылықтар жасау үшін жағдай жасайтын іс-әрекеттерге жол бермеу не қоғамға жат мінез-құлықты жалғастыруға жол бермеу туралы ресми алдын ала ескертуді жариялау; 4) профилактикалық есепке алу; 5) профилактикалық қадағалау; 6) құқық бұзушылықтан зардап шеккен немесе осындай мінез-құлық болу қатеріне ұшыраған адамдарға көмек көрсету болып табылады.

Бұдан басқа, арнайы профилактика шаралары ҚР ІІМ-нің 2012.12.31 № 1166 «Учаскелік полиция уәкілдерінің қызметін ұйымдастыру мәселелері»² бұйрығында қамтылған. Оларға сәйкес өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізуге қарсы іс-қимыл шеңберінде учаскелік уәкіл профилактикалық жұмыс жүргізеді: 1) маскүнемдікпен ауыратын және медициналық ұйымда есепте тұрған және айналасындағыларға қауіп төндіретін адамдармен; 2) отбасы-тұрмыстық қатынастар саласында құқық бұзушылық жасаған адамдармен; 3) өз-өзіне қол жұмсауда тұратын сотталғандардың мінез-құлқын бақылауды жүзеге асырады.

Біздің ойымызша, бұл бұйрықтың ережелері отбасылық және тұрмыстық қатынастардағы агрессияның жоғарылауымен сипатталатын, бірақ іс-әрекеттерінде құқық бұзушылық белгілері жоқ адамдарға бағытталған профилактикалық шаралармен толықтырылуы керек. Күш қолданып қол сұғушылықтың бар екендігін анықтаған кезде қалыптасқан жағымсыз жағдайдың ушығуына жол бермеу мақсатында осындай субъектілерге қатысты профилактикалық қадағалауды көздеу қажет. Оның ішінде, өмірі мен денсаулығына қарсы қылмыстар үшін сотталған адамдарға, атап айтқанда, отбасылық-тұрмыстық қатынастарда сотталғандығы жойылған немесе алып тасталған профилактикалық іс-шараларды (қадағалауды) жүргізу.

«Кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз қалуы мен құқық бұзушылықтарының профилактикасы жүйесінің негіздері туралы» 1999 жылғы 24 маусымдағы № 120 ҚР Заңымен отбасыларда тұрып, әлеуметтік қауіпті жағдайда тұрған, сондай-ақ өмірде өзге де қиын жағдайға тап болған және әлеуметтік көмекке және/немесе оңалтуға мұқтаж кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау көзделген: олардың бос уақытын ұйымдастыру және жұмыспен қамту, ақпараттық-ағартушылық және өзге де шараларды жүзеге асыру; кәмелетке толмағандарды әлеуметтік оңалту және олардың әлеуметтік-құқықтық мүдделерін қорғау бағдарламаларын дайындау және іске асыру.

Қорытынды

Аталған мәселені зерттеу нәтижелері бізге қылмыстық-құқықтық нормаларды және өзіне-өзі қол жұмсаудың алдын алудың криминологиялық құралдарын жетілдіру жөнінде бірқатар нақты ұсыныстар енгізуге мүмкіндік береді.

Құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне алдын алу сипатындағы іс-шараларды жүргізу шеңберінде: 1) құқыққа қарсы зорлық-зомбылықты уақтылы анықтау, оның ішінде ҚР ҚК 105-бабының диспозициясында

көрсетілгенді (немесе осындай әрекеттерді жасауға алғышарттар); 2) куәгерлермен, көзімен көргендермен, өзін-өзі өлтіруге итермелеуден зардап шеккендермен, сондай-ақ құқық бұзушымен сенімді қарым-қатынас орнату; 3) стресске орнықтылықты арттыру-психологиялық бағыттағы семинар-тренингтерге қатысу және оқыту қажеттілігін байқаймыз.

Сондай-ақ өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізудің алдын алу шараларына ҚР субъектілерінде жүргізілетін ұйымдастырушылық және профилактикалық сипаттағы шараларды жатқызуға болады. Өзін-өзі өлтіру, сондай-ақ өз-өзіне қол жұмсауға дейін жеткізуге бағытталған іс-әрекеттердің алдын алу жөніндегі осындай арнайы шараларды жүргізуге ведомствоаралық жұмыс топтарын құруды, кәмелетке толмағандарды өз-өзіне қол жұмсауды насихаттайтын интернет желісінің әлеуметтік қоғамдастығына тарту белгілері анықталған жағдайда қабылдануы тиіс іс-әрекеттер туралы әдістемелік ұсынымдар мен жаднамалар дайындауды жатқызған жөн. ҚР Тергеу комитетінің басқармасы балалар мен жасөспірімдердің психикалық денсаулығының ғылыми-практикалық орталығымен бірлесіп балалардың өзіне-өзі қол жұмсау бейімділігін (оның ішінде зорлық-зомбылық аясында туындайтын) уақтылы анықтау үшін жадынама дайындады.

Әдебиеттер тізімі

1. Распопова Н.И. Основные тенденции динамики распространенности суицидов в Республике Казахстан // http://www.medpsy.ru/mprj/archiv_iglobal/2013_2_19/nomer/nomer03.php (қаралған күні: 11.05.2022)
2. Антонян, Ю. М. Личность преступника. Криминологопсихологическое исследование / Ю. М. Антонян, В. Е. Эминов. М.: Норма: Инфра-М, 2010. – 368 с.
3. Долгова А. И. Криминология / А. И. Долгова. – 4-е изд., перераб. и доп. М.: Норма: ИНФРА-М, 2016. – 368 с.
4. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (02.07.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) // adilet.zan.kz (қаралған күні: 11.05.2022)
5. Макаренко, А. С. Избранные произведения. Т. 2. / А. С. Макаренко. М.: АПН РСФСР, 1957. – 527 с.
6. Казахстан суицид рейтинг стран 2021 // http://jurist-161.ru/test_category/kazakhstan-suicides-rejting-stran (қаралған күні: 11.05.2022)
7. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2). – Алматы: Жеті жарғы, 2015. – 1120 с.
8. Статистика суицида 2021 по странам // http://jurist-161.ru/test_category/kazakhstan-suicides-rejting-stran (қаралған күні: 11.05.2022)

М.К. Рақымбаева

*Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан***Меры предупреждения доведения до суицидального поведения**

Аннотация. Противодействие преступности представляет собой систему выработанных мер, направленных на ее предупреждение, пресечение и раскрытие совершаемых преступлений, включает в себя профилактические меры превентивного характера, которые позволяют снизить уровень криминальности в обществе, сократить или минимизировать число новых видов преступных деяний.

Приоритетность предупреждения преступности заключается в основных трех компонентах: а) упредительное влияние, оказываемое на различные виды преступлений, позволяет сократить количество возможных потерпевших; б) эффективность – создание предпосылок к уменьшению числа совершаемых преступлений и возможности возникновения их новых разновидностей; в) экономия ресурсов общества заключается в снижении затрат на содержание преступного контингента, уменьшении убытков государства, общества и личности, возникших в результате осуществления преступных посягательств. Перечисленные компоненты в полной мере достаточны и обоснованы и не подлежат, по нашему убеждению, критике.

Для полной и качественной криминологической характеристики доведения до самоубийства нами были даны авторское понятие личности преступника, совершившего доведение до самоубийства, типология преступников, дефиниция жертвы, пострадавшей от преступления, указанного в ст. 105 УК РК, а также приведены категории лиц (потерпевших), в отношении которых наиболее чаще совершается доведение до самоубийства.

Предложены меры предупреждения совершения деяния, предусмотренного ст. 105 УК РК, направленные на его минимизацию, устранение и нейтрализацию.

Ключевые слова: доведение до самоубийства, причины суицида, пособничество в самоубийстве, пропаганда самоубийства, предупреждение преступления.

М.К. Rakymbaeva

*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan***Measures to prevent suicidal behavior**

Abstract. Crime prevention is a system of developed measures aimed at its prevention, suppression and disclosure of crimes committed. It includes preventive measures that reduce the level of criminality in society, reduce or minimize the number of new types of criminal acts.¹

The priority of crime prevention lies in the main three components: a) the proactive influence exerted on various types of crimes allows reducing the number of possible victims; b) efficiency – creating prerequisites for reducing the number of crimes committed and the possibility of their new varieties; c) saving society's resources is to reduce the cost of maintaining the criminal contingent, reducing the losses of the state, society and the individual resulting from the implementation of criminal encroachments. The listed components are fully sufficient and justified, and, in our opinion, are not subject to criticism.

For a complete and qualitative criminological characterization of suicide, we gave the author's concept of the identity of the criminal who committed suicide, the typology of criminals, the definition of the victim of the crime specified in Article 105 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, as well as the categories of persons (victims) in respect of whom suicide is most often committed.

The article proposes measures to prevent the commission of an act provided for in Article 105 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, aimed at minimizing, eliminating, and neutralizing it.

Keywords: incitement to suicide, causes of suicide, complicity in suicide, suicide propaganda, prevention of stupidity.

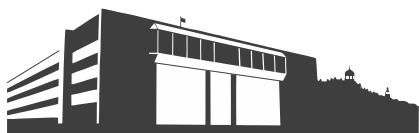
Referenses

- 1 Raspopova N.I. Osnovnye tendencii dinamiki rasprostranennosti suicidov v Respublike Kazahstan // http://www.medpsy.ru/mprj/archiv_iglobal/2013_2_19/nomer/nomer03.php (Accessed: 11.05.2022).
- 2 Antonyan, YU. M. Lichnost' prestupnika. Kriminologo psihologicheskoe issledovanie / YU. M. Antonyan, V. E. Eminov. M.: Norma: Infra-M, 2010. – 368 s.
- 3 Dolgova A. I. Kriminologiya / A. I. Dolgova. – 4-e izd., pererab. i dop. M.: Norma: INFRA-M, 2016. – 368 s.
- 4 Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілддегі № 226-V Қылмыстық кодексі (02.07.2021 ж. зhardaj bojnsha өзгерістермен және толықтырularмен) // adilet.zan.kz (Accessed: 11.05.2022)
- 5 Makarenko, A. S. Izbrannye proizvedeniya. T. 2. / A. S. Makarenko. M.: APN RSFSR, 1957. – 527 s.
- 6 Kazahstan suicid rejting stran 2021 // http://jurist-161.ru/test_category/kazahstan-suitsid-rejting-stran (Accessed: 11.05.2022).
- 7 Borchashvili I.SH. Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazahstan. Osobennaya chast' (tom 2). – Almaty: ZHeti zharry, 2015. – 1120 s.
- 8 Statistika suicida 2021 po stranam // http://jurist-161.ru/test_category/kazahstan-suitsid-rejting-stran (Accessed: 11.05.2022).

Автор туралы мәлімет:

Рақымбаева М.Қ. – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, А.Янушкевич көш., 6, Астана, Қазақстан.

Rakymbaeva M.K. – Doctoral student of L.N. Gumilyov Eurasian National University, 6 Yanushkevich str., Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 10.79.01

Л.В. Головки

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Москва, Россия
(E-mail: leonidgolovko@gmail.com)

Состязательность сторон обвинения и защиты: приемлемость рецепции итальянского опыта

Аннотация. Автор подвергает системному анализу один из предложенных Верховным Судом Республики Казахстан шагов по реформированию судебной системы и судопроизводства. В целях усиления действия принципа состязательности сторон обвинения и защиты в главном судебном разбирательстве высшим судебным органом обосновывается необходимость рецептирования далеко неоднозначного и сомнительного опыта реформы уголовного процесса Италии 1988 года. Речь идет о возможном внедрении в УПК РК механизма так называемого «двойного досье», когда первое «досье» (материалы предварительного расследования) для судьи недоступно, а второе «досье» формируется непосредственно в стадии судебного разбирательства путем представления сторонами доказательств при пассивной роли суда. В статье представлены три аспекта доводов автора (процессуально-технический, сравнительно-правовой и социальный), демонстрирующие риски, издержки и последствия позиции Верховного Суда. Автор приходит к выводу о том, что увлечение чрезмерно радикальными идеями чревато стать дестабилизирующим в обществе фактором, что идет прямо вразрез с Посланием Президента РК от 1 сентября 2022 г., направленным на создание в Казахстане справедливого общества и рассматривающим качественное правосудие в качестве важнейшего элемента укрепления общественного спокойствия.

Ключевые слова: Республика Казахстан, концепция реформирования судебной системы и судопроизводства, главное судебное разбирательство, принцип состязательности сторон обвинения и защиты, введение механизма «двойного досье», рецепция норм УПК Италии 1988 года.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-141-4-147-153>

Введение

Верховным судом Республики Казахстан была разработана концепция реформирования судебной системы и судопроизводства (24

шага). В их числе шаг № 5 в области уголовного процесса, предполагающий внедрение реальной состязательности сторон обвинения и защиты в главном судебном разбирательстве через установление запрета для судьи

знакомиться с материалами уголовного дела. Реализация предлагаемой в концепции меры, ограничивающей доступ судьи к материалам предварительного расследования (досудебного производства), безусловно, не только приведет к очевидным негативным последствиям для казахстанского уголовного судопроизводства, но и не позволит достичь поставленной цели – выравнивания прав сторон обвинения и защиты в уголовном процессе. Более того, она скорее приведет к обратному эффекту: фактическому ослаблению стороны защиты и еще большему дисбалансу сторон, не говоря уже о социальных последствиях данной реформы, связанных с усилением социального расслоения в обществе (в уголовно-процессуальной сфере). Это подтверждается рядом соображений, которые лежат в процессуально-технической, сравнительно-правовой и социальной плоскости.

Методы исследования

При исследовании данной проблемы применены общенаучные и специальные методы: системный, формально-юридический, структурно-логический, сравнительного правоведения; анализ концептуальных подходов к проблеме и рисков; прогнозирование развития процессуальной ситуации.

Обсуждение

1. Процессуально-технический аспект. Авторы концепции исходят из того, что уголовный процесс есть некое противоборство (состязание) двух равных сторон – обвинения и защиты, которые не только должны, но и *могут* быть равными. Следовательно, «раскрытие обеими сторонами своих доказательств непосредственно в ходе главного судебного разбирательства, а не до него уравнивает их шансы».

Для гражданского процесса такой подход верен, хотя далеко не всегда (несовершеннолетние, недееспособные и т.п.). Для уголовного процесса он не верен *никогда*, поскольку одной из сторон (обвинение) здесь является

государство, чьи организационные, финансовые, правовые (монополия на ограничение конституционных прав), силовые и т.п. возможности всегда *a priori* выше возможностей любого гражданина. Более того, так и должно быть в государстве, претендующем на звание правового, поскольку обратная ситуация, когда возможности отдельного человека, клана, группы и пр. выше возможностей государства, существует только в государствах олигархического типа, да и то, разумеется, лишь в отношении узкой группы лиц.

Как уголовный процесс смягчает априорное неравенство в нем сторон, добиваясь того, чтобы в стадии судебного разбирательства стороны обвинения и защиты были процессуально равны? Через специальные компенсаторные механизмы, одним из которых, причем фундаментальным, является формирование *единого* уголовного дела, которое после завершения предварительного расследования становится общим процессуальным достоянием всех ключевых участников судебного разбирательства, включая суд и сторону защиты, а не только сторону обвинения. Именно из *единого* уголовного дела сторона защиты черпает все основные аргументы для своей позиции, получая доступ ко всем деталям расследования, актам прокурорского надзора, переписке следователя и прокурора и т.п. Такой подход позволяет стороне защиты критиковать обвинение, видеть в нем недостатки, анализировать ход расследования и т.п.

Если «отсечь» сторону защиты от материалов уголовного дела, делая его достоянием только стороны обвинения, то почему, как полагают авторы концепции, это приведет к «уравниванию шансов сторон»? Такое предположение по меньшей мере странно, т.к. сторона защиты в любом случае не способна в уголовном процессе действовать так же, как действует сторона обвинения. У стороны защиты нет для этого ни финансовых (личный бюджет гражданина не равен государственному бюджету), ни организационных (следственные, оперативные и экспертные подразделения есть у государства, но не у гражданина), ни правовых (государство обладает монопо-

лией на ограничение конституционных прав, в том числе при собирании доказательств) возможностей.

Что касается суда, то логика авторов реформы также непонятна. Обязанностью профессионального суда является постановление законного, обоснованного и справедливого приговора. Если лишить суд доступа к определенным фактам, содержащимся в материалах предварительного расследования, то почему такой приговор станет более законным, более обоснованным и более справедливым? Откуда следует подобный вывод? Скорее всего, произойдет прямо противоположное: материалы уголовного дела, ныне поступающие в суд в качестве нейтральных, станут принадлежать исключительно стороне обвинения, которая затем будет вводить их в процесс («отсекая» объективные материалы, заставляющие усомниться в обоснованности обвинения) через стадию судебного разбирательства. Стороне обвинения будет противостоять *a priori* «слабая» сторона защиты, которая в большинстве случаев не способна собрать ничего, кроме положительной характеристики и справки о судимости (ее отсутствии). Почему такой процесс является более справедливым и менее обвинительным? Это остается загадкой.

Авторы концепции сетуют, что ныне суд инертен, а общество воспринимает судебное разбирательство как «простую формальность». Это действительно плохо. Но если снять с суда ответственность за изучение материалов дела, то почему суд станет менее инертен? Напротив, это лишь упростит задачу инертных судей: можно просто слушать стороны, кивать, а потом «утверждать» материалы обвинения, даже в них не вникая, тем более что у обвинения, повторим, в уголовном процессе неизмеримо более высокие ресурсы по собиранию доказательств, чем у любой защиты, действующей от имени частного лица. Отсылка к, условно говоря, «плохим» инертным судьям вообще непонятна, т. к. данная проблема не преодолевается сугубо уголовно-процессуальными средствами. Если судья «плохой», то ограничение ему доступа к материалам дела не сделает его приговор

качественным и справедливым. Напротив, лишь облегчит ему задачу. Если же судья «хороший», то зачем ограничивать ему доступ к материалам дела, т.е. к конкретным и важным для разрешения дела объективным фактам? Как справедливо отметил Конституционный суд Италии в одном из решений, ставящих под сомнение подходы, предложенные «новым» УПК Италии 1988 г., на опыт которого сегодня ссылаются казахстанские реформаторы (см. шаг № 5), к чему мы еще вернемся, «нельзя выкидывать из уголовного процесса истину» [1], т.е. конкретные фактические обстоятельства, даже если они содержатся в материалах предварительного расследования.

В целом материалы уголовного дела собираются в ходе предварительного расследования для суда и обеих сторон, а не только для стороны обвинения. Это позволяет стороне защиты черпать из них свою основную аргументацию в ходе судебного разбирательства, а суду – точно устанавливая в ходе того же судебного разбирательства все фактические обстоятельства дела, компенсируя от имени государства (специально сконструированной государством независимой судебной власти) естественное неравенство между государством, от имени которого осуществляется государственное обвинение, и гражданином. В этом проявляется в уголовном процессе *разделение властей* – фундаментальный принцип континентального уголовного процесса, где уголовные дела рассматриваются не только и не столько судом присяжных, сколько профессиональным судом как носителем государственной власти. Ослабление одной из этих властей (суда) в пользу другой (обвинение) никак не может способствовать справедливому уголовному процессу и подлинной (а не декларативной) в нем состязательности. Другое дело, что данная логика (как и любая другая) ориентирована на добросовестного и профессионального судью (как, впрочем, и адвоката). Если такие качества у судьи отсутствуют, то любые реформы, особенно некомпетентные, приведут лишь к еще более негативным результатам. Именно поэтому основной упор в Послании Президента РК от 1 сентября 2022

г. сделан на оздоровление судейского корпуса, что совершенно правильно.

II. Сравнительно-правовой аспект. Шаг № 5 точно-в-точно воспроизводит знаменитую итальянскую реформу, нашедшую отражение в уже упомянутом УПК Италии, действующем с конца 1980-х годов.¹ Удивительно другое: опираясь в 2022 г. на этот итальянский опыт, существующий около 35 лет, авторы концепции нигде не упоминают о его крайне неоднозначном характере и далеко не всегда положительных результатах, хотя пример Италии давно уже стал в уголовно-процессуальной науке хрестоматийным. Его приводят едва ли не на уровне «школьных» учебников в качестве иллюстрации сложности и почти недостижимости перевода континентального уголовного процесса на англо-американские рельсы, т.е. попытки сменить модель уголовного судопроизводства. Если уж и учитывать итальянский опыт, то делать это надо, видимо, компетентно, не повторяя чужих ошибок и избегая чужих проблем, а также принимая во внимание непростую эволюцию современного итальянского уголовного процесса.

Напомню, что «новый» УПК Италии действительно предусмотрел ряд радикальных инноваций, почти полностью совпадающих с предлагаемым в Казахстане «шагом № 5», в частности, введение механизма так называемого «двойного досье» [2], когда первое «досье» (материалы предварительного расследования) для судьи недоступно, а второе «досье» формируется непосредственно в стадии судебного разбирательства путем представления сторонами доказательств при пассивной роли суда (в этом УПК, помимо прочего, получила реализацию идея разнообразных ускоренных производств, процедур, построенных на соглашении сторон и т.п., т.е. то, что мы также видим в «шаге № 5»). Вопреки восторгам реформаторов, реализация данной идеи привела отнюдь не к усилению состязатель-

¹ Авторы «шагов» упоминают также эстонский опыт. Мы его комментировать не будем. Во-первых, он в любом случае глубоко вторичен. Во-вторых, он малоизвестен в серьезной мировой уголовно-процессуальной компаративистике и ни разу не встретился автору этих строк в качестве заслуживающей внимания модели.

ных начал, а к резкому увеличению процента обвинительных приговоров [3]. Их стало значительно легче выносить судьям, с которых была снята ответственность за полное установление фактических обстоятельств. Иначе говоря, в период действия в Италии УПК 1930 г., построенного на классических континентальных началах (т.е. критикуемом в «шаге № 5» инквизиционном (розыскном) процессе), количество оправдательных приговоров было выше, чем после введения в действие якобы «состязательного» УПК 1988 г. Сторонники реформы увидели «корень зла» не в чрезмерно радикальных инновациях, а в непрофессионализме прокуроров [4], что несколько абсурдно, т.к. в чисто состязательном процессе целью прокуроров являются как раз обвинительные приговоры, а их стало больше. Проблема скорее всего в другом: ограничение доступа судей к материалам расследования в духе трансформации суда в «пассивного арбитра» лишило их компенсаторной функции, направленной на установление всех обстоятельств дела и преодоление естественного дисбаланса сторон (государства и гражданина) в уголовном процессе, что немедленно привело не к снижению, а к усилению данного дисбаланса.

Впрочем, очень скоро для выправления ситуации пришлось вмешиваться Конституционному суду Италии, который двумя решениями № 241-254/92 и № 255/92, вынесенными в 1992 г., признал некоторые положения УПК Италии 1988 г. неконституционными, в частности, жесткий запрет для суда знакомиться с материалами предварительного расследования. На основании решений Конституционного суда из данного запрета появилось так много исключений, что он фактически перестал действовать [5]. Это значительно выправило ситуацию и было расценено как один из важнейших элементов контрреформы.²

С тех пор уголовный процесс Италии остается крайне нестабильным и турбулентным: попытки вернуться к замыслу составителей

² О других аспектах контрреформы, связанных с нормативно-правовыми актами Правительства Италии, которому законодателем были предоставлены полномочия по «уточнению» УПК, чем оно активно и воспользовалось после его введения в действие см.: Colinet C. Op. cit. P. 283.

УПК 1988 г. сменяются контрреформами и т.п., оставаясь примером «проамериканского демарша скорее по духу, чем по технике», что отмечается в самой авторитетной на сегодняшний день европейской литературе по сравнительному уголовно-процессуальному праву [6].

В то же время итальянский опыт остается в наиболее развитых в плане уголовного судопроизводства европейских странах изолированным. Ему не последовали не только другие страны Западной Европы с устоявшимися уголовно-процессуальными кодификациями (Франция, ФРГ, Бельгия и др.), но и, например, швейцарский законодатель. В самом новом на сегодняшний день западноевропейском УПК (УПК Швейцарии), принятом в 2007 г. и вступившем в силу в 2011 г., нет даже намека на итальянский запрет суду знакомиться с материалами предварительного расследования образца 1988 г. В этом смысле не совсем понятно, почему авторы казахстанской концепции ссылаются на итальянский УПК 1988 г., проходя мимо швейцарского УПК 2007 г.

III. Социальный аспект. В предложенной в «шаге № 5» концепции полностью игнорируется социальный аспект реформы. В частности, тезис о том, что доказательства должны представлять в главном судебном разбирательстве (ГСР) сами стороны, сопровождается прогнозом, что «стороны станут активнее отстаивать свои позиции, представлять доказательства и их исследовать непосредственно в ходе ГСР», а приговоры будут «более понятными для общества».

В то же время не совсем понятно, откуда следует такая уверенность? Как защита (гражданин-обвиняемый и его защитник) должна собирать доказательства? Кто должен такое собрание доказательств финансировать, поскольку сам процесс собирания доказательств является не только сложным, но и дорогостоящим (гонорар адвоката, выезд в командировки, оплата труда эксперта и т.д.)? Государственный бюджет? В концепции об этом ничего не сказано, да и вряд ли возможности государственного бюджета РК столь неограниченны, тем более что речь идет о расходах,

которые невозможно *a priori* лимитировать и эффективно контролировать. Опыт всех постсоветских государств показывает, что для большинства населения расходы на защитника авансируются государственным бюджетом в весьма скромных размерах («защита по назначению»), исключающих какие-либо мечты о подлинном «адвокатском расследовании». О повышении оплаты труда защитников по назначению и доведении их хотя бы до «рыночных» значений речь ни в одной концепции реформ не идет. Следовательно, трудно рассчитывать на финансирование государством предлагаемых в «шаге № 5» нововведений, пытаясь хоть как-то скрасить разрыв между финансовыми возможностями государства и личным бюджетом большинства граждан страны.

Следовательно, финансирование предлагаемых в «шаге № 5» нововведений должно лечь на плечи самих граждан. Но сколько из них способно сегодня оплатить работу по полноценному собиранию доказательств? Возникают риски возникновения «VIP-юстиции», когда лишь отдельные обвиняемые смогут эффективно финансировать работу своих защитников, тогда как остальным придется довольствоваться сутоубо формальным участием защитника, что ни к какой состязательности не приведет. Последствием станет лишь дальнейшее социальное расслоение, которое никак не будет способствовать более «понятным» для общества приговорам даже в том случае, если нескольким состоятельным обвиняемым удастся воспользоваться благами состязательности. К слову, в намного более благополучной в социальном смысле, чем большинство постсоветских стран, Италии именно неготовность адвокатов играть в процессе более активную роль, самостоятельно собирая доказательства и т.п., рассматривалась в качестве одного из важных факторов неудачи реформы конца 1980-х годов [7].

Результаты

Именно поэтому континентальная модель процесса считается более социально

ориентированной, позволяя сгладить через процессуальные механизмы (активный суд; обязанность всех государственных органов действовать всесторонне, полно и объективно; доступность собранных в ходе предварительного расследования материалов дела для всех заинтересованных участников процесса и др.) не только естественное неравенство между государством и гражданином, но и неизбежное социальное неравенство между самими гражданами (условно говоря, «бедными» и «богатыми»).

Недопонимание социального значения той или иной модели уголовного процесса и увлечение чрезмерно радикальными идеями может стать дестабилизирующим фактором в обществе, что идет прямо вразрез с Посла-

нием Президента РК от 1 сентября 2022 г., направленным на создание в Казахстане справедливого общества и рассматривающим качественное правосудие в качестве важнейшего элемента укрепления общественного спокойствия.

Заключение

На основании изложенного полагаю, что содержащееся в «шаге № 5» предложение по реформированию уголовного судопроизводства Казахстана не является научно обоснованным и не соответствует задачам, поставленным в Послании Президента РК К.К. Токаева от 1 сентября 2022 г. От этого «шага» следует отказаться.

Список литературы

1. Цит. по: Barletta Caldarera G. Le nouveau Code de procédure pénale italien: une mort annoncée // Revue de droit pénal et de criminologie. - 1993. - № 7 – 8. - P. 730.
2. Colinet C. Le nouveau Code de procédure pénale italien ou le problème du passage d'un modèle inquisitoire à un modèle accusatoire // Revue de droit pénal et de criminologie. - 1992. - № 3. - P. 271.
3. Barletta Caldarera G. Op. cit. - P. 728.
4. Ibid.
5. Ibid. P. 730.
6. Pradel J. Droit pénal comparé. 4 éd. - Paris, 2016. - P. 1002.
7. Colinet C. Op. cit. P. 284.

Л.В. Головки

М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, Мәскеу қ., Ресей

Айыптау және қорғау тараптарының бәсекеге қабілеттілігі: итальяндық тәжірибені қабылдаудың қолайлылығы

Аңдатпа. Автор Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты ұсынған сот жүйесі мен сот ісін жүргізуді реформалау бойынша бір қадамға жүйелі талдау жасайды. Басты сот талқылауында айыптау және қорғау тараптарының бәсекелестік сипаты принципіннің әсерін күшейту үшін жоғары сот органы 1988 жылы Италиядағы қылмыстық процесті реформалаудың көп түсініксіз және күмәнді тәжірибесін тұжырымдау қажеттілігін негіздейді. Әңгіме бірінші «досье» (алдын ала тергеу материалдары) судьяның қолында болмаған кезде Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексіне «қос іс жүргізу» деп аталатын механизмді енгізу мүмкіндігі туралы болып отыр, ал екінші «досье» соттың енжар рөлі бар тараптардың дәлелдемелерін ұсыну арқылы тікелей сот талқылауы сатысында қалыптасады. Мақалада Жоғарғы Сот ұстанымының тәуекелдерін, шығындарын және салдарын көрсететін автор дәлелдерінің үш аспектісі (процессуалдық-техникалық, салыстырмалы құқықтық және әлеуметтік) берілген. Автор тым радикалды идеяларға әуестену қоғамды тұрақсыздандырушы факторға толы, бұл Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстанда әділетті қоғам құруға бағытталған Жол-

дауына тікелей қайшы келеді деген қорытындыға келеді және жоғары сапалы сот төрелігін қоғамдық тыныштықты нығайтудың маңызды элементі ретінде қарастыру.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, сот және сот ісін жүргізуді реформалау тұжырымдамасы, басты сот талқылауы, айыптау және қорғау тараптарының бәсекелестік принципі, «қос іс жүргізу» механизмін енгізу, Италияның 1988 жылғы Қылмыстық іс жүргізу Кодексі нормаларын қабылдау.

L.V. Golovko

M.V. Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia

**Competitiveness of the prosecution and defense parties:
acceptability of the reception of the Italian experience**

Abstract. The author provides a systematic analysis of one of the steps proposed by the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan to reform the judicial system and legal proceedings. In order to strengthen the effect of the principle of adversarial nature of the parties to the prosecution and defense in the main trial, the highest judicial body substantiates the need to formulate the far ambiguous and dubious experience of reforming the criminal process in Italy in 1988. The article describes about the possible introduction of the mechanism of the so-called “double dossier” in the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan when the first “dossier” (materials of the preliminary investigation) is not available to the judge, and the second “dossier” is formed directly at the trial stage by presenting evidence by the parties with the passive role of the court. The article presents three aspects of the author’s arguments (procedural-technical, comparative legal, and social), demonstrating the risks, costs, and consequences of the position of the Supreme Court. The author comes to the conclusion that the fascination with overly radical ideas is fraught with a destabilizing factor in society, which goes directly against the Message of the President of the Republic of Kazakhstan dated September 1, 2022, aimed at creating a fair society in Kazakhstan and considering high-quality justice as an essential element of strengthening public peace.

Keywords: Republic of Kazakhstan, the concept of reforming the judiciary and legal proceedings, the main trial, the principle of competition between the parties to the prosecution and the defense, the introduction of the «double file» mechanism, the reception of the norms of the Code of Criminal Procedure of Italy in 1988.

References

1. Tsit. po: Barletta Caldarera G. Le nouveau Code de procédure pénale italien: une mort annoncée // *Revue de droit pénal et de criminologie*. - 1993. - № 7 – 8. - P. 730.
2. Colinet C. Le nouveau Code de procédure pénale italien ou le problème du passage d’un modèle inquisitoire à un modèle accusatoire // *Revue de droit pénal et de criminologie*. - 1992. - № 3. - P. 271.
3. Barletta Caldarera G. *Op. cit.* - P. 728.
4. *Ibid.*
5. *Ibid.* P. 730.
6. Pradel J. *Droit pénal comparé*. 4 éd. - Paris, 2016. - P. 1002.
7. Colinet C. *Op. cit.* P. 284.

Сведения об авторе:

Головки Л.В. – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой уголовного процесса, правосудия и прокурорского надзора юридического факультета Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова, Москва, Россия.

Golovko L.V. – Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Criminal Procedure, Justice and Prosecutorial Supervision, Faculty of Law, M.V. Lomonosov Moscow State University, , Moscow, Russia.

НА СТРАЖЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ТРУДА

*(к юбилейной дате профессора
Нургалиевой Енлик Нургалиевны)*

В 2022 году отмечает юбилей выдающийся ученый-правовед, доктор юридических наук, профессор, академик Международной академии информатизации, заслуженный деятель науки Республики Казахстан Нургалиева Енлик Нургалиевна. Природа щедро одарила ее качествами, которые необходимы для успешного человека. Аналитический ум, высокая работоспособность, постоянное стремление к поиску нового, обостренное чувство ответственности и многое другое позволяют Енлик Нургалиевне достигать цели и решать поставленные задачи, которые стоят перед ней в насыщенном на события жизненном пути. Именно вышеназванные качества позволили нашему юбиляру, при огромном конкурсе, поступить на юридический факультет Ленинградского государственного университета имени А.А. Жданова – одного из ведущих вузов Советского Союза (в наст. вр. – Санкт-Петербургский государственный университет). Во время учебы Енлик Нургалиевна свободно осваивала базовые основы юриспруденции, проявив при этом склонность к научно-исследовательской работе. После завершения обучения в течение 20 лет работала в Карагандинском государственном университете, пройдя путь от преподавателя до декана факультета. В своем альма-матер в 1979 году защитила кандидатскую, а в 1993 году докторскую диссертации. Профессор Нургалиева Е.Н. является крупным и общепризнанным специалистом в области трудового права на всем постсоветском пространстве. Ею опубликовано около 300 научных работ и ее труды можно найти в библиотеках многих стран, включая США, Германию, Францию и др.

Важной вехой в жизни Енлик Нургалиевны стал переход ее на государственную службу в качестве заместителя Министра юстиции по законопроектной работе. Занимая эту высокую должность в 1994-1997 годы, она принимала самое деятельное участие в формировании национального законодательства на начальном этапе становления государственности Республики Казахстан. Енлик Нургалиевна представляла в Парламенте проекты законов «О нормативных правовых актах», «О труде», «О банкротстве», «Об акционерных обществах», «Об иностранных инвестициях» и многие другие. Особо следует отметить ее активную роль в разработке и принятии экономической конституции – Гражданского кодекса Республики Казахстан (Общая часть). Кроме того, она с честью отстаивала национальные интересы во взаимоотношениях с иностранными инвесторами. В последующие пять лет Енлик Нургалиевна руководила отделом правовой экспертизы Сената Парламента Республики Казахстан, а в 2003-2004 годах назначалась заместителем Министра экологии и окружающей среды. В этот период был подписан Меморандум пяти прикаспийских государств по охране окружающей среды Каспийского

моря. Во всех вышеназванных государственных органах трудовая деятельность Е.Нурғалиевой была связана с законопроектной работой, правовой экспертизой и докладом в Парламенте основных положений законопроектов на двух языках.

Енлик Нурғалиевна своим основным призванием считает научно-педагогическую деятельность. Ряд лет трудилась заведующей кафедрой трудового права, деканом, проректором КазГЮУ. Талант организатора высшей школы проявился в годы работы ректором Алматинской юридической академии КазГЮУ. Она признает, что эти годы были очень насыщенными, постоянно находясь среди студентов, жила их заботами, оперативно решая возникающие проблемы. В учебном процессе профессор Нурғалиева Е.Н. успешно применяла передовые методы обучения студентов, руководила разработкой современных образовательных программ. Кроме того она постоянно искала пути повышения заработной платы профессорско-преподавательскому составу. С 2009 года Енлик Нурғалиевна бесменно работает на юридическом факультете Евразийского национального университета имени Л.Н Гумилева и принимает участие во всех формах образовательной деятельности. Она на высоком профессиональном уровне читает лекции для студентов, магистрантов и докторантов, непосредственно участвует в подготовке научных и научно-педагогических кадров. Под ее руководством кандидатами юридических наук и докторами PhD стали десятки молодых ученых.

Самоотверженный плодотворный труд и заслуги профессора Енлик Нурғалиевны Нурғалиевой по достоинству оценены. Она кавалер орденов «Күрмет» и «Парасат», семи государственных медалей, обладатель нагрудного знака «За заслуги в развитии науки Республики Казахстан», золотой медали Ассамблеи народа Казахстана «Бірлік», государственного гранта «Лучший преподаватель вуза» и многих др.

А. Нурмагамбетов

*Главный редактор журнала «Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия «Право»,
Заслуженный деятель Республики Казахстан*

У ИСТОКОВ СТАНОВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

*(к 75-летию профессора
Сарсембаева Марата Алдангоровича)*

Выдающийся ученый–правовед в области международного права, доктор юридических наук, профессор Сарсембаев Марат Алдангорович с отличием окончил два высших учебных заведения: факультет английского языка Алма-Атинского педагогического института иностранных языков и юридический факультет Казахского государственного университета имени С.М. Кирова. После окончания института работал школьным учителем, прошел воинскую службу, в системе прокуратуры трудился следователем, затем старшим следователем. С 1973 г. после получения диплома по специальности «Правоведение» Марат Алдангорович был принят на должность преподавателя кафедры государственного права и советского строительства юридического факультета КазГУ имени С.М. Кирова. С самого начала трудовой деятельности в качестве преподавателя показал себя с наилучшей стороны, активно участвовал в общественной жизни университета. Одновременно, активно занимаясь научными исследованиями, в декабре 1978 г. защитил кандидатскую диссертацию на тему «Суверенитет и международная правосубъектность союзных республик (критика буржуазных концепций на примере Казахской ССР) в Московском государственном институте международных отношений МИД СССР.

Важной вехой в педагогической деятельности Сарсембаева М.А. является направление в 1985-1987 г.г. в Кабульский университет Афганистана для оказания помощи преподаванию курса международного права. После возвращения из заграничной командировки продолжил трудовую деятельность на кафедре. В 1988 году Марат Алдангорович был избран деканом юридического факультета КазГУ, а в 1994 г. в Институте государства и права Российской академии наук им защищена первая в истории Казахстана докторская диссертация по специальности 12.00.10 – международное право, на тему: «Международно-правовые вопросы в истории Казахстана и Средней Азии».

Профессор Сарсембаев М.А. является не только основоположником науки международного права в Казахстане, но и инициатором создания специализированных кафедр международного права в Казахском национальном университете имени аль-Фараби (1990г.) и Евразийском национальном университете имени Л.Н. Гумилева. Им опубликовано более 650 научных трудов не только на казахском, русском и английском языках, но и на языках других народов мира. Академические труды Марата Алдангоровича по международному праву снискали широкую признательность не только в Казахстане, но и за его пределами. Так, Фондом Сорос-Казахстан совместно с Министерством образования Республики Казахстан в рамках программы «Обновление гуманитарного образования» проводился конкурс учебников и учебно-методических

пособий по гуманитарным дисциплинам. Учебник по международному праву, подготовленный профессором Сарсембаевым М.А. был рекомендован в качестве экспериментального пособия. Он также был соавтором совместных учебников с ведущими российскими вузами по дипломатическому, консульскому праву и внешней политике. В свое время Марат Алдангорович становился победителем правительственной программы США имени У.Фулбрайта и 10 месяцев стажировался в США, исследуя проблемы собственности в казахстанском, американском и международном праве в университете Индиана.

Важным направлением научно-практической деятельности Марата Алдангоровича является его участие в законотворческой работе. Он принимал непосредственное участие в разработке более 195 законопроектов, в том числе Таможенного, Налогового, Трудового кодексов, в обсуждении, экспертировании, обосновании около 300 текстов международных договоров. Важное место в его научных исследованиях занимает международное право прав человека, полагая, что подписание, ратификация государствами международных договоров, пактов о правах человека, неукоснительность соблюдения взятых на себя международных обязательств в этой области – суть реальной международно-правовой защиты прав человека. Поэтому вполне объяснимо то, что 17 января 2012 г. по предложению Республики Казахстан официальные представители государств – участников ООН в Нью-Йорке избрали членом Комитета по правам человека ООН Сарсембаева Марата Алдангоровича.

Одним из этапов профессиональной деятельности Марата Алдангоровича является переход в Центральную избирательную комиссию Республики Казахстан в качестве заведующего отделом по международным отношениям, затем - членом ЦИК. В настоящее время он является профессором кафедры международного права юридического факультета Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева.

Сарсембаев Марат Алдангорович награжден орденами «Құрмет», «Парасат», медалью «Ерен еңбегі үшін», юбилейными медалями. Является Почетным гражданином города Хьюстон (США), Почетным гражданином Эль-Пасо (США).

А. Нурмагамбетов

*Главный редактор журнала «Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия «Право»,
Заслуженный деятель Республики Казахстан*

Бас редактор: **А.М. Нурмагамбетов**

Компьютерде беттеген: **Д.А. Елешева**

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
ХАБАРШЫСЫ. Құқық сериясы.

- 2022. - 4(141). - Астана: ЕҰУ. 158 б.

Шартты б.т. - 9,8 Таралымы – тапсырыс бойынша.

Ашық қолданыстағы электронды нұсқа: <http://bullaw.enu.kz/>

Басуға 29.12.2022 қол қойылды

Мәтін мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы,
Астана қаласы, Қ. Сәтбаев көшесі, 2

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-410)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
баспасында басылды